

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ**

**SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ KAVRAM
ÖĞRETİM UYGULAMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ VE
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN KAVRAM
ÖĞRETİM UYGULAMALARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ecrin KANDEMİR

**Danışman
Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT**

**RİZE
2023**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında, Prof. Dr. Yılmaz Geçit danışmanlığında, Ecrin Kandemir tarafından hazırlanan *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretim Uygulamalarına Yönelik Görüşleri* adlı bu tez çalışması, 22/06/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı, Adı SOYADI

İmza

Başkan : Prof. Dr. Yavuz AKBAŞ

Üye : Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT

Üye : Doç. Dr. Adem BELDAĞ

ETİK BEYAN

Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretim Uygulamalarına Yönelik Görüşleri” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

22/06/2023

Ecrin KANDEMİR

ÖN SÖZ

Kavramların hayatı anlamlandırmadaki rolü kuşkusuz çok büyüktür. Kavramların öğretimi okullarda planlı bir şekilde gerçekleştirilir. Kavram öğretiminin etkili bir şekilde gerçekleşmesi için öğretmenlerin kavram öğretimine ilişkin bilgi ve yeterliliklerinin tam olması gerekmektedir. Öğretmen ve öğrencilere kavram öğretim sürecinde rehber görevi görececek en önemli materyallerden biri ders kitaplarıdır. Bu çalışmanın ders kitaplarında yer alan kavram öğretim uygulamalarının yeterliliğinin ve öğretmenlerin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşlerinin ortaya çıkarılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yüksek lisans eğitimim sırasında kendisinin değerli bilgi birikiminden istifade edebilme şansına sahip olduğum ve tez çalışmam sürecinde sabrı ve nezaketiyle her türlü desteği sağlayan araştırmamın hazırlanmasında yol gösteren ve yönlendiren çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT' e sonsuz teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi, deneyim ve destekleri ile bana katkı sağlayan ve tezimde sundukları görüş ve önerileriyle bana yol gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. İlhan TURAN ve Doç. Dr. Adem BELDAĞ'a teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmaya gönüllü katılım sağlayarak görüşlerini sunarak tezin oluşmasını sağlayan sosyal bilgiler öğretmenlerine desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her anında sevgiyle ve sabırla yanımda olan, bana her zaman inanan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili annem Ayşe KANDEMİR' e, sevgili babam Fevzi KANDEMİR' e ve canım kardeşim Eslem KANDEMİR' e tüm desteklerinden dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Ecrin KANDEMİR

RİZE, 2023

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1
1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
1.1. Sosyal Bilgiler.....	6
1.2. Öğretimde Ders Kitabı	7
1.3. Kavram.....	9
1.3.1. Kavramların Özellikleri.....	11
1.3.2. Kavramların Sınıflandırılması	15
1.3.3. Kavram Öğrenme	16
1.3.4. Kavram Öğretimi.....	18
1.3.5. Kavram Öğretim Stratejileri ve Modelleri	19
1.3.6. Kavram Öğretiminde Kullanılabilecek Farklı Kavram Öğretim Uygulamaları	26
1.3.6.1. Kavram Haritası.....	26
1.3.6.2. Balık Kılçığı.....	30
1.3.6.3. Zihin Haritası	31
1.3.6.4. Kavram Ağı (Semantik Ağ)	32
1.3.6.5. Kavram Karikatürü	33
1.3.6.6. Kavram Bulmacaları	35
1.3.6.7. Kavram Çarkı.....	36
1.3.6.8. Bilgi Haritası.....	38
1.3.6.9. V Diyagramı	39

1.3.6.10. Tahmin Et Gözle Açıkla	41
1.3.6.11. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	43
1.3.6.12. Yapılandırılmış Grid	45
1.3.6.13. Anlam Çözümleme Tablosu	46
1.3.6.14. Kavramsal Değişim Metinleri.....	47
1.3.6.15. Kelime İlişkilendirme Testleri	50
1.3.6.16. Analoji	51
1.3.6.17. Metafor Tekniği	53
1.3.6.18. Haritalar	54
1.3.6.19. Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim	55
1.3.6.20. Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haberi, Afiş).....	56
1.3.6.21. Kavram (Bilgi) Yaprakları.....	57
1.3.6.22. Tarih Şeridi	58
1.3.6.23. Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları).....	59
1.3.6.24. Edebi Ürünler (şiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı)	60
1.3.7. Sosyal Bilgilerde Kavramların ve Kavram Öğretiminin Önemi	64
1.4. İlgili Araştırmalar.....	65
1.4.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	65
1.4.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	72
2. YÖNTEM	75
2.1. Araştırmanın Modeli	75
2.2. Çalışma Grubu ve Veri Kaynakları.....	76
2.3. Veri Toplama Araçları	78
2.4. Verilerin Analizi.....	80
2.5. Geçerlik ve Güvenirlik.....	80
2.6. Bulgular.....	81
2.6.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesine İlişkin Bulgular.....	81
2.6.2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular.....	129

2.6.2.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretim Uygulamalarını Kullanma Sıklığı Anketine İlişkin Bulgular	161
3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	167
3.1. Tartışma ve Sonuç	167
3.1.1 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi Alt Problemi İle İlgili Tartışma ve Sonuç	167
3.1.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri Başlığı İle İlgili Tartışma ve Sonuç	187
3.1.2.1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Kavram Öğretim Uygulamalarını Kullanma Sıklığına İlişkin Tartışma ve Sonuç	201
3.2. Öneriler	203
KAYNAKÇA	204
EKLER	224

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışmanı : Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT

Hazırlayan : Ecrin KANDEMİR

Yıl : 2023

Sayfa Sayısı : 228

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ KAVRAM ÖĞRETİM UYGULAMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ VE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN KAVRAM ÖĞRETİM UYGULAMALARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Sosyal bilgiler dersi, sosyal bilimlere ait konu ve kavramları barındırdığından kavramlar bakımından zengin bir derstir. Kavramlar öğrenmenin temelini oluşturmaktadır. Bu kavramların anlamlı ve doğru bir biçimde öğrenilebilmesi etkili bir kavram öğretimi ile mümkündür. Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından hangilerinin yer aldığı ve ders kitaplarında bu uygulamalarının kullanılma yoğunluğunu tespit etmek; sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları arasında sayılanlardan hangilerini kullandıklarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle sosyal bilgiler ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik başvurulan görüşlerine yer verilmiştir. Araştırma 2021-2022 eğitim öğretim döneminde yapılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışma grubunu ise Rize ili Çayeli İlçesinde, resmi ortaokullarda görevli 15 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma nitel araştırma yaklaşımına uygun yürütülmüştür. Araştırma verileri “Doküman Analizi” yöntemi ile “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” ve nicel araştırma yöntemlerinden sıklık anketi tekniği ile toplanmış, veri kaynakları ve sosyal bilgiler öğretmenleri ile yapılan görüşmeler içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarına yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında araştırma kapsamında balık kılçığı, kavram çarkı, kavramsal değişim metinleri, kavram karikatürleri, kelime ilişkilendirme testleri, metafor, tahmin et gözle açıkla, tümden gelim, tüme varım, V diyagramı ve zihin haritası ve edebi ürünlerden tekerleme ve akrostiş örneklerine rastlanılmamıştır. Araştırmada öğretmen görüşlerinden elde edilen temel veriler şunlardır: sosyal bilgiler öğretmenleri derslerde kavram öğretim uygulamalarının kullanımının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenleri genel olarak ders kitabını kavram öğretim uygulamaları açısından yetersiz bulmakta bu nedenle kitapta yer alan kavram öğretim uygulamalarının sayısının artırılması gerektiğini savunmaktadır. Kavram öğretim uygulamalarının kullanımının akılda kalıcılığın artması, konunun somutlaşması, aktif katılımın sağlanması, öğrenmelerin anlamlı hale gelmesi, derslerin eğlenceli hale gelmesi gibi birçok olumlu katkısının olduğunu belirtmektedir. Ayrıca öğretmenler, kavram öğretim uygulamalarının etkili kullanımı için hizmet içi eğitim ve seminerlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Elde edilen veriler literatür araştırmasıyla ile tartışılmış ve veriler ışığında öneriler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgiler Ders Kitapları, Kavram Öğretim Uygulamaları, Öğretmen Görüşleri

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Turkish and Social Sciences Education

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT

Author : Ecrin KANDEMİR

Year : 2023

Pages : 228

ABSTRACT

EXAMINING SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS AND SOCIAL STUDIES TEACHERS PERSPECTIVES REGARDING CONCEPT TEACHING METHODS

The social studies course encompasses a wide range of concepts from the field of social sciences, making it a rich and comprehensive subject. Concepts serve as the foundation for effective learning, and acquiring a meaningful and accurate understanding of these concepts is made possible through effective concept teaching. This study aims to investigate the presence and extent of concept teaching methods within social studies textbooks, as well as the utilization of these methods by social studies teachers. The research comprises two main parts. Firstly, an analysis of social studies textbooks was conducted to examine the inclusion of concept teaching methods. In the second part, the opinions of social studies teachers regarding concept teaching methods were gathered. The study was conducted during the 2021-2022 academic year, utilizing social studies textbooks for grades 5, 6, and 7 as the data source. The study group consisted of 15 social studies teachers working in public secondary schools located in the Çayeli District of Rize province. To align with the qualitative research approach, the study employed various data collection methods. This included document analysis, a semi-structured interview form, and a frequency questionnaire technique derived from quantitative research methods. The data obtained were analyzed using content analysis for the textbooks and for the interviews with social studies teachers. Based on the findings of the study, it was determined that social studies textbooks inadequately incorporate concept teaching methods. Notably, certain methods such as fishbone diagrams, concept wheels, conceptual change texts, concept cartoons, word association tests, metaphors, predict-observe-explain techniques, deduction, induction, V diagrams, mind maps, rhyme, and acrostic examples derived from literary work were absent from the textbooks. The opinions of the teachers revealed that they recognized the necessity of incorporating concept teaching methods in their lessons. They expressed their dissatisfaction with the limited presence of such methods in the textbook and emphasized the need for an increased number of concept teaching activities. The teachers highlighted the positive impacts of utilizing concept teaching methods, including improved retention, concretization of subject matter, increased student engagement, meaningful learning experiences, and enjoyable lessons. Additionally, they stressed the importance of in-service training and seminars to effectively implement concept teaching methods. The findings were analyzed in conjunction with the existing literature, and recommendations were provided based on the data obtained.

Keywords: Social Studies, Social Studies Textbooks, Concept Teaching Methods, Teacher's Views.

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
Çev.	: Çeviren(ler)
Ed.	: Editör
f	: Frekans
K	: Katılımcı
s.	: Sayfa(lar)
TDK	: Türk Dil Kurumu
TGA	: Tahmin-Gözlem-Açıklama
vb.	: Ve benzeri ve benzerleri ve bunun gibi
vd.	: Ve devamı ve diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kavramları Sınıflama Sistemi.....	16
Tablo 2. Hilda Taba Kavram Oluşturma Stratejisi.....	20
Tablo 3. Joyce ve Weil'in Kavram Kazanımı Stratejisine Bir Örnek.....	22
Tablo 4. Katılımcı Dağılımı	77
Tablo 5. Araştırmaya Örnek Teşkil Eden 2021-2022 Eğitim-öğretim Yılında Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.....	78
Tablo 6. Kontrol listesi tablosu	78
Tablo 7. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Analoji Örnekleri.....	81
Tablo 8. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Anlam Çözümleme Tablosu Örneği.....	85
Tablo 9. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgi Haritası Örneği	87
Tablo 10. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram (Bilgi) Yaprığı Örneği	91
Tablo 11. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Haritası Örnekleri	93
Tablo 12. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Bulmacası Örneği	96
Tablo 13. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarih Şeridi Örneği.....	99
Tablo 14. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Harita Örnekleri.....	101
Tablo 15. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları) Örnekleri	105
Tablo 16. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Edebi Ürün Örnekleri	107
Tablo 17. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haberi, Afiş) Örnekleri.....	116
Tablo 18. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Grafik, Tablo, Fotoğraf, Resim Örnekleri	120
Tablo 19. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram tanımına ilişkin görüşleri	129
Tablo 20. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminin sosyal bilgiler dersi için önemine ilişkin görüşleri	130
Tablo 21. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimini yaparken nasıl bir yol izlediklerine ve kavramı dersin hangi aşamasında daha çok kullandıklarına ilişkin görüşleri	132
Tablo 22. Sosyal bilgiler öğretmenlerin kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı ve nedenlerine ilişkin görüşleri.....	136

Tablo 23. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde kavram öğretimi için en çok yararlandıkları kaynak ve materyallere ilişkin görüşleri.....	141
Tablo 24. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumu ve yeterliliğine ilişkin görüşleri.....	143
Tablo 25. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamaları ve etkili bulma nedenlerine ilişkin görüşleri	146
Tablo 26. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanım durumlarına ilişkin görüşleri	151
Tablo 27. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkında aldıkları eğitime ilişkin görüşleri.....	153
Tablo 28. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullanmanın öğrenci üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri.....	154
Tablo 29. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını etkin ve verimli kullanım önerilerine ilişkin görüşleri	157
Tablo 30. Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı anketi.....	161

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Hiyerarşik Kavram Haritası Örneği	28
Şekil 2. Örümcek Kavram Haritası Örneği	29
Şekil 3. Zincir Kavram Haritası Örneği.....	29
Şekil 4. Zincir Kavram Haritası Örneği.....	30
Şekil 5. Balık Kılçığı Diyagramı Örneği	30
Şekil 6. Zihin Haritalama Yapısı Örneği	31
Şekil 7. Atatürk İlkeleri Kavram Ağı Örneği	33
Şekil 8. İklim Kavram Karikatürü Örneği	34
Şekil 9. İpek Yolunda Türkler Ünitesi İçin Geliştirilen Zincir Bulmaca Örneği	36
Şekil 10. Boş Kavram Çarkı Diyagramı Örneği	38
Şekil 11. Bilgi Haritası Örneği	39
Şekil 12. Gowin 'in V Diyagramı' nın Dönüştürülmüş Örneği	40
Şekil 13. TGA Yöntemi Örneği.....	43
Şekil 14. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Tekniği İçin Hazırlanmış Şema Örneği.....	44
Şekil 15. Yapılandırılmış Grid Örneği	46
Şekil 16. Anlam Çözümleme Tablosu Örneği.....	47
Şekil 17. Kavram Değişim Metinleri.....	49
Şekil 18. Kelime İlişkilendirme Testi Örneği.....	51
Şekil 19. Turizm Analogisi Örneği	53
Şekil 20. Kavram (Bilgi) Yaprakları Örneği	58
Şekil 21. Tarih Şeridi Örneği.....	59
Şekil 22. 5. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili kullanılan kişisel analogi örneği	82
Şekil 23. 5. sınıf ders kitabı “kimlik hırsızlığı” kavramı ile ilgili hırsız analogisi örneği	83
Şekil 24. 6. sınıf ders kitabı “coğrafi konum” kavramı ile ilgili sinema salonu analogisi örneği	83
Şekil 25. 6. sınıf ders kitabı “telif hakkı” kavramı ile ilgili korsan analogisi örneği .	84
Şekil 26. 7. sınıf ders kitabı “sömürgecilik” kavramı ile ilgili altın analogisi örneği	84
Şekil 27. 7. sınıf ders kitabı “seyyah” kavramı ile ilgili kişisel analogi örneği	85

Şekil 28. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği	86
Şekil 29. 6. sınıf ders kitabı “meslek” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği	86
Şekil 30. 7. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği	87
Şekil 31. 5. sınıf ders kitabı “kültürel unsur” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği	88
Şekil 32. 5. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği	88
Şekil 33. 7. sınıf ders kitabı “fetih ve bilimsel gelişme” kavramları ile ilgili bilgi haritası örneği	89
Şekil 34. 6. sınıf ders kitabı yapılandırılmış grid örneği	90
Şekil 35. 6. sınıf ders kitabı tanılayıcı dallanmış ağaç örneği	91
Şekil 36. 5. sınıf ders kitabında “çığ ve heyelan” kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği	92
Şekil 37. 6. sınıf ders kitabında “kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık” kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği.....	92
Şekil 38. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği	94
Şekil 39. 5. sınıf ders kitabı “vali” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği	94
Şekil 40. 6. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği	94
Şekil 41. 6. sınıf ders kitabı “sosyal bilim” kavramı ile ilgili hiyerarşik olmayan kavram haritası örneği	95
Şekil 42. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği	95
Şekil 43. 7. sınıf ders kitabı “demokrasi” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği	96
Şekil 44. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği.....	97
Şekil 45. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği.....	98
Şekil 46. 7. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği.....	98
Şekil 47. 6. sınıf ders kitabı “çağ ve milat” kavramları ile ilgili tarih şeridi örneği	100

Şekil 48. 7. sınıf ders kitabı tarih şeridi örneği.....	100
Şekil 49. 5. sınıf ders kitabı “deprem” kavramı ile ilgili harita örneği.....	102
Şekil 50. 6. sınıf ders kitabı “Köktük Devleti” kavramı ile ilgili harita örneği.....	102
Şekil 51. 6. sınıf ders kitabı “fiziki harita” kavramı ile ilgili harita örneği.....	103
Şekil 52. 7. sınıf ders kitabı “coğrafi keşif” kavramı ile ilgili harita örneği	103
Şekil 53. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı toplumu” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği	104
Şekil 54. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği	104
Şekil 55. 5. sınıf ders kitabı “doğal ve kültürel varlık” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği.....	106
Şekil 56. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı ordusu” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği	106
Şekil 57. 7. sınıf ders kitabı “bilgin” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği	107
Şekil 58. 5. sınıf ders kitabı “girişimcilik” kavramı ile ilgili biyografi örneği.....	108
Şekil 59. 6. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili biyografi örneği	109
Şekil 60. 7. sınıf ders kitabı “rönesans” kavramını ile ilgili biyografi örneği	109
Şekil 61. 6. sınıf ders kitabı “Köktürk Devleti” kavramları ile ilgili destan örneği	110
Şekil 62. 5. sınıf ders kitabı “bağımsızlık sembolleri” kavramı ile ilgili hikaye örneği	110
Şekil 63. 6. sınıf ders kitabı “yatırım” kavramı ile ilgili hikaye örneği	111
Şekil 64. 7. sınıf ders kitabı “iletişim” kavramı ile ilgili hikaye örneği	111
Şekil 65. 7. sınıf ders kitabı “misafirperverlik” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği.....	112
Şekil 66. 7. sınıf ders kitabı “yardımlaşma” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği	112
Şekil 67. 5. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili makale örneği	113
Şekil 68. 7. sınıf ders kitabı “ıslahat” kavramı ile ilgili makale örneği.....	113
Şekil 69. 5. sınıf ders kitabı “sel” kavramı ile ilgili şiir örneği	114
Şekil 70. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili şiir örneği.....	114
Şekil 71. 7. sınıf ders kitabı “tulumbacılar ocağı” kavramı ile ilgili şarkı örneği ...	115
Şekil 72. 5. sınıf ders kitabı “ortak değerlerimiz” kavramı ile ilgili türkü örneği...	115

Şekil 73. 5. sınıf ders kitabı “hava durumu” kavramı ile ilgili internet haberi örneği	117
Şekil 74. 6. sınıf ders kitabı “bilim ve teknoloji” kavramı ile ilgili internet haberi örneği	117
Şekil 75. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili internet haberi örneği.....	118
Şekil 76. 5. sınıf ders kitabı “çocuk hakları” kavramı ile ilgili gazete haberi örneği	118
Şekil 77. 7. sınıf ders kitabı ”antidemokratik” kavramı ile ilgili gazete haberi örneği	119
Şekil 78. 6. sınıf ders kitabı “vergi” kavramı ile ilgili afiş örneği.....	119
Şekil 79. 5. sınıf ders kitabı “ekonomik faaliyet” kavramı ile ilgili grafik örneği ..	121
Şekil 80. 6. sınıf ders kitabı “iklim” kavramı ile ilgili grafik örneği.....	121
Şekil 81. 7. sınıf ders kitabı “nüfus” kavramı ile ilgili grafik örneği	122
Şekil 82. 5. sınıf ders kitabı “rol ve sorumluluk” kavramı ile ilgili tablo örneği	122
Şekil 83. 5. sınıf ders kitabı “ihracat ve ithalat” kavramı ile ilgili tablo örneği	123
Şekil 84. 6. sınıf ders kitabı “nüfus dağılışı” kavramı ile ilgili tablo örneği	123
Şekil 85. 7. sınıf ders kitabı “sivil toplum kuruluşu” kavramı ile ilgili tablo örneği	124
Şekil 86. 5. sınıf ders kitabı “çocuk işçi” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği.....	124
Şekil 87. 5. sınıf ders kitabı “su kirliliği” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği	125
Şekil 88. 6. sınıf ders kitabı “kümbet” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği.....	125
Şekil 89. 6. sınıf ders kitabı “yasama” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği.....	126
Şekil 90. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği	126
Şekil 91. 7. sınıf ders kitabı “kitle iletişim araçları” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği	127
Şekil 92. 5. sınıf ders kitabı “kimlik hırsızlığı” kavramı ile ilgili resim örneği	127
Şekil 93. 6. sınıf ders kitabı “turan taktiği” kavramı ile ilgili resim örneği	128
Şekil 94. 7. sınıf ders kitabı “fetih” kavramı ile ilgili resim örneği	128

GİRİŞ

Yaşadığımız dünya bilgilerle donatılmıştır. İnsanların deneyimlerine dayalı olarak sınıflandırdıkları bu bilgilerin bir kısmı kavramları meydana getirir. Kavramların dünyayı algılama ve anlamlandırmadaki yeri tartışılmazdır. Kavramlar, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan, ilkelere temel oluşturan ve ilgili olduğu alanlarda karşılaşılan problemlere çözüm olan ve sözcüklerle ifade edilebilen bir öğrenme aracıdır (Ülgen, 2004: 105). Kavramlar günlük hayatta dağınık halde karşımıza çıkan çok sayıda bilgi, gözlem sonuçlarını içeren olguları organize ederek iletişim, hatırlama ve öğrenmeye yardımcı olacak şekilde kategoriler halinde zihnimizde yapılandırmaktadır (Akbaş, 2019: 229). Ülgen (2004: 117) bu durumu eğitim daha çok kavramların öğrenilmesiyle ilgilidir şeklinde ifade eder. Kavram öğrenme bireyin doğumundan itibaren sosyal çevresinde gerçekleşirken okul yıllarında planlı hale gelmektedir. Kavram öğrenme tüm derslerde olduğu gibi sosyal bilgiler dersinde de büyük öneme sahiptir. Sosyal bilgiler dersi disiplinlerarası ve bütünleştirilmiş yapısıyla sosyal bilimlere ait zengin bir kavram içeriğine sahiptir. Sosyal bilgiler derslerinde öğrenciler tarih, coğrafya, antropoloji, arkeoloji, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, ekonomi gibi disiplinlere ait kavramlarla karşılaşır (Tokcan, 2015: 1).

Sosyal bilgiler dersinin yapısı gereği kavramlar bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğunu vurgulamak kadar bu kavramların öğrencilere anlamlı bir biçimde kazandırılması da bir o kadar önemlidir (Akbaş, 2019: 235). Günümüzde sosyal bilgiler derslerinde bu zengin kavram içeriğinin anlamlı ve kolay bir şekilde aktarılabilmesine yönelik çeşitli strateji, yöntem ve teknikler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bütün bu uygulamalar sosyal bilgiler derslerinde kavram öğrenme sürecini öğrenciler açısından verimli hale getirmekte ve öğretmenlere öğretim süreçlerinde yardımcı bir araç olarak hizmet etmektedir (Yetişensoy ve Değirmenci, 2021: 23). Bu bağlamda ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim ders programlarında kavram öğretim ve öğrenimine verilen değer gün geçtikçe artmaktadır. İlkokul ve ortaokul seviyesinde okutulan derslerin bilişsel ve yapılandırmacı bir yaklaşımla yeniden ortaya konması kavram öğrenme ve öğretimine yeni bir boyut kazandırmış ve verilen değeri daha da artırmıştır (Yılmaz ve Çiviler, 2012: 2). 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim

programını incelendiğinde programda kavram öğretiminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kavram öğretiminde sınıflamalar ve farklı kavram öğretimi yaklaşımları dikkate alınmalıdır. Anlam karmaşası, kavram karmaşası ve kavram yanlışlarının giderilmesine yardımcı olunmalıdır ifadeleri yer almaktadır (MEB, 2018: 10). Söz konusu programlarda da yer aldığı gibi etkili ve kalıcı bir kavram öğretiminin gerçekleştirilmesinde, kavramların öğrencilere özümsetilmesinde farklı kavram öğretim uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin kavram öğretimini gerçekleştirirken en fazla yararlandıkları öğretim materyali ders kitapları olmuştur. Ders kitapları aynı zamanda öğretim programlarını en iyi şekilde yansıtan ve programların uygulanmasını destekler nitelikte hazırlanan araçlardır. Kılıç ve Seven (2004: 19) bu durumu ders kitapları öğrenme-öğretme süreçlerinde yol göstericilik yapan, öğrenme ortamlarının hazırlanmasına ve strateji, yöntem ve tekniğin kullanılmasına rehberlik eden bir dayanaktır şeklinde ifade etmişlerdir.

Araştırmanın Problem Durumu

Araştırmanın problem cümlesi sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşlerinin tespit edilmesidir?

Alt problemler

1. Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yer alma durumu nedir?
2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşleri nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından hangilerinin yer aldığı ve ders kitaplarında bu uygulamalarının kullanılma yoğunluğunu tespit etmek; sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları arasında sayılanlardan hangilerini kullandıklarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmada kavram öğretim uygulamalarının ders kitaplarında yer

alışı tüm yönleriyle incelenmiştir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşleri alınmış, ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları konusunda yeterli olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Sosyal bilgiler, insanı ve yaşamını tüm boyutlarıyla ele alarak anlamaya çalışır. Bu amaçla, sosyal bilimlerin içerdiği konu ve kavramlarından yararlanır. Bu kavramları ezberlemeye çalışmak insanı ve yaşamı anlama konusunda yeterli ve anlamlı bir yol değildir (Doğanay, 2005a: 273). Özellikle kavram öğretiminin planlı bir şekilde gerçekleştirildiği okullarda yalnızca olgusal bilgilerin ezberlenmesi istenilmemeli, kavramsal düşünme yeteneği de geliştirilmelidir (Doğrukök, 2004: 26).

Sosyal bilgiler dersi tarih, coğrafya, arkeoloji, hukuk, siyaset gibi birçok sosyal bilim disiplinine ait kavramı içinde barındıran bir derstir. Bu çeşitlilik sosyal bilgileri kavram bakımından oldukça zengin bir ders haline getirmektedir. Etkili bir sosyal bilgiler öğretiminde farklı disiplinler arasında bağ kurabilmek önemlidir. Disiplinlerarası bağ kurulmadığı takdirde bir kavram öğrenilmeden başka bir kavramı öğrenmek güçleşmektedir. Bu durum da kavram öğretiminin önemini arttırmaktadır (Gültekin, 2016: 2).

Kavramlar öğrenmenin temelidir. Kavramların yalnızca adı veya tanımlarının verilmesi kavramların kısa sürede unutulmasına neden olmaktadır. Kavramlar arası ilişkilerin doğru bir şekilde kurulması ancak etkili ve kalıcı bir kavram öğretimi ile mümkündür (Aktepe vd., 2017: 35).

Belirtilen bilgiler doğrultusunda, sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde (Güneş vd., 2011; Akbaş, 2013; Gültekin, 2016; Memişoğlu ve Tarhan, 2016; Soylu, 2019; Köğçe vd., 2019; Uçak, 2020; Uçak ve Doğan, 2020) çalışmaların önemli bir bölümünün öğretmen görüşleri bağlamında yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretimi açısından incelenmesine ilişkin çalışmalar içerik olarak yeterli değildir. Ayrıca kavram öğretimi bağlamında ders kitapları ve öğretmen görüşlerini birlikte ele alan bir çalışmanın olmaması literatürde bu boşluğun doldurulması adına çalışmanın önemini arttırmaktadır. Çalışma öğretmenlerin kavram öğretim uygulamalarına ilişkin görüşlerinin, en fazla ve en az kullandıkları kavram

öğretim uygulamalarının yanı sıra kavram öğretimi ile ilgili ihtiyaçlarından hareketle onların bu uygulamalara ilişkin perspektiflerinin açığa çıkarılması düşünülməsi bakımından önemlidir. Aynı zamanda ders kitaplarında yer alan kavram öğretim uygulamalarının yeterliliğinin belirlenmesi ile ders kitabı yazarlarına fikir vereceğine ve konuya ilişkin gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutacağına inanılmaktadır.

Araştırmanın Sayıtları

1. Öğretmenlerin anket formu ve görüşme sorularına içtenlikle, doğru ve objektif olarak cevap verdikleri varsayılmıştır.
2. Öğretmenlerin araştırmaya istekli katıldıkları varsayılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin anket formuna ve görüşme sorularına verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.
2. Araştırma 2021-2022 ve 2022-2023 eğitim-öğretim yıllarında elde edilen verilerle sınırlıdır.
3. Araştırma 2021-2022 eğitim-öğretim yılında okutulan ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarıyla sınırlıdır.

Tanımlar

Sosyal Bilgiler: “Sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman boyutu içinde disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen ve becerili demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı” (Doğanay, 2005b: 19).

Kavram: “Bireylerin birtakım bilgi, beceri ve değerleri öğrenirken sözlü veya yazılı olarak kullandıkları kendine özgü anlamı olan kelimeler olarak tanımlanabilir” (Aktepe ve Gündüz, 2021: 241).

Kavram Öğretimi: Kavramların özelliklerine göre seçilecek strateji, teknik ve materyallerin tamamının kullanılabileceği bir tasarımdır (Dündar, 2014: 314).

Ders Kitabı: "Okul düzeyindeki bir dersin müfredat programını desteklemek amacıyla belirli pedagojik ilkeler çerçevesinde yazılmış öğretim araçları" (Kabapınar, 2005: 367).

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sosyal Bilgiler

Sosyal bilgiler kavramı, geçmişten günümüze pek çok felsefi düşüncenin etkisinde kalarak değişime uğramıştır. İlgili literatür incelendiğinde bu duruma bağlı olarak birbirinden farklı sosyal bilgiler tanımları ile karşılaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler, özü ve kapsamı ile değerlendirildiğinde bir bakıma hayatın anlamlandırıldığı, anlaşılmaya çalışıldığı yaşam ile bütünleşmiş bir derstir (Ünal ve Er, 2017: 21). Benzer bir tanımda sosyal bilgiler, geçmişten günümüze çocuğun yakın çevresinden başlayarak zaman içerisinde evrene kadar yayılan ilişkiler ağını anlamasına yardımcı olan bireyin yaşamış olduğu sosyal çevrenin gelişimi üzerinde duran bir konu olarak ele alınmıştır (Meydan, 2001: 12). Tokcan ve Özdemir'e (2018: 21) göre sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin kapsamı içerisinde yer alan ilköğretim kademesinde uygulanan disiplinler arası ve bütünleştirilmiş bir formal eğitim programı olarak ele alınabilir.

Sosyal bilgiler, sosyal bilimlere ait içeriklerden meydana gelmekte olup sosyal olan konuları ve öğrencilerin günlük hayatlarında sahip olması gereken pek çok bilgi, beceri ve değeri barındıran bir derstir. Bu anlamda sosyal bilgiler dersi okullarda öğrenilmekle birlikte öğrencilerin günlük hayatın içinde tecrübe edebildikleri her alanla ilgili olabilir. Örneğin; eğitim öğretim ortamı olan okulda, aile yaşamında, hukuksal anlaşmazlıklarda, trafikte, bayram ve düğünlerde vb. (Deveci, 2009: 2). Doğanay'a (2008: 77) göre sosyal bilgiler, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan etkileşimini yer ve zaman boyutunda ele alarak inceleyen önemli bir derstir.

Sosyal bilgilerin konu alanı insanlar ve yaşam biçimleridir. Toplumsal bir varlık olan insanın kendini ve diğerlerini daha iyi tanımasına ve anlamasına yardımcı olur. Sosyal bilgiler birçok sosyal bilim dalına ait disiplini içerisinde barındırır. Bu nedenle coğrafya ya da tarih gibi tek bir disiplini tanımlamaktan daha zordur. Bununla birlikte sosyal bilgilerin iki temel ayırıcı özelliği, vatandaşlık bilinci kazandırmak ve bütüncül, farklı disiplinleri bir araya getiren bir alan olmasıdır (Tokcan ve Alkan, 2013: 2). Sosyal bilgiler, iyi vatandaş yetiştirme temelinde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine ait seçilmiş konuları içeren, ilköğretim ve ortaokul seviyesindeki

öğrencilere toplumsal hayata dair temel bilgi, değer, beceri ve tutumlar kazandırmayı amaçlayan bir alandır (Bilgili, 2016: 4).

Sosyal bilgiler, alan olarak sosyal bilimleri ve beşerî bilimleri kendine konu edinen karmaşık yapıya sahip bilgi ve bilimler topluluğudur. İnsanın toplumsal bir varlık olarak yaşadığı sosyal ve fiziki çevrenin etkisini diğer bilim dallarıyla ilişkilendirerek insanın sahip olması gereken bilgi, beceri ve yeterlilikler ışığında çevreye ve insanlığa karşı duyarlı, hak ve sorumluluklarının bilincinde, etkin vatandaşlık için gerekli bilgileri taşıyan ve kendini toplumsal bir varlık olarak gören bireylerin yetişmesini temel alır. Bunu yaparken diğer bilim dallarından etkilenerek onların insan üzerindeki bütünleyici etkisini gözler önüne serer (Karakuş, 2019: 9).

Amerikan Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi (NCSS) sosyal bilgiler kavramını şu şekilde tanımlamıştır:

“Sosyal bilgiler vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerden süzülen sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı sağlar. Sosyal bilgilerin temel amacı, birbirlerine bağımlı, global bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır “(NCSS, 1993, Akt. Safran, 2014: 5).

Yukarıda verilen tanımlar göz önüne alındığında genel olarak sosyal bilgiler, insanı ve toplumu konu alan, sosyal bilim disiplinlerini çalışma alanı olarak seçen ve bireylerin etkin ve sorumlu birer vatandaş olarak yetişmesini hedefleyen bir ders olarak tanımlanabilir.

1.2. Öğretimde Ders Kitabı

Geçmişten günümüze ders kitapları eğitim ve öğretim sürecinin ana materyali olarak kabul edilmektedir. Tarihin ilk dönemlerinde hayvan derisinden, kil tabletlerden, çanak çömlek parçalarından, ağaç yapraklarından ve maden levhalarından elde edilen kitaplar; sonra papirüs, parşömen gibi kâğıtlardan oluşmuştur. Günümüzde ise ses, görüntü ve etkileşimli bağlantıları da içeren dijital kitaplar ön plana çıkmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise kullanılan malzeme ne olursa olsun kitapların her dönem önemini korumuş olduğudur. Her dönemde öğretene ile öğrenen arasında ilişkiyi sağlayan vazgeçilmez bir öğretim aracıdır (Çetin, 2016: 14). Değişen zaman ve teknolojik gelişmeler çok farklı öğretim

materyallerinin kullanılmasına ortam hazırlamış olsa da ders kitaplarına duyulan ihtiyaç azalmamıştır. Baduroğlu'na (2018: 23) göre ders kitapları, çeşitli eğitim kurumlarında kullanılan, belirli içerikleri olan, öğretmen ve öğrenciler için hazırlanmış basılı bir ders materyalidir. Bayrakçı (2005: 1) ders kitaplarını, öğretimde kullanılan temel kaynaklar arasındadır. Bir dersin konularının öğrenciye aktarılmasında öğrencinin yaş, ilgi ve hazır bulunuşluk seviyeleri göz önünde bulundurularak hazırlanmış öğretim programlarına dayalı basılı eğitim araçlarıdır şeklinde ifade etmiştir.

Ders kitabı, bir materyal olarak eğitim ve öğretim açısından okullarda kullanıma kolaylığına sahip, öğrencilerin istedikleri zaman ulaşip tekrar yapabildiği, ilk elden bilgilerin yer aldığı, sürekli olarak kullanılabilen, öğretimin sözel alandaki boşluklarının doldurulmasına yardımcı önemli eğitim araçlarından birisidir. Öğretim programı esas alınarak iyi bir şekilde hazırlanmış ders kitabı, öğretmen ve öğrenciler için faydalı bir kaynak olmanın yanında öğrenme ve öğretme etkinliklerine yol göstermektedir (Semerci, 2004: 49). Ders kitapları öğretim programlarını esas alırken temelde okutuldukları ülkelerin temel felsefesini yansıtır. Buradan yola çıkılarak yapılacak bir tanımda ders kitabı, bir ülkede uygulamaya konan eğitim felsefesi çerçevesinde hazırlanmış, eğitimin temel amaç ve hedeflerini oluşturan ve bu hedeflere nasıl ulaşılacağını gösteren konuları da içeren öğretim programının en somut halidir. Ders kitaplarında yer alan içerik, akademik çalışmalar ile elde edilen bilgiler ışığında genel eğitim felsefesine dayalı olarak pedagojik ilkeler çerçevesinde öğrenci seviyesine uygun olarak oluşturulur. Bu nedenle ders kitapları yapılan akademik çalışmalar, zamanın ihtiyaçları ve öğrenci ve öğretmen istekleri doğrultusunda güncellenmelidir (Kabapınar, 2005: 367).

Ders kitapları, okullarda eğitim programlarının uygulanabilmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Ders kitapları öğretimin nasıl gerçekleşeceği konusunda da öğretmenlere kılavuzluk eder. Öğretmen ne kadar tecrübeli olursa olsun ders kitaplarına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü öğretmen derste okutulması gereken bazı yerleri veya önemli detayları gözden kaçırabilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında ders kitabı hem planlayıcı hem de yol gösterici bir konumdadır (Kayabaşı, 2001, Akt. Çetin, 2016: 16). Ders kitapları, sınıf ortamında hangi konu ve kavramların hangi yöntem ve teknikle öğretileceğini önemli ölçüde belirleyen bir öğretim materyalidir.

Öğrenme-öğretme sürecinde öğretmenler, ders kitaplarında bulunan çalışma sorularını öğrencilerine ödev vererek, öğrencilerini değerlendirebilir ve eksiklikleri tespit edebilirler.

Yakın geçmişe kadar ders kitaplarının kullanımı yaygın olsa da kitaplar bir tekdüzelik göstermekteydi. Günümüzde eğitim teknolojileri alanında meydana gelen gelişmeler sayesinde dünyadaki değişim ders kitaplarında da kendine yer edinmiştir. Ders kitaplarında son yıllara kadar öğrenciyi merkeze alan öğrenme etkinliklerine yer verilmezken, yapılandırmacı yaklaşımı esas alarak hazırlanan bugünkü ders kitaplarında bireyi merkeze alan ve onların ihtiyaçlarını giderecek yaşayarak ve yaparak öğrenmeye olanak sağlayan eğitim-öğretim etkinliklerine daha fazla yer verilir olmuştur (Baştürk, 2005). Eğitim ve öğretimin farklı aşamalarının planlanmasında ders kitaplarının önemli bir rolü vardır. Eğitimin ve öğretimin planlanmasından başlayarak, uygulanmasında ve ölçme değerlendirme aşamasında ders kitaplarından faydalanılmaktadır. Kitap, sınıf ortamında öğretmenden sonra en sık başvuru kaynağıdır. Bu ders kitabının vazgeçilmez bir öğretim aracı olduğunu ortaya koymaktadır (Alkan, 1995'ten Akt. Çetin, 2016: 16).

Verilen bilgi ve tanımlardan yola çıkılarak ders kitapları ile ilgili, öğretim programlarının amaçlarına ulaşılmasında yardımcı, öğrenme süreçlerinin planlanmasından uygulamasına ve değerlendirilmesine kadar bütün süreçlerde öğretmene yol gösteren ve öğrencilerin öğrenme sürecini destekleyen, her dönem önemini koruyan, kolay ulaşılabilir bir öğretim materyali olduğu söylenebilir.

1.3. Kavram

Literatürde “kavram” ile ilgili pek çok tanım ve açıklama bulunmaktadır. Aşağıda bu tanım ve açıklamalardan bazılarına yer verilmiştir.

TDK [Türk Dil Kurumu, 2022] kavramı, “*Nesnelerin ve olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım mefhum, konsept, nosyon*” olarak tanımlamaktadır. Kavram denilince zihnimizde kavramlaşan bir tanım; ortak özellikleri olan uyarılara verdiğimiz ortak tepkilerdir. Bu ortak tepkilerin içine algılama ve adlandırma girmektedir. Çeşitli psikoloji ve eğitim kitaplarındaki tanımlardan soyutlanabilecek olan ortak bir tanım; bu ortak özellikleri içermesi ve tepkilerin verilmesidir (Kavsaoglu, 1990: 481). Kavram genel manada bireyler

tarafından oluşturulan herhangi bir olay, obje, özellik, eylem ve bağlantıları temsil eden zihinsel yapı ve temsil anlamına gelir (Klausmeir, 1992: 268). Kaptan 'a (1998: 95) göre kavramlar bilgilerin yapı taşlarıdır. Kavramlar arası ilişkiler de bilimsel şemaları meydana getirir. Kavramlar nesneleri, yaşanan durumları, insanları ve fikirleri benzerliklerine göre gruplandırma işidir. Ülgen (2004: 107) kavramı, genel manada insan zihninde anlam kazanan farklı özelliklere sahip nesne ve olguların değişen ortak yönlerini kapsayan bir bilgi formudur, bir sözcükle ifade edilir şeklinde açıklar. Yel'e (2006: 149) göre kavram benzer, geçişken ve ayırt edici özelliklerine göre zihinde düzenlenmiş varlık ve düşünce gruplarına verilen addır. Çaycı ve Gül (2007: 45) kavramı, düşünme birimleri olarak ifade etmişlerdir. Kavramlar bireylerin düşünme, bilgiyi anlamlandırma, problem çözme, dünyayı anlama gibi zihinsel işlevlerini kullanmalarına yarayan araçlardır (Senemoğlu, 2011: 511). Kavramlar düşünme etkinliğimizin önemli bir ögesi ve aracıdır. Yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programında öğrencilerden bilginin daha ötesinde tümevarımsal ve tümdengelimsel düşünme kabiliyeti kazanmaları beklenmektedir ve bunun gerçekleşmesi için de kavramların kullanılması önemsenmektedir (Ata, 2006: 77).

Bilgilerin yapı taşlarını oluşturan kavramlardır. Kavramlar arasında kurulan bağlantılar ise bilimsel ilkeleri oluşturur. İnsanlar çocukluktan başlayarak kavramları ve onların ifade edilme şekli olan sözcükleri öğrenir, kavramları sınıflandırır ve aralarındaki bağlantıları bulurlar. Bu yolla bilgilerine anlam kazandıran bireyler bilgilerini yeniden inşa edip, hatta yeni kavramlar ve bilgilere de sahip olurlar. İnsan zihninde öğrenme olgusu ve yeniden yapılanma süreci her yaşta süreklilik arz eder. Kavramlar, günlük hayatımızda karşılaştığımız ve başa çıkmak zorunda olduğumuz herhangi bir olay ve fikirden anlam çıkarmamıza yardımcı olurlar. Bu nedenle kavramlar düşünce sürecimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Çevremizi oluşturan etmenleri kolaylıkla anlayabilmemizi sağlayan kavramları sıklıkla kullanırız. Bunun yanında dilimizde de karmaşık fikirleri ifade edebileceğimiz çok sayıda soyut kavramlar bulunmaktadır (Arslan, 2008: 22).

Yukarıda verilen tanımlardan hareketle kavramı insanın düşünme ve zihinsel çabası sonucu ortaya çıkan bilgi ve fikirleri gruplandırma işi olarak tanımlamak mümkündür. Düşünme süreci devam eden bir bireyin kavramlarla karşılaşması ve yeni kavramlar edinme süreci de kaçınılmazdır.

1.3.1. Kavramların Özellikleri

Martorella (1986) kavramların isim, ayırt edici özellikler, ayırt edici olmayan özellikler ve örnekler olmak üzere dört temel özelliği olduğunu belirtmiştir (Akt. Doğanay, 2005a: 269). Bunlar genel olarak şu şekilde ifade edilebilir.

Kavramlara ait belirtilen ilk özellik isimdir. Kavramlara ait olan isimler bir ya da birkaç sözcükle ifade edilebilirler. İnsanlar kurdukları iletişimde bu isimleri kullanırlar. Örneğin, öğretmen “ova” sözcüğünü kullandığında, kavram daha önceden deneyimlenmiş öğrencilerin zihinlerinde bir bilgi ya da resim uyandırır. Fakat kavramla ilgili bir ön öğrenme ya da herhangi bir deneyim yoksa kavram öğrenci için bir anlam ifade etmeyecektir.

Kavramlara ait ikinci özellik, ayırt edicilik özelliğidir. Bu özellikler kavram sınıfına giren nesne, olay ve düşüncelerin ortak özellikleridir. Örneğin çevremizde karşımıza çıkan çam, kavak, meşe, dut diye adlandırdığımız nesnelerin ortak özelliği hepsinde de kök, gövde, dal ve yaprakların varlığıdır. Bu ortak özellikler ayırt edici özellikler olarak adlandırılır. Bu ortak özellikleri (ayırt edici özellikler) barındıran her nesne ortak bir isimle ifade edilir. Burada belirtilen örnekte isim ağaçtır. İsim tanınmasa bile, kök, gövde, dal ve yaprakları bulunan her nesneye ağaç denilebilir.

Her kavramın ayırt edici özelliklerinin yanında bir de kapsamındaki her örnek için farklı özellikleri vardır. Çam, meşe, kavak, dut ağaçlarının boyları, yapraklarının şekli ve meyvesinin olup olmaması gibi farklılıklar ayırt edici olmayan özellikler olarak nitelendirilir. Ayırt edici özellikleri taşıyan nesne, şekli itibarıyla farklılıklara sahip olsa da yine ağaçtır. Kavramların öğrenilmesinde ayırt edici özelliklerin bilinmesi çok önemlidir.

Kavramlara ait son özellik örneklerdir. Her bir kavrama ait pek çok örnek vardır. Bu örnekler kavramın ortak ve ayırt edici özellikleri dışında kendine özgü olan durumları da taşırlar. Kavramı diğer kavramlardan ayıran özelliklerden bir veya birkaçının bulunmadığı örneklere de örnek olmayan denir. Bir kavramın örneğini meydana getiren özellik başka kavramın örneği olmayanıdır. Örneğin, Van Gölü göl kavramının örneğidir. Ege Denizi ise örnek olmayandır. Göl ve deniz kavramlarının bir takım ortak özellikleri olmasına rağmen, ayırt edici özellikleri ve bu özellikler arasındaki ilişkilerin yapısı farklıdır. Bu şekilde verilen örnekler, kavram öğrenmelerini anlaşılır hale getirmede ve kavram öğretiminde önemli bir yere sahiptir.

Karşılaşılan sözcük veya terimlerin kavram olup olmadığının belirlenmesinde Ericson tarafından beş maddeden oluşan kavram tanımlama testi önerilmiştir (Akt. Doğanay, 2005a: 270). Eğer bir terim ya da sözcük,

- Genel ve soyutsa,
- Bir ya da birkaç sözcükle ifade ediliyorsa,
- Uygulamada evrensel bir anlama geliyorsa,
- Belli bir zamandan bağımsız ve
- Ortak özelliklerin yanında ayırıcı özellikleri temsil ediyorsa kavram

olarak adlandırılabilir.

Ülgen (2004: 108-116), Çeliköz (1998: 71-72) ve Tokcan (2015: 11) ise kavram özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

- Kavramlar, insanların tecrübelerine bağlı olarak zamanla değişirler.

Kavramlarla ilgili tanımlamalarımız karşılaştığımız nesne ve olay ve olgulara dair edindiğimiz tecrübemize bağlıdır. Tanımlamalarımız algılayabildiğimiz özellikler kadardır. Bu özellikler ile gerçek özelliklerin aynı olduğu tartışmaya açıktır. Örneğin; atomun keşfi gerçekleştiğinde bilim dünyasında çekirdeğinin parçalanamayacağı bilgisi hakimken günümüzde teknolojik gelişmeler ışığında atomun parçalanabileceği bilinmektedir. Bu örnekte olduğu gibi kavramların özelliklerinin sayı olarak artmayacağı veya niteliğinde bir değişme olmayacağı söylenemez. Bilginin değişimi yeni tecrübelerle bağlıdır. Bu sayede kavramlar güncellenip, yeniden tanımlanabilir.

- Nesne ve olayların algılanabilen özellikleri kişiden kişiye değişir.

İnsanlar dünyada ve çevrelerinde yaşanan gerçekleri kendi yaşamsal tecrübeleri ve yetenekleri doğrultusunda, değer yargılarının da etkisiyle değerlendirir ve algılar. Bu nedenle kavramların yanlı olduğu söylenebilir. Bu yanlılığın sosyal bilimlerde fen bilimleri ile kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmektedir. Bilimsel görüşlerin geliştirilmesinde bu yanlılığın en aza indirgenmesi için normlar ön plana çıkar (Ertürk, 1972, Akt. Ülgen, 2004: 108).

- Kavramların orijinal hali vardır.

Kavramın orijinali o kavramın bireyin düşüncesinde oluşturduğu ilk halidir. Kritik özellikler barındırır. Orijinal kavram, daha sonraları kavram öğrenme sürecinde bir kriter olarak kullanılmaktadır. Örneğin, çocuk farklı örneklerden hareketle salıncak kavramını oluşturur. Bir yere bağlı ve sallanan vaziyette bir ip ve onun oturacak

yerinin olması, kişiyi öne- arkaya sallanması bu kavramın kritik özelliğidir. Gerçekte birçok salıncak modeli vardır. Farklı modellerle karşılaşan çocuk modelleri zihnindeki ilk hali ile karşılatırarak, salıncak olup olmadığına karar verir (Ülgen, 2004: 109).

- Kavramın bazı özellikleri, bazen birden fazla kavramın üyesi olabilirler.

Örnek olarak eğitim ve öğrenme kavramlarını ele aldığımızda ikisi farklı kavramlardır. Ortak özelliklerine bakıldığında davranış değişikliği iki kavramın ortak (birincil) özelliğidir. Ancak eğitim kavramının planlı olma özelliği, onu öğrenmeden ayırt edici (ikincil) özelliktir.

- Kavramlar nesnelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinden oluşur.

Her kavram somut ve soyut özellikleri barındırır. Nesnelerin fiziksel özellikleri doğrudan gözlenebildiğinden somut bir nitelik taşır. Ancak olay ve nesnelerin anlamları dolaylı olarak gözlenebildiğinden soyut bir nitelik taşır. Örneğin, bir çemberin çizgileri somut özelliğini, fonksiyonları ise soyut özelliğini belirtir. (Ülgen, 2004: 110).

- Kavramlar çok boyutludur.

Bir kavram konumu itibarıyla bazen merkezde bulunurken bazen de merkezin çevresinde bulunabilir. Burada kavramların esneklik özelliği söz konusudur. Belli özellikler belli konumda değerlendirilir. Örnek olarak “ceza” kavramını ele aldığımızda ceza, bir durumda olumsuz pekiştireç örneği, bir durumda olumlu pekiştireç örneği, başka bir durumda ise pekiştireç örneği olmayabilir (Ülgen, 2004: 110-111).

- Kavramlar kendi aralarında özelliklerine uygun belli kriterlere göre gruplanabilirler.

Bir kavramı iki farklı özellik kriter alınarak grupladığımızda sayı ve nitelikleri açısından çok sayıda gruplar ortaya çıkar. Örneğin eğitim yapıldığı mekâna (okul, ev, sosyal kuruluş) ve iş görüşüne (uyumlu vatandaş olma, genel kültür kazanma, kabiliyeti ölçüsünde mesleki yeterlilik kazanma) göre gruplanabilir.

- Kavramlar dille bağlantılıdır ve sözcüklerle ifade edilir.

Kavramlar dille ilgilidir ve doğdukları çevrenin diline ait sözcüklerle ifade edilmektedir. Bir kültür ortamının yaşam tarzı, ihtiyaçları, eğitimi, algıları, değerleri

bütününden oluşan ve gelişen kavramlar ile o kültürde konuşulan dil arasında paralellik vardır. Bir kültürün dil zenginliğinin varlığı o dile ait çok farklı kavramların geliştirilmesini olumlu etkiler. Örneğin, İngilizcede iki akraba çocuğu birbirine sadece kuzen derken Türkçede bu söylemin aksine, amcaoğlu, amcakızı, halaoğlu, halakızı, dayıoğlu, dayıkızı, teyze oğlu, teyzekızı gibi birçok ifade kullanılır (Ülgen, 2004: 116; Tokcan, 2015: 11).

- Kavramların sahip olduğu özellikler de kendi içinde birer kavramdır.

Kavram öğretim faaliyetleri gerçekleştirilirken öncesinde kavramda kullanılan sözcüklerin anlamlarının bilinmesi gerekir. Örneğin üçgen kavramını öğretmeden önce çizgi, nokta, köşe gibi üçgenin tanımında geçen kavramların öğrenilmesi üzerinde durulur. (Ülgen, 2004: 116).

Kavramların sahip olduğu özelliklerine değinen Senemoğlu'na (2011: 512-513) göre ise kavramların sahip oldukları özellikler şu şekildedir:

1. *Öğrenilebilirlik:* İnsanlar tüm kavramları sonradan öğrenmektedir. Kimi kavramları öğrenmek daha kolay iken kimi kavramlar zor öğrenilmektedir. Örneğin somut olan “ağaç”, “yaprak” gibi kavramların öğrenilmesi kolayken, “demokrasi”, “hukuk” gibi soyut ve tanımlanmış kavramların öğrenimi daha zordur.

2. *Kullanılabilirlik:* Kavramların ilkeleri anlama ve problem çözme gibi birden çok kullanım alanı vardır. Bazı kavramlara belli alanlarda daha çok yer verilirken bazılarına ise daha az yer verilir. Örneğin; sosyal bilgiler dersinde “iklim”, “nüfus”, “kültür” gibi kavramlara sıklıkla yer verilirken “yeniçeri”, “ulufe”, “ayaklanma” gibi kavramlara daha az yer verilmiştir.

3. *Açıklık:* Kavramlar açık ve anlaşılır olmalı, bir kavramla ilgili herkes aynı şeyi anlamalı ve kavramla ilgili bir görüş birliği olmalıdır. Ancak açıklık özelliği kavramların kullanım alanına göre değişebilmektedir. Özellik bir alanda kullanılan kavramlarda net bir şekilde görülürken, başka bir alana ait kavramların kullanımında yeterince net değildir. Örneğin fen bilimlerine ait “sıvı”, “katı”, “gaz” gibi kavramların anlamları açıkken, davranış bilimleri alanına ait “inanç”, “değer” gibi kavramlar açık değildir.

4. *Genellik:* Kavramların çoğu hiyerarşik bir düzen içerisindedir. Bu düzenin en üstünde en genel olan kavram yer alır. Genel kavramlardan aşağı doğru inildikçe alt kavramlar oluşur. Hiyerarşinin daha da alt basamaklarına inildikçe, kavramların

genellik özellikleri azalır ve özel kavramlar ortaya çıkar. Örneğin: sosyal bilimler en genel kavram olarak alındığında sosyal bilimler tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji gibi alt kavramlara ayrılabilir.

5. *Güçlülük*: Kavramlara ait güçlülük özelliği ile diğer kavramların anlaşılmasına yardımcı olması, bir problemin çözümünü kolaylaştırması gibi özellikler anlaşılmalıdır. Örneğin: matematikte “sayı” kavramı alanın diğer kavramlarının anlaşılmasını kolaylaştırdığı için çok güçlüdür denebilir.

1.3.2. Kavramların Sınıflandırılması

Kavramlar sahip oldukları özellikler ile ele alınmış bu sayede birçok araştırmacı tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.

Kavramları Vygostky, spontan ve bilimsel kavramlar olarak ikiye ayırmıştır. Spontan kavramlar; yaşanan çevreyle etkileşim halinde öğrenilir. Çünkü spontan kavramların kazanılmasında günlük yaşamda vakit geçirilen kültürel bir ortamın varlığı söz konusudur. Bilimsel kavramlar ise; spontan kavramlar üzerinden genel ilkelerle bir plan bir dahilinde öğrenilir. Vygostky bu sınıflandırmayı yaparken, spontan kavramların günlük yaşantı ve tecrübelerle kazanılacağını savunurken, bilimsel kavramların ise kazanılması için akademik ortamlarda planlı bir eğitimin gerektiğini söylemiştir. Bilimsel kavramların kazandırılması her ne kadar planlı ve sistematik şekilde gerçekleştirilse de çoğu kavramın soyut yapıda olduğu bilinmektedir. Bu kavramlar öğrencilerin çevrelerinde edindikleri günlük hayat tecrübeleriyle bağdaşmazsa soyut kalabilir ve çok çabuk unutulabilir (Smagorinsky, Cook ve Johnson, 2003: 1403-1404; Çelikkaya, 2020: 36-37).

Benzer bir şekilde Gagne, kavramları somut kavramlar ve soyut (tanımlanmış) kavramlar olarak gruplandırmıştır. Örneğin “araba” somut bir kavram iken “egemenlik” tanımlanmış bir kavramdır. Somut kavramlar, hayatın ilk aylarından itibaren spontane öğrenilir. Ancak soyut kavramları öğrenmek için genellikle formal öğrenmelere ihtiyaç vardır (Akt. Senemoğlu, 2011: 511-512).

Kavram öğretimi alanında çalışmalar yapmış olan Peter Martorella kavramları sınıflama sistemini bir tablo üzerinde örneklerle belirtmiştir (Martorella, 1986, Akt. Doğanay, 2005a: 271).

Tablo 1. Kavramları Sınıflama Sistemi

Sınıflama Temeli	Kavram Çeşitleri
Somutluk derecesine göre	1. Somut (dere, çiçek) 2. Soyut (demokrasi, hukuk)
Öğrenildiği bağlama göre	1. Formal (okul, öğretim programı) 2. İnfomal (toplumsallaşma)
Ayırt edici özelliklerine göre	1. Tek boyutlu (sandalye) 2. Çok boyutlu (vatandaş) 3. İlişkisel (büyük-küçük)
Öğrenilme biçimlerine göre	1. Eylemsel (basketbol oynamak) 2. Simgesel (Televizyondaki basketbol maçını izlemek) 3. Sembolik (Basketbol hakkında kitap okumak)

Kaynak: Martorella, 1986, Akt. Doğanay, 2005a: 271.

1.3.3. Kavram Öğrenme

Genel anlamda öğrenme, bireyin yaşadığı çevreyle kurduğu etkileşimler sonucu meydana gelen davranış değişimleridir. Kavram öğrenme ise, karşılaşılan uyaranları belli sınıflamalara tabi tutarak, bilgileri zihinde yapılandırma işidir. Yeterli öğrenmeler sayesinde bu bilgilerin davranışa dönüşmesi sağlanır. Kavram öğrenme bireyin doğumuyla başlayıp ölümüne kadar devam eden bir süreçtir (Ülgen, 2004: 117-119). Kavram öğrenme esas olarak öğrenilmesi istenilen kavramın çeşitli zihinsel süreçlerden geçirilerek, geçmişte edinilmiş bilgi ve tecrübelerden yola çıkılarak anlamlandırma ve yapılandırma işidir. Kavram öğrenmeyle ilgili ortaya atılan çok farklı fikirler mevcuttur. Ancak belli noktalarda kavram öğrenmenin zihinsel süreçler yoluyla bilginin kazanılması olduğu fikri ağır basmaktadır (Tural, 2011: 42). İnsanlar kavramları yaşamlarının ilk dönemlerinden itibaren çevrelerinde gördükleri, karşılarına çıkan veya etkileşim halinde bulundukları somut varlıkları inceleyerek ve onların özelliklerini keşfederek zihinde yapılandırmaya başlamaktadır. İnsanların zihinlerinde kavramlara ait oluşan ilk şemaların ve algıların karşılaştıkları bu somut örneklerle dayalı yaşantılardan yola çıkılarak oluşturulduğu söylenebilir. Somut örneklerle dair edinilmiş yaşantıların nitelik ve niceliği zihinde yapılandırılacak kavramın doğruluğu ve yeterliliğini hakkında bilgi vermektedir. Karşılaşılan somut örneklerin doğruluğu ve çeşitliliği ne kadar fazla ise edinilmiş kavramın kalitesi de o denli artacaktır (Özmen, 2017: 3).

Ülgen'e (2004: 119) göre kavram öğrenme iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama kavram oluşturma, ikinci aşama ise kavram kazanmadır. Kavram oluşturma yaşam boyu devam eden bir süreç olsa da yaşamın ilk yıllarında daha yoğun

gerçekleşir. Çünkü yeni doğan bir bebek için etrafındaki her şey yenidir. Kavram kazanma ise bireyin oluşturduğu kavramları belirli kriterlere uyarak sınıflara ayırma işlemidir. Kavram oluşturma süreci esasında, kavramların ortak yönlerinden yola çıkılarak belli genellemeler ortaya koymak iken kavram kazanımı süreci ise kavramların farklı yönlerinden hareket ederek ayrıştırma yapar. Kavram oluşturma, kavram kazanmanın ön koşuludur. Ancak kavram öğrenmede tek başına yeterli değildir. Kavramların öğrenilmesinde bu iki aşamanın birlikte gerçekleşmesi istenir. Ancak bu süreç bir zaman kesitinde öğrenmeyle tamamlanmış değildir. Çünkü birey yaşamı boyunca farklı ya da aynı kavramlarla karşılaşarak yeniden genelleme ve ayrıştırma yapabilir.

Senemoğlu'na (2011: 514-517) göre bireylerin bilişsel gelişiminde öğrenme büyük bir role sahiptir. Bilişsel gelişimin temelinde ise kavram öğrenme bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda ortaya konulan bilgilerden yola çıkarak kavram öğrenmede aynı zihinsel süreçlerinin kullanıldığı bir aşamadan diğer aşamaya geçişte aynı yolun kullanıldığı değişmez bir sıra izlenmektedir. Kavram öğrenmede 4 aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar en aşağıdan en yukarıya doğru; somut düzey, tanıma düzeyi, sınıflama düzeyi ve soyut düzey olarak sıralanmıştır. Bu aşamalar:

✓ Somut düzeyde; obje ve nesnelerin algılanabilen özelliklerine odaklanılır. Bir obje diğer objelerden ayırt edilir. Farklı bir zamanda tekrar karşılaşılan obje ayırt edildiğinden dolayı hatırlanmaktadır.

✓ Tanıma düzeyinde; bu aşamada birey aynı kapsam ve aynı durumda görülen bir objeyi farklı yer ve zamanda gördüğünde de hatırlayabilir. Bu düzeyde birey somut düzeyden farklı olarak farklı yer ve zamanda gördüğü objeyi gördüğünde aynı obje olduğuna ilişkin genellemeye gidebilir. Genelleme yaptığı objeyi tanır. Bu aşamada birey kavramın adını öğrenir, aynı zamanda kodlayıp depolayabilir.

✓ Sınıflama düzeyinde; bu aşamada birey ilk iki düzeyden farklı olarak iki ya da daha fazla sayıda objenin eşdeğer olduğuna ilişkin genelleme yapabilir. Sınıflama düzeyinin en üst kademesinde birey kavramın daha az belirgin niteliklerini fark edebilir. Farklı örnek olan ve olmayanlarla alakalı doğru bir genellemeye sahip olabilirler. Çocuklar sınıflamanın temellerini her ne kadar açık olarak görseler de kavram öğrenimini henüz tamamlanmamıştır.

✓ Soyut düzeyde; çocuk bu düzeye ait kavramın adını verme, kavramın tanımlanan niteliklerini ayırt etme, kavramın toplum tarafından kabul edilmiş tanımını bilme, kavram örneklerinin aynı doğrultuda benzer kavram örneklerinden nasıl farklılaştığını açıklayabilme gibi zihinsel süreç ve davranışları gösterirse soyut düzeyde kavram öğrenimini gerçekleştirmiş demektir.

1.3.4. Kavram Öğretimi

Bireyler doğumdan itibaren yaşamlarının her döneminde kendilerini kavram öğrenme faaliyetinin içerisinde bulurlar. Başlangıçta basit düzeyde kavramları öğrenen çocuklar zaman geçtikçe daha karmaşık kavramları öğrenirler. Farklı zaman ve mekanlarda kavram öğrenimi çoğu zaman rastlantısal bir şekilde gerçekleşse de eğitim kurumlarında kavram öğretimi planlı bir şekilde gerçekleştirilir. Öğretmenler eğitim kurumlarında öğrencilerin bilişsel olgunluk düzeylerine dikkat ederek hazırladıkları öğretim ortamlarıyla öğrencilerin kavram öğrenmelerinin üst düzeyde gerçekleşmesini sağlayabilirler. Öğrencilerin üst düzeyde edindikleri zengin kavram öğrenmeleri akademik başarılarının temelini oluşturmaktadır (Ülgen, 2004: 119; Senemoğlu, 2011: 519; Girmen, 2017: 257). Eğitim öğretim süreçlerinde öğrencilerin bilişsel öğrenme ve gelişiminin sürekliliğinde kavram öğretiminin önemli bir yeri vardır. Öğrencilerin soyut ve somut düşünme becerilerini kazanması ve dolayısıyla öğrenmeleri, kavram öğretiminin etkili gerçekleştirilmesine bağlıdır. Kavramlar zihinde yer alan düşünce, imge ve sembollerini sıralar ve farklı sınıflandırmalarla ortaya çıkarır (Geçit ve Gençler, 2010: 108).

Yaşamın ilk yıllarından itibaren kazanılmış kavramlar daha sonraki öğrenme ortamlarını ve süreçlerini de etkileyecektir. Bu nedenle kavram öğretiminde öğrencilerin sahip oldukları ön bilgilerin varlığı ve bunların ne kadarının doğru olduğu dikkate alınmalıdır. Bu noktada öğretmenlerin üstlenmiş olduğu rol önemlidir. Öğretmen, başlangıçta öğrenciyi gözlemlemeli ve öğrencide bulunan ön bilgilerin varlığını tespit edip öğretim sürecine başlamalıdır (Dündar ve Aksoy, 2010: 3; Atasayar Yamık, 2015: 12). Kavram öğretimine başlamadan önce süreç çok iyi planlanmalı ve çok yönlü bir bakış açısıyla hazırlanmalıdır. İyi planlanmış öğretim ortamları etkili öğrenmeleri de beraberinde getirir. Bu nedenle kavram öğretiminin

verimli ve kalıcı olması için öğretim ortamları çok yönlü öğrenmelere zemin hazırlayıcı öğretim model ve stratejileriyle desteklenmelidir (Emre, 2022: 7).

Kavram öğretimi konusunda çok çeşitli bakış açıları ve yaklaşımlar öne sürülmüştür. Ancak kavram öğretiminde genel olarak iki yaklaşımın öne plana çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki sunuş yoluyla/geleneksel (tümdengelim) öğretim yaklaşımı ikincisi ise buluş yoluyla/modern (tümevarım) öğretim yaklaşımıdır.

1) Sunuş Yoluyla (Geleneksel) Öğretim

- Öğrenciye kavramın sunulması,
- Kavramın tanımlanması,
- Kavramın tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerinin sunulması,
- Kavramla ilgili olan ve olmayan örneklerin sunulması (Çaycı, 2007: 91).

Kavram öğretiminde sıklıkla kullanılan klasik yöntemde kavramı ifade eden sözcüğü vermek, kavramın tanımını vermek gibi amaçlar vardır. Bu yaklaşımın kavramları öğretmede yeterince etkili olduğunu söylemek zordur. Çünkü birçok kavramın öğretiminde kesin bir sözel tanımının yapılamamaktadır. Bu durum etkili öğrenmeler için güçlükler doğurmaktadır (Canpolat, 2002: 6).

2) Buluş Yoluyla (Modern) Öğretim

- Kavramı en iyi açıklayan örneklerin sunulması,
- Kavramı niteleyen başka örneklerin sunulması,
- Kavramla ilgili olan örneklerden hareketle benzer özelliklerinin belirlenmesi,
- Genellemeye varılması,
- Kavrama ilgili olmayan örneklerin sunulması ve kavramın ayırt edici özelliklerinin belirlenmesi. (Çaycı, 2007: 92).

1.3.5. Kavram Öğretim Stratejileri ve Modelleri

Kavramlar çok farklı özelliklere sahiptir ve farklı sınıflandırmaları içerir. Kavramlar sadece tanımlarıyla öğrenilmeyecek kadar konsept bir haldedir. Bundan dolayı tek bir kavram öğretim stratejinden bahsedilebilmesi mümkün değildir. Kavram öğrenme ile ilgili olarak çeşitli stratejiler vardır. Ancak stratejilerin tamamında nihai hedef zihinde meydana gelen kavramların etkili ve kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlamaktır.

Hilda Taba Kavram Öğretimi Stratejisi: Listele-Grupla-Ad Ver

Taba'nın kavram öğretimi stratejisinde tümevarımsal bir yaklaşım izlenir. Bu model özellikle sosyal bilgiler alanında çalışan eğitimciler ve öğretmenler tarafından oldukça etkili olduğu bulunmuştur. Strateji üç aşamadan oluşur. İlk aşamada oluşturacak kavram veya kavramlarla ilgili gruplanacak örnekler listelenir ve özellikleri aynı olan örnekler belirlenir. İkinci aşamada ise özellikleri aynı olan örnekler gruplandırılırlar ve son aşamada da bu gruplara bir isim verilir (Van Cleaf, 1991; Parker, 2001; Michaelis ve Garcia, 1996, Akt. Doğanay, 2005a: 282). Bu strateji aşağıda bir etkinlik ile örneklendirilmiştir.

Tablo 2. Hilda Taba Kavram Oluşturma Stratejisi

Aşamalar	Zihinsel Süreçler	Yöneltici Sorular
1. Sayma, listeleme	Türetme	Ne görüyorsun? ne duydun?
2. Gruplama	Benzer özellikleri belirleme	Bu resimde gördüklerinden hangileri birlikte gruplanabilir? Gruplamada kriterler nelerdir?
3. İsim verme	Örnekler arasındaki hiyerarşik sırayı belirleme	Bu gruplara ne ad verilebilir? Hangileri hangi ismin altında gruplanabilir?

Kaynak: Van Cleaf, 1991, Akt. Doğanay: 2005a.

Merrill-Tennyson Kavram Kazanımı Stratejisi

Merrill ve Tennyson geliştirdikleri strateji daha çok tümdengelimsel bir yaklaşım içermektedir. Bu strateji dört basamaktan oluşur. Bu basamaklar (Van Cleaf, 1991, Akt. Doğanay: 2005a: 281-282).

1. Kavramın belirleyici özelliklerini kapsayan tanımının sunulması
2. Örnek olan ve olmayan örneklerin birlikte verilip açıklayıcı sunum yapılması

Bu süreçte yapılan uygulamalar örnekle aşağıda gösterilmiştir. Örnekte “ova” kavramı kullanılmıştır.

Tanım: Ova, çevrelerine göre alçakta kalan, akarsular tarafından yarılmamış geniş düzlüklerdir.

Konya Ovasının resmini göster ve “bu bir ova örneğidir” diye belirt. Çarşamba ovasının akarsular tarafından yarılmamış olduğuna dikkati çek.

Haymana platosunun resmini göster ve “bu bir ova değildir” diye belirt. Haymana platosunun akarsular tarafından yarılmamış olduğuna değil de yarılmış olduğuna dikkati çek.

Çukurova’ nın resmini göster ve “bu başka bir ova örneğidir” diye belirt. Çukurova’ nın akarsular tarafından yarılmamış olduğunu vurgula.

Şanlıurfa Platosunun resmini göster ve bunun bir ova olmadığını, çünkü akarsular tarafından yarılmış olduğunu belirt.

Muş Ovasının resmini göster ve akarsu ile ilişkisini açıkla.

Obruk platosunun resmini göster ve bunun bir ova örneği olmadığını vurgula.

3. Kavramın anlaşılıp anlaşılmadığının kontrolü için örnek olan ve olmayanların sunulup alıştırma yapılması

4. Örnek olan ve olmayanların ayrılıp test edilmesi

Klausmeier Kavram Oluşturma Modeli

Klausmeier, çocukların kavramları öğrenme düzeylerini belirli zihinsel işlemleri yapabilmeleri ve olgunlaşma seviyeleriyle ilişkilendirmiştir. Modele göre kavram oluşumu somut, tanıma, sınıflama ve formal olarak dört ardışık düzeyde meydana gelir. Belirli bir düzeye kadar edinilen bu kavramlar farklı amaçlar için kullanılabilir. Fakat somut ve tanıma düzeyinde edinilen kavramlar sadece duyusal ilişkilendirmeler gibi basit problemlerin çözümünde kullanılır. Somut düzeyde bir kavrama ulaşma; çocuğun karşılaştığı nesneyi tanıması, onu diğer nesnelerden ayırt etmesi ve görüntünün zihinde korunup hatırlanmasıyla gerçekleşir. Tanıma düzeyinde bir kavrama ulaşma; çocuğun bir nesneyi farklı ortamda karşılaştığında tanımasıyla anlaşılır. Tanıma düzeyi aynı nesnenin farklı biçimlerini diğerlerinden ayırt etme ve nesnenin farklı formlarının aynı nesne olduğuna ilişkin bir genelleme yapmadır. Sınıflama düzeyinde bir kavrama ulaşma; bir nesneye ait iki ya da daha fazla formun bir şekilde birbirine benzediğini genelleme yapma ve aynı sınıftan en az iki farklı örneğin eşdeğer olduğuna ilişkin genelleme yapma ile gerçekleşir. Son düzey olan formal düzeye ulaşma; kavramın biçimsel düzeyde elde edilmesi kavram örneklerinin tanınması, çocuğun kavramın adını verebilmesi ve kavramı toplum içinde kabul görmüş şekilde tanımlayabilmesi gerçekleşir. Bu düzeyde tümevarım ve tümdengelim

yoluyla kavramların ad ve özelliklerine ilişkin çıkarımda bulunulur (Klausmeir, 1975: 2-7).

Joyce ve Weil Kavram Kazanımı Stratejisi

Joyce ve Weil (1972) Taba'nın kavram öğretimi stratejisine alternatif olabilecek ve tümevarıma dayalı bir strateji geliştirmişlerdir. Öğretmen, öğretilmek istenen kavramla ilgili bir tahmin oyunu başlatır ve öğrencilerine ipucu verir ve daha sonra verdiği örnek ve örnek olmayanlarla kavramı tahmin etmelerini ister. Verilen ipuçları kavramın özelliklerine ve öğrencinin gelişim seviyesine göre oluşturulmalıdır. İpucu verildikten sonra zaman kaybetmeden kavramın örnekleri ve örnek olmayanları birlikte sunulmalıdır. Verilen örneklerin basitten karmaşığa doğru ilerlemesi gerekir. Sunulan örnekler sadece sözcükler olabileceği gibi, resim ve modellerden oluşan en iyi örnekler olmalıdır. Öğrencilerden ek örnekler vermeleri istenerek kavramın anlaşılıp anlaşılmadığı varsa eksiklikler ortaya çıkarılır. Öğretmen sonrasında öğrencilerden tanım yapmalarını ister. Öğrenciler ortak olmayan tanımlar ortaya koyabilirler. Ancak burada istenen ezberlenmiş tek bir tanım değil, kavramın belirleyici özelliklerini taşıyan tanımlar yapılmasıdır. Eksik ya da belirleyici özellikleri taşımayan tanımlar öğretmenin verdiği ipuçları ile gözden geçirilir. Son aşamada ise bir sınıf tartışması düzenlenerek öğrencilerden kavramın örnek ve örnek olmayanlarının kavramla arasındaki ilişkiyi açıklaması istenilir ve öğrencilerin kavramla ilgili bilgisi pekiştirilir (Akt. Doğanay, 2005a: 284-285).

Tablo 3. Joyce ve Weil'in Kavram Kazanımı Stratejisine Bir Örnek

Kavram: Göl	
İpucunu sun:	
Örnek ve örnek olmayanları sun:	
Örnek olanlar	Örnek olmayanlar
Van gölü	Karadeniz
Sapanca gölü	Azak denizi
Viktorya gölü	Hint okyanusu
Öğrencilerden ek örnek ve örnek olmayanlarını iste	
Öğrencilerden kavramın adını söylemelerini iste.	
Öğrencilerden kavramı tanımlamalarını iste.	
Öğrencilerin örnekler ve kavram arasındaki ilişkiyi tartışmasını iste:	
* Van gölü niçin göle iyi bir örnek? Suyun tuzluluğu, büyüklüğü göl olmasını etkiliyor mu?	
* Karadeniz niçin göl değil? Göl ile deniz arasındaki farklar nelerdir?	
Diğer örnekler üzerinde de tartışma bu şekilde devam ettirilir.	

Kaynak: Joyce ve Weil, 1972, Akt. Doğanay, 2005a: 285.

Michaelis ve Garcia'nın Kavram Öğretim Stratejisi

Michaelis ve Garcia tarafından geliştirilen bu strateji tanımlama/açıklama, örnek olan ve olmayanları ayırt etme, listeleme/gruplandırma/isimlendirme, problem çözme veya araştırma, öğrenme aktivite çeşitlerini sağlamak olmak üzere beş basamaktan oluşmaktadır. Kavram öğrenme basamakları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Her basamak için stratejiye uygun örnekler sunularak aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır (Michael ve Garcia, 1996, Akt. Dündar, 2014: 315-316).

Tanımlama/Açıklama

Yapılan tanım ve açıklamalar öğrencilerin kavram ve kelime hazinesinin gelişmesini sağlar. Öğrenci kavramı öğretmenden ya da diğer kaynaklardan araştırarak öğrenir. Bu tanımlamalar yapılırken aşağıdaki gibi farklı örnekler kullanılabilir.

Gösterip yaptırma: Öğretmenin tahtaya bir dünya çizip enlem ve boylamları gösterdikten sonra öğrencilerin bir balon üzerinde bunu göstermesi istenir.

Gösterme: Bu harita ülkemizin deprem fay hatlarını göstermektedir.

Örnekler kullanma: Bir kaymakam ilçede başkan gibidir.

Eş ve zıt anlamlıları kullanma: Üretim-Tüketim

Sözlük kullanma: Ada ve yarımada ayrımı sözlük kullanılarak yapılabilir.

Davranışsal tanımlar: Turizm sektöründe çalışanların uğraşlarının anlatılması

İşlevsel tanımlar: Ülkelerin bulundukları boylama göre toplama veya çıkarma yapılarak yerel saatlerinin hesaplanması

Bazı soru tiplerinden faydalanarak yukarıda örneklenen kavram şekillerine dikkat çekilebilir. Bu soru tipleri şu şekilde ele alınabilir.

- Bununla anlatmak istediğin ya da kastettiğin şey ne?
- Bu ne demek?
- Tahminin nasıl bir açıklaması daha faydalı olur? (resim, gösteri, davranışsal tanımlar)
- Hangi alana hizmet ettiğini kim (cankurtaran, animatör) tanımlayabilir?
- Diğer bildiğimiz kavramlarla ne kadar benzerdir veya ne kadar farklıdır?

Örnek Olan ve Örnek Olmayanları Ayırt Etme

Bu yöntem tümünden gelim stratejisine dayanır öncelikle kavramın adıyla başlanır, örnekler ile devam edilir. Bu stratejide aşağıdaki aşamalar izlenebilir. (Michaelis ve Garcia, 1996; Michaelis, 1985, Akt. Yel, 2006: 159).

- Öğretilecek kavramı belirleme ve soru oluşturulur: "Bugün göl kavramını öğreneceğiz, göl nedir?"

- Kritik özellikleri belirleme: Duvardaki Türkiye fiziki haritasını ayrıntılı olarak inceleyiniz. Bu haritada karaların içinde su kütleleri görüyor musunuz?

- Bu kavramla ilgili olmayan örnekler sunma: Aynı haritada Akdeniz'i inceleyin neden göl olmadığını açıklayarak, Tuz gölüyle aynı özellikleri taşıyan başka göller gösteriniz?

- Tanım yazdırma: Karaların içindeki geniş çukurlarda birikmiş durgun su kütlesi.

Listeleme-gruplandırma-sınıflandırma

Burada tümevarımsal bir strateji izlenir. Buradaki amaçları gerçekleştirmek için aşağıdaki bu sorulardan yararlanılabilir (Michaelis ve Garcia, 1996; Michaelis, 1985, Akt. Yel, 2006: 159 -160).

- Gruplandırılacak öğeleri listeleyin: duydunuz? Bu resimde neler görülüyor?
- Aynı grup içerisinde yer alan öğeleri tanımla. Hangi öğeler birlikte olabilir?
- Beraber gruplanan öğelerin özelliklerini belirle. Ne açıdan benziyorlar?
- Grubu adlandır. Bu grup için en iyi ad nedir? Niçin en iyi isim budur?

Problem Çözme veya araştırma

Yöntemin öğrencileri kavram öğrenme ve geliştirme sürecinde aktif kılması birçok öğretmenin bu yöntemi tercih nedenidir. Tümevarımsal düşünme süreçleri kullanılır. Öncelikli olarak öğrenilecek kavram bir problem olarak belirlenir. Devamında problemin çözümünde kullanılmak üzere bazı hipotezler ortaya konur. Bu aşamada öğrenciler hipotezleri için çeşitli kaynaklardan veri toplarlar. Toplanan veriler analiz edilerek nihai bir sonuç ortaya konur. Aşağıda Michaelis ve Garcia tarafından hazırlanan problem çözme yöntemine uygun olarak aşamalandıran bir kavram örneği sunulmuştur (Akt. Doğanay, 2005a: 285-286)

- a) Problemin belirlenmesi: Heyelan
- b) Probleme yol gösteren hipotezlerin oluşturulması:
  - Heyelan nedir?
  - Heyelana neden olan unsurlar nelerdir?
  - Heyelanın etkileri nelerdir?
  - Heyelanın etkileri nasıl azaltılır?

- c) Bilgilerin toplanması ve analiz edilmesi:
- Sorularla ilgili ne tür bilgiler edindik?
  - Bilgilerimizi nasıl düzenleriz?
- d) Sonuçları belirt:
- Nedenler, çeşitler, etkiler ve azaltma yollarına dair sonuçlar belirt
- e) Daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulup duyulmadığını belirt:
- Başka sorular var mı?
  - Bu sorulara nasıl cevaplar bulabilirim?

Kavram Analizi Stratejisi

Kavram öğretimi konusunda çalışmalar yapan önemli bilim insanlarından biri de Martorella' dır. Martorella geliştirdiği bu strateji kavram öğrenmede öncelikle öğretmenlerin öğretilecek olan kavramları ve bu kavramların özelliklerini belirlemeleri gerektiğini belirtmektedir. Kavramların analizi yapıldıktan sonra uygun teknik ve materyallerin belirlenmesini ve kavram öğretiminin belirlenen aşamalara takip ederek uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Martorella, 1998, Akt. Doğanay, 2005a: 277-278).

Martorella'nın geliştirdiği bu stratejide "kavram adı, kavram tanımı, kavramın belirleyici özellikleri, kavramın belirleyici olmayan özellikleri, en iyi örnek, diğer kavram örnekleri ve örnek olamayan örnekler aşamaları takip edilir." Aşağıda buna uygun bir kavram analizi örneği yer almaktadır.

Kavram adı: Ada

Kavramın tanımı: Etrafı sularla çevrili kara parçası.

Kavramın ayırıcı nitelikleri: Dört bir tarafından suyla çevrili olması, karayla bağlantısının olmaması

Kavramın belirleyici olmayan özellikleri: Büyüklüğü, oluşu mu

En iyi örnek: Kıbrıs Adası, İstanbul Adaları

Diğer kavram örnekleri: Girit Adası, Grönland Adası

Örnek olmayan örnekler: Kapıdağ Yarımadası, Türkiye, Arap Yarımadası

Kavram Öğretiminde De Cecco Modeli

De Cecco'un geliştirdiği modelde dokuz aşama takip edilir. Aşağıda bu modelin örnek etkinliği yer almaktadır (Reece ve Walker, 1998, Akt. Dündar, 2007: 17-18).

1. Aşama: Öğrenciler kavramları öğrendikten sonra onlardan beklenenler açıklanır.
2. Aşama: Karmaşık kavramlarda öğrenilecek özellik sayısını azaltın ve baskın özelliklere dikkat çekilir.
3. Aşama: Öğrencilere sözlü araçlar verilerek çağrışım yapmaları sağlanır
4. Aşama: Kavramın olumlu ve olumsuz örnekleri verilerek ayırt etmeleri sağlanır.
5. Aşama: Örnekler bilinen, yakın çevreden sunulur.
6. Aşama: Yeni ve olumlu bir örnek verilir ve öğrencinin teşhis etmesi istenir.
7. Aşama: Öğrenci sorumlulukları ve bu fırsatların pekişmesi için geribildirim verilir, fırsatlar sağlanır.
8. Aşama: Her öğrenci öğrendiği kavramı kendi sözcükleri ile tanımlar.
9. Aşama: Kavramın öğrenilip öğrenilmeme durumuna bakılır.

De Cecco'un modeli incelendiğinde daha çok öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması adına izlenmesi gereken aşamaları üzerinde durulmuştur.

1.3.6. Kavram Öğretiminde Kullanılabilecek Farklı Kavram Öğretim Uygulamaları

1.3.6.1. Kavram Haritası

Kavram haritaları, 1972 yılında Novak'ın Cornell Üniversitesindeki araştırmaları sırasında geliştirildi. Ausubel'in öğrenme kuramına dayanan bu çalışma ile öğrencilerin var olan kavram bilgisinin yeni kavram ve bilgilerine etkisi tespit edilmek istenmiştir (Novak ve Musonda, 1991, Akt. Novak ve Canas, 2006: 2-3). Kavramların tek başına öğretilmesi ve öğrenciler tarafından anlaşılması mümkündür. Ancak kavramlar arasındaki ağ kurulamadıkça, hayatı anlamlandırmak zorlaşır. Bu açıdan bakıldığında kavram haritaları bu ağın kurulmasını sağlayan önemli bir araçtır (Doğanay, 2005: 286). Kavram haritaları, kavramlar arasındaki anlamlı ilişkileri

önergeler şeklinde temsil etmeyi amaçlayan görsel araçlardır (Novak ve Gowin, 1984: 15). Kavram haritaları, bilgiyi zihinde somut ve görsel olarak organize bir konu veya dersin içinde geçen önemli kavramların arasındaki bağlantıyı şema yoluyla gösteren ve aralarında ilişki kuran görsel araçlardır (Kaptan, 1998: 95). Ülgen (2004: 114) ise kavram haritalarını “mantıksal bir yolla belli bir alanda etkileşen kavramların yatay ve dikey düzende çapraz ilişkiler dikkate alınarak organize edildiği şemalar” olarak açıklamıştır. Kavram haritalarında kavramlar hiyerarşik bir düzen içerisinde yer alır. Haritanın en üst kısmında en genel ve kapsayıcı kavram yer alır. Onların altında ise kavramın kapsamında yer alan daha az genel kavramlar bulunur (Novak vd., 2006: 1). Öğretmenler kavram haritaları oluştururken dikkatli bir çalışma yürütmeleri ve aşağıda verilen aşamaları takip etmeleri önerilir (Doğanay, 2005a: 288).

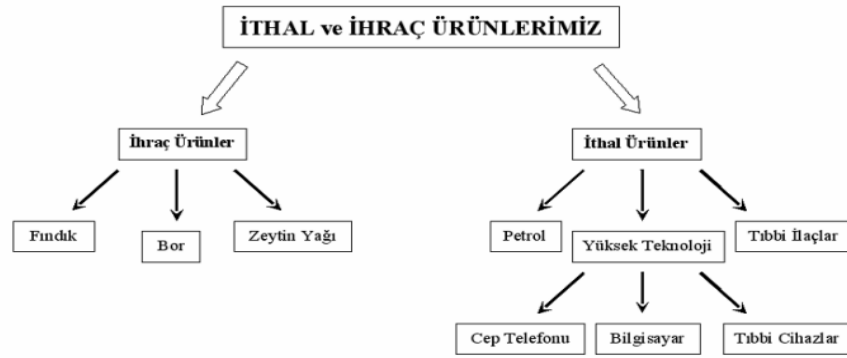
- Kavram haritası oluştururken ilk iş konu alanının belirlenmesidir. İçeriğe hâkim olan öğretmen bu bilgileri doğru bir şekilde öğrenciye aktarır.
- İkinci olarak konu alanında yer alan kavramların belirlenmesidir. Kavramlar belirlendikten sonra en genel kavramdan en somuta doğru hiyerarşik bir düzende sıralanmalıdır.
- Üçüncü olarak taslak olarak bir kavram haritası oluşturulur. Kavramların yerlerinin kolaylıkla değiştirilebilmesi için ayrı ayrı yapıştırılabilir kağıtlara ya da bilgisayar programlarında hazırlanabilir.
- Taslak kavram haritası oluşturulduktan sonra kavramlar arasında çapraz bağlantılar kurulmalıdır. Buradaki ilişkilerin gösterilmesinde çizgiler ve ilişkinin niteliğini ortaya koyan sözcükler kullanılır.
- Son aşamada kavram haritası tekrar gözden geçirilir. Kavramlar arası hiyerarşi, aralarındaki ilişkiyi anlamlandıran çizgi ve sözcükler değerlendirilir ve kavram haritasına son şekli verilir.

Kavram haritaları öğretmenler tarafından farklı amaçlar için oluşturulabilir. Öğretmen kavram haritasını konu anlatımı esnasında konunun içeriğine uygun bir biçimde aşamalı olarak tamamlayarak, ünite veya konu sonunda ise konuyu özetlemek amacıyla veya öğrencilerin istenen kazanımlara ulaşip ulaşmadığını değerlendirmek amacıyla kullanabilmektedir (Türkhan, 2013: 39). Kavram haritaları kavramların özelliklerine ve aralarındaki ilişkilere göre birden çok şekilde düzenlenebilir. Farklı şekillerde düzenlenebilen kavram haritaları yapısal olarak üçe ayrılmaktadır: 1.

Hiyerarşik Kavram Haritaları 2. Hiyerarşik Olmayan Kavram Haritaları 3. Zincir Kavram Haritaları (Kaya, 2003: 71).

1. Hiyerarşik (Sınıflama) Kavram Haritaları

Hiyerarşik kavram haritalarında azalan ilgi ve önem sırasına göre anahtar kavram en üstte alt kavramlar ise onun altında kademeli olarak yapılandırılır. Kavramların haritada bulunan diğer sözcüklerden kolayca ayırt edilmesi için kavramların daire veya kutular içine alınması gerekir. Hiyerarşik kavram haritaları öğeleri sınıflandırma bakımından kullanışlıdır. Sağladıkları kolaylık bakımından geniş alanlarda kullanılırlar (Whiteley, 2005: 13; Kaya, 2003: 72).

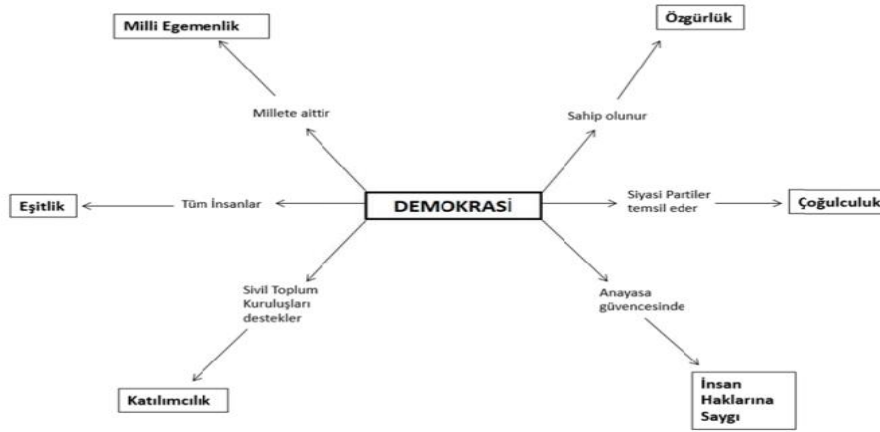

Şekil 1. Hiyerarşik Kavram Haritası Örneği

Kaynak: Yılmaz, 2008: 21

2. Hiyerarşik Olmayan (Örümcek-Yıldız) Kavram Haritaları

Bu haritada en merkezi, birleştirici kavram ortadadır. Merkezi kavramın etrafında onunla ilgili daha az kapsamlı kavramlar yer alır (Whiteley, 2005: 12). Diğer kavramlar çizgiler ve oklarla merkezi kavramla ilişkilendirilir. Kavramlar arası ilişkiler farklı şekillerde düzenlenebilir ve kavramlar arası çapraz ilişkiler de kurulabilir (Kaya, 2003: 73; Yılmaz, 2008: 21).

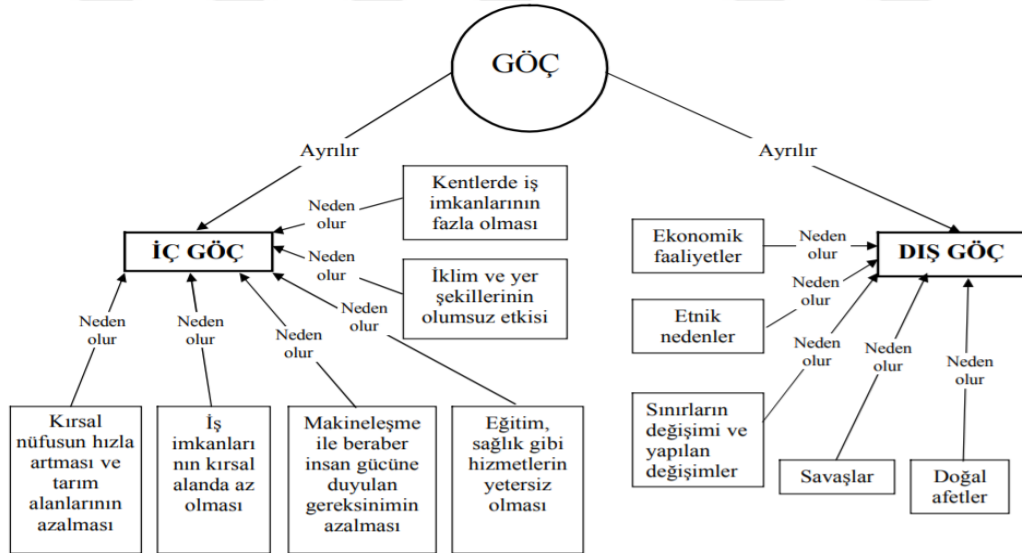

Şekil 2. Örümcek Kavram Haritası Örneği

Kaynak: Yılmaz, 2018: 23.

3. Zincir Kavram Haritaları

Konunun tüm ilgili yönlerinin bir araya getirildiği lineer bir dizilişe sahip olan zincir kavram haritalarında her bir kavram sadece hemen üstündeki ve altındaki kavramla bağlantılıdır. Baştan sona kadar mantıksal bir sıra vardır. Mantıksal bu sıranın varlığına rağmen hiyerarşik yapılanma birçok bağlantıda geçerli değildir (Kinchin ve Hay, 2000: 47).

Şekil 3. Zincir Kavram Haritası Örneği

Kaynak: Bayındır, 2006: 46.

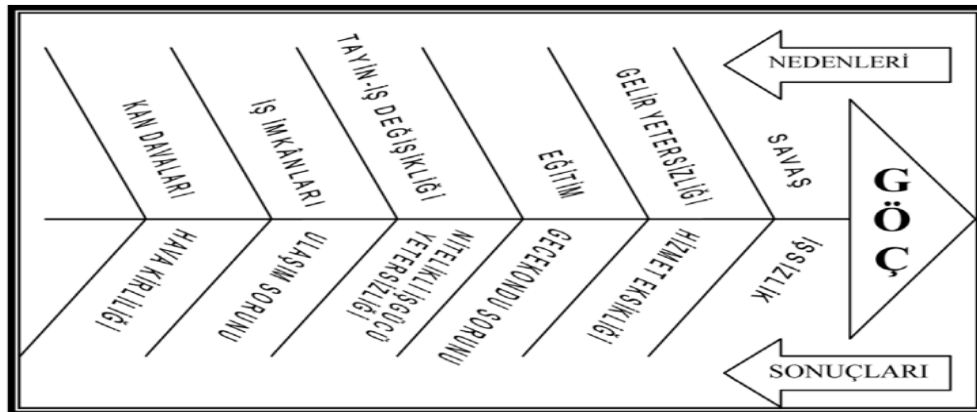

Şekil 4. Zincir Kavram Haritası Örneği

Kaynak: Yılmaz, 2008: 23.

1.3.6.2. Balık Kılçığı

Sebeup-sonuç diyagramı olarak da bilinen balık kılçığı kavram haritaları bir sorunun ana nedenlerini ortaya koymaya ve bu nedenler arasında karşılaştırmaya yapmaya olanak sağlar. Nedenler tespit edilmeye çalışılırken “ne” “kim” “ne zaman” “nerede” ve “nasıl” soruları sorularak tartışma soruları oluşturulur. Bu tartışma soruları sorularak beyin fırtınası yapılabilir. Balık kılçığı kavram haritaları hazırlanırken merkez çizgi çizildikten sonra çalışılmak istenen konu ya da sorun belirlenir ve balığın başına yazılır. Sonrasında balığın her bir kılçığı oluşturulur ve sorunun nedenleri ortaya konur (Whiteley, 2005: 31-32).

Şekil 5. Balık Kılçığı Diyagramı Örneği

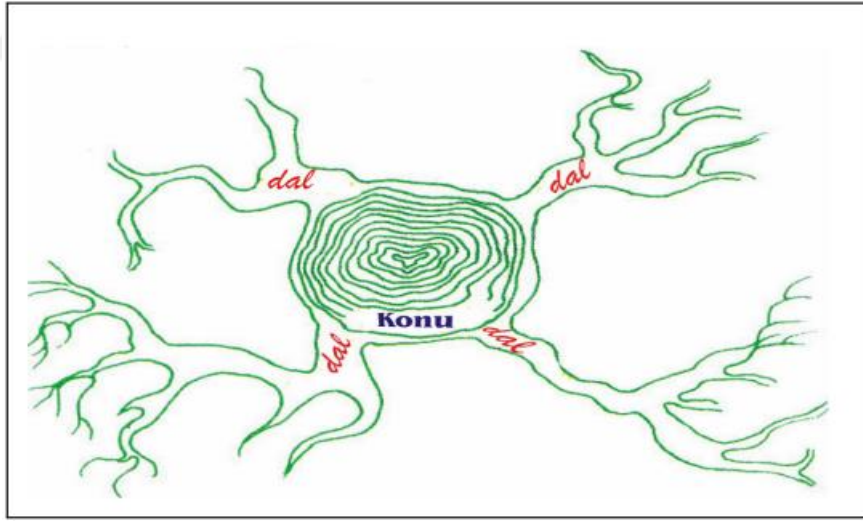
Kaynak: Sever, Budak ve Yalçınkaya, 2009: 27.

1.3.6.3. Zihin Haritası

İki boyutlu görsel öğrenme araçlarından olan zihin haritaları; zihin haritalama, bir not alma tekniği olarak ilk defa kendisi matematikçi, psikolog ve beyin araştırmacısı olan Tony Buzan tarafından geliştirilmiştir. Zihin haritaları, beynin çalışma gücünü açığa çıkaran etkili bir tekniktir (Brinkmann, 2003: 36).

Bir not alma biçimi olarak da tanıtılan zihin haritalarının öğrenme öğretme süreçleri geleneksel not alma biçiminin çok ötesindedir. Biçimlendirici, renkli yapısıyla hatırlamayı kolaylaştıran beynin her iki lobunun aktif olarak kullanılmasını sağlayan teknik aynı zamanda problem çözme, hedef ve plan oluşturma, sunum yapma, raporlama, beyin fırtınası yapma, konuyu özetleme gibi yapılandırmacılık esaslı bir tekniktir (Erdem, 2017: 2; Aydın, 2009: 35-36).

Zihin haritası yapısı gereği doğadaki birçok varlığın şekline benzetilebilir. Örnek olarak zihin haritası yukarıdan bakıldığında bir ağacın görünümünü andırır. Zihin haritasının konusu ağacın gövdesine, konu ile ilgili diğer kavramlar ağacın gövdesinden çıkan dallar gibi yayılan çizgilerin üzerine konumlandırılır (Davis ve Harsh, 1981, Akt. Brinkman, 2007: 4).

Şekil 6. Zihin Haritalama Yapısı Örneği

Kaynak: Brinkman, 2007: 4.

Zihin haritası hazırlarken bazı kural ve uygulamalara değinilmiştir (Buzan, 2003: 50; Buzan, 2008: 124'ten Akt. Tokcan, 2015: 85).

- Boş bir kâğıt yatay şekilde tutularak kullanılmaya başlanmalıdır. Bu durum beyne her yere özgürce yayılma olanağı verir. Yaratıcı düşünme için kâğıdın

merkezinine yerleştirilen renkli bir resim ya da imge daha ilgi çekicidir ve odaklanmayı arttırır ve hafızayı güçlendirir.

- Ana dallar merkezdeki resim ya da imgeye bağlanarak dallandırılır. İkinci ve üçüncü aşama kavramlar ilk ve ikinci düzey kavramlarla birleştirilir. Birleştirme ile beraber fikirlerde zihinde bütünleşir ve yaratıcı düşünme gelişir. Dalların kıvrımlı yapıda olması dikkati arttırır. Düz çizgiler ise göze sıkıcı gelir.
- Zihin haritasının her aşamasında renkler kullanılmalıdır. Renkler beynin görsel merkezlerini harekete geçirir, dikkati kolaylaştırır.
- Her bir dala bir kelime yazılmalıdır. Kullanılan her kelime kendi yaratıcı düşüncelerini ortaya çıkarır ve haritaya daha fazla özgürlük ve esneklik kazandırır.
- Zihin olabildiğince özgür bırakılmalıdır. Bu durumda yaratıcılık ön planda çıkacaktır.

1.3.6.4. Kavram Ağı (Semantik Ağ)

Kavram ağı öğrencilerin zihinlerindeki imaj ve düşünceleri kitap, dergi, ansiklopedi gibi yazılı kaynaklardaki kavram ve ilkelerle eşdeğer biçimde sunan grafik bir araçtır (Tokcan, 2015: 97). Kavram ağlarının asıl amaçlanan öğretilecek ana kavram ve onunla ilişkili diğer kavramların ve bu kavramların özelliklerin sınıflandırılmasıdır (Akbaş, 2019: 248).

Dündar (2014: 326) kavram ağının toplu sınıf etkinlikleriyle hazırlanma aşamalarını şu şekilde sıralamıştır:

- Öğretmen, derste işlenecek bir konunun merkez kavramını veya kelimeyi tahtaya yazar,
- Öğretmen öğrencilerden merkez kavramla alakalı kelimeler bulmalarını ister. Elde edilen kelimeler tahtada listelenir,
- Öğrencilerden bu kelimeleri içerdikleri anlama veya bağlantılarına göre gruplamaları istenir. Oluşturulan her grubun en az bir kelimeyi içermesi gerektiği öğrencilere hatırlatılır,
- Kelime grupları belirlenerek tahtaya yazılır ve öğrencilerden her bir gruba “ad” bulmaları istenir. Grup adları tartışılarak bir tablo elde edilir.

- Öğrenciler kelimelerin bir kısmının tablodaki grupların hiçbirine dahil olmadığını görebilirler. Bu durumda kelimeler tablonun altında sıralanabilir. Gruplama ve gruba ad bulma etkinliğine devam edilerek yeni tablolar oluşturulabilir.

Şekil 7. Atatürk İlkeleri Kavram Ağı Örneği

Kaynak: Soylu, 2019: 26.

Kavram ağları sınıf etkinliklerinin farklı aşamalarında kullanılabilir. Kavram ağları dersin başında, öğrencilerin ön öğrenmelerini yoklamada, dersin konusu veya kavramla ilgili genel bir bilgi sunmada kullanılabilir. Ders işlenirken konuyu organize etme adına etkinlik geliştirme, çalışma yaprakları hazırlama gibi öğrencileri aktif hale getiren uygulamalar esnasında kullanılabilir. Dersin sonunda ise değerlendirme aracı olarak kullanılabilmektedir (Akbaş, 2019: 248).

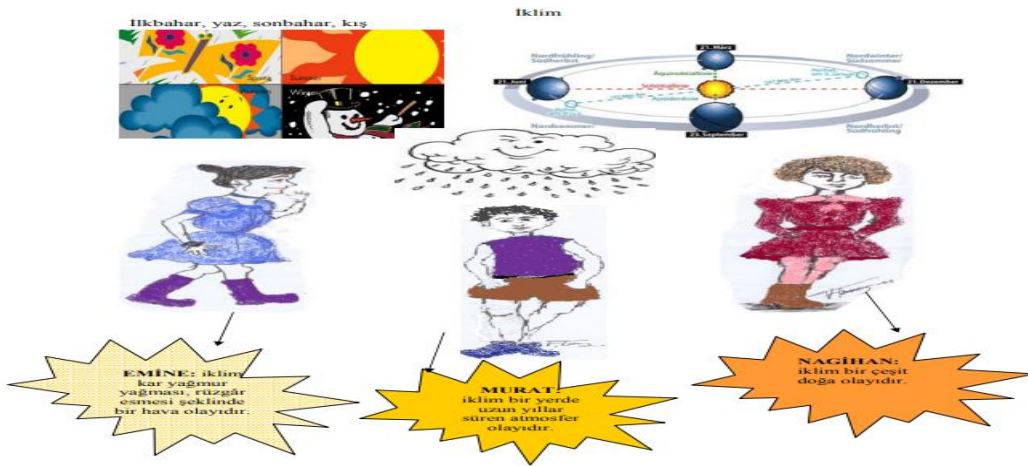
1.3.6.5. Kavram Karikatürü

Türk Dil Kurumu (2022), karikatürü “insan ve toplumla ilgili olan her olayı konu alarak abartılı bir şekilde veren, güldürücü ve düşündürücü resim” olarak tanımlamaktadır. Nitekim karikatürler sembollerden ve resimlerden yararlanarak görsel bir dil kullanıp istedikleri mesajları ileten ve insanların hislerini etkileyen sanat formunu temsil eder (Dalacosta vd., 2009: 141). Eğitim ortamlarında kullanılan kavram karikatürleri farklı nitelikleri ile diğer karikatürlerden ayrılır. Diğer karikatürler gibi görsel özellikler taşıyan kavram karikatürleri mizahi ve abartılı öğeler içermekten farklı olarak öğrencilerin kavramsal anlamaları ve yorumlamaları için öğrencilere farklı deneyimler sunmayı amaçlar (Sexton, 2010, Akt. Tokcan, 2015: 117).

Kavram karikatürleri ilk olarak 1991 yılında Brenda Keogh ve Stuart Naylor tarafından kullanılmıştır. Kavram karikatürlerinin oluşturulma amacı öğrencilerin anlayış ve düşüncelerini geliştirerek fikirlerini ortaya çıkarmaktır (Naylor ve Keogh, 2013: 3). Kavram karikatürlerinde genellikle tek bir merkezi fikir veya kelimeyle ilgili alternatif kavramlar veya sorular resimle ifade edilir. Kavram temelli kavram karikatürlerinde konuşma metinlerinden en az birinde bilimsel doğru olarak kabul gören bir düşünceye yer verilir. Diğer konuşma metinleri ise bilimsel doğru olarak görmeyen öğrencilerin oluşturdukları günlük alternatif fikirlerini içerir (Atasoy, 2021: 313).

Kavram karikatürünün öğretim materyali olarak sahip olması istenilen nitelikler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Keogh, Naylor ve Wilson, 1998: 219-220).

- Sade ve dikkat çekici olan kısa metinler kullanılır.
- Bilimsel fikirler ile günlük yaşam arasında oluşan ilişkilerin anlaşılabilmesi ve sorgulanabilmesi için bilimsel fikirler günlük yaşamla bağlantılı olarak sunulur.
- Öğrencilerin farklı düşüncelerinden hareketle bu düşünceleri geliştirmeye ve yanlış oluşan düşünceleri gidermeye yönelik araştırma temelli olmalıdır.
- Alternatif fikirler bilimsel olarak doğru kabul edilen fikirlere dayanır.
- Karikatür içerisinde yer alan farklı fikirler, öğrencilerin doğru fikirleri kolaylıkla çözemeyecekleri ve zihinlerinde bilimsel çatışma oluşturabilmeleri için eşit olasılıkta düzenlenmelidir.

Şekil 8. İklim Kavram Karikatürü Örneği

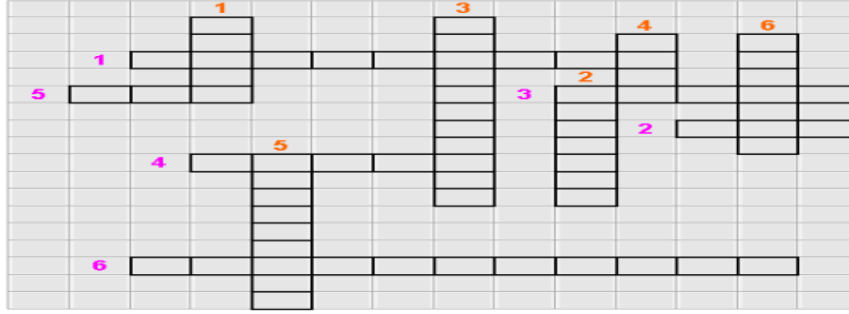
Kaynak: Alkan, 2010: 101.

1.3.6.6. Kavram Bulmacaları

Bulmaca, TDK'ye (2022) göre; “Çeşitli biçimlerde düzenlenen ve düşündürerek, aratarak buldurmayı amaç edinen oyundur.” Bulmacalar daha çok gazete ekleri ile karşımıza çıkmaktadır. Farklı çeşit ve özelliklere sahip olup zamanla her yaştan insana hitap eden eğlenceli bir uğraşı, oyun haline gelmiştir. Eğlendirmesinin yanı sıra düşünmeye, akıl yürütmeye sevk etmesi, öğrenmeleri kolaylaştırıp aynı zamanda bilgilerin kalıcılığını arttırması yönüyle de eğitim alanında kendisine yer bulmuştur (Aslan ve Şeker, 2013: 33). Öğrenme ortamlarında kullanılan kavram bulmacaları ile öğrencilerin derse motive olmaları ve konu ile daha fazla ilgilenmeleri, öğrencilerin kavram öğrenmeleri, eğlenirken öğrenmeleri, merak uyandırarak öğrenmelerin sürdürülmesi, öğrenmelerin ödüllendirmesi ve öğrenmelerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır (Williams, 2007: 64; Gürdal vd., 2015: 4). Öğrenci merkezli bir yaklaşımla hazırlanan kavram bulmacaları sınıf ortamlarında ders materyali, etkinlik kâğıdı şeklinde hazırlanıp öğrencilere sunulmaktadır (Begun, 1996'dan Akt. Dünder, 2014: 331).

Kavram bulmacalarının etkili kullanımı için öğretmenler öncelikle konu ya da ünite de geçen kavramların bir listesini oluşturmalıdır. Sonrasında belirlenen kavramlar hazırlayacağı kavram bulmacasının içerisine yerleştirmelidir. Kavramların yerleştirilmesinde soldan sağa aşağıdan yukarıya şeklinde düzenlemeye dikkat eder. Öğretmenler kavram bulmacası ile kavram öğretimini gerçekleştirirken; iş birlikli gruplar oluşturup öğrencileri bu gruplara heterojen bir şekilde ayırmalı, öğrencilere bulmacada yer alan kavramlar üzerine bir ön test yaparak öğrencilerin ön bilgilerini belirlenip grup puanına dönüştürülmeli, grupların verilen sürede bulmacadaki kavramları bulmalarını sağlamalı, ihtiyaç halinde ilgili kaynaklardan faydalanmalarına müsaade etmeli, bununla birlikte öğrencilerin son test ile öğrenmeleri değerlendirilir. İş birlikli gruplarda yer alan öğrenciler yukarıdaki aşamalar izlenirken kavramları bulmacadan bulduktan sonra kavramın tanımını araştırmalı, kavrama ait belirleyici olan ve olmayan özellikleri yazmalı, kavrama ait bir örnek yazıp bireysel bulgularını grup içinde paylaşmalı ve son olarak diğer gruplarla iletişim kurularak bilgiler paylaşılmalıdır. Üniteler ve konular ilerledikçe öğretilecek kavramların da sayısı artar. Bu durumda öğretmenler hazırladıkları kavram bulmacalarının kapsamını genişletip

daha etkili hale getirebilir. Öğrenciler de elde ettikleri sonuçları paylaşarak iş birlikli öğrenme uygun davranırlar (Taşlı, 2005: 177).

Yukarıdan aşağıya doğru

1- Bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi. Anma, kutlama, evlenme, ölüm gibi sebeplerle yapılan toplantı, merasim, seremoni. [tören]*

2- Bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünü, değişme. [değişim]

3- Bir milletin sosyo-kültürel, hukuki, siyasi iktisadi, ahlaki, dini ve kendisine özgü diğer niteliklerinin bir bütünüdür. [milli kültür]

4- Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. [aile]

5- Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler. [akrabalık]

6-Yönetme işi, çekip çevirme, idare. [yönetim]
*[...] cevaplar

Soldan sağa doğru

1- Zaman bilimi, zaman dizini. [kronoloji]

2- İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma. Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı. [dil]

3- Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü. [değer]

4- Bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık. Belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım. [sanat]

Şekil 9. İpek Yolunda Türkler Ünitesi İçin Geliştirilen Zincir Bulmaca Örneği

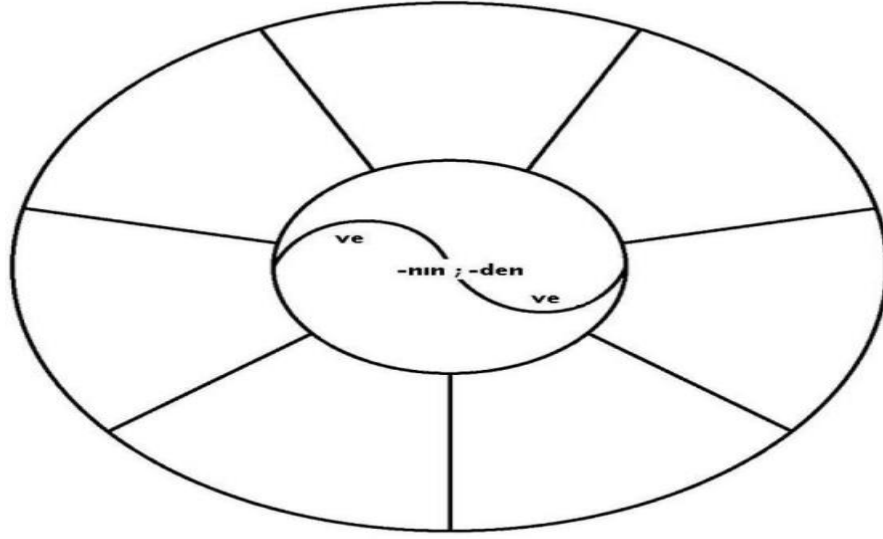
Kaynak: Çakmak ve Çelik, 2016: 74.

1.3.6.7. Kavram Çarkı

Kavram çarkı uzun süreli belleği geliştirmek için tasarlanmış bilişsel temelli görsel bir hikâye haritasıdır. Bir grafik türü düzenleyici olan kavram çarkı görsel bağlantıları kullanarak öğrencilerin bilgiyi yapılandırma sürecine yardımcı olur. Öğretim sürecine ve müfredata destek olmak amacıyla 1994 yılında Louisiana Eyalet Üniversitesi'nde bir eğitim profesörü olan Wanderse tarafından geliştirilen bir tekniktir (Trowbridge ve Wandersee 1998; Vaughn ve Edmonds, 2006' dan Akt. Gezer ve Meral, 2020: 137). Somut bilgiler içeren ve canlı görüntüleri içeren yapısıyla derslerin anlaşılması ve hatırlanmasını kolaylaştırır (Clark ve Pavio, 1991: 173). Öğrenme ortamlarında kavram çarkı diyagramıyla çalışan bir öğrenci; konu ile ilgili zihninde bulunan ana düşünceden veya anahtar kavramlarla bağlantılı olarak kendi cümleleriyle metinsel parçalar oluşturmaktadır. Öğrenci, oluşturduğu bu metinsel

parçaları, kendi geliştirdiği şekil veya basit resimlerle bağdaştırıp birleştirdikten sonra, belli bir sıra izlenerek kavram çarkının içine yerleştirmektedir (Ward ve Wandersee, 2002, Akt. Orak vd., 2010: 120).

Kavram çarkı, iki boyutlu dairesel bir şekil olarak tasarlanmıştır. Diyagram; şeklin ortasında yer alan merkezi bir daire ve bu daireyi çevreleyen yedi bölümden oluşmaktadır. Bununla birlikte merkez daire çevreleyen bölüm sayısı, gerektiğinde iki artırılabilen ya da iki azaltılabilir. Kavram çarkı, saat 12 konumundan başlayarak saat yönüne doğru doldurulmaya başlanır. Merkez dairede, ana fikri temsil eden sözcük grubu yer alır. Merkez dairenin etrafındaki yedi bölümde ise, merkezdeki ana fikrin anlamı üzerinde duran ve merkezdeki fikri destekleyen, birbiriyle bağlantılı bilgiler bulunur. Çarkın merkezindeki daire; bir S eğrisi ile bölünmüştür. Bu kısımda konu ile ilgili ana kavram bulunur. Öğrenci ana kavramı kendi sözcükleriyle ifade ederek “-nın-, -den-, -ve” eklerinden faydalanıp orta kısma yazar. Bunun için öğrenci burada, kendi fikrini yansıtan başka sözcük gruplarıyla ifade ettiği ana başlığı, “-nın” veya “-den” eklerinden birini kullanarak S çizgisinin orta kısmına, daha sonra da bu ana kavramla ilgili diğer ifadeleri “ve” ekini kullanarak alt başlıklar şeklinde S eğrisinin yukarı ve aşağı kısmına yazar. Öğrenciler, çarkın merkez dairesini doldurduktan sonra, konu ile ilgili olan çarkı oluşturmadaki amaçlarını kavram çarkı kâğıdının alt kısmına yazabilirler. Bu durum öğrencilerin konuya odaklanmalarını sağlayacaktır. Öğrenciler merkezdeki ana kavramı değerlendirip sonrasında ana kavramla bağlantılı olan yedi bölümü doldurmaya başlarlar. Bölümlerdeki bilgi, merkezdeki ana kavramla bağlantılı olduğu gibi, aynı zamanda birbirleriyle de ilişkili olup, farklı ifadelere sahip metinsel parçalar halinde bölümlere yazılmaktadır. Her bir bölümdeki metinsel parçalar, ana kavramın parçalara bölünerek, ana kavramı destekleyici ve daha açıklayıcı bir biçimde ifade eden ve öğrencinin kendi fikrine ait sözcüklerden oluşturulmaktadır (Ward ve Wandersee, 2001, Akt. Akyürek ve Afacan, 2011: 100-1101). Kavram çarkının oluşturulma sürecinde öğrencilerin kendi fikrine ait sözcükleri kullanmış olmaları öğretmenlerin öğrencilerde var olan kavram yanlışlarını kolayla fark etmelerini sağlayacaktır. Buradan hareketle kavram çarkının kavram yanlışlarının ortaya çıkarılmasında ve giderilmesinde faydalı bir araç olduğu söylenebilir.

Amaç:

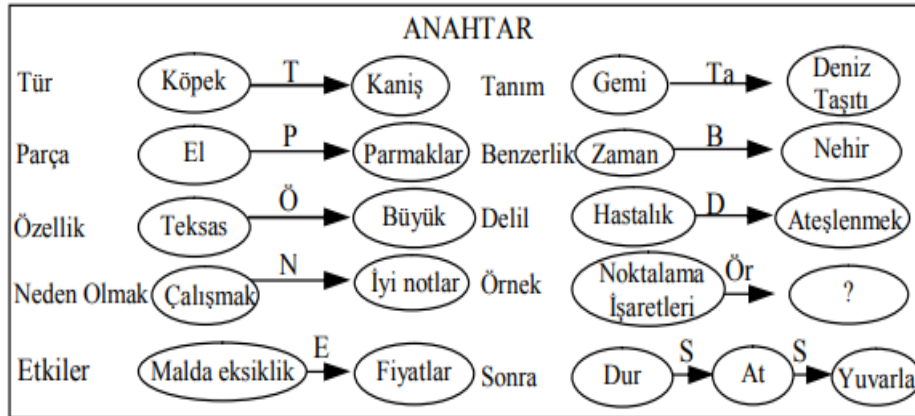
Şekil 10. Boş Kavram Çarkı Diyagramı Örneği**Kaynak:** James H. Wandersee'den Akt. Ermiş, 2008: 26.**1.3.6.8. Bilgi Haritası**

Bilgi haritaları olarak adlandırılan öğrenmeleri destekleyici bu yöntemi Dansereau, Texas Christian Üniversitesinde öğretmenlik yaparken geliştirmiştir. Bilgi haritaları, bir metindeki önemli sözel bilgilerin ve bu bilgiler arasındaki ilişkilerin şematik olarak gösterimidir. Bilgiyi haritalandırma, metindeki bilginin daha iyi anlaşılması için metni iki boyutlu gösterimlerle oluşturulan harita dönüştürme tekniklerinden biridir (O'Donnel, 1994, Akt. Çelebi, 2012: 37). Bilgi haritaları, fikirlerin hücre içinde bulunduğu ve bir dizi bağlantı yoluyla diğer ilgili fikirlere bağlandığı hücre bağ temsilleridir. Bilgi haritaları zihin haritası, kavram haritası ve grafik düzenleyicilerden fikirleri birbirine bağlayan ortak bir etiketinin bilinçli olarak kullanılması yönüyle farklıdır (O'Donell, Dansereau ve Hall, 2002: 72).

Bilgi haritasında metindeki bilgiler çerçeve- bağ-çerçeve (hücre-bağ-hücre) kümeleri şeklinde gösterilmiştir. Bilgi haritalarında, metnin ana fikri ile ilgili temel kavramlar, bunlara bağlı özellikler, olgular ve örnekler gibi önemli düşünceleri özetleyen bilgiler "hücre" adı verilen farklı şekil ve boyuttaki kutular içine yerleştirilir. Bilgi haritalarında verilen bilgiler genellikle sözcük şeklinde verilse de farklı olarak hücrelere sözcüklerin yanında resim, formül vb. yerleştirildiği gösterimlerde bulunmaktadır. Bilgi haritalarının diğer bir boyutunda, hücreler arasındaki ilişkiyi

gösteren bağlantılar yer alır. Bağ, hücreler içinde bulunan merkez kavram, alt kavramlar, örnekler ve anahtar kavramlar arasındaki ilişkiyi gösteren ve hücreler arasında çizilmiş oklardır. Her bağlantı, hücredeki bilgiler arasındaki ilişkiyi daha iyi tanımlamak için kısaltılmış sözel bir etiket ile belirtilir. Okların gösterdiği ilişki türü ne olursa olsun ilişki bu okların üzerinde belirtilir (Lambiatte, J. G. ve Dansereau, 1992; McGagg, E.C. ve D. F. Dansereau, 1991, Akt. Görge, 2001: 153). Böylelikle öğrenciler, hücreler içindeki temel kavram, alt kavramlar, örnekler ve diğer önemli bilgiler arasında nasıl bir ilişki olduğunu daha hızlı fark edebilir. Bir metindeki bilgileri, bilgi haritasıyla çalışarak öğrenen öğrenciler, metinden öğrenenlere göre ana fikri ve kavramlar arasındaki ilişkileri daha iyi kavrar ve hatırlarlar. Fikirler arasındaki ilişkiyi bilmek, bilgiyi kalıcı hale getirir (Görge, 2001: 153-155).

Bilgiyi işleme konusunda bir iskele görevi gören bilgi haritaları, bilgi edinme sürecinde birincil kaynak olarak kullanılırken aynı zamanda metin işleme esnasında yardımcı kaynak görevi de görür. Fikirleri organize etmek için iletişim araçları olarak ve geri getirmede ipucu olarak faydalanılır. Bilgi haritaları bilişsel yükü azaltarak karmaşık yapılar arasındaki ilişkilerin temsiliyi geliştirip bilgiye ulaşmada çeşitli erişim alternatifleri sunarak sözel becerileri gelişmemiş olan öğrencilere yardımcı olur (O'Donnell, Dansereau ve Hall, 2002: 74).

Şekil 11. Bilgi Haritası Örneği

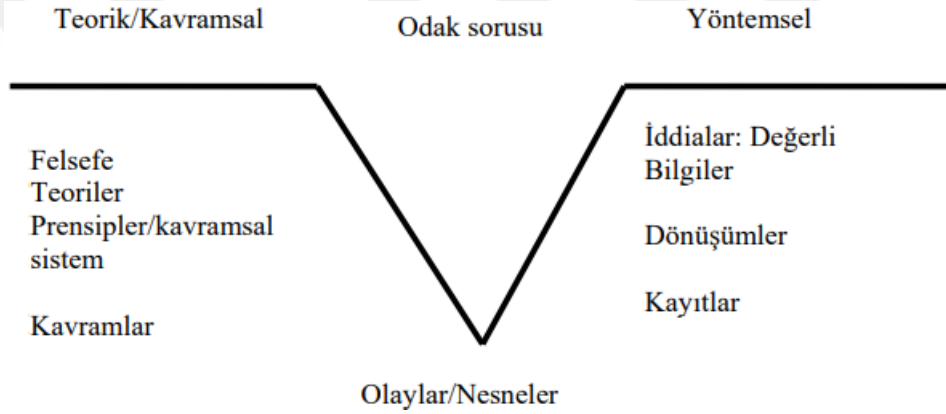
Kaynak: Görge, 2001: 155.

1.3.6.9. V Diyagramı

1977 yılında Gowin, insanların bilginin yapısını ve bilginin oluşturulma sürecini anlamalarına destek olan bir araç geliştirmiştir (Novak ve Gowin, 1984: 3). V diyagramının çıkış noktasında olaylar veya nesneler yer alır. Bu aynı zamanda bilgi

oluşturma sürecinin de başlangıç noktası kabul edilir. Bireyler gözlem yeteneğinden faydalanarak dış dünyayı ve olayları anlamlandırmaya çalışırlar. Bu gözlemlerine öncelikle kendi çevrelerinde yaşanan olay ve nesnelerden başlarlar. Sonrasında bu gözlemler kaydedilir. Gözlemler sırasında üç ana faktör olan kavramlar olaylar veya nesneler ve tutulan gözlem kayıtları ihtiyaç duyulan yeni bilgiyi meydana getirmek için bir araya gelmelidir. V diyagramı esasında var olan bu birlikteliği öğrencilerde anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesi amacıyla kullanır (Novak ve Gowin, 1984, Akt. Özkan, 2011: 35).

V diyagramları 3 ana kısımdan oluşur. V diyagramının ortasına odak soru, sol tarafına kavramsal kısım, sağ tarafına yöntem kısmı yazılır. V harfinin altına da olaylar/nesneler yazılır (Novak ve Gowin, 1984: 3).

Şekil 12. Gowin 'in V Diyagramı'nın Dönüştürülmüş Örneği

Kaynak: Novak ve Gowin, 1984: 3.

V-diyagramları hazırlanırken genel olarak aşağıdaki sıra takip edilmelidir:

1. V diyagramı etkinliğinin hazırlığına büyük bir "V" harfinin çizimiyle başlanır. Diyagramın ortasına odak sorusu yerleştirilir.

2. Odak sorusunun sol tarafında teorik kısım, sağ tarafında ise uygulamalı-yöntemsel kısım yer alır. Odak soru teorik ve yöntemsel kısım ile ilişkili bir yapıdadır ve ikisi arasında aktif bir etkileşim sağlar. Fikirler sağ ve sol taraf arasında gidip-gelir. V diyagramının kavramsal kısmı deney veya etkinlik öncesi, yöntemsel kısmı ise deney veya etkinlikten sonra doldurulur.

3. Deney veya etkinlik öncesinde kullanılacak olaylar-nesneler diyagramdaki yerine yazılır. Bu yer, V harfinin alt sivri ucudur.

4. Deney ve etkinlik yapılır ve bu esnada yapılan tüm ölçümler, gözlemler ve varılan sonuçlar etkinlik kısmında yer alan kayıtlar bölümüne yazılır.

5. Kayıtlardan hareketle etkinlikte varılan sonuçlar ve düşünceler kayıtlar bölümünün alt kısmına yeniden düzenlenmiş bir biçimde yazılabilir.

6. V diyagramının sol tarafı düşünme boyutuyla ilgilidir ve varsayımlar ortaya konulmasında kullanılan kavramsal ve yapısal bilginin sunulduğu alandır. Bu kısımda teori ve ilkelerle birlikte kavramlar yazılır. Sağ tarafı ise yapma yani etkinlik boyutu ile ilgilidir ve bu kısımda öğrencilerin yöntemsel etkinlikleri sunulur (Nakiboğlu ve Meriç, 2000: 61; Yıldırım, 2010: 22; Tekeş, 2011: 16; Evren, 2008: 41- 42; Durak, 2007: 27).

V diyagramı derslerde kullanılabilecek etkili stratejilerden biridir. V diyagramları öğrencilerin anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmelerine katkı sağlayarak başarı ve motivasyonlarını artırır. V diyagramlarında, öğrencilerin sahip oldukları ön öğrenmeleri ile laboratuvar ve etkinlik çalışmaları sonucunda oluşturdukları yeni bilgiler arasındaki aktif etkileşime bakılarak, öğrencilerin o konudaki yanlış kavramaları tespit edilebilir (Özkan, 2011: 46). V diyagramları, geleneksel laboratuvar eğitimleri yerine laboratuvar eğitiminde alternatif bir rapor formatı sağlar. V diyagramını kullanarak rapor hazırlayan öğrenciler kendi ürünlerini yapılandırdıkları için sorumluluk ve güven duyguları gelişir. Böylelikle bilimsel bilgiyi elde etmenin hazzını yaşarlar (Evren, 2008: 52).

1.3.6.10. Tahmin Et Gözle Açıkla

İngilizce literatürde ‘predictionobservation-explanation (POE) strategy olarak adlandırılan ve dilimize tahmin et-gözle-açıkla (TGA) şeklinde çevrilen bu yöntem, yapılandırmacılık yaklaşımının esaslarına dayanmaktadır. TGA stratejisinin temellerine bakıldığında ilk olarak 1979 yılında Klopfer, Anderson ve Champagne tarafından Pittsburg Üniversitesi’nde fizik bölümünde öğrenim gören öğrencilerin zihinsel yapıları ve düşünme becerileri üzerine araştırma yapmak üzere ortaya atılmış bir çalışmadır (White ve Gunstone, 1992’den Akt. Akarsu, 2018: 29). Bu yöntem öğrencilerin ister bireysel olarak isterlerse, diğer öğrencilerle iş birliği içinde grup çalışmaları yapmalarına imkân sağlayacak şekilde kullanılabilir. TGA, öğrencilere tahmin aşamasında bireysel fikirleri keşfetmelerini, gözlem aşamasında ise

öğrencilerin önceki bilgilerini yeniden yapılandırmalarını ve bu bilgileri gözden geçirmelerini açıklama aşamasında ise bilgiler ve gözlem arasında var olan herhangi bir tutarsızlığı açıklamak için kullanılan üç aşamalı bir uygulamadır (Searle ve Gunstone, 1990; Tao ve Gunstone, 1972'den Akt. Kearney ve Treagust, 2001: 65).

Bu çerçevede TGA stratejisi 3 aşamalı olarak uygulanır:

Tahmin Etme Aşaması

TGA'nın ilk aşaması olan tahmin etme aktivitesinde öğrencilere incelenecek konu, bir olay veya bir gösteri deneyi hakkında bilgi aktarılır. Böylelikle öğrencilerin ne hakkında tahminde bulunacaklarını anladıklarından emin olunur. Gösteri deneyinin sonucunu tahmin etmeleri ve tahminlerinin sebeplerini açıklamaları istenir. Bu aşamada öğrencilerden tahmin sonuçlarını kendi cümleleri ile yazmaları desteklenir. Bu durum sözlü olarak ifade edilen tahminlerin benzer olabileceğinden hareketle bazı öğrencilerin tahminleri açıklama noktasında pasif kalmasının da önüne geçer (White ve Gunstone, 1992'den Akt. Akarsu ve Geçit, 2020: 354; Palmer, 1995'ten Akt. Öner Sünkür, 2013: 29).

Gözlem Aşaması

İkinci aşama gözlem aşamasıdır. Bu aşamada öğrencilerin bir önceki aşamada tahminde bulundukları gösteri deneyi sunulur. Öğrencilerin deneyi gözlem boyunca deneyin tüm aşamalarını ve elde ettikleri sonuçları kaydetmeleri sağlanır. Böylelikle öğrencilerin diğer arkadaşlarından etkilenip gözlem sonuçlarını değiştirmesinin de önüne geçilir. Bu aşamada gözlem sürecinde yeterli bilgi edinemeyen öğrenciler için gerekirse olay tekrarlanmalıdır. Öğrencilerin tahminleri ile gözlemleri arasında farklar veya çelişkiler varsa bu durum öğrenmeyi ilerletebilir, öğrencileri daha ayrıntılı bilgiler edinmeye yönlendirir. Bu aşamada öğrencilerin olayı gözlemleri ve varsa alternatif kavramlarından hoşnutsuz olmaları sağlanır (White ve Gunstone, 1992, Akt. Bilen ve Köse, 2012: 23).

Açıklama Aşaması

Etkinliğin son aşaması olan açıklama aşamasında öğrencilerin, olayla ilgili tahminleri ile gözlemleri arasında bir uyumun varlığını ortaya koyma ya da çelişkili durumu ortadan kaldırmaya yönelik açıklama yapmaları sağlanır. Böylelikle öğrencilerin anlama durumları üzerine tespit yapılabilir. Bu aşama öğrencilerin kavramları yeniden yapılandırılmasına yardımcı olunur. Bu aşama genellikle

öğrenciler tarafından zor bulunur. Ancak öğretmenler öğrencilere doğrudan açıklamalar yapmak yerine öğrencilere yol göstererek onların düşünmelerini ve farklı yorumlarda bulunmalarını desteklemelidir (Liew ve Treagust, 1998'den Akt. Köse vd., 2003: 46; Driver ve Bell, 1986'dan Akt. Köseoğlu vd., 2002).

Tahmin Et-Gözle-Açıkla (TGA) yöntemi öğrencilerin ön öğrenmelerini ortaya çıkararak öğretmenlere öğrencilerin fikirleri hakkında bilgi sağlar. Öğrencilerden tahminlerinin nedenlerini açıklamalarını isteyen öğretmen kavram yanlışlarının bu yolla ortaya çıkmasını ve öğrenciler tarafından fark edilmesini sağlar. Tartışma ortamı yaratarak öğrenciyi kavramı öğrenmeye teşvik eder (Chris Joyce, 2006). Tahmin Et-Gözle-Açıkla (TGA) yöntemi öğrencilere bilimsel süreç becerilerini kullanmaları için olanak sağlar ve onların bilimsel yöntemler kullanarak bir bilim insanı gibi hareket etmelerini destekler. Önceki öğrenmeleri ve yeni öğrendikleri arasında bağ kurup bilgilerini yapılandırmalarını ve anlamlı öğrenmeler şeklinde ifade etmelerini sağlayan bir öğrenme yaklaşımıdır. Öğrencilerin bireysel veya grupla çalışmalarına olanak veren yöntem öğrencilerin işbirlikli çalışmalarına, sorumluluk almalarına kendilerini ifade etmelerine ve öz güvenlerini geliştirmelerini destekler. Süreç boyunca aktif olan öğrenci kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu da üstlenir (Bilen, 2009: 23).

<u>Tahmin:</u>	(X) Önce demir top düşer ( ) Önce plastik top düşer ( ) İkisi aynı anda düşer
<u>Tahminin gerekçeleri:</u>	Daha az hava direnci Daha çok ağırlık
<u>Gözlem:</u>	İki top da neredeyse beraber yere düştü. (Umarım demir top birkaç saniye önce yere düşmüştür.)
<u>Tahmin ve gözlemleri açıklama (Gereklilik durumunda):</u>	Eşit boyut, Eşit hava direnci

Şekil 13. TGA Yöntemi Örneği

Kaynak: White ve Gunstone, 1992'den Akt. Öner Sünkür, 2013: 28.

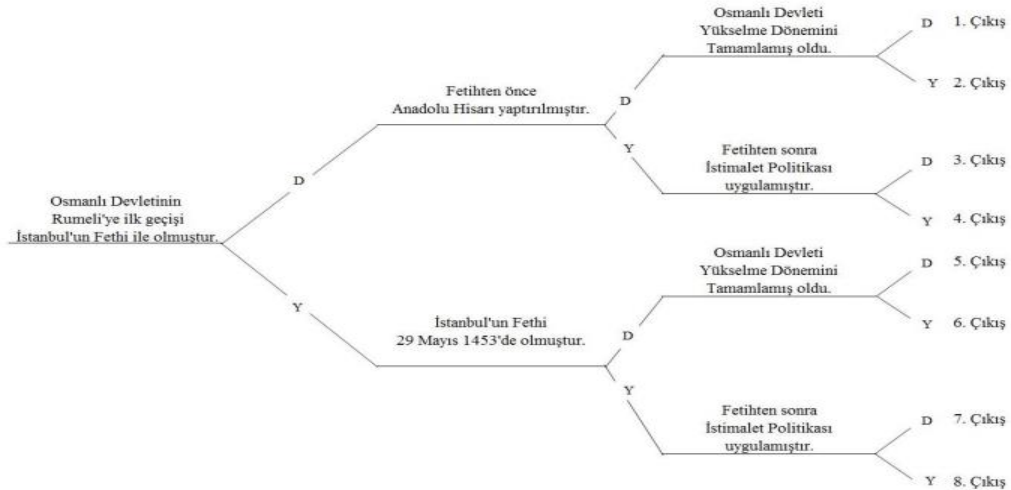
1.3.6.11. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç

Tanılayıcı Dallanmış Ağaç (TDA) (Branching Tree) eğitimde bir alternatif değerlendirme tekniği olarak ilk kez Johnstone ve arkadaşları (1986) tarafından

“Branching Trees and Diagnostic Testing” adlı bir makalede yer almıştır (Bahar, 2001: 32, Akt. Çelikkaya, 2020: 385).

Tanılayıcı Dallanmış Ağaç, öğrencilerin bir konudaki önceki bilgilerini, öğrencilerin süreçte neyi öğrenip neyi öğrenmediklerini, bununla birlikte öğrencilerde var olan kavram yanlışlarını ortaya çıkarmak için kullanılan değerlendirme araçlarından biridir (Çelikkaya, 2020: 385). Bu teknik; bir ağaç diyagramına yerleştirilen birbiriyle bağlantılı önermelere, öğrencilerin doğru veya yanlış yanıtlar vererek bir sonuca ulaşmalarını sağlayan ve bu sayede öğrencilerin zihinlerinde bilgiyi yapılandırma şekillerini ve kavram yanlışlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bir ölçme ve değerlendirme aracıdır (Kocaarslan, 2012: 272).

Tanılayıcı dallanmış ağaçta basitten karmaşığa, temelden ayrıntıya doğru olacak şekilde ifadeler seçilerek, öğrencilerden doğru ifadeleri cevaplamaları istenir. Böylelikle 8 veya 16 seçimlik bir ifadeler listesi ile sonlanan bir dallanmış ağaç ortaya çıkarılır (MEB, 2005, Akt. Akbaş, 2019: 254). Bu teknik sayesinde öğrencilerin zihninde var olan bilgiler arasındaki yanlış bağlantılar ortaya çıkarılabilir. Öğrencilerin ön bilgileri belirlenerek var olan yanlış bilgiler ve kavram yanlışları ortaya çıkarılabilir. Öğrenciler tekniğin uygulanması esnasında doğru ve yanlış kararları ile ilgili hatalarını fark edip geri dönebilir. Tekniğin bu faydalarının yanı sıra zaman alıcı olması, öğrencinin tahmini olarak doğru cevabı bulması ve üst düzey öğrenmeler için yetersiz kalması gibi sınırlılıkları da vardır (Öztürk, 2011: 50-51).

Şekil 14. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Tekniği İçin Hazırlanmış Şema Örneği

Kaynak: Atak, Bulut, 2019: 38.

1.3.6.12. Yapılandırılmış Grid

İngilizce literatürde Scructural communication grids adıyla karşımıza çıkan ve yapısal iletişim gridleri olarak da bilinen yapılandırılmış grid tekniği ile ilgili en erken çalışma Egan (1972) tarafından yapılmıştır. Sonrasında ise Glasgow Üniversitesi'nde birkaç araştırmacı tarafından geliştirilmiştir (Bahar, 1999: 54). Yapılandırılmış grid öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak herhangi bir konuda hazırlanan sorulara verilecek cevapların numaralandırılarak 9-12 veya 16-20 kutucuktan meydana gelen bir tabloya yerleştirilmesi yoluyla oluşan bir ölçme değerlendirme aracıdır. Bu teknik birbirleriyle bağlantılı bilgi örüntülerini kullanarak öğrencilerin yeni öğrenmelerini önceki öğrenmeleri ile ilişkilendirerek düşünmelerini sağlar. Öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya çıkaran ve varsa yanlış veya eksik öğrenmeleri belirleyip anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayan bir tekniktir (Çalışkan ve Yiğittir, 2014: 278).

Yapılandırılmış gridler her bir kutucuğun içine kavram, tanım, sayı, formül, şekil vb. yerleştirilerek oluşturulabilir. Bu haliyle farklı zeka alanlarına sahip öğrenciler için kullanışlı bir araçtır. Bir grid için birden fazla soruya yer verilebilir. Bu soruların cevapları çoğunlukla birden fazla kutuda yer alır. Kutulardaki bilgiler birbirleriyle bağlantılıdır. Kutucuklarda tek bir doğru yanıtın bulunmaması ve yanlış yanıtlara yer verilmemesi bu tekniğin en önemli özelliğidir. Öğrencilerin her bir sorunun doğru cevabını diğer soruların cevaplarından ayırması beklenir (Eroğlu, 2010: 14). Bu yönüyle öğrencilerin şans faktörüyle doğru cevabı bulmasını ortadan kaldırarak klasik çoktan seçmeli testlerden ayrılmaktadır.

Gridi hazırlamak amacı ile öğretmen konuyla ilgili bir soru yöneltir ve bu sorunun cevabını kutucuklardan bir ya da birden fazlasına rastgele dağıtır. Sonra ikinci soruyu yöneltir ve cevabı kutucuklara dağıtır, fakat ikinci sorunun cevabını barındıran kutucuklardan bazıları, birinci sorunun da cevapları arasında yer alabilir. Öğretmen tarafından hazırlanan grid daha sonra öğrencilere sunulur. Öğrencilerden sorulan soruların cevaplarının yer aldığı ilişkili kutucukları seçmeleri ve seçilen bu kutucuk numaralarını tutarlı bir sıra gözeterek dizmeleri beklenir (Bahar vd., 2006, Akt. Çalışkan ve Yiğittir, 2014: 278).

1	2	3	4	5
Çok Partili Hayata Geçiş.	Tevhid-i Tedrisat Kanunu.	"Kuva-i Milliye'i amil, İrade-i Milliye'ihâkim kılmak esastır."	Sümerbank'ın Kurulması.	TBMM' nin Açılması.
6	7	8	9	10
Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı'nın Verilmesi.	Planlı Ekonomiye Geçiş.	"Egemenliğe sahip olmayan bir insan veya bir toplum hiçbir zaman iradesini kullanamaz. Egemenliğini herhangi birisine emanet eden bir insan kendi iradesinin kullanılıp kullanılmayacağına güven duymaz."	Cumhuriyetin İlanı.	Medeni Kanunun Kabulü.
11	12	13	14	15
İzmir İktisat Kongresinin Toplanması.	Kabotaj Kanunun Kabulü.	Yeni Türk Alfabesinin (Latin Alfabesi) kabulü.	Saltanatın Kaldırılması.	Soyadı Kanunun Kabulü.
16	17	18	19	20
Türk Tarih Kurumunun Açılması.	Aşar vergisinin Kaldırılması.	"Bir toplumun ilerlemesi gaybi fikirlerle değil, ilim ve fenle olur. Kadınlarda erkekler gibi sosyal ve kültürel imkânlardan eşit olarak yararlanabilmelidir."	Kapitülasyonların Kaldırılması.	Halifeliğin Kaldırılması.

Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Cumhuriyetçilik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Halkçılık ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Milliyetçilik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Devletçilik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri Laiklik ilkesi ile ilgilidir?.....
Yukarıdaki kutucuklardan hangisi yada hangileri İnkılapçılık ilkesi ile ilgilidir?.....

Şekil 15. Yapılandırılmış Grid Örneği

Kaynak: Taşdere ve Işıklı, 2018: 554.

1.3.6.13. Anlam Çözümleme Tablosu

Anlam çözümleme tabloları literatürde semantik özellikler analizi (semantic features analysis) terimiyle yer almaktadır. Anlam çözümleme tabloları, öğretmenler tarafından kavram öğretiminde tercih edilen iki boyutlu tablolardır. Tablonun bir boyutunda özellikleri ayırt edilecek kavram veya varlıklar yer alırken, diğer boyutunda ise onlara ait özellikler veya nitelikler yer alır (Yalçınkaya ve Karaca, 2021: 225; Tokcan, 2015: 114).

Anlam çözümleme tablosu bir sınıf etkinliği olarak öğrencilerle hazırlanabilir. Gürlek ve Demirkuş'a (2020: 1400) göre belli başlı basamakları şu şekildedir:

- 1-Ders kitabından konu seçilir.
- 2-Konu tahtaya yazılır.
- 3-Tablonun ilk sütununa öğretilecek kavramlar veya varlıklar yazılır.
- 4-İlk satıra ise kavramlar veya varlıklarla ilişkili özellikler sıralanır.
- 5-Öğrencilerden kavramlar ve özelliklerin uyumlu olduğu ve çakıştığı satır ve sütun koordinatına 'X' işareti konulması istenir.

Anlam çözümleme tabloları kavramların tanımlayıcı ve ayırt edici özelliklerinin kazandırılmasında etkili biçimde kullanılabilir. Öğrenci etkinlik hazırlanırken öğrendiği kavramların anlamlarını daha önceden bildiği kavramlarla ilişkilendirir; böylelikle kavram geliştirmiş olur. Anlam çözümleme tabloları bir defa

hazırlandıktan sonra gerektiğinde kavramların pekiştirilmesinde de kullanılabilir (Ayas vd., 1972'den Akt. Çetinkaya ve Taş, 2011: 184). Anlam çözümleme tabloları öğrenme etkinlikleri esnasında kullanıldığı gibi bilgileri ölçme ve değerlendirme aracı olarak da kullanılmaktadır. Bilgi, kavrama, sınıflandırma, karşılaştırma, yorumlama gibi farklı düzeylerde öğrencilerin neler öğrendiğini ortaya koymada büyük öneme sahiptir (Tuncel, 2012: 129).

Orta Asya'da kurulan Türk Devletleri	ÖZELLİKLER						
	Ekonomileri hayvancılığa dayanır.	Çin ile mücadele etmişlerdir.	Eser bırakmışlardır.	Tarım yapmışlardır.	Göçebe yaşam sürmüşlerdir.	Kendi alfabeleri vardır.	Göktanın inançları vardır.
Hunlar	X	X			X		X
Köktürkler	X	X	X		X	X	X
Uygurlar		X	X	X		X	

Şekil 16. Anlam Çözümleme Tablosu Örneği

Kaynak: Atak, 2019: 24.

1.3.6.14. Kavramsal Değişim Metinleri

Kavramsal değişim metinleri öğrencileri mevcut kavram yanlışlarından haberdar ederek bu yanlışları bilimsel kavramlarla uyumlu hale getirebilmek için karşı teoriler ortaya koyan metinlerdir. Kavramsal değişim metinleri, öğrencileri kavram yanlışlarına karşı ikna edici bilimsel açıklamalar sunar (Hynd, 2001'den Akt. Yılmaz, 2010: 23). Kavramsal değişim metinleri öğrencilerde var olan kavram yanlışları ve bu yanlışlarının sebeplerini belirleyip bu yanlış kavramların yetersiz olduğunu örneklerle birlikte açıklayan metinlerdir. Kavramsal değişim etkinliğine başlarken kavram yanlışlarını ortaya çıkarmak için bir soru ile başlanır, konuyla ilgili var olan kavram yanlışları belirtilir. Yanlış kavramların eksik ve yanlış olduğu örnek açıklamalarla kanıtlanmaya çalışılır. Bu etkinlikle öğrenci var olan bilgi eksikliği ya da yanlışlığının farkına varır. Böylelikle öğrenci kavramsal değişim sürecine girer. Son aşamada konuyla ilgili yeni bilgiler açıklanarak örnekler sunulur (Hynd ve Alvermann, 1986; Maria ve MacGinitie, 1987; Chambers ve Andre, 1997; Geban ve Bayır, 2000'den Akt. Birinci Konur, 2010: 19).

Posner vd., (1982: 214) öğrencilerde kavramsal değişimin gerçekleşmesinde bazı şartların gerektiğini belirtmişlerdir. Kavramsal değişim metinleri hazırlanırken bu şartlar göz önünde bulundurulur. Bunlar:

✓ *Yetersizlik (dissatisfaction)*: Öğrenciler zihinlerinde önceden edinilen kavramları yeni bir kavramla değiştirmek istemez. Bu değişim için öncelikle öğrenciye var olan kavramın yetersiz olduğu hissettirilmelidir. Öğrenci yetersiz olduğunu hissetmediği sürece yeni kavramı öğrenmeye istekli olmayacaktır. Mevcut kavramlarının problem çözme konusundaki eksikliğini hisseden ve bilişsel bir çelişkiye düşen öğrenciler kavramsal değişime açık hale gelir.

✓ *Anlaşılabilirlik (intelligible)*: Öğrencinin yeni bir kavramı kabul etmesi için o kavramın öğrencinin zihninde mantıklı ve anlaşılır olması gerekir. Öğrenciler yeni kavramlarla deneyimlerini nasıl açıklayacaklarını anlayabilmeli ve zihinde canlandırabilmelidir.

✓ *Mantıklılık (plausible)*: Yeni bir kavram öğrenciler tarafından makul ve mantıklı bulunmalıdır. Kabul edilen herhangi bir yeni kavram kendinden önce edinilen kavram veya bilgilerin neden olduğu problemleri çözebilir yapıda olmalıdır. Yeni edinilen kavram, öğrencinin mevcut bilgi yapısıyla, deneyimleriyle tutarlı olmalı, kişi bilgiyi zihninde canlandırabilmelidir.

✓ *Kullanışlılık (fruitful)*: Öğrenciler edindikleri yeni kavramları zihinlerine kolaylıkla yerleştirebilmelidir. Yeni kavram farklı durumlara uygulanabilir olmalı, öğrencinin mevcut veya yeni karşılaşacağı problemlere çözüm bulabilmelidir. Bunun içinde kavramların verimli ve kullanışlı olması gerekmektedir.

Kavramsal değişim metinleri kavram değişim sürecini temel alan stratejiler arasında en kullanışlı olanlarındandır. Kavramsal değişim metinleri kullanılarak yapılandırılan kavramlar ilerleyen öğretim süreçlerinde öğrenciler tarafından daha iyi hatırlanır. Öğrencilere kendi öğrenmelerini değerlendirme fırsatı vererek öz değerlendirme yapmalarını sağlar (Kılıçoğlu, 2020: 476).

Pencereden dışarıya bir bakış, bize, havanın o anda yağışlı (ya da güneşli) olup olmadığı yani hava durumu hakkında genel bir düşünce verebilir. Buna karşılık, havanın kurak bir yaz ya da karlı veya ılık bir kış olup olmadığını söylemez.

Atmosferin alt kısmında, belirli bir zamanda ve yerde görülen hava olaylarının kısa sürelerde gösterdikleri değerler, hava durumunu belirler. Örneğin nem bir hava olayıdır. Nemin az veya fazla olması hava durumu (hava tipini) belirler.

Hava olayı	Hava Durumu (hava tipi)
Rüzgâr	Durgun gün, hafif rüzgârlı, fırtınalı gün
Nem	Nemli hava, kuru hava.

Hava durumu ve iklim arasındaki en önemli ayrım, 'zaman'dır. Hava durumunda birkaç saniyeden (yıldırım, şimşek gibi) birkaç güne uzanan (yağış, rüzgâr, bulutluluk) hava koşulları yaşanabilir. Bundan dolayı hava durumu, dar bölgelerdeki kısa süreli yaşanan hava şartlarını açıklar. Bu nedenle genellenemez ve geniş alanlar için yorumlanamaz. İklim ise, uzun yıllar ortalamalarına göre değerlendirildiği için değişim az olur ve genellenebilir. Ortalama değerleri yakın olan yerler geniş iklim bölgelerini oluşturabilir. **Unutmayalım ki:** Geçici hava durumları iklim hakkında bilgi vermez, hava durumlarının ortalaması iklim hakkında bilgi verir.

Atmosferin bu bir anlık durumu, yani hava durumu, yer yüzünün herhangi bir yerindeki sıcaklık, yağış, nem, güneşlenme, sis, bulut, rüzgâr ve hava basıncı gibi çok sayıda değişkenin birlikteliği ile açıklanmaktadır. Örneğin Hava raporu bültenlerinde soğuk hava etkili olacak denildiğinde sadece sıcaklık vurgulanır (havanın soğuk olacağı). Fakat rüzgâr, nem, bulut, sis de bu soğuk hava içinde ve oluşumunda olabilir.

● Bugün hava çok sıcak, hava durumu hep böyle sıcak olsa. Ne etizel bol bol denize

● Hadi ya!! havada çok

● Hava durumunu oluşturan sadece sıcaklık değildir. Bulutluluk, rüzgâr, basınç şartları da etkilidir. Çünkü hava durumu hava olaylarının belli zamanda gösterdiği...

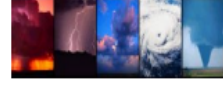
● Akşam hava durumu azalıyor. Trabzon'u yağışlı demeyi. Gükyüzüne bakarsa hava ne kadar güzel

● İzlediğin hava durumu değil, tahmini hava şartlarıdır. Hava durumuna şuan izliyorsun!!! Hava durumu tahmin değil, yaşanan hava şartlarıdır.

Hava şartlarında değişim hızlıdır. Bunu takip için meteoroloji uzmanları gün içinde bile 3-4 kez hava olaylarının gösterdiği değerleri gözlemekte ve ölçmektedir. Ortalama hava olaylarını gösteren iklimle bu değişim hakkında tahmin yürütemezsiniz. Hava durumu ise bir tahmin veya gösterge değil, kısa süreli oluşan hava şartlarının kendisidir.

İKLİM NE BEKLEDİĞİMİZ, HAVA DURUMU İSE NE ELDE ETTİĞİMİZDİR.
Koradeniz'de yazların yağışlı geçmesini beklersiniz, bir ay yağmur yağmaz.
Aynı günlerde kurak olarak bilinen Güneydoğu Anadolu'da ise sel olabilir.

HAVA DURUMU NE DEMEKTİR?

Okula gitmek için evinizden çıkmadan önce, "Bugün nasıl giyinmeliyim?, Yanıma şemsiye almalı mıyım?" şeklinde aklınızdan geçen sorularınıza cevap verebilmek için neye dikkat ettiğinizi düşünerek cevabı bulmaya çalışınız.

Görüşleriniz:

Hava durumu ile ilgili bazı öğrencilerin görüşleri aşağıda verilmiştir.

- ☺ Hava durumu ve iklim aynı şeydir.
- ☺ Hava durumu, geniş alanlarda uzun süreli etkili olan olaylardır.
- ☺ Hava tahminidir, havanın nasıl olduğu hakkında bilgi vermektedir.
- ☺ Hava durumu, sadece bir yerdeki günlük, haftalık sıcaklığı gösterir.
- ☺ Hava durumu, bir bölgedeki iklimi inceler ve bizi haberdar eder
- ☺ Hava durumu, havanın açık veya kapalı olmasını belirler
- ☺ Hava durumu, uzun süreli izlenen hava olaylarıdır

Size göre hava durumu ne demektir? Siz de hemen hemen yukarıdaki görüşlere katılıyor musunuz?

Öğrenciler, iklim ile hava durumunu karıştırdıklarından hava durumunu uzun süreli hava olayları şeklinde tanımlamaktadır. Günlük hayatta iklimden çok hava sözcüğünün kullanılması bu görüşlerin kaynağı olarak gösterilebilir. Hava durumunu sadece bir yerdeki sıcaklık şartları veya havanın açık veya kapalı olması şeklinde açıklamışlardır. Öğrenciler, hava durumunu hava tahmini olarak algılamaktadırlar. Buna neden olarak, haber bültenlerinde hava tahminlerinin hava durumu olarak sunulması ve günlük hayata da bu anlamda kullanılması gösterilebilir.

Siz de kafanızdaki hava durumu kavramlarının ne anlama geldiğini tekrar düşündükten sonra bilimsel olarak verilen hava durumu tanımını ve özelliklerini okuyunuz.

BİRLİKTE DÜŞÜNELİM

Yarın Trabzon ilinde şiddetli sağanak yağışların görüleceği belirtiliyor. Meteoroloji yetkilileri, sel tehlikesine karşı vatandaşların ve yetkililerin dikkatli olmaları konusunda uyardılar. Şehir içi ulaşımında doğacak sıkıntıların önlenmesi için trafiğe çıkacak vatandaşların dikkatli olmaları belirtildi. Ayrıca aşırı yağışlara bağlı dere içlerinde bulunan yerleşim merkezlerinin boşaltılması ve dikkatli olunması duyuruldu. Rüzgârın da etkisiyle yer yer fırtınaların yaşanabileceği, sıcaklıkta kısa süreli düşüşler olabileceği tahmin ediliyor. Yağışlı havanın birkaç gün içinde de bölgeyi terk edeceği önümüzdeki günlerde sıcaklıkların hızla artarak mevsim normallerinin üzerine çıkacağı vurgulanmaktadır.

1-Yukarıdaki metinde hava durumundan mı yoksa iklimden mi bahsedilmektedir?

2-Yukarıda belirtilen hangi özellikler cevabınızı vermenize yardımcı oldu?

3-Hava durumu tahmin midir? Yoksa yaşanan durum mu? Neden?

4-Sıcaklık sadece hava durumunu açıklamak için yeterli midir? Neden?

5- Hafta sonu yapacağınız piknik için iklim verilerine mi bakarsınız yoksa hava durumuna mı? Neden?

6- Hava durumu ile iklim arasındaki farkları yazınız.

Şekil 17. Kavram Değişim Metinleri
Kaynak: Akbaş, 2008: 264-267.

1.3.6.15. Kelime İlişkilendirme Testleri

Başlangıçta Galton (1880) tarafından tanıtılan kelime ilişkilendirme testleri sonrasında Gustav Jung tarafından insanın kavramsal sistemlerini incelemek için geliştirilen bir tekniktir (Kostova ve Radoynovska, 2008: 210). Kelime ilişkilendirme testi, öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya koymak için en yaygın ve en eski eğitim araçlarından biri olarak ifade edilmektedir (Bahar, Johnstone ve Sutcliffe, 1999: 134). Kelime ilişkilendirme testleri öğrencilerin bilişsel yapılarının ve bu yapıyı oluşturan kavramlar arasındaki ilişkiden yola çıkarak zihinde kurulmuş olan bilgi ağını gözler önüne koyan, uzun süreli bellekte yer alan kavramlar arası ilişkinin kurulup kurulmadığının veya kurulan ilişkinin yeterince anlamlı olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan bir değerlendirme aracıdır (Bahar ve Özatl, 2003: 75; Özatl ve Bahar, 2010: 10).

Öğrenci bu teknikte, sınırlı bir zaman içerisinde (çoğunlukla 30 saniye) herhangi bir konu ile ilgili verilen bir anahtar kavramın aklına getirdiği kavramları bulmaya çalışır. Öğrencinin uzun dönemli hafızasından herhangi bir anahtar kavrama verdiği sıralı cevabın bilişsel yapıdaki kavramlar arasında ilişkileri ortaya koyduğu ve anlamsal yakınlığı gösterdiği varsayılır. Anlamsal yakınlık veya anlamsal mesafe etkisine göre anlamsal bellekte iki kavram arasındaki mesafe birbirine ne kadar yakın ise o kadar sıkı ilişkidir. Bu durumda hatırlama esnasında da zihinsel araştırma daha çabuk gerçekleşirken her iki kavramla ilgili cevap daha hızlı olacaktır. Bu tekniğin hazırlanışında bir yönerge ve örneğe yer verilir. Seçilen anahtar kelimeler bir sayfada birkaç defa alt alta yazılır ve süreli olarak ilişkilendirme yapabilmek için öğrencilere ilgili test verilir. Anahtar kavramın alt alta yazılması zincirleme kelime yazma riskini önleme amaçlıdır. Çünkü öğrenci her kelime yazarken anahtar kelime tekrar dönmezse anahtar kavram yerine cevap olarak yazdığı kavramın aklına getirdiği kelimeleri yazabilir. Bu durum testin amacını zedeler (Bahar ve Özatl, 2003: 76-77).

Hazırlanması ve uygulanması kolay olan kelime ilişkilendirme testleri yapısı itibarıyla tüm derslerde kullanılabilir. Bireysel uygulanabileceği gibi büyük gruplara da uygulanabilir. Öğrencilerin bilişsel yapılarını gözler önüne seren var olan bilgileri ile yeni öğrenmeleri arasındaki farkı ortaya çıkaran biliş ötesi bir araçtır. Görsel hafızayı da harekete geçiren bu araç anlamlı öğrenmeyi artırırken üst düzey

öğrenmelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalmaktadır (Çalışkan ve Yiğittir, 2014: 285).

KELİME İLİŞKİLENDİRME TESTİ

Sevgili öğrenciler, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalında yapmakta olduğum yüksek lisans tezi için sizlerin görüşlerine ihtiyaç duymaktayım. Aşağıda verilen Doğal Afetler sizlere neler çağrıştırıyorsa aklınıza gelen kelimeleri karşısındaki boşluklara yazınız. Her doğal afet için 30 saniye süreniz bulunmaktadır.

Çiğdem:

Oluk:

DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	
DEPREM	

HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	
HEVELAN	

SEL	
SEL	
SEL	
SEL	
SEL	
SEL	
SEL	
SEL	
SEL	
SEL	

CİG	
CİG	
CİG	
CİG	
CİG	
CİG	
CİG	
CİG	
CİG	
CİG	

EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	
EROZYON	

KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	
KURAKLIK	

TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	
TSUNAMI	

ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	
ORMAN YANGINI	

Şekil 18. Kelime İlişkilendirme Testi Örneği

Kaynak: Sucu, 2021: 57.

1.3.6.16. Analoji

Duit (1991: 649) analogjilerin iki etki alanı arasındaki yapıların karşılaştırılması olduğunu ifade eder. Glynn (1989: 203) ise analogjiyi kavramlar arasında bazı açılardan benzerliktir şeklinde açıklamıştır. Küçükturan (2003) analogjiyi tanınmayan, yabancılık çekilen herhangi bir olgunun bilinen olgular aracılığıyla açıklanabilmesi olarak tanımlamıştır. Öğrenmelerin kalıcı hale gelmesinde soyut kavramların somutlaştırılması ve öğrencilerin bildiği, tanıdığı kavramlarla ilişki kurulması önemlidir. Bu durum analogjileri kavram öğretiminde önemli bir araç haline getirmektedir.

Analoji kullanılırken öğretmenlerin dikkat edeceği noktalar şu şekilde sıralanabilir (Dilber, 2006: 11-12).

- Öğretmen hangi konuda hangi analojiyi nasıl kullanacağını tespit etmeli ve ona göre bir plan oluşturmalı, öğrencilerin dikkatini analojiye çekmelidir.
- Öğretmen öğrencilere kendi analogilerini oluşturabilmeleri için rehberlik etmeli ve onları cesaretlendirmelidir.
- Tercih edilen analogilerin öğrencilerin ön öğrenmeleriyle bağlantılı olmasına, konuyla yakından ilişkili olmasına, öğrencilerin günlük hayatlarıyla uyumlu olup, öğrencilerde kavram yanılgısına sebep olmamasına dikkat edilmelidir.
- Kullanılacak analogiler, öğrencilerin bilişsel yeterlilikleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Glynn (1989: 208; 1994: 13) analoji geliştirmede öğretmenlere rehberlik edebilecek anahtar işlemleri aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Hedef kavram tanıtılır.
2. Benzer (analog) kavram hatırlanır.
3. Hedef kavram ve benzer kavram arasındaki benzerlikler açığa çıkarılır.
4. Benzer özellikler eşleştirilir.
5. Analogilerin bozulduğu yerler açığa çıkarılır.
6. Sonuçlar çizilir, ortaya çıkarılır.

Analogiler öğrencilerin sahip oldukları bilgileri genelleştirmelerini teşvik eder, öğrendiklerini diğer bağlamlara uygularlar. Analogiler bilinen bir kavramdan bilinmeyen bir kavrama fikirleri aktarmak için kullanılabilir. Analogiler yeni kavramları öğrenciler için tanıdık bir hale getirebilir (Glynn, 1989: 212). Duit (1991: 666) ise analogilerin öğrencilerin kavramsal değişim ve öğrenmelerinde, soyut kavramları hayal edebilmeleri için konuyu resim ve grafiklerle görselleştirerek öğrenmeyi kolaylaştırmaya, öğrencilerin ilgilerini canlı tutmaya ve öğretmenleri öğrencilerin geçmiş deneyimlerini dikkate almaya yönlendirerek, yanlış ve eksik öğrenmelerden kaynaklı kavram yanılgılarını ortaya çıkarmada önemli bir rol üstlendiğini ifade eder.

Şekil 19. Turizm Analojisi Örneği

Kaynak: Doğramacı, 2019: 32.

1.3.6.17. Metafor Tekniği

Metafor günlük yaşam ve deneyimlerimizle ilişkili olarak belirli konu veya durumlara farklı açılardan bakabilmemizi ve düşüncelerimizi farklı yollarla ifade edebilmemizi sağlayan zihinsel araçlardır (Değirmenci, 2020: 537). Aydın'a (2006: 10) göre metafor; bir şey veya bir düşünceyi ona çok benzeyen nitelikleri taşıyan başka bir şey ile genelde “gibi”, “benzer” sözcüklerini kullanmaksızın istenen tanımlamayı yapmak, anlatımı anlaşılır ve kolay hale getirmek kullanılan sözcük ya da sözcük kümesidir. Diğer bir deyişle metafor; bir kavramı, kelimeyi, terimi, olguyu daha güzel ve etkili anlatmak amacıyla, başka bir anlamda olan bir sözcükle, ilgi kurularak benzetme yoluna gidilmesidir. Metafor, bireylerin kendi dünyalarını anlamlandırıp yapılandırmalarına yardımcı olan etkili bir zihinsel haritalama ve modelleme mekanizmasıdır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 103).

Farklı disiplinlere ait konularda sıklıkla başvurulanan bir araç olan metaforların hazırlanışında belirli basamaklar takip edilmelidir. Bunlar:

- Başlangıçta hangi konu veya kavramlar ile ilgili metafor kullanılacağına karar verilir.
- Konu ve kavram belirlendikten sonra metaforla ilgili veri toplama aracı hazırlanır.
- Hazırlanan form şeklindeki veri toplama aracı verilerin toplanacağı bireylere dağıtılır.

- Katılımcılara belirli bir zaman diliminde (çoğunlukla 5-20 dk. arası) eleştirilme kaygısı olmadan metafor üretmeleri istenir. Üretilen metaforların gerekçeleriyle yazılması istenir. Bu sayede metafor oluşturan bireyin metafor kavram ilişkilendirme mantığının da ortaya çıkarılması sağlanır.
- Yazılı halde veriler oluşturulacağı gibi resim veya farklı görseller kullanılarak da kavramla ilgili ilişkilendirmeler yapılabilir.

Yukarıda verilen hazırlık süreci tamamlandığında dersin başında konu ve kavramla ilgili öğrencilerin algıları, zihinlerindeki görsel imge ve sembollerle kavramı neye benzettikleri tespit edilebilir. Bu durum konu ve kavram öğretiminden önce öğrencilerin ön bilgilerini ve varsa kavram yanlışlarını ortaya çıkarır (Değirmenci, 2020: 539-540).

Metaforlar bir kavramın başka bir kavrama benzetilerek ifade edilmesidir. Metafor kullanarak bu benzetmeleri yapan birey hayal dünyasını kullanır ve yaratıcı düşüncelere sahip olur. Bununla birlikte birey kavramlar ile kendi deneyimlerini birleştirerek kendine ait bilgilerini daha anlamlı hale getirebilir. Ayrıca metaforlar sayesinde, özgür bir şekilde düşünebilen birey duygu, düşünce ve yaşantılarını daha kolay şekilde dile getirmiş olur (Zeytinli, 2021: 86).

Öğretmenler okullarda öğrettikleri soyut kavramları anlaşılır hale getirme yoluna gidip, bilinmeyen bir şeyi bilinen başka bir şeyle öğretmeyi gerçekleştirirken metafor tekniğinden yararlanmaktadırlar. Diğer bir deyişle benzeyen ve benzetilen öğeler aracılığı ile bir kavramı ortak özellikleri dikkate alınarak başka bir kavramın yerine koyarak tanımlamaktır. Herhangi olayı, durumu, kavramı, nesneyi kendine ait anlamı dışında farklı bir şekilde dile getirilip, açıklanmasıdır (Kayaardı, 2021: 31).

1.3.6.18. Haritalar

İnsanoğlu geçmiş çağlardan itibaren, bulundukları mekânı ve çevrelerini ve dünyayı daha iyi tanımak ve kavramak için çeşitli araçlar geliştirmişler, zamanla mekânı ifade etme ihtiyacı ilkel ve eksik de olsa haritalarla giderilmeye başlanmıştır. Geçmişten günümüze vazgeçilmez bir materyal olan ve teknik ilerlemeler sayesinde geliştirilen haritalar, coğrafi özellikleri ve mekânın bilgisini aktarma aracı olarak önemini korumaktadır. Haritalar genel olarak; bir yerin konumunu veya o yerin lokasyonunu belirlemek, takip edilecek güzergâhı göstermek, iki nokta arasındaki

ulaşının nasıl olacağını belirlemek, bir alandaki coğrafi bilgiyi göstermek veya bilgiyi depolamak, verilen bilgilerden yola çıkararak yorum yapıp, problem çözmek amaçlı kullanılır (Demiralp, 2009: 956-957).

TDK'ye (2022) göre harita, “coğrafya, tarih, dil, nüfus vb. konularla ilgili yeryüzünün veya bir parçasının, belli bir orana göre küçültülerek düzlem üzerine çizilen taslağı” şeklinde tanımlanmıştır. Okullarda ğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin konu ve kavramları daha hızlı ve kolay bir şekilde öğrenmelerinde çok sayıda duyu organına hitap eden materyallerle karşılaşmaları gerekir. Öğretmenler sosyal bilgiler derslerinde, öğrencilerin ilk kez karşılaştıkları kavramları somut bir şekilde görsel materyallerle sunmalıdır. Sosyal bilgiler derslerinin daha etkili ve kalıcı öğrenmeler için haritaların önemi büyüktür (nal, 2008: 13). Sosyal bilgilerin içinde barındırdığı tarih ve coğrafya disiplinlerinde yer- mekan içeren birçok konu ve kavram yer alır. Bu kavramların ğretiminde doğrudan kullanılabilcek haritalara sıklıkla başvurulur (oban vd., 2021: 367). Görsel materyaller içinde önemli yer tutan haritalar, öğrencilerin dikkatini konuya çekerek onları güdüler, dikkatlerini canlı tutar, kavramları somutlaştırır, bilgiyi düzenler ve bilgiyi basitleştirerek kısa sürede bilginin anlaşılmasını kolaylaştırır (Akar, 2008: 39).

1.3.6.19. Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim

Sayısal verilerin çizgilerle ifade edilmesiyle oluşan görsele grafik adı verilir. Görsel hale getirilen veriler konunun somutlaştırılmasını ve anlamlı hale gelmesini sağlar. Grafiklerin, yatay ve dikey çizgilerden oluşan, dikdörtgen, yarım daire ve bütün şekillerden ya da resim şekillerden oluşan farklı türleri vardır. Grafikler, sayısal verileri görselleştirerek bunlar arasında karşılaştırmalar yapılabilmesine imkân tanır (Göksel, 2007: 29). Kavram ğrenmede tablo, grafik vb. görsel materyallerin somutlaştırma özelliğinden yararlanılabilir. Görsel olarak algılanan bilgilerin kalıcılığı artar. Somut veriler öğrenciler için daha ilgi çekicidir (Ulusoy ve Yelken, 2009: 222).

Tablolar, birbirleriyle olan ilgilerine göre düzenlenerek oluşturulan yazılı ve görsel materyallerdir (Tüzün, 2008: 22). Bir durumun ana unsurları ile gösterildiği şekilsel ifadelere tablo denir. Tablolar sayfalar dolusu konuların özetlenip bir arada sunulduğu hatırlamayı kolaylaştıran önemli materyallerdir (Cendek, 2015: 17).

Öğrencilerin sosyal bilgiler konularını öğrendikleri dönem somut işlemler dönemi ve soyut işlemlere geçiş dönemine denk gelmektedir. Bu dönemlerde yapılacak ders etkinliklerinde öğretmenlerin görsel materyallere sıklıkla yer vermesi gerekir. Bu materyallerden biri de fotoğraflardır (Polatcan, 2016: 19). Özellikle geçmişle bağlantılı konu ve kavramlarının öğretiminde tarihsel olayların yaşandığı dönemin şartlarının anlaşılması ve konunun somutlaştırılmasında fotoğrafların önemi büyüktür (Yıldırım ve Mert, 2019: 217-218).

Resimler eğitimin bütün kademelerinde yararlanılabilecek materyallerdir. Resimlerin kullanıldığı öğrenme ortamlarında verilmek istenen konu ve kavramlar kısa yoldan öğrencilere aktarılabilir. Resimler, sözlerle anlatılması zor olan soyut ifade ve kavramların kullanılmasında en etkili araçlardan biridir. Öğrenciler görselleri metinlere göre daha uzun süre hatırlar ve görsellerin akılda kalıcılığı daha yüksektir. Örneğin; Kızılay'ın barındırdığı bilgi ve kavramların öğretilmesinde bir sayfa metin yerine kan bağışi yapılan bir resmin gösterimi bu kavramın akılda kalıcılığını artırır. Metinler öğrenciler için çoğunlukla uzun ve sıkıcı olabilmektedir. Özellikle fazla detaylı anlaşılması zor olan konularda resimlerden faydalanılabilir (Tonga, 2007: 32; Yalın, 1999, Akt. Tüzün, 2008: 21).

1.3.6.20. Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haberi, Afis)

Sosyal bilgiler dersi, günlük hayatta var olan konu ve olayları ele alan, günlük yaşamdan bağımsız düşünülmemesi gereken bir derstir. Öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumu iyi tanıyan ve toplumda var olabilen, yaşadığı çağın olaylarına hakim bireyler olarak yetişmeleri sosyal bilgiler dersi için büyük önem taşımaktadır. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin çevresinde ve dünyada yaşanan olaylara karşı duyarlı, sorumluluk bilinci taşıyan, var olan sorunlar karşısında çözüm odaklı davranmaya istekli vatandaşlar yetiştirilmesini hedefler. Bu sebeple güncel olayların sosyal bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması oldukça önemlidir (Gedik, 2008: 120). Güncel olaylar, öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumda kullanılan kavramları anlamalarına ve anlamlandırmalarına yardımcı olur (Michaelis ve Garcia, 1996'dan Akt. Eryılmaz, 2015: 11). Güncel olayların sınıf ortamına taşınmasında ve öğrencilere aktarılmasında haber metinleri önemli bir yere sahiptir.

Sosyal bilgiler dersinde güncel konuların öğrencilere kazandırılmasında farklı öğretim materyalleri bulunmaktadır ancak gazetelerin kullanılması kazanımlara ulaşmada daha faydalı bir materyal olarak öne çıkmaktadır. Nitekim ders kitaplarındaki ünitelerde yer alan gazeteler, öğrenme faaliyeti için önemli bir ders materyalidir (Paykoç, 1987, Akt. Temur, 2022: 660-661). Eğitimde gazetelerin kullanılmasının faydaları çok yönlüdür. Gazete kullanımı çocukların kavram haznesini artırır, farklı potansiyellere sahip çocuklarda farklı alanlarda güncel ve zengin bir bilgi kaynağı sağlar, dünyada var olan gerçek konuları içerdiğinden somut veriler sağlar, maliyeti ucuzdur (Deveci, 2005: 162).

Gazeteciliğin teknolojik gelişmeler ile birleşmesi internet gazeteciliği ya da internet haberciliği kavramlarını doğurmuştur. Olayların, haberlerin ve bilgilerin hızla yayılmasına imkân sağlayan internet haberleri, zamandan bağımsız elde edilebilen ve daha geniş kitlelere ulaşılabilir bir yapıdadır (Doğan Yolgösteren, 2020: 10). Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen internet haberleri, internetteki haber sitelerinden alınan görüntülerin aynen çıktısı alınıp yapılandırılmış şekliyle verilmektedir (Çelikkaya ve Yakar, 2015: 65). Sosyal bilgilerde kullanılan internet haberleri, öğrencilerin öğrendikleri konu ve kavramlarla günlük hayatın iç içe olduğunu fark etmelerini sağlar. Bu durum günlük yaşamda karşılaştıkları benzer problemlerin çözümünde onlara yol gösterici olacaktır.

Afiş, bireyi belli bir konuda aydınlatmak amacıyla büyük tek sayfaya hazırlanmış resimli ve yazılı tanıtım materyalidir. Ülkemizde sağlık bilgileriyle, çevreyle, ilgili topluma bilgi verme amaçlı çeşitli afişler bulunmaktadır (Nalçacı ve Ercoşkun, 2005: 145-146). Afişlerin görsel bir şekilde sunumu konunun somutlaştırılmasına katkı sağlar, konunun akılda kalıcılığını artırır. Ders kitaplarında kullanılan afişler konu ve kavramların görsel olarak özetlenmiş halini öğrencilere sunar.

1.3.6.21. Kavram (Bilgi) Yaprakları

Kavram öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanan bu materyal konuların resimlerle desteklenerek hazırlanmasıdır. Konu ile ilgili kavram ve bilgilerin öğrencilerin seviyelerine göre punto ve yazı karakterleri kullanıp yazılı olarak ve resimler eklenerek görsel halde sunulması ile oluşturulur. Bu yöntemde kavramın tanımı ve görselinin bir arada sunulması, kavramı ifade eden kelimenin kavranması ve

anlamlandırılması ile öğrenmelerin daha etkili ve kalıcı olması sağlanır (Coşkun, 2020: 49; Tahiroğlu ve Esener, 2021: 287).

Şekil 20. Kavram (Bilgi) Yaprakları Örneği

Kaynak: Coşkun, 2020: 51.

1.3.6.22. Tarih Şeridi

Bireyler ilk çocukluk döneminden itibaren zaman ve kronolojiye ait kavramlarla karşılaşır. Özellikle saat ve takvime ilişkin büyükler tarafından söylenen sözler çocuklarda zaman ve kronoloji kavramlarının öğrenilmesine dair ilk adımlardır. Ancak zaman ve kronolojinin öğrenilmesi bununla sınırlı olmayıp bir süreç gerektirir (Dilek, 2001'den Akt. Altun ve Kaymakçı, 2016: 159). Zaman ve kronoloji ile ilgili temel kavramlar tarihsel olay ve olguların anlam kazanmasında büyük öneme sahiptir. Tarih ve zaman bilgisinin eksikliği tarihsel olayları birbirinden kopuk bilgi yığınları haline getirir. İlköğretim ikinci kademede öğrenciler milat, milattan önce ve sonra, asır, yüzyıl gibi kavramlarla karşılaşır. Bu kavramlar ile ilgili konularda tarih şeritlerinden faydalanılabilir (Haydn vd. 1997, Akt. Demircioğlu, 2005: 156; Çoban vd., 2021: 370). Tarih şeritleri, öğrencilerin tarihsel olayların zamanını ve sırasını algılamalarına yardımcı olur (Özen, 2010: 52). Derslerde kullanılan tarih şeritleri öğrencilerin zamanla ilgili kavramları somutlaştırarak daha iyi anlamalarına yardımcı olur.

Şekil 21. Tarih Şeridi Örneği

Kaynak: Şimşek ve Bal, 2010: 125.

1.3.6.23. Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları)

Günümüz teknolojik gelişmeleri her alanda kendini gösterdiği gibi eğitime yansımaları da dikkat çekicidir. Teknoloji ile birlikte öğrenme ortamlarında geleneksel materyallerden teknoloji destekli materyal geliştirmeye doğru bir değişim yaşanmıştır. Öğretme-öğrenme süreçlerindeki deneyim ve kullanılan araçların değişen özellikleri ile birlikte öğrenen özellikleri de değişime uğramıştır (Sezgin, Bozkurt, Yılmaz ve Linden, 2018: 173; Tünkler, 2021: 236). Yeni nesil öğrenen öğrencilerin ihtiyaçları da farklılık göstermektedir. Geleneksel öğretim yöntemleri bu yeni nesil öğrenenlerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır (Çankaya ve Karamete, 2008: 118). Hızla gelişen teknolojiyle birlikte öğrenen özelliklerinin değişmesi, bilgiye ulaşma yollarının çeşitlenmesi ve erişimin hızlanması beraberinde bilgisayar teknolojilerinin eğitim ortamlarında kullanılmasını zorunluluk haline getirmiştir (Yeşiltaş, 2016: 108).

Günümüz eğitim ortamlarında önemli yer tutan bilgisayar ve internet teknolojilerinden kavram öğretiminde de yararlanılabilir ve kavram öğretiminde kullanılmak üzere sayısız materyal hazırlanabilir. Bilgisayar ve internet teknolojileri ile öğrencilere konu ve kavramlar öğretilir veya daha önce öğretilmiş kavramlar pekiştirilebilir. Örneğin; internet sayfaları, web siteleri, ses internet kayıtları (dijital hikayeler), görüntülü kayıtlar (heyelan kavramı öğretilirken heyelanın gerçekleşme görüntüsü), üç boyutlu görseller; simülasyon ve animasyonlar, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik vb. hazır materyallerden yararlanılabilir ya da bu teknolojilerden faydalanılarak yeni materyaller geliştirilebilir. Bu araçlar sayesinde farklı kavram

haritaları ve grafik düzenleyiciler hazırlanarak kavram öğretiminde kullanılabilir. Bir kavram ya da konuyla ilgili oyun tasarlamak istendiğinde Web 2 araçları yardımımıza koşturmaktadır. Bu araçlar: Edrax Max, creately, smartdraw, MindMap, Glogster, Powtoon, ToonDoo, Pixtoon, Kahoot!, EDpuzzle, Puzzle Maker olarak sıralanabilir (Tatlı, 2007, Akt. Tahiroğlu ve Esener, 2021: 290-291). Web 2 araçları sosyal bilgiler dersinde öğrenciler için ilgi çekici olmayan soyut kavramların öğretiminde alternatif uygulamalar olup öğrenmeyi kolaylaştırmakta aynı zamanda öğrenme ortamlarını sıkıcılıktan kurtarmaktadır (Aksin, 2019: 54).

1.3.6.24. Edebi Ürünler (şiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı)

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı, edebi ürünlerin kullanımı yönünden incelendiğinde efsane, destan, masal, atasözü, halk hikayesi, türkü ve şiir gibi türlerden yararlanılarak sosyal bilgiler dersi edebî ürünlerle desteklenmelidir. Aynı amaçla öğrenciler; konuları sevdirecek roman, tarihî roman, hikâye, hatıra, gezi yazısı ve fıkra gibi edebî ürünler okumaya teşvik edilmelidir ifadesine yer verilmiştir. Programda yer verilen ifadeler sosyal bilgiler derslerinde edebi ürün kullanımının gerekliliğini ortaya koymaktadır (MEB, 2018: 10). Nitekim edebi ürünler, öğrencileri sosyal bilgiler dersi kapsamında yer alan kavramların canlı örnekleriyle karşı karşıya getirir. Bu kitaplar aynı zamanda sosyal bilgiler dersindeki konuları uygulamalı hale getirip, öğrencileri anlamlı ve gerçek senaryolarla karşı karşıya bırakırlar. Edebi ürünlerin aynı zamanda sanatsal yönleri de bulunduğundan okuyanı etkisi altına alır (McGowan ve Guzzetti, 1991: 40, Akt. Dolmaz, 2018: 2). Ünlü (2013: 122) sosyal bilgiler derslerinde konuların aktarılmasında edebi ürün kullanımının öğretim sürecinde anlatımı zor olan kavramların öğretilmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir.

TDK'ye (2022) göre şiir; “zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk“ olarak tanımlanmıştır. Şiir her konuyu aktarabilir. Şiirin konu yelpazesi hemen hemen her alanı içerebilir. Şiirde bilimsel konulardan tutunda hayatta yaşanan acı ve sevinçlere kadar farklı konuları görmek mümkündür (Kaya, 2013: 52). Şiirler farklı konularda hazırlanabildiği gibi öğrenme ortamlarında farklı derslerde kullanılmaya uygundur. Öğrenme ortamlarına getirilen

şiiirler, öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine katkıda bulunarak, olgu, ilke ve kavramların öğrencilere öğretilmesinde kullanışlı bir araçtır. Şiiirlerin kullanımı öğretimi sıradanlıktan kurtararak öğrencilerin derse katılımını artırmaktadır (Sönmez, 2003'ten Akt. Yeşilbursa vd., 2013: 168). Hayat bilgisi, fen bilimleri, matematik gibi dersler de şiiir yoluyla öğretilir. Derslerde öğretmenlerin kavram öğretiminde şiiir kullanmaları, kavramların daha kolay hatırlanmasını ve akılda kalmasını kolaylaştıracakğı söylenebilir (Esener 2021: 39). İçerisinde çok fazla konu ve kavram bulunan sosyal bilgiler dersinde de şiiir etkili bir materyal olarak kullanılabilir.

Hikaye; “Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü, öykü” olarak tanımlanmıştır (TDK: 2022). Hikâyeler farklı yaş gruplarına ait insanlar için önemli bir türdür. Ancak hikayeler en fazla çocuklar tarafından tercih edilir. Bu bağlamda çocuklara verilecek eğitimlerde hikaye kullanmak, en kısa yoldan onlara hedeflenen davranışları kazandırmaktadır (Aytaş, 2006: 14). Kurt (2018: 24) hikâyelerin öğrenme ortamlarında kullanılmasının öğrencilerin bilişsel, sosyal, kültürel gelişimlerini desteklediğini ifade etmiştir. Sosyal bilgiler dersi toplumu ele alan, toplumsal problemlerin çözümüne katkı sunan bir derstir. Derslerde öğrencilerin günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri problemlerin ele alındığı tasarlanmış hikayelerin kullanımı, öğrencileri bu problemlere karşı hazırlıklı hale getirir.

Sosyal bilgiler öğretiminde hikayelerin kullanılmasıyla “şimdi, sonra, değişim ve süreklilik” gibi kavramlar daha kolay öğretilir (Savage ve Savage 1993, Akt. Ünlü, 2021: 334). Sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının önemli bir kısmını soyut konu ve kavramlar oluşturur. Derslerde kullanılan hikâyelerle tarihsel dönemin sosyal, kültürel, ekonomik yapısının öğrenci tarafından kavranması, zamanın toplumsal değerlerinin daha iyi anlaşılması, tarihsel kavram ve olguların daha kolay öğrenilmesi mümkündür. Öğrencileri güdülemek ve dikkatlerini canlı tutmak amacıyla da tarihsel hikâyelerden yararlanılabilir (Şimşek, 2010: 265).

Destan, TDK'ye (2022) göre “tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağan üstü olayları konu alan şiiir, epope” olarak tanımlanmıştır. İnan'a göre destan, milletlerin gelenek ve göreneklerini, inanç ve değerlerini, ataların dünya görüşlerini olduğu gibi yansıtan tarih öncesi çağlarda oluşturduğu yapıtlardır (İnan, 1992, Akt. Akkuş, 2006: 34). Destanlar, ait oldukları milletlerin kültürünü yansıtırken ekonomik uğraş alanları, savaş aletleri ve stratejileri, yaşamış oldukları

coğrafyaya özgü iklim ve bitki örtüsü gibi konularda da zengin bilgiler sunar (Akkuş, 2006: 38). Bu gerçekten hareketle sosyal bilgiler derslerinin konu ve kavramlarını içinde barındırdığı görülen destanlar kaynak olarak kullanılabilir.

Makale, TDK'ye (2022) göre “bilim, fen, siyasal, ekonomik ve toplumsal konuları açıklayıcı veya yorumlayıcı niteliği olan gazete veya dergi yazısı” olarak tanımlanmıştır. Düşünce yazıları içinde etkili bir tür olarak kabul edilen makalede belirli bir düşünce ispatlayarak ve delil sunarak anlatılır. Bu özelliği ile diğer düşünce yazılarından ayrılır. Makalede kullanılan anlatım kesinlikle gerekçelendirilmeli ve kanıtlanmalıdır. Makalelerde tez ve antitez bulunur. Makalelerin bilimsel ve kanıtlanabilir özelliği nedeniyle yazarken belirli bilgi ve birikime ihtiyaç duyulur (Aytaş, 2006: 14). Sosyal bilgiler dersinde tarih, ekonomi, demokrasi, nüfus artışı, vatandaşlık vb. konularda öğretim hedeflerine uygun olarak makaleler bir öğretim materyali olarak kullanılabilir (Yeşilbursa vd., 2013: 176). Bilimsel veriler ve kanıtlar sunan makalelerin öğretim materyali olarak kullanılması, anlatılan konu ve bilginin inandırıcılığını artırır.

Tekerleme, TDK'ye (2022) göre “birbiri ile uyumlu hazır söz kalıbı” olarak tanımlanmıştır. Öğretmenler tekerlemelerden faydalanarak öğrencilerin dil gelişimine katkıda bulunulabilir. Tekerlemeler ile yeni kelimeler öğrenen öğrenciler, öğrendikleri bu kelimeleri tekerlemeler yardımıyla tekrarlayıp kullanabilir. Bu şekilde çocuk yeni öğrendiği kelimeleri eğlenceli bir şekilde pekiştirerek tekrarlama olanağı bulacaktır. Bu şekilde kullanılan kelimelerin akılda kalıcılığı da artacaktır (Dilci ve Gür, 2012: 1509). Tekerleme kullanarak kavram öğretiminin gerçekleştirilmesi sayesinde, öğrencilerin dikkatleri konuya çekilir, eğlenerek öğrenmeleri sağlanır, böylece kavramların öğrenimini daha kolay gerçekleştirir (Esener, 2021: 38).

Şarkı, TDK'ye (2022) göre “tonlama değişiklikleriyle çeşitli duygular uyandıran uyumlu, ezgili insan sesleri” olarak tanımlanmıştır. Müziğin ve şarkıların kullanıldığı öğrenme ortamlarında öğrenciler zevk alarak ve eğlenerek öğrenmeleri sağlanabilir. Öğrenciler şarkı eşliğinde farkına varmadan ve kolaylıkla öğrenebilir aynı zamanda öğrenilenlerin tekrarlanması ile bilgiler kalıcı hale gelir. Özellikle öğrenilmesi güç ders ve konularda kullanılan şarkılar öğrencilerin derslere karşı tutumları da olumlu yönde etkileyebilir (Yağışan, Köksal ve Karaca, 2014: 23). Kavram öğretiminde kullanılan şarkılar sayesinde öğrenciler fark etmeden kavramları

öğrenirler. Öğrenci uzun süreli belleğindeki bilgiyi geri getirmek istediğinde şarkıyı tekrarlaması yeterli olmaktadır.

Türküler, toplumun yaşam biçimini ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli edebi ürünlerdendir. Türkülerin kaynağını doğal afetler, ölüm, kıtlık, göç, kahramanlık, sevgi, ayrılık gibi toplumsal olaylar oluşturur. Bu açıdan bakıldığında türkülerin sosyal yönü ağır basmaktadır. Bu nedenle türkülerden sosyal bilgiler derslerinde bazen bir ders aracı bazen de kültürel öğelerimizin bir aktarıcısı olarak yararlanılabilir (Gülüm ve Atasay, 2008: 114; Güzel ve Torun, 2005: 366-367, Akt. Yeşilbursa vd., 2013: 161).

Akrostiş, TDK'ye (2022) göre “her dizenin ilk harfi yukarıdan aşağıya doğru okunduğunda ortaya bir sözcük çıkacak bir biçimde düzenlemiş manzume, muvaşşah, tevşih” olarak tanımlanmıştır. Bilginin uzun süreli belleğe aktarılıp saklanması için kullanılan süreçlerden biri de kodlama/anlamlandırma'dır. Geri getirmede kodlama temel ilkedir. Kodlamanın etkili olması ise anlamlandırmanın etkili yapılmasıyla mümkündür. Bilginin anlamlılığını arttırmada ise bellek destekleyici ipuçlarından yararlanılır. Akrostiş, bellek destekleyici ipuçları içerisinde yer almaktadır ve hatırlanması beklenen bilginin ya da kavramların baş harflerinden oluşur. Bu nedenle kavram öğretiminde etkili bir şekilde kullanılabilir (Aydın ve Aydın, 2020: 12). Kavramların akrostiş ile öğretilmesi öğrencilerde yaratıcı düşünmeyi ortaya çıkararak, bilgilerin somutlaştırılmasına ve kalıcılığına katkıda bulunur (Esener, 2021: 38).

Biyografi, farklı alanlarda ün kazanmış toplum için önemli insanların hayatlarının anlatıldığı eserlerdir. Biyografiler, öğrenciler için örnek teşkil edebilecek, kendilerini anlamalarına, tanımlarına yardımcı, bilişsel ve duyuşsal gelişimlerinde rol model alabilecekleri, hayatı ve başarıları ile öğrencilerin kendilerini bütünleştirebileceği bireylerin yaşamlarını konu alır (Arıcı, Çizmecioğlu ve Namazcı, 2017: 119). Sosyal bilgiler dersi kazanımları değerlendirildiğinde verilmek istenen çok sayıda tarihi olay ve bu olaylara konu olmuş tarihi şahsiyetler yer alır. Bu kazanımların öğretilmesinde öğrencinin olayları dönemin şartları içerisinde düşünüp anlayabilmesinde biyografiler materyal olarak kullanılabilir (Biçer, 2019: 21).

Seyahatnameler yazıldıkları dönemin toplumsal ve siyasi olaylarına şahitlik eden bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Aynı zamanda tarihe ışık tutan önemli bir edebi türdür (Yakar, 2013: 13). Gezi yazısı, gezilip görülen yerlerdeki maddi ve

manevi unsurları, belli bir edebi usul ile anlatan düz yazı türüdür (Maden, 2008: 156). Seyahatnameler edebi bir tür olmanın yanında öğretim aracı olarak da kullanılabilir. Seyahatnameler içerisinde verilen bilgilerin kontrolü yapıldıktan sonra tarihsel bir kanıt olarak kullanılabilir. Seyyahlar gezip gördükleri coğrafyalara ve toplumlara ilişkin görüşlerini eserlerine yansıtırlar. Bununla birlikte gezilen coğrafyadaki siyasal ve toplumsal yapı, insanların ekonomik uğraşı alanları, folklorik özellikler, yeryüzü şekilleri, konuştukları dilleri, inanç sistemleri, insanların fiziki özellikleri, kılık kıyafetleri, beslenme ve barınma şekilleri, iklim gibi birçok bilgiye gezi yazılarından ulaşılabilir (Yakar, 2013: 30). Seyahatnamelerin içeriği değerlendirildiğinde sosyal bilgilerin içerisinde yer alan farklı disiplinlere ait konu ve bilgileri kapsadığı görülmektedir. Bu nedenle sosyal bilgiler konularının öğretiminde seyahatnameler kullanılabilir. Özellikle tarih üniteleri işlenirken seyahatnamelerin kullanılması oldukça önemlidir.

1.3.7. Sosyal Bilgilerde Kavramların ve Kavram Öğretiminin Önemi

Sosyal bilgiler dersi insanı ve yaşamını tüm boyutlarıyla ele alarak anlamaya çalışan kapsamlı bir alandır (Doğanay, 2005a: 273). Sosyal bilgiler dersinin kapsamı, sosyal bilim disiplinleri temel alınarak oluşturulduğundan kavramlar açısından oldukça zengindir. Bu bağlamda öğrenciler sosyal bilgiler dersinde birçok kavramlarla karşılaşır (Tokcan, 2015: 1). Düşünme etkinliğinin en temel aracı kavramlardır. Yeni sosyal bilgiler öğretim programında bilginin çok ötesinde öğrencilerin tümevarımsal ve tümdengelimsel düşünme yeteneklerini kazanmalarını destekleyici kavramları kullanmalarını önemsemektedir. Sosyal bilgilerin tamamlayıcısı olan disiplinlerin bilgisinden ziyade kavramların öğretiminin ön plana çıktığı görülmektedir (Ata, 2012: 39). 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programı incelendiğinde öğrenme alanlarında; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlerle insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularının ayrı ayrı değil, bütünleştirilmiş olarak ele alınması istenmektedir (MEB, 2018: 10).

İlköğretim çağındaki öğrencilerin sosyal bilgilerle ilgili ilkeleri öğrenebilmeleri ve günlük yaşamlarında karşılarına çıkabilecek problemleri

çözebilmeleri için temel kavramları çok iyi anlamaları gerekmektedir (Yazıcı ve Samancı, 2003).

Sosyal bilgiler derslerinde öğrencilerin kalıcı bir öğrenme ile bilgiyi transfer edebilmeleri etkili bir kavram öğretimi ile mümkündür (Memişoğlu ve Tarhan, 2016: 7). Günümüzde etkili ve anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesinde öğrencilerin öğrenme süreçlerinde aktif rol ve sorumluluk almaları gerektiği bilinen bir gerçektir (Akbaş, 2020: 83). Kavram öğretim süreçlerinin doğru adım ve yöntemlerle öğrenci merkezli olarak ele alınması, öğrencilerin hayatları boyunca kullanabilecekleri doğru zihinsel modeller oluşturmalarına temel oluşturacaktır (Ayas, 2006, Akt. Akbaş, 2019: 235).

Doğanay'a (2005a: 273-276) göre sosyal bilgiler öğretiminde, kavramların öğrenilmesini, öğretimin odak noktası olarak belirlemenin birçok faydası vardır. Bunlar:

- Öğrenme ve hatırlama sürecini basitleştirir. Öğrencilerin akademik başarılarının artmasını sağlar.
- İletişimi kolaylaştırır.
- Öğretimi kişiselleştirir.
- Gerçek ve yanlış algılamayı ayırt etmeye yardımcı olur.
- Başlangıçta basit olarak öğrenilen kavramların gittikçe karmaşıklaşan yapısını anlamaya yardımcı olur.
- Akıl yürüterek problem çözme becerisini geliştirir

1.4. İlgili Araştırmalar

Araştırmanın bu bölümünde, ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesi ve kavram öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri üzerine yapılmış araştırmalarla ilgili özet bilgilere yer verilmiştir.

1.4.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Yılmaz (2009) çalışmasında, sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitaplarında kavramların veriliş biçimlerinin incelenmesini amaçlamıştır. Araştırmada nitel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre 1998 programına göre hazırlanan ders kitabında kavramların verilişinde fiziki öğelerde uyumun yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Araştırmada kullanılan kavramla

bu kavramın hedefleri doğrultusunda verilen figür, resim, grafik ve diğer öğelerin yeterli olmadığı, yeterli olanlarında kavramlarla ilişkilendirilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. 2004 programına göre hazırlanan ders kitabında kavramların verilişinde araştırmada kullanılan kavramla bu kavramın hedefleri doğrultusunda verilen figür, resim, grafik ve diğer öğelerin uyumlu olarak verildiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Güneş vd., (2010) çalışmalarında, fen bilgisi ve sınıf öğretmenlerinin fen ve teknoloji dersinde kavram öğretimini nasıl gerçekleştirdiklerini, kavram yanlışlarını nasıl tespit ettiklerini ve kavram yanlışlarını nasıl gidermeye çalıştıklarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışma Samsun il merkezindeki 21 öğretmen ile yapılmıştır. Öğretmenlere kavram, kavram öğretimi ve kavram yanlışları ile ilgili bilgi birikimlerini anlayabilmek için 1 adet kapalı uçlu ve konuyla ilgili yaptıkları uygulamaları anlamak için de 7 adet açık uçlu soru sorularak veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde nitel analiz kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre fen bilgisi öğretmenleri kavram öğretimini soru cevap şeklinde, günlük yaşamdan örnekler sunarak, deney ve gözlem yaptırarak gerçekleştirdiklerini belirtirken sınıf öğretmenleri kavram öğretiminin deney, gözlem ve araştırma yaptırarak gerçekleştirileceğini belirtmişlerdir. Kavram yanlışlarının oluşma nedenlerini fen bilgisi öğretmenleri, eksik ve yanlış bilgiler, konuların birbiriyle ilişkili olması, bilgilerin günlük yaşamla ilişkilendirememesi olarak açıklarken, sınıf öğretmenleri, eksik bilgi ve öğrencilerdeki motivasyon eksikliğini kavram yanlışlarının oluşma nedeni olarak göstermişlerdir.

Akbaş (2013) çalışmasında, coğrafya ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde kavram yanlışları ile kavram yanlışlarını gidermede kullandıkları uygulamalar hakkındaki görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma, Trabzon ili ve ilçelerinde görev yapan 20 sosyal bilgiler ve 20 coğrafya öğretmeni üzerinde yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak tarama yöntemi kullanılırken öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmanın sonucuna göre her iki öğretmen grubunun kavram öğretimi konusundaki görüşlerinin benzerlik gösterdiği görülmüş, öğretmenlerin ders anlatımında genelde geleneksel yöntemleri tercih ettiği ve kavram yanlışlarını tespit etme ve giderme konusunda yeterli olmadıkları tespit edilmiştir.

Kılınç vd., (2015) çalışmalarında, sosyal bilgiler öğretim programında yer alan bazı kavramların önerilen veriliş düzeylerinin sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kazandırılma düzeyleriyle uyumlu olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre programda kavramların öğretiminde giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeylerinin kullanılacağı ifade edilmiş ancak değerlendirmeye dair programda ve ders kitaplarında herhangi bir ölçüte rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kavramların veriliş şekli incelendiğinde daha çok metin içinde kelime olarak yer alma ve kavramla ilgili örneklerin verilmesi şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Gültekin (2016) çalışmasında, sosyal bilgiler dersinde “Adım Adım Türkiye” ünitesi içinde yer alan kavramların öğretimi ile ilgili öğretmen görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma modeli olarak, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Aydın Efeler ilçesinde görev yapan 10 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerin kavrama dair görüşlerinin belirlenmesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre öğretmenlerin kavram öğretiminin derslerde önemli gördükleri, kavram öğretiminde en fazla kullandıkları yöntem ve teknikler arasında geleneksel yöntemlere yer verdikleri, ayrıca kavram haritalarını diğer kavram öğretim yöntemlerine göre daha sık kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bazı kavramların öğrenilmesinde zorluk yaşandığı soyut kavramlarda ve öğrenci seviyesine uygun olmayan kavramların anlatımında zorluklar yaşandığı bilgisine ulaşılmıştır.

Memişoğlu ve Tarhan (2016) çalışmalarında, sosyal bilgiler dersinin uygulayıcısı olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine yönelik görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Çalışma 2015-2016 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda görev yapan 13 sosyal bilgiler öğretmeni üzerinde yürütülmüştür. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde sunuş yolunu tercih ettikleri ve kavram öğretiminde en çok zorlandıkları kavramların soyut kavramlar olduğu görülmüştür. Sosyal bilgiler öğretmenleri kavramları ders başında veya yeri geldikçe açıklamaktadır. Ders başında kavramları

açıklamak dikkat çekme ve öğretimden haberdar etme amacıyla kullanılabilir, ancak kavramların anlamlı ve kalıcı öğrenilmesi için en uygun zamanda verilmesi önem taşımaktadır. Kavram haritası, kavram karikatürü, anlam çözümleme tablosu vb. teknik ve materyaller katılımcıların birçoğu tarafından ara sıra kullanılmaktadır. Bu materyallerden her zaman kullanılanların başında ise kavram haritaları geldiği tespit edilmiştir.

Aktepe vd., (2017) çalışmalarında, ilköğretim 2005 hayat bilgisi dersi programında yer alan kavram öğretimi ve kavram öğretiminde kullanılabilecek tekniklere yönelik bilgi vermişlerdir. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kavramlar konusuyla ilgili 2005 hayat bilgisi öğretim programı, hayat bilgisi ders kitabı ve çalışma kitabı gibi dokümanlar incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre kavram öğretiminde; kavram haritalarının, kavram bulmacalarının, kavram karikatürlerinin ve kavram ağlarının kullanılmasıyla daha doğru ve anlamlı öğrenmelerin meydana geldiği, bilgilerin uzun süre hatırlanabildiği ve kavram yanlışlarının giderildiği tespit edilmiştir.

Kurt (2018) çalışmasında, Türkçe dersinde kavram öğretiminde animasyon ve hikâye kullanımının ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin başarısına etkisini inceleyerek kavram öğretimi konusundaki öğrenci görüşleri de ortaya çıkarılmak istenmiştir. Karma yöntem yaklaşımıyla düzenlenen araştırmada gömülü desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Antalya'nın Manavgat ilçesinde yer alan bir ortaokuldaki 6. sınıfta öğrenim gören 75 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma nitel boyutundaki sonuca göre hem deney grubundaki hem de kontrol grubundaki öğrencilerin çoğunluğu, animasyon ve hikâyelerde işlenen kavramların kalıcı olarak öğrendiğini ve bu kavramları farklı yerlerde de kullandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler sonucunda animasyon izletilen ve hikaye okuyan öğrencilerin başarı sıralamasında 1. sırada oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Soylu (2019) çalışmasında, sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve ortaokul öğrencilerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin incelemiştir. Nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomonoloji) deseniyle tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ilinde görev yapmakta olan 50 sosyal bilgiler öğretmeni ve 6, 7 ve 8. sınıfları kapsayan 75 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplanmasında yarı

yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi önemli buldukları, kavram öğretiminde en fazla tercih edilen tekniklerin ise kavram haritası ve zihin haritası olduğu belirlenmiştir. Öğretmenler bazı kavramların öğretiminde özellikle soyut, tarihi kavramların öğretiminde zorluk yaşadıklarını ve bu kavramların öğretilmesini daha zor bulduklarını belirtmişlerdir.

Köğçe vd., (2019) çalışmasında, matematik öğretmen adaylarının kavram öğretimi hakkındaki görüşlerini incelenmek ve matematiksel kavram yanlışlarını ortaya çıkarmak ve var olan kavram yanlışlarını gidermeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada örneklem olarak 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde İlköğretim Matematik Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören 32 matematik öğretmen adayı yer almıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak açık uçlu soruların bulunduğu bir form kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, öğretmen adayları matematiksel kavram yanlışlarının ortaya çıkarılmasında, var olan kavram yanlışlarının giderilmesinde ve kavram öğretiminde kavram haritası, kavram karikatürü ve iki aşamalı teşhis testlerinin tercih edilmesinin daha etkili olacağını belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak matematiksel kavram yanlışlarını ortaya çıkarılmasında ve var olan kavram yanlışlarını gidermede bu alternatif yöntem veya tekniklerin tercih edilmesi önerilmektedir.

Karakuş (2019) çalışmasında, 2005 yılı 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında bulunan kavramların ders kitaplarına yansıma şekli ve düzeyini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada nitel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda programda verilmesi istenilen giriş geliştirme ve pekiştirme düzeyindeki kavramların, hem ders kitaplarında farklı sayılarda yer alması hem de programda istenildiği düzeyde ve nicelikte verilmediği belirlenmiştir. Kavramlarla ilgili ders kitaplarında rastlanılan bu durum programın amacıyla çelişmektedir. Bunun sonucunda program ve ders kitapları arasında bir meydana gelmektedir. Bununla birlikte kavramlar öğrencilere programda hedeflenen düzeyde verilememektedir. Ayrıca farklı yayınevlerine ait ders kitaplarının da kendi içlerindeki tutarsızlık öğrenciler arasında da bir eşitsizlik durumuna neden olacaktır.

Kaçar ve Bulut (2020) çalışmalarında, 2018 sosyal bilgiler öğretim programını ve 2019-2020 eğitim-öğretim döneminde okutulan 4-7. sınıf düzeyinde sosyal bilgiler

ders kitaplarını coğrafya kavramları bağlamında, farklı değişkenler bakımından incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada nitel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre programda bulunan 27 beceriden yalnızca dört tanesi coğrafya kavramları ile doğrudan bağlantılıdır. Programda yedi adet öğrenme alanı ve 131 adet kazanım yer almaktadır. Programda yer alan yedi öğrenme alanından yalnızca İnsanlar, Yerler ve Çevreler coğrafya kavramları ile tamamen bağlantılı iken, Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanları ise kısmen coğrafya kavramları ile bağlantılıdır. Programda 4-7. sınıf seviyesindeki öğrenme alanlarında coğrafya kavramları bağlamında bulunan tüm kazanımların oranı %29,7 iken ders saati oranı ise %30,5'tir. 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okutulan 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları ele alındığında yalnızca 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki öğrenme alanlarında öğrenci öz değerlendirme formlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersinde coğrafya kavramlarının geniş yer tutması öğrencilerin zihinsel ve toplumsal gelişimine katkıda bulunacağı belirtilmiştir.

Elban (2020) çalışmasında, tarih 10 lise ders kitabından bazı örnek kavramlar seçilmiş ve bu kavramlar kavram öğretimi açısından analiz edilmiştir. Araştırmada nitel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın örnekleminde yer alan tarih 10 lise ders kitabı incelenmiş ve bu verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre söz konusu ders kitabında kavramın temsili resimle somutlaştırıldığı görülmüştür. Ders kitabında kavrama dair kapıkulu ordusu bir kavram hiyerarşisi içinde sunulmuştur. Daha önce yapılan tımarlı sipahi karşılaştırması ile de kavramın olumsuz örneği verilmiştir. Ancak buradaki kavramın ayırt edici özelliği tımar kavramında olduğu gibi yeterli düzeyde belirgin değildir. Diğer taraftan anılan ders kitabında daha çok Avrupa tarihine dair arşidük, kapitülasyon, konsül, sömürge ve coğrafi keşif gibi kavramlarına kavram öğretimi açısından yaklaşmadığı bulgulanmıştır.

Uçak (2020) çalışmasında, öğretmenlerin kavram öğretimine ilişkin görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öğretmenlerin görüşlerini ortaya koyan bu çalışmada araştırma deseni olarak “durum çalışması” kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre kavram

öğretiminde öğretmenlerin farklı kavram öğretim yöntemlerini tercih ettiği ve bireysel olarak çalışmalar yürüttükleri belirlense de öğretmenlerin kavram öğretimi yöntemlerine yönelik bilgilerinin yeterli olmadığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin kavram öğretimi sürecinde eğitsel ilkeleri dikkate alarak öğretim süreçlerini planladıkları ancak ilkelerin uygulanmasında yöntem ve teknik bilgisinin yeterli düzeyde olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin kavram öğretimi yaparken yazılı, görsel, dijital ve işitsel araç gereçleri tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin kavram öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklerini ve kavram yanılgılarını belirleme ve giderme yöntemlerinin neler olduğu ve nasıl kullanılabileceği bilmemektedir. Bu nedenle kavram öğretimi ile ilgili hizmet içi eğitimlere ihtiyaç duyulduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Uçak ve Doğan (2020) çalışmalarında, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri tarafından kavram öğretimi sürecinde tercih edilen yöntemlerin nelik ve niteliğinin betimsel bir bakış açısıyla ortaya konması amaçlamışlardır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden durum desenli çalışma kullanılmıştır. Çalışma 20 din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni üzerinde yürütülmüştür. Öğretmen görüşlerinin alındığı çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre öğretmenlerin kavram öğretimi sürecinde, tanımdan yola çıkarak tümdengelim, bunun yanı sıra öğrenciler ile birlikte tanıma ulaşma çabaları olarak tümevarım, ayrıca hikâye ve oyun gibi tamamlayıcı yöntemleri tercih ettikleri görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin kavram öğretimi yöntem ve tekniklerine yönelik bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karışan ve Memişoğlu (2022) çalışmalarında, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki temel kavramları tespit etmek ve kavram öğretiminde kullanılan strateji ve teknikleri ortaya koymak amaçlamışlardır. Yöntem olarak nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu amaçla 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelenmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre kitapta genellikle sunuş stratejisinden yararlanıldığı; anlatım ve soru-cevap yönteminin yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en fazla kullanılan kavram öğretim tekniğinin zihin haritası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kitapta buluş ve araştırma - inceleme stratejilerinden daha fazla yararlanılması ve bu

stratejilere ilişkin etkinliklerin arttırılması önerisinde bulunulmuştur. Ayrıca kitapta yer almayan kavram bulmacası, yapılandırılmış grid gibi farklı kavram öğretim tekniklerinin kullanılmasının kavram öğretiminin etkililiği için önemli olduğu belirtilmiştir.

Yıldırım ve Çelik (2022) çalışmalarında, sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarını kavram haritası çeşitleri açısından incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi ile elde edilen veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın sonucuna göre sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritası çeşitleri açısından yeterli olmadığını, genelde zihin haritalarından yararlandığını göstermiştir. Ders kitabı incelemesinde konu başında kavramlara ilişkin kavram haritası ve öğrenciye ve öğretmene rehber olacak bilgi haritası, kavramsal değişim metinleri, yapılandırılmış grid, balık kılçığı, tanılayıcı dallanmış ağaç gibi kavram haritası türlerinden yararlanılmadığı görülmüştür. Ders kitapları detaylı incelendiğinde her konu sonunda kavram bulmacaları, neden sonuç çerçevesinin anlaşılmasını sağlayan balık kılçığı veya kavram yanılgılarının tespiti için anlam çözümleme tablosu ve yapılandırılmış gride yer verilmediği görülmüştür.

Demirci (2022) çalışmasında, sosyal bilgiler ders kitaplarında edebi ürün kullanımıyla ilgili öğretmen görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma grubu olarak İstanbul ilinde çeşitli okullarda görev yapan 13 sosyal bilgiler öğretmeni üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın sonucuna göre sosyal bilgiler öğretmenleri derslerde edebi ürün kullanımının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Genellikle tarih ağırlıklı konularda edebi ürün kullanıldığı ve sosyal bilgiler ders kitaplarının edebi ürünler açısından yetersiz olduğu bu nedenle kitapta yer alan edebi ürün sayısının arttırılması gerektiği belirtilmiştir.

1.4.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Mckinney, Davis, Ford ve Larkins (1983) çalışmalarında, Merrill ve Tennyson'un modeli, Gagne'nin modeli ve bir okuma-ezberleme metodu olmak üzere üç farklı metodun kavram öğretimindeki etkililiğini incelemişlerdir. Araştırmadan elde

edilen sonuçlara göre Merrill ve Tennyson modeli uygulanan öğrencilerin akademik başarısının diğer metotlar uygulanan öğrencilerin akademik başarılarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda kavramın tanımlanmasının, örneklerinin ve örnek olmayanlarının sıralanmasının kavram öğretimini kolaylaştırdığı belirlenmiştir.

Yoho (1986) çalışmasında, kavram oluşumunu kolaylaştırmak için tasarlanmış dört kavram öğretim stratejisinin etkilerini karşılaştırmıştır. 6 adet sınıftan rastgele seçilen toplam 147 9. sınıf öğrencisi ile Dünya Tarihi dersinde iki günlük bir uygulama yapılmıştır. Son test ve kalıcılık testi puanlarından elde edilen sonuçlara göre kavram öğretimi yaklaşımlarının sosyal bilgilerde yer alan kavramların akılda tutma ve kalıcılığını artırmada etkili olduğunu saptanmıştır.

Acevedo (2000) çalışmasında, sosyal bilgiler kavramlarının öğretiminde yaşanan güçlükleri gidermek için bilgisayar destekli öğretimden yararlanmayı amaçlamıştır. Çalışmada sosyal bilgiler 3. sınıf müfredatında yer alan öğrencilerin öğrenmede sorun yaşadığı kavram ve kelimeleri ele almıştır. Araştırmacı bu kavramların öğretiminde yaşanan sorunları gidermek amacıyla İspanyolca ve İngilizce'nin kullanıldığı iki dilli bir yazılım geliştirmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, araştırmacı tarafından "Listen to the Land" olarak isimlendirilen bu yazılımın kullanımı ile öğrencilerin kavram edinimlerinde ve akademik başarılarında artış tespit edilmiştir.

Campelo ve Piconez (2016) çalışmalarında, kavram haritalarının lise öğrencilerinde anlamlı öğrenmeyi ne ölçüde gerçekleştireceğini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Coğrafya bölümünden 40 öğrencinin katıldığı çalışmada öğrencilerin kavramları ezberledikleri ve yüzeysel öğrendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilere kavram haritasının da hazırlatıldığı çalışmada öğrencilerin kavram haritası hazırlamada ilerledikleri gözlemlenmiş ancak daha fazla zaman ve çabaya sahip olmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Piri vd., (2018) çalışmalarında, araştırma yöntemi olarak deney ve kontrol gruplu ön test desenine sahip yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 120 altıncı sınıf ilkököl öğrencisidir. Öğrencilerden 60 kişilik deney ve 60 kişilik kontrol grupları oluşturulmuştur. Deney grubu deneklerine on seans kavram haritasına dayalı öğretim yapılırken, kontrol grubu deneklerine eş zamanlı olarak

normal sınıf programlarına devam edildi. Araştırma sonucuna göre kovaryans analizi (ANCOVA) ile deney grubunun fen ve sosyal bilgilerin anlama ve akılda tutma son testlerindeki puanlarının kontrol grubu deneklerinden daha yüksek olduğu tespit edildi. Dolayısıyla kavram haritasına dayalı öğretimin öğrencilerin anlama ve akılda tutma performanslarını artırdığı ve öğrenmeleri olumlu etkilediği söylenebilir.

Araştırma kapsamında kavram öğretimi, sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamaları ve kavram öğretimi ile ilgili öğretmen görüşleri ile ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda kavram öğretimiyle ilgili yapılan çalışmalar özetlenerek kronolojik sıra ile sunulmuştur. Çalışmaların daha çok kavram öğretimine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerine, kavram yanlışlarına ve kavram öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklere değinen araştırmalar olduğu belirlenmiştir. Öte yandan ders kitapları ile ilgili çalışmaların örnek bir kavramın ders kitaplarındaki ele alınışı, bir üniteye yer alan kavramların öğretimi, programdaki kavramların ders kitaplarında yer alış düzeyi ve bazı kavram öğretim tekniklerinin ders kitaplarında yer alma durumu üzerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Kavram öğretim uygulamalarına ders kitaplarında yer verilmesinin, konu ve kavramların bu uygulamalarla desteklenmesinin, ders kitaplarının kullanılabilirliğini ve etkililiğini arttıracakları gerçeğinden hareketle, bu araştırma ile hazırlanacak ders kitaplarına kavram öğretim uygulamalarının daha işlevsel yansımaları ile alana katkı sağlanabilecektir. Literatür incelendiğinde çalışmalarda genel olarak ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının bir bütün olarak değil bazı kavram öğretim tekniklerinin kullanımı açısından incelendiği görülmüştür. Bu durumda ders kitaplarındaki kavram öğretim uygulamalarının yüzeysel olarak ele alındığı kanısına varılmıştır. Temel çalışma alanı 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında bulunan kavram öğretim uygulamalarının ayrıntılı olarak incelenmesi ve bu uygulamalara yönelik öğretmen görüşlerinin alınması olan bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın özgün tarafıdır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın metodolojisi ele alınmıştır. Bu kapsamda sırasıyla araştırma modeli, veri kaynağı ve çalışma grubu, veri toplama araçları, veri analizi ve geçerlik güvenirlik hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Araştırmanın Modeli

2021-2022 öğretim yılı sosyal bilgiler 5, 6, ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından hangilerinin yer aldığını ve ders kitaplarında bu uygulamalarının kullanılma yoğunluğunu tespit etmek; sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları arasında sayılanlardan hangilerini kullandıklarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada, araştırmanın doğasına uygun olarak nitel araştırma yaklaşımları kullanılmıştır. Nitel araştırmaların en belirgin özelliği araştırmacının verilere doğrudan kaynağından ulaşılmasıdır (Büyüköztürk vd., 2020: 286). Genel olarak nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemlerin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve kendi bütünlüğü içinde ortaya konulduğu nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41).

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından özel durum çalışması ile desenlenmiştir. Özel durum çalışmasının en belirgin özelliği, güncel bir olgu, olay, durum, birey ve gruplar üzerinde yoğunlaşp derinlemesine analizine imkan tanımasıdır. Yani araştırmacının araştırılan konuyla ilgili önyargılara sahip olmadan konunun etraflica incelenmeye çalışmasıdır (Ekiz, 2009). Özel durum çalışmaları araştırmacılara çok özel bir konu ya da durum üzerinde yoğunlaşma fırsatı vermekte ve ‘Nasıl?’, ‘Niçin?’ ve ‘Ne?’ sorularına cevap vermeye imkân sağlamaktadır (Çepni, 2007). Bu desende birden çok veri toplama aracının kullanılması gerekir. Çünkü her birinin güçlü ve zayıf yönleri mevcuttur. Bu nedenle özel durum çalışmalarında araştırmacılar gözlem, görüşme, doküman gibi veri toplama araçlarını bir arada kullanabilir (Gillham, 2000, Akt. Kaleli Yılmaz, 2019: 253). Bu bağlamda bu çalışmada özel durum çalışması desenine uygun olarak sosyal bilgiler ders kitapları ve öğretmen görüşleri kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmiştir.

Araştırma kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesine yönelik doküman incelenmesi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması istenilen gerçekler veya olaylar hakkında bilgileri içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189). Doküman inceleme başlı başına veri toplama aracı olarak kullanılabileceği gibi görüşme veya gözlemde elde edilen verileri ilişkilendirmek için de kullanılabilir (Cansız Aktaş, 2019: 127). Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşlerinin belirlenmesinde görüşme yönteminden yararlanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu ve Veri Kaynakları

Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından hangilerinin yer aldığı ve ders kitaplarında bu uygulamalarının kullanıma yoğunluğunu tespit etmek; sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları arasında sayılanlardan hangilerini kullandıklarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırma 2021-2022 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Rize ili Çayeli ilçesinde, resmi ortaokullarda görev yapan 15 erkek / kadın sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın veri kaynağını ise sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde okullarda okutulan 5, 6 ve 7.sınıf ders kitapları incelenmiştir

Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu doğrultuda örnekleme Rize ili Çayeli ilçesinde resmi ortaokullarda görev yapan 15 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur. Çalışma grubunu oluşturan sosyal bilgiler öğretmenlerine ilişkin demografik bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Araştırma çerçevesinde çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin özellikleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcı Dağılımı

Cinsiyet	Kadın	4
	Erkek	11
Görev Süresi	1-5 Yıl	2
	6-10 Yıl	7
	11-15 Yıl	2
	16-20 Yıl	2
	20 Yıldan Fazla	2
Okulun Yerleşim Yeri	Şehir	1
	İlçe	13
	Köy	1
Lisans Mezuniyeti	Sosyal Bilgiler	13
	Tarih	2
Mezun Olunan Üniversite	Karadeniz Teknik Üniversitesi	5
	İnönü Üniversitesi	3
	Amasya Üniversitesi	2
	Atatürk Üniversitesi	1
	Pamukkale Üniversitesi	1
	Erzincan Üniversitesi	1
	Marmara Üniversitesi	1
	Balıkesir Üniversitesi	1
Yüksek Lisans Durumu	Var	1

Tablo 4’te görüldüğü üzere, 4 kadın, 11 erkek olmak üzere toplam 15 sosyal bilgiler öğretmeni araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmının kademe olarak 6-10 yıl arasında bir kıdeme sahip olduğu tespit edilmiştir. Mezun olunan üniversitelerin farklı bölgelerden olması araştırmanın verileri için çeşitlilik oluşturmuştur. Mezun olunan bölüm bakımından ise katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun olduğu, 2 katılımcının ise tarih bölümünden mezun olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin tamamına yakınının ilçe merkezinde görev yaptığı tespit edilmiştir. Görüşüne başvurulmuş öğretmenlerden yalnızca 1’inin yüksek lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın veri kaynağını ise sosyal bilgiler 5, 6 ve 7.sınıf ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde milli eğitim bakanlığına bağlı okullarda okutulan 5, 6 ve 7.sınıf ders kitapları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Araştırmaya Örnek Teşkil Eden 2021-2022 Eğitim-öğretim Yılında Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Ders Kitabının Adı	Yazarlar	Yayınevi	Yayın Yılı
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5.Sınıf Ders Kitabı	Seçil Büke HARUT	Ata	2019
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6.Sınıf Ders Kitabı	Erhan ŞAHİN	Anadol	2019
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7.Sınıf Ders Kitabı	Hikmet AZER	Ekoyay	2019

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel veri toplama araçları kullanılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram öğretim uygulamaları açısından incelenmesi ve kavram öğretim uygulamalarına yönelik öğretmen görüşlerinin tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırmada öncelikle 2021 – 2022 eğitim öğretim yılında Rize ilinde MEB tarafından ortaokul öğrencilerine (5. sınıf, 6. Sınıf ve 7. sınıf) ücretsiz olarak dağıtılan sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Verilerin toplanması esnasında kullanılan ders kitaplarına MEB Eğitim Bilişim Ağı sisteminden ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan kavram öğretim uygulamalarının tespiti için bir “kontrol listesi” araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Oluşturulan kontrol listesi ile ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra uzman görüşüne başvurulmuştur. Yapılan son düzenleme ile aşağıdaki kontrol listesi oluşturulmuş ve Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Kontrol listesi tablosu

Tema	Kod
	1. Analoji
	2. Anlam Çözümleme Tablosu
	3. Balık Kılçığı Diyagramı
	4. Bilgi Haritası
	5. Bilgisayar teknolojileri (Web 2 araçları vb.)

Tablo 6 (Devam). Kontrol listesi tablosu

Kavram Öğretim Uygulamaları	6. Edebi Ürünler (Şiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı-seyahatname)
	7. Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim
	8. Haber Metinleri (gazete, internet haberi, afiş)
	9. Haritalar
	10. Kavram Ağı
	11. Kavram (Bilgi) Yaprakları
	12. Kavram Bulmacası
	13. Kavram Çarkı
	14. Kavram Değişim Metinleri
	15. Kavram Haritası
	16. Kavram Karikatürleri
	17. Kelime İlişkilendirme Testleri
	18. Metafor Tekniği
	19. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç
	20. Tarih şeridi
	21. Tümdengelim(Sunuş Yoluyla öğretim yaklaşımı)
	22. Tümevarım(Buluş yoluyla öğretim yaklaşımı)
	23. V Diyagramı
	24. Yapılandırılmış Grid
	25. Zihin Haritası

2021-2022 öğretim yılında okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan kavram öğretim uygulamaları doküman analizi yöntemi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo haline getirilerek gösterilmiştir. 2021-2022 eğitim yılında bu kitapları kullanarak ders veren eğitimcilere yönelik yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanarak görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada daha detaylı bilgi edinmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu ve ayrıca öğretmenlerin kavram öğretim uygulamalarından hangilerini daha sık kullandığını belirlemeye yönelik sıklık anketi uygulanmıştır. Görüşme tekniği, araştırmalarda önceden belirlenmiş sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri edinme sürecidir. Görüşme tekniği araştırmacılara bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sunar (Büyüköztürk vd., 2020: 158). Doğan (2011) anketi, “belli kişilerin ya da grupların çeşitli konulardaki düşünce, duygu ve deneyimleri hakkında bilgi toplamak için düzenlenen bir soru listesi” olarak ifade etmiştir. Sosyal bilgiler

öğretmenleri ile yapılan çalışma verileri on bir açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formunun oluşturulma aşamasında, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümünde üç öğretim üyesinin ve bir alan öğretmenin görüş/değerlendirmelerine sunulmuştur. Uzmanların değerlendirmesiyle birlikte öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak sorulara son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin, görüşülene kendini ifade etme imkânı tanıma, gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama ve analizlerin kolaylığı gibi avantajları vardır (Büyüköztürk,2020: 159).

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilen veriler ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve elde edilen görüşlerin içerik analizi tekniği ile çözümlenmesi amaçlanmıştır. İçerik analizinde temel hedef, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde yapılmak istenen, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde gruplandırmak ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242).

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma sonuçların inandırıcılığı, bilimsel araştırmanın en önemli ölçütlerinden biridir. Bu nedenle geçerlik ve güvenirlik araştırmalarda yaygın olarak kullanılan iki ölçüttür. Kullanılan veri toplama araçlarının ve araştırma deseninin geçerliğini ve güvenirliliğini her araştırmacının çok dikkatli bir şekilde test etmesi ve sonuçları okuyucuya rapor etmesi beklenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının bulgularının uygunluğu olarak tanımlanabilir. Nitel araştırmalarda güvenirlik ise, araştırma sonuçları ve süreçlerinin tekrarlanabilirliğinden ziyade sonuçların farklı yeni durumlara benzer boyutlar içinde zenginlik ve çevre sunması (Leung, 2015) olarak tanımlanmaktadır.

Araştırmanın geçerliliğini ve güvenirliliğini sağlamak amacıyla araştırma kapsamında görüşmeler sonucunda elde edilen veriler belirlenen bir takım tema ve

kodlar oluşturularak sınıflandırılmış ve tablo haline getirilmiştir. Tablolar verildikten sonra öğretmenlerin görüşleri tabloların alt kısmında yer almıştır. Alıntılarda görüşmeye katılan katılımcıların isimleri kodlamalar şeklinde verilmiştir (K1, K2 gibi). Temaların ve kodların güvenilirliği için çalışmada $[(\text{Güvenirlilik} = \text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı} \times 100))]$ güvenilirlik formülü kullanılmış ve elde edilen veriler bu formüle göre hesaplanmıştır. Miles ve Huberman uyuşum yüzdesi için %70 ve üzeri yeterli olduğunu belirtmişlerdir (Miles ve Huberman, 1994). Bu doğrultuda uzman görüşüne sunulan 157 tema ve kodun 153'ünde görüş birliği 4'ünde görüş ayrılığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda uyuşum yüzdesi (%97) olarak hesaplanmıştır. Diğer yandan güvenilirliği sağlamak amacıyla ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelenerek kitaptaki görseller uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşüne sunulan 73 görselin 68'inde görüş birliği 5'inde görüş ayrılığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda uyuşum yüzdesi (%93) olarak hesaplanmıştır.

2.6. Bulgular

Bu bölüm araştırmanın alt amaçları doğrultusunda yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda “sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yer alma durumu nedir?” ve “sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşleri nelerdir?” sorularına cevap aranmıştır.

2.6.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında 5, 6 ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yer alma durumuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından analogilerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

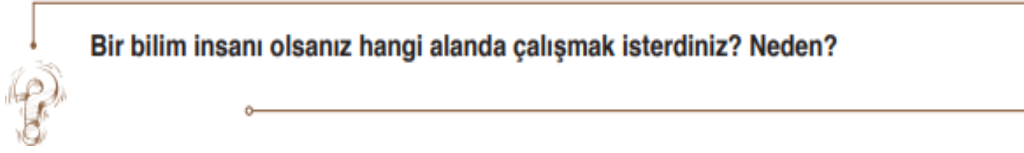
Tablo 7. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Analoji Örnekleri

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	1	3	3	7
Kültür ve Miras	3	-	3	6

Tablo 7 (Devam). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Analoji Örnekleri

İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	2	-	3
Bilim, Teknoloji ve Toplum	2	2	1	5
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	3	-	2	5
Etkin Vatandaşlık	3	1	1	5
Küresel Bağlantılar	4	-	-	4
Toplam	17	8	10	35

Tablo 7’de de görüldüğü üzere, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 17 adet, 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet, 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 10 adet analoji örneği bulunmaktadır. Analogilerin öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla birey ve toplum öğrenme alanında, en az analoji örneğine ise insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer verilmiştir.

Şekil 22. 5. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili kullanılan kişisel analoji örneği

Kaynak: Harut, 2019: 103.

Şekil 22 ilgili bölüm incelendiğinde soruda öğrencilerin kendilerini bir bilim insanının yerine koyarak düşünmeleri istenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin bilim insanı kavramının yerine kendilerini koyarak düşünmeleri istendiğinden analoji çeşitlerinden kişisel analoji kullanıldığı tespit edilmiştir.

4.6 Genel ağın güvenli kullanılmaması bazı tehlikelere yol açabilir.

Uçsuz bucaksız bir alan olarak ifade edilen genel ağın, güvenli kullanılmaması bazı tehlikelerle karşılaşılmasına neden olabilir (Görsel 4.6). Peki, bu tehlikeler nelerdir? Bu tehlikelere karşı hangi önlemler alınabilir? Şimdi bunları inceleyelim.

Günümüzde yaygın olarak faydalandığımız sosyal ağları kullanırken dikkatli olmamız gerekir. Bu ağlar üzerinde arkadaş gibi görünen kötü niyetli insanlar bize ait adres, telefon, şifre gibi kişisel bilgilerimizi isteyebilir. Daha sonra bize ait bu bilgilerle sosyal medya ve genel ağ ortamında bizim kimliğimizle hareket edebilirler. "Kimlik hırsızlığı" adı verilen bu olayda kötü niyetli insanlar bize ait bu bilgilerle farklı suçlar işleyebilirler. Kimlik hırsızlığına karşı genel ağ ortamında, tanımadığımız insanlarla iletişime geçmemeli, kişisel bilgilerimizi hiçbir şekilde paylaşmamalıyız. Günümüzde gelişen teknolojiye bağlı olarak sanal ortam üzerinden işlenen birçok suç vardır. Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan Siber Suçlarla Mücadele ekipleri bu alandaki suç ve suçlulara karşı mücadele etmektedir.

Şekil 23. 5. sınıf ders kitabı "kimlik hırsızlığı" kavramı ile ilgili hırsız analojisi örneği

Kaynak: Harut, 2019: 100.

Şekil 23 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere hırsız resmi gösterilerek görsel analojiden faydalanılmıştır. Hırsız görselinden faydalanılarak kimlik hırsızlığı kaynak kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Sinema, tiyatro veya konser gibi etkinliklere katılmak isteyen bir kişi, organizasyonu düzenleyen kişilerden bir bilet alır. Biletli kişiler, saati geldiğinde yerlerine oturarak etkinliği izlerler.

Sinema salonunda izleyicilerin yerlerini bulabilmesi için koordinat sistemi kullanılır (Görsel 3.4). Oturacağımız yer, aldığımız biletin üzerinde harf ve rakamla B5, E8, G1 biçiminde belirtilir. Yerimizi bulmak için önce harfin yazıldığı sırayı, ardından aynı sıradaki koltuk numarasını buluruz. Böylece karışıklık olmadan bizim için ayrılan yere oturabiliriz.

Sinema salonlarında harf ve sayılardan oluşan koordinat sistemi kullanılır.

Şekil 24. 6. sınıf ders kitabı "coğrafi konum" kavramı ile ilgili sinema salonu analojisi örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 82.

Şekil 24 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere sinema salonu resmi gösterilerek resimli analojiden faydalanılmıştır. Sinema salonu görselinden faydalanılarak coğrafi konum kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Hazırlık Çalışması

"Korsan yayın" ve "Korsan CD" ifadelerini hiç duydunuz mu? Bu ifadeler ne anlama gelmektedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Şekil 25. 6. sınıf ders kitabı "telif hakkı" kavramı ile ilgili korsan analogisi örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 147.

Şekil 25 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yöneltilen soruda korsan kavramından yola çıkılarak korsan yayın ve korsan cd ifadelerinin ne anlama geldiği sorulmuştur. Korsan kavramından yola çıkılarak telif hakkı kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Görsel 2.88'i inceleyiniz ve soruları cevaplayınız. Cevaplarınızı defterinize yazınız.

1. Afrika kıtası neden kazılmış olarak çizilmiştir?
2. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın üzerine neden altın çizilmiştir?
3. Karikatüre bir isim vermeniz istenseydi bu isim ne olurdu? Neden?

Şekil 26. 7. sınıf ders kitabı "sömürgecilik" kavramı ile ilgili altın analogisi örneği
Kaynak: Azer, 2019: 70.

Şekil 26 ilgili bölüm incelendiğinde altın görseli kullanılarak resimli analogiden faydalanılmıştır. Altın görselinden yola çıkılarak sömürgecilik kavramına ulaşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde yaşayan bir seyyah olsaydınız nereleri gezerdiniz? Gezdiğiniz yerlerle ilgili hangi konularda yazılar yazardınız?

Şekil 27. 7. sınıf ders kitabı “seyyah” kavramı ile ilgili kişisel anoloji örneği
Kaynak: Azer, 2019: 81.

Şekil 27 ilgili bölüm incelendiğinde soruda öğrencilerin kendilerini bir seyyahın yerine koyarak düşünmeleri istenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin seyyah kavramının yerine kendilerini koyarak düşünmeleri istendiğinden anoloji çeşitlerinden kişisel anoloji kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından anlam çözümleme tablolarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Anlam Çözümleme Tablosu Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	-	-	-
Kültür ve Miras	3	4	-	7
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	1	-	1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	1	-	-	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	1	-	2
Etkin Vatandaşlık	2	1	2	5
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-
Toplam	7	7	2	16

Tablo 8’de de görüldüğü üzere, sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 7 adet, 6. sınıf kitabında 7 adet, 7. sınıf kitabında 2 adet anlam çözümleme tablosu örneği bulunmaktadır. Anlam çözümleme tablosunun öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer

verilmiştir. Birey ve toplum öğrenme alanının ve küresel bağlantılar öğrenme alanında ise anlam çözümleme tablosu örneğine yer verilmemiştir.

Öğrendiklerimi Uyguluyorum

 Yaşadığınız yerdeki yöneticileri araştırarak isimlerini aşağıdaki tabloya yazınız.

Yaşadığınız Yerin Adı	Merkezî Yönetim Temsilcisi ve Adı	Yerel Yönetim Temsilcisi ve Adı
İl		
İlçe		
Köy/ Mahalle		

Şekil 28. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği

Kaynak: Harut, 2019: 148.

Şekil 28 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden yönetim kavramı ile ilgili bilgileri iki boyutlu tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda yönetim kavramının öğretilmesinde anlam çözümleme tablosunun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sıra Sizde

Tabloda verilen mesleklerin gerektirdiği kişilik özellikleri, beceriler ve eğitim süreci hakkında araştırma yapınız. Edindiğiniz bilgileri tabloya yazınız.

Meslekler	Meslekler ile ilgili bilgiler		
	Kişilik özellikleri	Beceriler	Eğitim süreci
Veterinerlik			
Aşçılık			
Ana sınıfı öğretmenliği			
Otomobil tamirciliği			
Muhasebecilik			

Şekil 29. 6. sınıf ders kitabı “meslek” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 196.

Şekil 29 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden meslek kavramı ile ilgili bilgileri iki boyutlu tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda meslek kavramının öğretilmesinde anlam çözümleme tablosunun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik Zamanı

A. Aşağıdaki tabloyu örneği dikkate alarak doldurunuz.

Devletin adı	Yöneticiye verilen unvan	Kararın alındığı yer	Demokratik özellikleri
İlk Türk devletleri	<i>Han, hakan, kağan</i>	<i>Kurultay</i>	<i>Çoğulculuk, karar alma ve uygulama süreçlerine katılım</i>
Türk-İslam devletleri			
Osmanlı Devleti'nin son dönemleri			
Türkiye Cumhuriyeti Devleti			

Şekil 30. 7. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili anlam çözümleme tablosu örneği

Kaynak: Azer, 2019: 186.

Şekil 30 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden yönetim ile ilgili kavramları ve bilgileri karşılaştırmalı olarak iki boyutlu tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda yönetim kavramının öğretilmesinde anlam çözümleme tablosunun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından bilgi haritalarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgi Haritası Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	1	-	1	2
Kültür ve Miras	2	-	5	7
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	-	1	1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	1	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	-	-	-
Etkin Vatandaşlık	2	-	-	2
Küresel Bağlantılar	1	-	-	1
Toplam	6	-	8	14

Tablo 9’da da görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 6 adet, 7. sınıf kitabında 8 adet bilgi haritası örneğine yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise bilgi haritası örneğine yer verilmemiştir. Bilgi haritasının öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer verilmiştir. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında ise bilgi haritası örneğine yer verilmemiştir.

Öğrendiklerimi Uyguluyorum

Aşağıda iki ayrı şehrimize ait kültürel unsurların özelliklerini araştırarak ulaştığınız bilgileri ilgili kutucuklara yazınız. Bu bilgileri benzerlik ve farklılıkları açısından arkadaşlarınızla paylaşınız.

İZMİR		
Düğünlere	Eİ Sanatları	Geleneksel Kıyafetler

ARTVİN		
Düğünlere	Eİ Sanatları	Geleneksel Kıyafetler

Şekil 31. 5. sınıf ders kitabı “kültürel unsur” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği
Kaynak: Harut, 2019: 53.

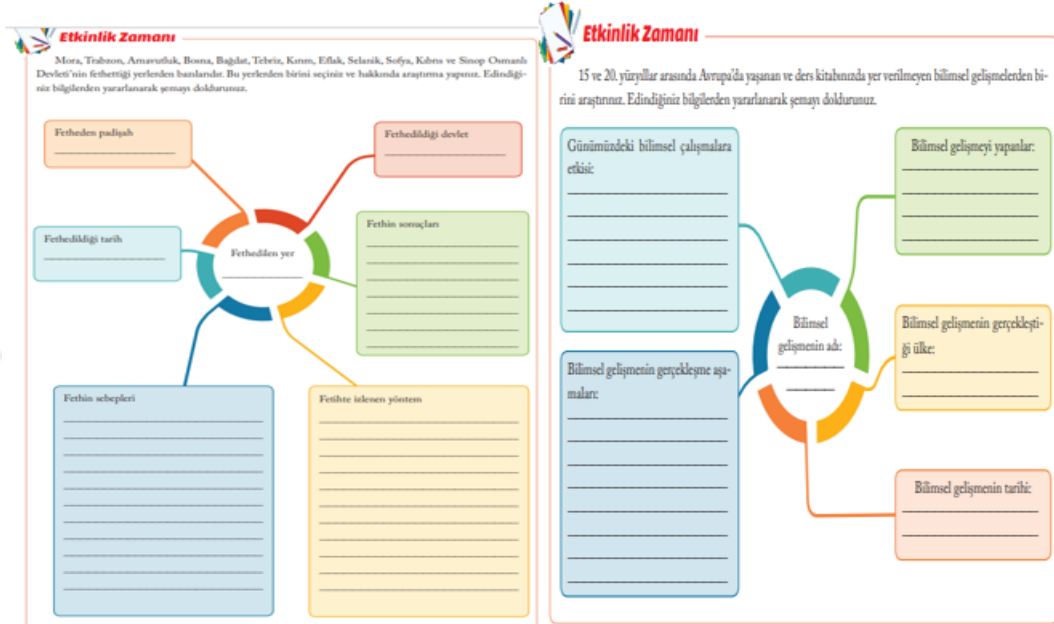
Şekil 31 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden kültürel unsur kavramı ile ilgili örnek şehirlerin araştırılmasını ve tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda kültürel unsur kavramının öğretilmesinde bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

C. Aşağıdaki toplumsal ihtiyaçların altına, bu ihtiyaçları karşılamak için faaliyet gösteren kurumlardan ikişer örnek yazınız.

Eğitim	Sağlık	Güvenlik	Adalet	Ulaşım
■	■	■	■	■ .....
■	■	■	■	■ .....

Şekil 32. 5. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili bilgi haritası örneği
Kaynak: Harut, 2019: 159.

Şekil 32 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden toplumsal ihtiyaç kavramı ile ilgili örnekleri tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda toplumsal ihtiyaçlardan yola çıkarak kurum kavramının öğretilmesinde bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 33. 7. sınıf ders kitabı “fetih ve bilimsel gelişme” kavramları ile ilgili bilgi haritası örneği

Kaynak: Azer, 2019: 60-143.

Şekil 33 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden fetih ve bilimsel gelişme kavramları ile ilgili birer örnekten yola çıkarak bilgileri araştırıp tabloya yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda fetih ve bilimsel gelişme kavramlarının öğretilmesinde bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yapılandırılmış Grid Örneği

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından yapılandırılmış gridlerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular aşağıda verilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 6. sınıf kitabında 4 adet yapılandırılmış grid örneği bulunmaktadır. Yapılandırılmış grid örnekleri 1 adet birey ve toplum, 1 adet kültür ve miras, 2 adet küresel bağlantılar öğrenme alanında bulunmaktadır. 5 ve 7. sınıf kitaplarında ise yapılandırılmış grid örneği tespit edilememiştir.

D. Kutucuklarda isimleri verilen devletlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız. Bunu yaparken kutucuklardaki harflerden uygun olanları noktalı yerlere yazınız.

a. Asya Hun Devleti	b. Gazneliler Devleti	c. Uygurlar
ç. Karahanlılar Devleti	d. Kök Türk Devleti	e. Emevi Devleti
f. Büyük Selçuklu Devleti	g. Anadolu Selçuklu Devleti	ğ. Abbasi Devleti

1.	Hangileri Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerindendir?	.....
2.	Hangileri İslamiyet'i kabul eden Türk devletlerindendir?	.....
3.	Hangileri Arap Yanımadası'nda kurulmuştur?	.....
4.	Hangisi bilinen ilk Türk devletidir?	.....
5.	Hangisi yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir?	.....
6.	Hangisi ilk İslam parasını basmıştır?	.....
7.	Hangisi tarihte Türk adıyla kurulmuş olan ilk Türk devletidir?	.....
8.	Hangileri Yunan düşünürlerinin ve bilgilerinin eserlerini Arapça'ya tercüme ettirmiştir?	.....
9.	Hangileri Türkçe'yi resmi dil olarak kabul etmiştir?	.....
10.	Hangisi Köseadağ Savaşı sonucunda yıkılmıştır?	.....
11.	Hangisi Bizanslılarla Malazgirt Savaşı'nı yapmıştır?	.....
12.	Hangisi Dandanakan Savaşı sonucunda yıkılmıştır?	.....

Şekil 34. 6. sınıf ders kitabı yapılandırılmış grid örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 75.

Şekil 34 ilgili bölüm incelendiğinde Orta Asya Türk devletlerine ait kavramlarla ilgili ders kitabının ünite değerlendirme bölümünde yer verilen yapılandırılmış grid örneği tespit edilmiştir.

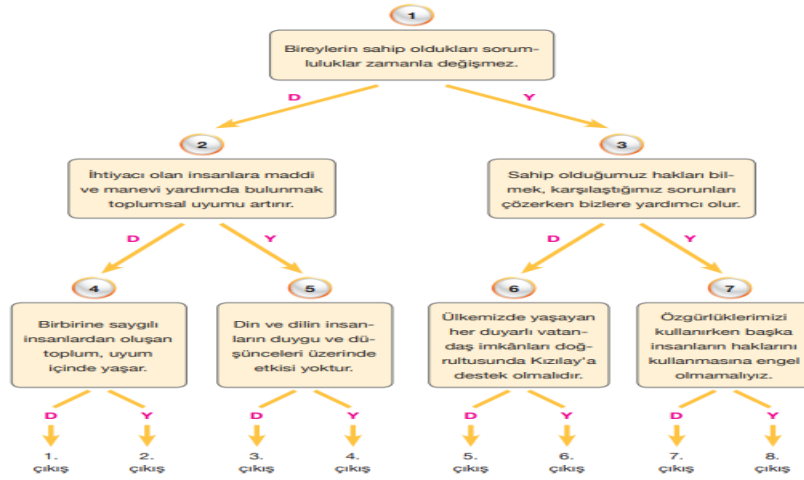
Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Örneği

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular aşağıda verilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 6. sınıf kitabında 7 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği bulunmaktadır. 7 adet öğrenme alanının her birinde 1 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği bulunmaktadır. 5 ve 7. sınıf kitaplarında ise tanılayıcı dallanmış ağaç örneği tespit edilememiştir.

B. Aşağıdaki dallanmış ağaç etkinliğinde okuduğunuz ifade doğru ise "D", yanlış ise "Y" yönünde ilerleyiniz. Buna göre aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Etkinliği hatasız tamamlayan öğrenci kaçınıcı çıkışa ulaşır?
2. Hangi kutucuklardaki ifadeler doğrudur?
3. Hangi kutucuklardaki ifadeler yanlıştır? Yanlış olan ifadelerin doğrularını defterinize yazınız.

Şekil 35. 6. sınıf ders kitabı tanılayıcı dallanmış ağaç örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 33.

Şekil 35 ilgili bölüm incelendiğinde sosyal rollerin değişimi ve yardımlaşma dayanışma konusuna ait kavramlarla ilgili ders kitabının ünite değerlendirme bölümünde yer verilen tanılayıcı dallanmış ağaç örneği tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram (bilgi) yaprağının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram (Bilgi) Yaprağı Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	1	-	1
Kültür ve Miras	-	-	-	-
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	6	16	-	22
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	8	-	8
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	44	-	44
Etkin Vatandaşlık	-	8	-	8
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-
Toplam	6	77	-	83

Tablo 10’da da görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 6 adet , 6. sınıf kitabında 77 adet kavram (bilgi) yaprağı örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında ise kavram (bilgi) yaprağı örneği tespit edilememiştir. 5. sınıf ders kitabında insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 6 adet kavram (bilgi) yaprağı örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında birey ve toplum öğrenme alanında 1 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 16 adet, bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında 8 adet, üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında 44 adet, etkin vatandaşlık öğrenme alanında 8 adet kavram (bilgi) yaprağı örneği bulunmaktadır

Şekil 36. 5. sınıf ders kitabında ‘‘çığ ve heyelan’’ kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği

Kaynak: Harut, 2019: 77.

Şekil 36 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çığ ve heyelan kavramı ile ilgili bilgi ve görsel bir arada sunulmuştur. Bu bağlamda çığ ve heyelan kavramlarının öğretilmesinde kavram (bilgi) yaprağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 37. 6. sınıf ders kitabında ‘‘kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık’’ kavramı ile ilgili kavram (bilgi) yaprağı örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 165.

Şekil 37 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık kavramı ile ilgili bilgi ve görsel bir arada sunulmuştur. Bu bağlamda kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılık kavramlarının öğretilmesinde kavram (bilgi) yaprağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram haritalarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Haritası Örnekleri

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	3	1	4
Kültür ve Miras	-	-	1	1
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	3	2	5
Bilim, Teknoloji ve Toplum	1	2	-	3
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	6	4	10
Etkin Vatandaşlık	1	2	1	4
Küresel Bağlantılar	-	-	1	1
Toplam	2	16	10	28

Tablo 11’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 2 adet kavram haritası bulunmaktadır. Verilen kavram haritaları incelendiğinde 1 adet hiyerarşik kavram haritası ve 1 adet olaylar zinciri kavram haritası kullanıldığı görülmüştür. 6. sınıf kitabında 16 adet kavram haritası bulunmaktadır. Verilen kavram haritaları incelendiğinde 7 adet hiyerarşik kavram haritası, 5 adet örümcek ağı kavram haritası, 2 adet olaylar zinciri, 2 adet hiyerarşik olmayan kavram haritası kullanıldığı görülmüştür. 7. sınıf ders kitabında 10 adet kavram haritası örneği bulunmaktadır. Verilen kavram haritaları incelendiğinde 5 adet örümcek ağı kavram haritası, 3 adet hiyerarşik olmayan kavram haritası, 2 adet hiyerarşik kavram haritası kullanıldığı görülmüştür. Ders kitapları kavram haritası türleri bağlamında değerlendirildiğinde en fazla hiyerarşik kavram haritası ve örümcek ağı kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 38. 5. sınıf ders kitabı “yönetim” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği

Kaynak: Harut, 2019: 147.

Şekil 38 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yönetim kavramı ve yönetim birimleri tanıtılarak yönetim kavramı ile ilgili kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 39. 5. sınıf ders kitabı “vali” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği

Kaynak: Harut, 2019: 146.

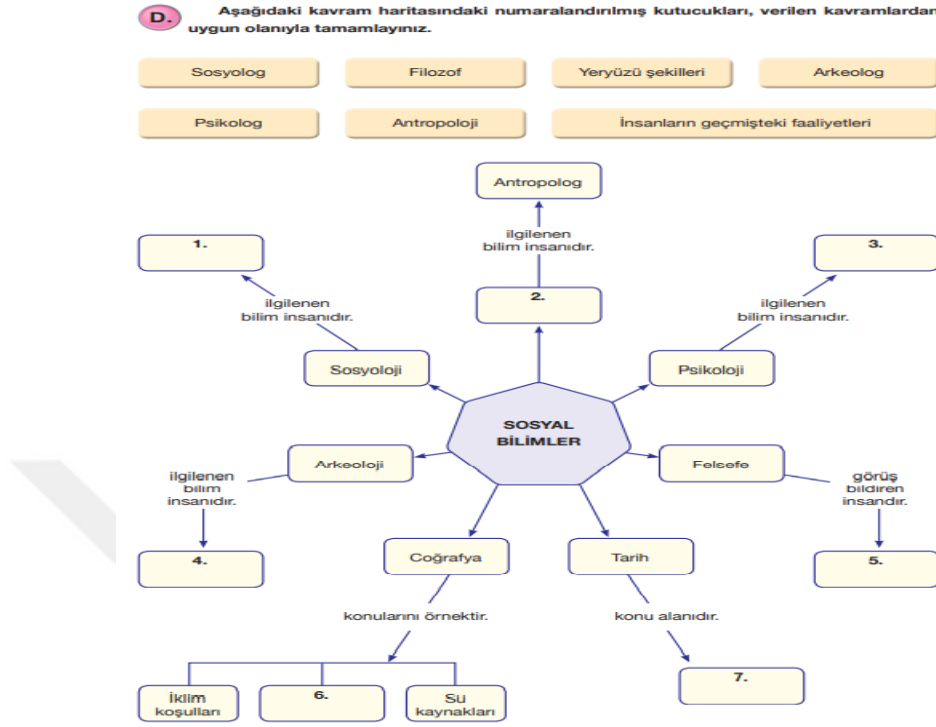
Şekil 39 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere valiye bağlı kurumlar tanıtılarak kurum kavramı ile ilgili kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 40. 6. sınıf ders kitabı “kurum” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 28.

Şekil 40 ilgili bölüm incelendiğinde kurum kavramı ile ilgili ders kitabında kavram haritası tespit edilmiştir.

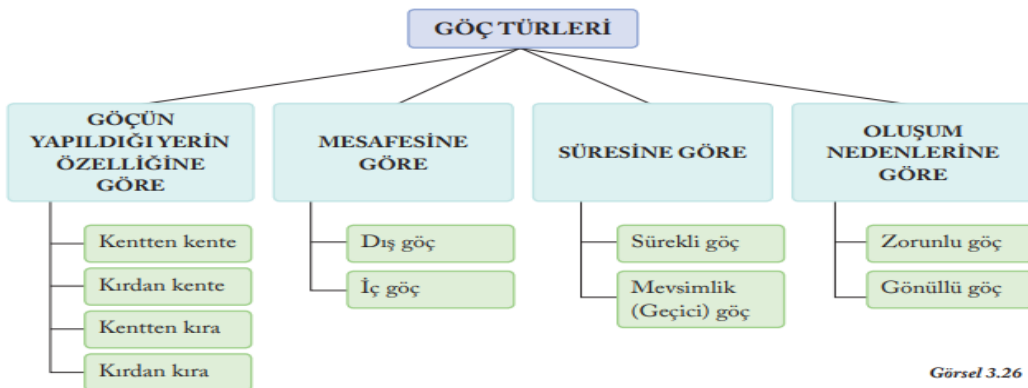

Şekil 41. 6. sınıf ders kitabı “sosyal bilim” kavramı ile ilgili hiyerarşik olmayan kavram haritası örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 155.

Şekil 41 ilgili bölüm incelendiğinde sosyal bilim kavramı ile ilgili ders kitabının ünite değerlendirme bölümünde kavram haritası tespit edilmiştir.

Yukarıdaki alıntıda sözü edilen göç türlerini ayrıntılı olarak aşağıdaki kavram haritasında (Görsel 3.26) inceleyelim.

Görsel 3.26

Şekil 42. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili hiyerarşik kavram haritası örneği

Kaynak: Azer, 2019: 114.

Şekil 42 ilgili bölüm incelendiğinde göç konusu ile ilgili kavramların üzerinde gösterildiği kavram haritası tespit edilmiştir.

Şekil 43. 7. sınıf ders kitabı “demokrasi” kavramı ile ilgili örümcek kavram haritası örneği

Kaynak: Azer, 2019: 183.

Şekil 43 ilgili bölüm incelendiğinde demokrasi konusu ile ilgili kavramların üzerinde gösterildiği kavram haritası tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram bulmacasının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Bulmacası Örneği

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	2	1	3
Kültür ve Miras	-	2	1	3
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	2	1	3
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	2	1	3
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	2	1	3
Etkin Vatandaşlık	-	2	1	3
Küresel Bağlantılar	-	2	1	3
Toplam	-	14	7	21

Tablo 12’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 6. sınıf kitabında 14 adet, 7. sınıf kitabında 7 adet kavram bulmacası örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 7 adet öğrenme alanının her birinde 2 adet, 7. sınıf ders kitabında 7 adet öğrenme alanının her birinde 1 adet kavram bulmacası örneği bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında ise kavram bulmacası örneğine yer verilmemiştir.

Şekil 44. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 71.

Şekil 44 ilgili bölüm incelendiğinde tarihe yolculuk ünitesi ile ilgili kavramların yer aldığı ünite değerlendirme bölümünde kavram bulmacası tespit edilmiştir.

A. Aşağıdaki soruları, karışık şekilde verilen harfleri bir araya getirerek cevaplayınız.

- Dünya'nın Ekvator'dan şişkin, kutuplardan basık olan kendine özgü şekline ne denir?
O I G T E
- Dünya'yı tam ortadan ikiye ayırdığı varsayılan hayali çizgiye ne denir?
K E O V R A T
- Bir kutup noktasından başlayarak Ekvator'u dik olarak kesip diğer kutup noktasına doğru uzandığı varsayılan hayali çizgilere ne denir?
E İ M Y D R N E
- Dünya üzerinde bulunan herhangi bir yerin paralel ve meridyenlere göre belirtilmesine ne denir?
K U U K L N O T A M M
- Yeryüzündeki derin ve geniş çukurları dolduran büyük su kütlelerine ne denir?
Y O A S U N K
- Ekvator'dan başlayıp kuzey ve güney kutup noktalarına doğru Ekvator'a yatay şekilde uzandığı varsayılan hayali çizgilere ne denir?
L L R A A P E
- Kendine bağlı adalarla beraber çevresi sularla kaplı büyük kara parçalarına ne denir?
I A T K

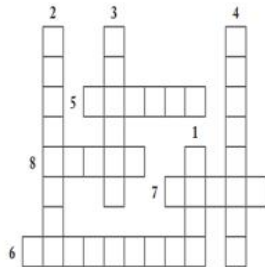
Şekil 45. 6. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 118.

Şekil 45 ilgili bölüm incelendiğinde yeryüzünde yaşam ünitesi ile ilgili kavramların yer aldığı ünite değerlendirme bölümünde kavramların karışık halde verildiği kavram bulmacası tespit edilmiştir.

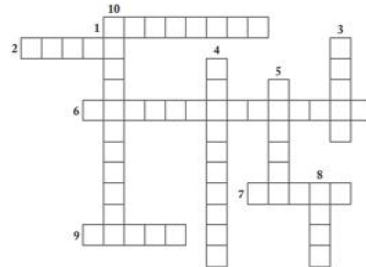
E. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

- Osmanlı Devleti'ni kuran Oğuz boyu.
- Devşirme sistemiyle oluşturulan askerî ocak.
- Yavuz Sultan Selim'in ilk seferini düzenlediği devlet.
- Avrupa'da edebiyat, güzel sanatlar gibi alanlarda ilerlemenin arttığı dönem.
- Katolik Kilisesi'nin kişileri dinden çıkarma yetkisi.
- İtfaiye teşkilatının temeli olan ocak.
- Osmanlı Devleti'nde halkın temizlik ihtiyacı için inşa edilmiş yapılar.
- Osmanlı Devleti'nde halkın sıcak olarak tükettiği bir içecek.

E. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

- İlk Türk devletlerindeki demokratik nitelik taşıyan meclis.
- Demokrasinin ilk uygulandığı şehir.
- Demokrasinin temel ilkelerinden biri.
- Ülkemizin yönetim biçimi.
- İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ortaya çıktığı ülke.
- Demokrasie aykırı olan.
- Atatürk'ün çok partili hayata geçiş için açılmasını istediği siyasal kuruluşlar.
- Ülkemizde yasa çıkarılan yerin kısa adı.
- Osmanlı Devleti'nde devleti yönetenlerin karar aldığı yer.
- İlk Türk anayasası.

Şekil 46. 7. sınıf ders kitabı kavram bulmacası örneği

Kaynak: Azer, 2019: 95-203.

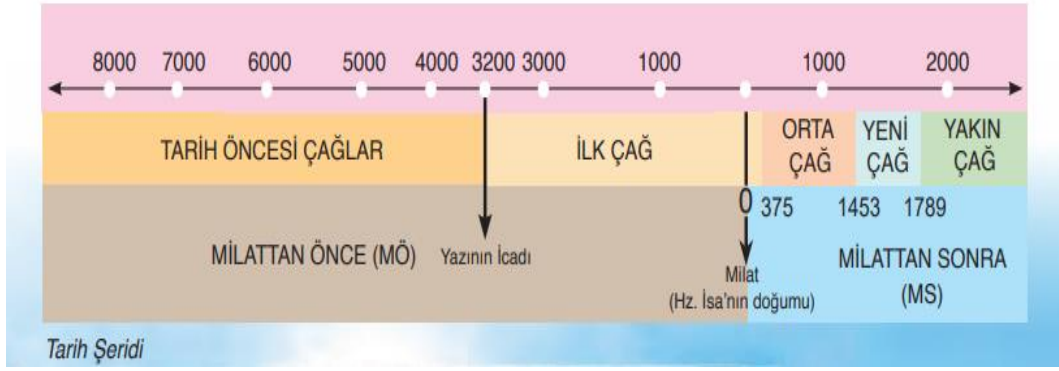
Şekil 46 ilgili bölümler incelendiğinde Türk tarihe yolculuk ve yaşayan demokrasi ünitesi ile ilgili kavramların yer aldığı ünite değerlendirme bölümünde kavramların karelere yerleştirildiği kavram bulmacası tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından tarih şeritlerinin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarih Şeridi Örneği

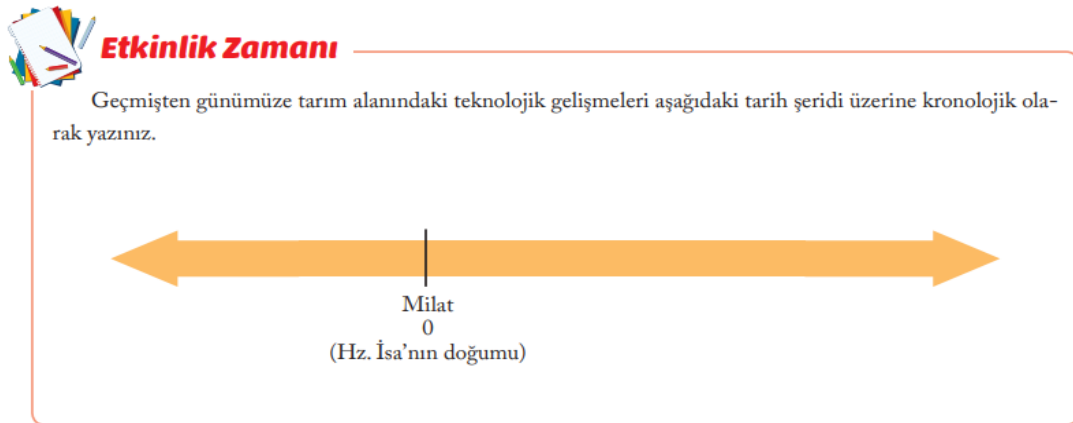
Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	-	-	-
Kültür ve Miras	1	-	2	3
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	-	-	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	1	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	-	2	2
Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-
Toplam	1	-	5	6

Tablo 13'te de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında 1 adet, 7. sınıf ders kitabında 5 tane, tarih şeridi örneği bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 1 adet tarih şeridi örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 2 adet, bilim ,teknoloji ve toplum öğrenme alanında 1 adet, üretim, dağıtım ve tüketim alanında 2 adet tarih şeridi örneği bulunmaktadır. Tarih şeritleri öğrenme alanı bağlamında değerlendirildiğinde en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. 6. sınıf kitabında ise tarih şeridi örneği bulunmamaktadır.

Şekil 47. 6. sınıf ders kitabı “çağ ve milat” kavramları ile ilgili tarih şeridi örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 34.

Şekil 47 ilgili bölüm incelendiğinde ilk çağ uygarlıkları konusu ile ilgili çağ ve milat kavramlarının üzerinde gösterildiği tarih şeridi tespit edilmiştir.

Şekil 48. 7. sınıf ders kitabı tarih şeridi örneği
Kaynak: Azer, 2019: 160.

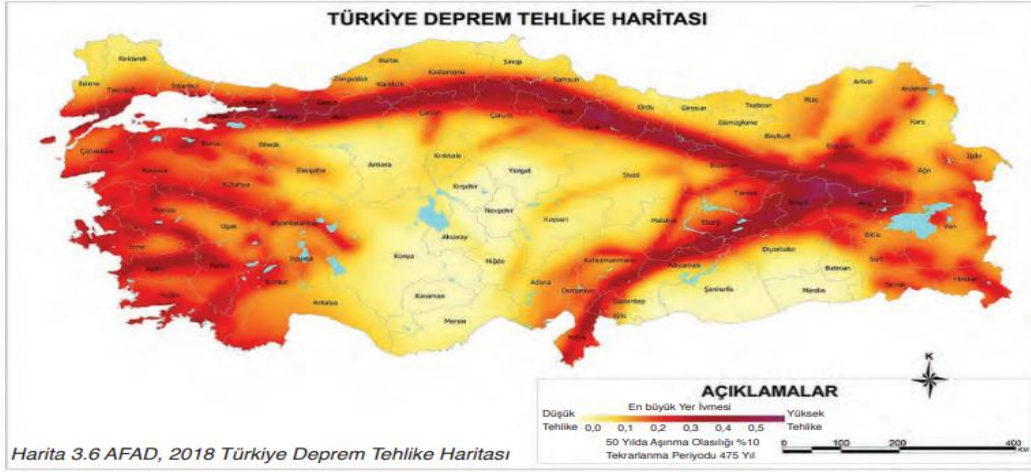
Şekil 48 ilgili bölüm incelendiğinde geçmişten günümüze üretim araçlarına ait kavramların öğrenciler tarafından tarih şeridi üzerinde gösterilmesi istenmiştir. Bu bağlamda geçmişten günümüze üretim araçlarına ait kavramlar ile ilgili olarak ders kitabında tarih şeridi tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından haritalarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Harita Örnekleri

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	-	-	-	-
Kültür ve Miras	4	13	9	26
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	6	21	5	32
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	-	-
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	-	-	1
Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-
Küresel Bağlantılar	-	2	-	2
Toplam	11	36	14	61

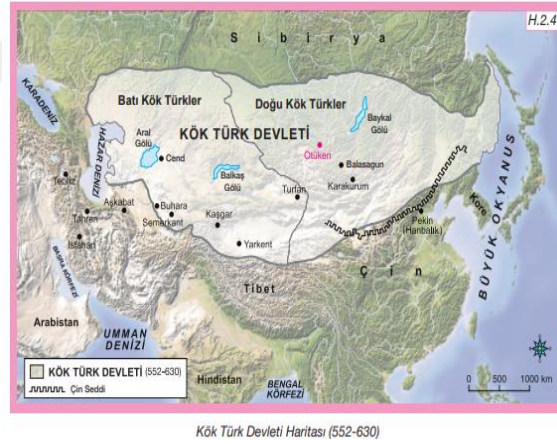
Tablo 14’te de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında 11 adet, 6. sınıf ders kitabında 36 adet, 7. sınıf ders kitabında ise 14 adet harita örneği bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 4 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 6 adet, üretim, tüketim ve dağıtım öğrenme alanında 1 adet harita örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında kültür ve miras öğrenme alanında 13 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 21 adet, küresel bağlantılar öğrenme alanında 2 adet harita örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında ise kültür ve miras öğrenme alanında 9 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 5 adet harita örneği bulunmaktadır. Haritalar öğrenme alanı bağlamında değerlendirildiğinde en fazla kültür ve miras öğrenme alanında ve insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir.

Şekil 49. 5. sınıf ders kitabı “deprem” kavramı ile ilgili harita örneği

Kaynak: Harut, 2019: 78.

Şekil 49 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere deprem kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra deprem haritası sunulmuştur. Bu bağlamda deprem kavramının öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 50. 6. sınıf ders kitabı “Köktürk Devleti” kavramı ile ilgili harita örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 45.

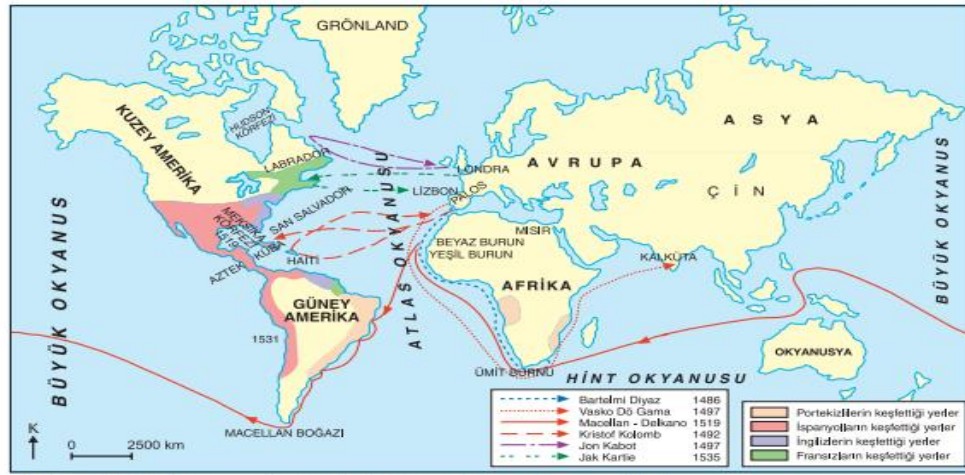
Şekil 50 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Köktürk Devleti ile ilgili bilgi ve kavramlar verildikten sonra Köktürk Devleti haritası sunulmuştur. Bu bağlamda Köktürk Devleti ile ilgili kavramların öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 51. 6. sınıf ders kitabı “fiziki harita” kavramı ile ilgili harita örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 92.

Şekil 51 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere fiziki harita kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra fiziki harita örneği sunulmuştur. Bu bağlamda fiziki harita kavramının öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 52. 7. sınıf ders kitabı “coğrafi keşif” kavramı ile ilgili harita örneği

Kaynak: Azer, 2019: 63.

Şekil 52 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere coğrafi keşifler kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra coğrafi keşifler haritası sunulmuştur. Bu bağlamda coğrafi keşifler kavramının öğretilmesinde harita kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Ağı Örnekleri

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından kavram ağlarının yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular aşağıda verilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 7. sınıf ders kitabında 1 adet kültür ve miras öğrenme alanında, 1 adet insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında olmak üzere toplamda 2 adet kavram ağı örneği tespit edilmiştir. 6. sınıf ve 5. sınıf ders kitaplarında kavram ağı örneği bulunmamaktadır.

Şekil 53. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı toplumu” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği

Kaynak: Azer, 2019: 48.

Şekil 53 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı toplumu ana kavramından yola çıkarak bu kavramla bağlantılı diğer kavramları içeren bir şema sunulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı toplumu kavramının öğretilmesinde kavram ağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 54. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili kavram ağı örneği

Kaynak: Azer, 2019: 115.

Şekil 54 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç ana kavramından yola çıkarak bu kavramla bağlantılı diğer kavramları içeren bir şema sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde kavram ağı kullanıldığı tespit edilmiştir.

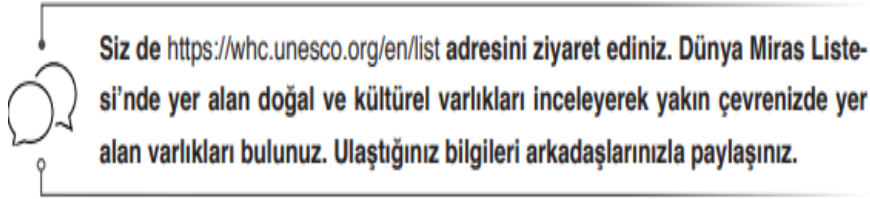
Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından bilgisayar teknolojilerinin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bilgisayar Teknolojileri (Web 2 Araçları) Örnekleri

Öğrenme Alanı	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	1	-	1	2
Kültür ve Miras	-	-	4	4
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	-	1	1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	2	2
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	-	4	4
Etkin Vatandaşlık	2	-	2	4
Küresel Bağlantılar	2	-	1	3
Toplam	5	-	15	20

Tablo 15’te de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde bilgisayar teknolojilerine veya web 2 araçlarına ait direk bir kavram öğretim uygulaması örneğine rastlanmamıştır. Ancak öğrencileri bilgisayar ve interneti materyal olarak kullanmaya teşvik eden konu ve kavramlarla bağlantı internet adresleri paylaşımlarına rastlanılmıştır. 5. sınıf ders kitabında 5 adet, 7. sınıf ders kitabında 15 adet bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmaktadır. 5. sınıf ders kitabında birey ve toplum öğrenme alanında 1 adet, etkin vatandaşlık öğrenme alanında 2 adet, küresel bağlantılar öğrenme alanında 2 adet bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında birey ve toplum öğrenme alanında 1 adet, kültür ve miras öğrenme alanında 4 adet, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 1 adet, bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında 2 adet, üretim, tüketim ve dağıtım öğrenme

alanında 4 adet, etkin vatandaşlık öğrenme alanında 2 adet, küresel bağlantılar öğrenme alanında 1 adet bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında ise bilgisayar teknolojileri örnekleri bulunmamaktadır.

Şekil 55. 5. sınıf ders kitabı “doğal ve kültürel varlık” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği

Kaynak: Harut, 2019: 177.

Şekil 55 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden doğal ve kültürel varlık kavramları ile ilgili olarak verilen bağlantı adresi ziyaret edilerek doğal ve kültürel varlıkların incelenmesi istenmiştir. Bu bağlamda doğal ve kültürel varlık kavramlarının öğretilmesinde bilgisayar teknolojileri kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 56. 7. sınıf ders kitabı “Osmanlı ordusu” kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği

Kaynak: Azer, 2019: 47.

Şekil 56 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden Osmanlı ordusu kavramı ile ilgili olarak bağlantı adresi verilerek sanal müze ziyareti yapmaları istenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı ordusu kavramının öğretilmesinde bilgisayar teknolojileri kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 57. 7. sınıf ders kitabı "bilgin" kavramı ile ilgili bilgisayar teknolojileri örneği
Kaynak: Azer, 2021: 138.

Şekil 57 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilerden bilgin kavramı ile ilgili olarak bağlantı adresleri verilerek belgesel videosu izlenmesi ve sanal müze ziyareti yapmaları istenmiştir. Bu bağlamda bilgin kavramının öğretilmesinde bilgisayar teknolojileri kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından edebi ürünlerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Edebi Ürün Örnekleri

Öğrenme Alanları	5.Sınıf	6.Sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	Hikaye (6),	Hikaye (3)	Hikaye (3), Biyografi (1)	13
Kültür ve Miras	Hikaye (1), Türkü (1)	Destan (3), Biyografi (9)	Hikaye (4), Makale (1), Şarkı (1), Seyahatname (26)	46
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Hikaye (1), Şiir (1)	-	Hikaye (3), Şiir (1)	6
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Makale (2), Biyografi (4)	Hikaye (1), Biyografi (4)	Hikaye (1), Biyografi (14)	26
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Makale (1), Biyografi (1)	Hikaye (5), Biyografi (1)	Hikaye (2), Şiir (1)	11
Etkin Vatandaşlık	Hikaye (1), Şiir (1)	Hikaye (3), Biyografi (1)	Biyografi (2)	8
Küresel bağlantılar	Biyografi (4)	-	Hikaye (1)	5

Tablo 16’da da görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında 9 adet hikaye, 9 adet biyografi, 3 adet makale, 2 adet şiir, 1 adet türkü örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 15 adet biyografi, 12 adet hikaye, 3 adet destan örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında 26 adet seyahatname, 17 adet biyografi, 14 adet hikaye, 2 adet şiir, 1 adet şarkı, 1 adet makale örneği bulunmaktadır. Edebi ürünler öğrenme alanları bağlamında değerlendirildiğinde en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir.

Girişimcilik kavramından ne anlıyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

5.27 Zihni Derin

Zihni Derin’in çay üretimi için yapmış olduğu girişimler öncesi sadece Rize’de değil, Türkiye’de de çay tarımının yapılmadığını biliyor muydunuz? Peki, kimdir Zihni Derin? Gelin bu girişimci büyüğümüzü daha yakından tanıyalım. Zihni Derin (*Görsel 5.27*), 1880 yılında Muğla’da doğmuştur. Eğitimini ziraat alanında tamamlamış, çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, bir dönem de öğretmenlik yapmıştır. 1920’de Yunanların işgalinden hemen önce Bursa’dan ayrılıp kara yolu ile Ankara’ya gelmiştir. Millî Mücadele Hükûmetinin ilk Tarım Genel Müdürü olmuştur.

Zihni Derin, Ankara’da çalıştığı dönemde katıldığı çeşitli toplantılarda Rize ve çevresinin daha iyi bir yaşama kavuşabilmesi için öncelikle insanların geçimini sağlayacak iş ve çalışma imkânlarına kavuşturulması gerektiğini ileri sürer. Bunun üzerine Zihni Derin’in bölgede incelemeler yapması kararlaştırılır. Zihni Derin 1923 yılında Rize’ye gelir. Bölgede yaptığı incelemelerde bazı meraklıların Batum’dan dönüşlerinde getirdikleri ve diktikleri, gayet iyi gelişmiş çay fidanlarıyla karşılaşır. Zihni Derin de Batum’a düzenlenen bir geziye katılır. Batum ve çevresinde Ruslar tarafından kurulmuş olan çay bahçelerini ve çay fabrikalarını inceleyerek gerekli bilgilerle Rize’ye döner. Beraberinde çay tohumu ve fidanları, narenciye ve bazı meyve çeşitlerini de Rize’ye getirir. Rize’de yanında getirdiği fidan ve tohumları toprakla buluşturarak denemeler yapar. Daha sonra Batum’dan sipariş edilen 500 bin tohum, fidan hâline getirilir ve halka dağıtılır. Ancak çeşitli nedenlerle bu çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanır.

Şekil 58. 5. sınıf ders kitabı “girişimcilik” kavramı ile ilgili biyografi örneği
Kaynak: Harut, 2019: 127.

Şekil 58 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere girişimcilik kavramından ne anlıyorsunuz sorusu yöneltilerek girişimci bir kişilik olan Zihni Derin’in biyografisi verilmiştir. Bu bağlamda girişimcilik kavramının öğretilmesinde biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir.

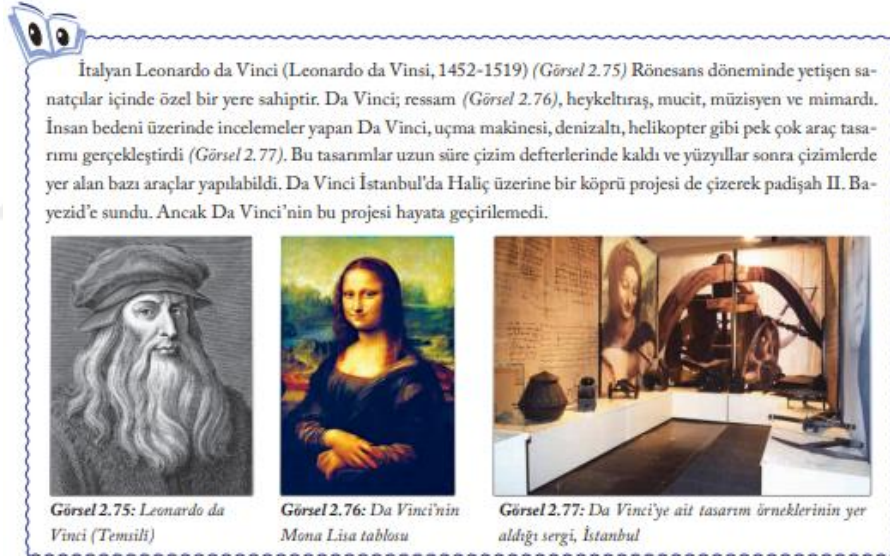
Oktay Sinanoğlu (1935-2015), ünlü kimya mühendisi ve moleküler biyologtur (Görsel 4.22). Bu alanlarda yaptığı çalışmalarla bilime önemli katkılar sağlamıştır. Dünyada yeni kurulmaya başlanan moleküler biyoloji dalının ilk profesörlerinden biri olmuştur. Bunların yanı sıra kendisini Türkçe öğretimine adanmış ve Türk dilinin benliğini kaybetmemesi için çok sayıda çalışma yapmıştır. Birçok röportajında, konferansında ve makalesinde “Türkçe giderse Türkiye gider. Yabancı dille eğitim ile Türkiye gider.” düşüncesini savunmuştur.

4.22

Şekil 59. 6. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili biyografi örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 136.

Şekil 59 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bilim insanı kavramı ile ilgili Oktay Sinanoğlu’nun biyografisi verilmiştir. Bu bağlamda bilim insanı kavramının öğretilmesinde biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir.

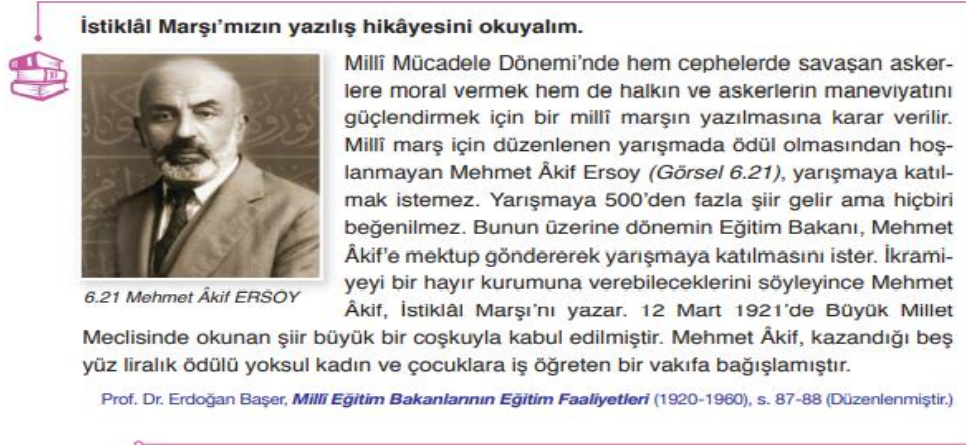
Şekil 60. 7. sınıf ders kitabı ”rönesans” kavramını ile ilgili biyografi örneği
Kaynak: Azer, 2019: 66.

Şekil 60 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere rönesans kavramı ile ilgili Leonardo da Vinci’nin biyografisi verilmiştir. Bu bağlamda rönesans kavramının öğretilmesinde biyografi kullanıldığı tespit edilmiştir.

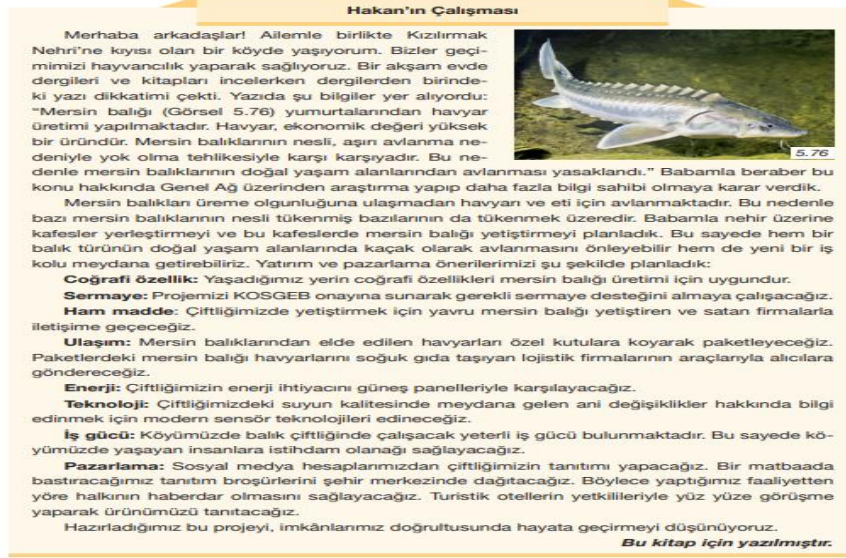
Şekil 61. 6. sınıf ders kitabı "Köktürk Devleti" kavramları ile ilgili destan örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 45.

Şekil 61 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Köktürk Devleti ile ilgili kavramların yer aldığı Ergenekon Destanı'ndan bir bölüm sunulmuştur. Bu bağlamda Köktürk Devleti ile ilgili kavramların öğretilmesinde destan kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 62. 5. sınıf ders kitabı "bağımsızlık sembolleri" kavramı ile ilgili hikaye örneği
Kaynak: Harut, 2019: 157.

Şekil 62 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bağımsızlık sembolleri kavramı ile ilgili olarak İstiklal Marşı'nın yazılış hikayesi sunulmuştur. Bu bağlamda bağımsızlık sembolleri kavramının öğretilmesinde hikaye kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 63. 6. sınıf ders kitabı “yatırım” kavramı ile ilgili hikaye örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 185.

Şekil 63 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yatırım kavramı ile ilgili olarak Hakan'ın Çalışması adlı hikaye sunulmuştur. Bu bağlamda yatırım kavramının öğretilmesinde hikaye kullanıldığı tespit edilmiştir

Şekil 64. 7. sınıf ders kitabı “iletişim” kavramı ile ilgili hikaye örneği

Kaynak: Azer, 2019: 14.

Şekil 64 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere iletişim kavramı ile ilgili olarak bir hikaye sunulmuştur. Bu bağlamda iletişim kavramının öğretilmesinde hikaye kullanıldığı tespit edilmiştir.

Her yaylada bir misafir odası, daha doğrusu tek bir odadan oluşan ayrı bir ev var. Burası misafirler için ayrıyor. Yayla sahibi ve çevresindeki birkaç erkek bizi odanın önünde bekliyor. Uzaktan kervanımızı fark eden yayla sakinleri odayı süpürmüş, su getirmiş ve minder sermişler. Yaylalarda yiyecek içecek istemeniz gerekmiyor, onlar kendiliğinden bunları size ikram ediyorlar. Türk halkı ne kadar da iyi kalpli, misafirperver ve içten.

Bela Horvath (Bela Harut, Macar), Anadolu 1913, s. 39

Şekil 65. 7. sınıf ders kitabı “misafirperverlik” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği

Kaynak: Azer, 2019: 82.

Şekil 65 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı kültüründe misafirperlik kavramı ile ilgili bir seyahatname sunulmuştur. Bu bağlamda misafirperverlik kavramının öğretilmesinde seyahatname kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bıraktıkları hayratlar hangi çeşit olursa olsun bizdekinden fazladır. Bu yüzden yaşarken bile bizden daha cömerttirler. Dört imparator tarafından yapılan dört büyük caminin etrafı hayrat ile doludur. Paşalar da hayrat bırakırlar. Kasabalar ve تنها yol kıyılarına yolcular için kervansaraylar yaptırır, yollar açtırlar. Su olmayan yerlere çeşmeler ve tuvaletler yaptırırlar. Halkın bedava olarak faydalandığı bu yapılar öyle muhteşemdir ki saraylara benzer. Buralardan istifade edenler “Allah yaptırandan razı olsun.” demeden edemezler. Sadece insanlara değil, hayvanlara da yapılan iyilik çok büyük sevaptır. Bazı insanlar denizdeki balıklara ekme atarlar.

Manuel Serrano Y. Sanz, İspanyol, Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556, s. 89

Şekil 66. 7. sınıf ders kitabı “yardımlaşma” kavramı ile ilgili gezi yazısı (seyahatname) örneği

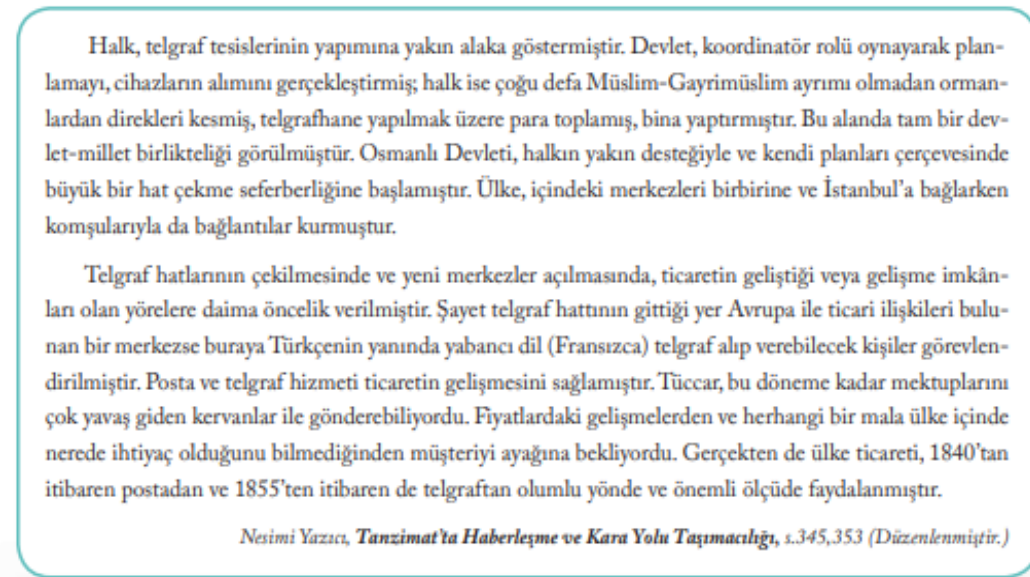
Kaynak: Azer, 2019: 85.

Şekil 66 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı kültüründe yardımlaşma kavramı ile ilgili bir seyahatname sunulmuştur. Bu bağlamda yardımlaşma kavramının öğretilmesinde seyahatname kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 67. 5. sınıf ders kitabı “bilim insanı” kavramı ile ilgili makale örneği
Kaynak: Harut, 2019: 104.

Şekil 67 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bilim insanı kavramı ile ilgili bir makaleden alıntı sunulmuştur. Bu bağlamda bilim insanı kavramının öğretilmesinde makale kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 68. 7. sınıf ders kitabı “ıslahat” kavramı ile ilgili makale örneği
Kaynak: Azer, 2019: 76.

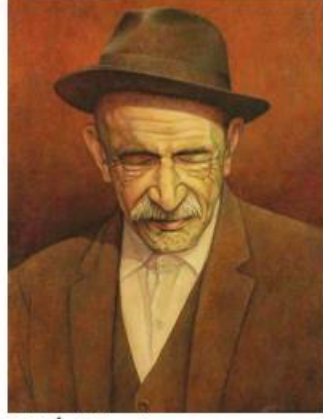
Şekil 68 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlıda ulaşım ve bununla ilgili ıslahat hareketleri kavramı ile ilgili bir makaleden alıntı sunulmuştur. Bu bağlamda ıslahat kavramının öğretilmesinde makale kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kızılırmak Seni Seni

Bahar gelir gudurursun
Kızılırmak seni seni
Ne uyursun ne durursun
Kızılırmak seni seni

Gelin yedin, kızlar yedin
Nice ela gözler yedin
Seksen doksan yüzler yedin
Kızılırmak seni seni

Genç de yersin, koca yersin
Gündüz yersin, gece yersin
Hâkim benden sormaz dersin
Kızılırmak seni seni
(...)

3.55 Aşık Veysel

Aşık Veysel ŞATIROĞLU, *Dostlar Beni Hatırlasın*, s.65. (Kısaltılmıştır.)

Şekil 69. 5. sınıf ders kitabı “sel” kavramı ile ilgili şiir örneği

Kaynak: Harut, 2019: 85.

Şekil 69 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere sel kavramı ile ilgili Aşık Veysel’in “Kızılırmak Seni Seni” şiiri sunulmuştur. Bu bağlamda sel kavramının öğretilmesinde şiir kullanıldığı tespit edilmiştir.

GÖÇ

(...)

Sirkeci’den tren gider,
Ona giden verem gider.
Bir kampana çalar, analar ağlar.
Oğuuul, oğul!
Çocuklar öksüz, gelinler dul.
Sirkeci’den tren gider,
Evim barkım viran gider.

(...)

Sirkeci’den tren gider,
Varım yoğum, törem gider.
Sirkeci’den tren gider,
Bir yaldızlı Kur’an gider.
Burada ezan var, orada çan,
Her sabah çınlar tepemizde,
Uyaan, uyaan, uyan!

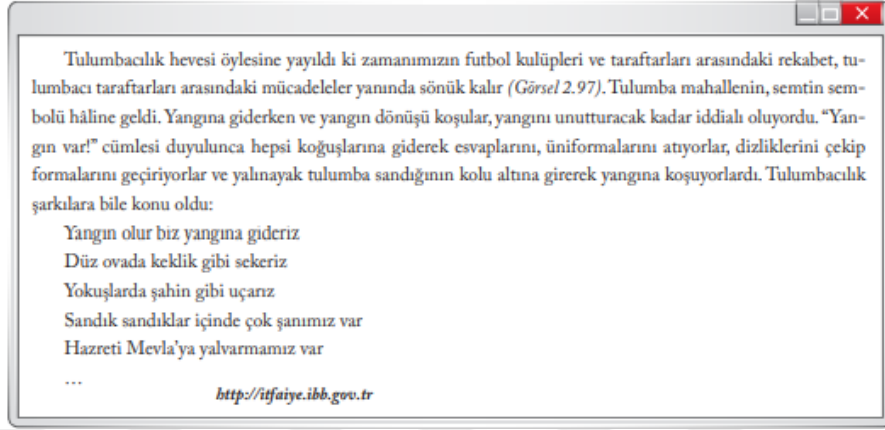
(...)

Ali Akbaş, *Eylüle Beste*, s. 82-84
(Düzenlenmiştir.)

Şekil 70. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili şiir örneği

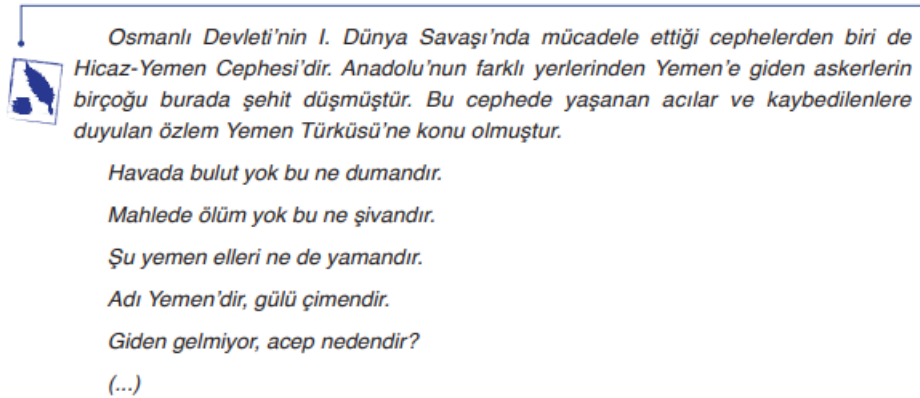
Kaynak: Azer, 2019: 116.

Şekil 70 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç kavramı ile ilgili Ali Akbaş'ın “göç” şiiri sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde şiir kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 71. 7. sınıf ders kitabı “tulumbacılar ocağı” kavramı ile ilgili şarkı örneği
Kaynak: Azer, 2019: 74.

Şekil 71 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Osmanlı ordusunun bir bölümünü oluşturan tulumbacı ocağı kavramı ile ilgili şarkı sunulmuştur. Bu bağlamda tulumbacı ocağı kavramının öğretilmesinde şarkı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 72. 5. sınıf ders kitabı “ortak değerlerimiz” kavramı ile ilgili türkü örneği
Kaynak: Harut, 2019: 55.

Şekil 72 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kültürümüzde ortak değerimiz kavramı ile ilgili yemen türküsü sunulmuştur. Bu bağlamda ortak değer kavramının öğretilmesinde türkü kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından haber metinlerinin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Haber Metinleri (Gazete, İnternet Haberi, Afiş) Örnekleri

Öğrenme Alanları	5.Sınıf	6.Sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	Gazete Haberi (3), İnternet Haberi (4), Afiş (1)	İnternet Haberi (4)	İnternet Haberi (5)	17
Kültür ve Miras	Gazete Haberi (1), İnternet haberi (1)	-	İnternet Haberi (3), Afiş (1)	6
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Gazete Haberi (4), İnternet Haberi (5)	İnternet Haberi (2)	İnternet Haberi (6)	17
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Gazete Haberi (1), İnternet Haberi (4)	İnternet Haberi (4), Afiş (1)	-	10
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Gazete Haberi (5), İnternet Haberi (5)	İnternet Haberi (2), Afiş (3)	İnternet Haberi (5)	20
Etkin Vatandaşlık	Gazete Haberi (1), İnternet Haberi (5)	İnternet Haberi (3), Afiş (2)	Gazete Haberi (1), İnternet Haberi (8)	20
Küresel bağlantılar	Gazete Haberi (4), İnternet Haberi (10)	İnternet Haberi (1)	İnternet Haberi (10)	25

Tablo 17’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 34 adet internet haberi, 19 adet gazete haberi, 1 adet afiş örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 16 adet internet haberi, 6 adet afiş örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında gazete haberine ise tespit edilememiştir. 7. sınıf ders kitabında 37 adet internet haberi, 1 adet gazete haberi, 1 adet afiş örneği bulunmaktadır. Haber metinlerinin öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla haber metnine küresel bağlantılar öğrenme alanında, en az ise kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği tespit edilmiştir.

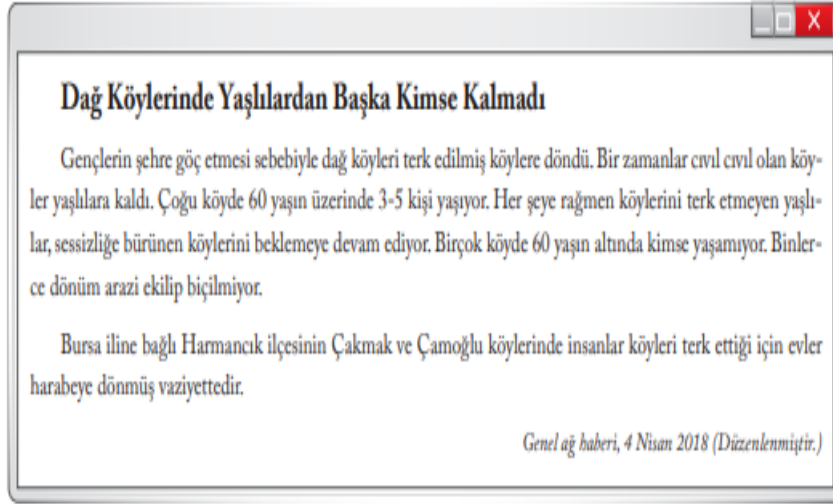
Şekil 73. 5. sınıf ders kitabı “hava durumu” kavramı ile ilgili internet haberi örneği
Kaynak: Harut, 2019: 65.

Şekil 73 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere hava durumu kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra internet haberi sunulmuştur. Bu bağlamda hava durumu kavramının öğretilmesinde internet haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

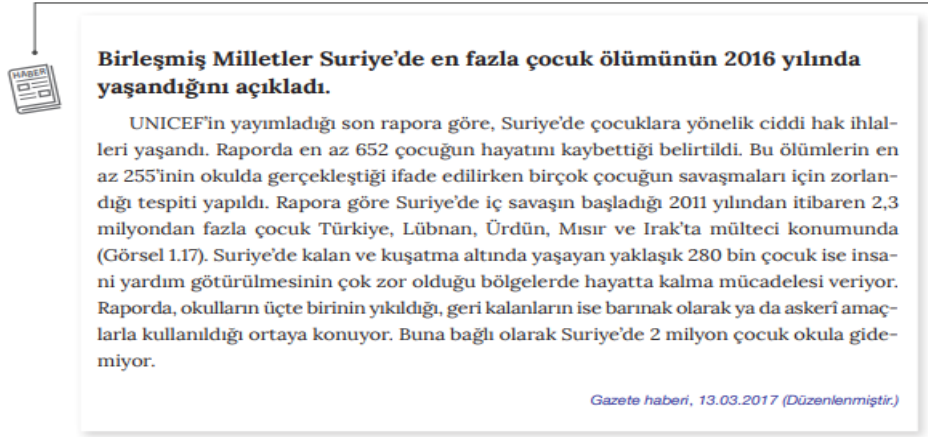
Şekil 74. 6. sınıf ders kitabı “bilim ve teknoloji” kavramı ile ilgili internet haberi örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 140.

Şekil 74 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere bilim ve teknoloji kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra internet haberi sunulmuştur. Bu bağlamda bilim ve teknoloji kavramının öğretilmesinde internet haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 75. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili internet haberi örneği
Kaynak: Azer, 2019: 115.

Şekil 75 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra internet haberi sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde internet haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 76. 5. sınıf ders kitabı “çocuk hakları” kavramı ile ilgili gazete haberi örneği
Kaynak: Harut, 2019: 26.

Şekil 76 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çocuk hakları kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra gazete haberi sunulmuştur. Bu bağlamda çocuk hakları kavramının öğretilmesinde gazete haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Şiddet ortamı çocuğu suça sürüklüyor”

Mersin Barosu Silifke İlçe Temsilcisi Av. Gürhan Dolek, okul yönetimi ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen eğitim çalışmasında, Mersin Barosu Çocuk Hakları Merkezi Silifke Temsilcisi Av. İslam Kurthan Açıkbaz, “Türk

Ceza Kanununda Suç Teşkil Eden Davranışlar” ve “Suç Sayılan Davranışların Hukuki Sonuçları” konularında yapmış olduğu sunum kapsamında öğrenciler bilgilendirilerek, suç işleme oranının düşürülmesi konusunda

Mersin Barosu ile Mersin İl Millî Eğitim Müdürlüğü arasında imzalanan protokol kapsamında; çocukların suç sayılan olumsuz davranışlardan kaçınmaları ve karşılaşacakları cezai neticelerden zarar görmelerinin önlenmesi amacıyla, Mersin Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından öğrencilere yönelik düzenlenen eğitim çalışmaları Silifke Gevher Nesebi Anadolu Lisesi’nde yapıldı.

faikindalık yarattı. Şiddet ortamında yetişen çocukların suça sürüklendiğini ifade eden Av. İslam Kurthan Açıkbaz, “Ailelerin ilgisizliği ve aile içindeki şiddet, istismar, haber içeriklerinde, film ve dizilerde şiddet unsurlarının fazla yer alması, sokakta ve okulda şiddet olaylarının yaygınlaşması, çocuğu suça

sürüklemekte, suç işleme oranını artırmaktadır. Kısacası; çocuğu suça iten etkenler arasında, ailenin, çevrenin ve eğitimin önemli rolü vardır” diye konuştu. Çocukların interaktif olarak katıldığı eğitim çalışmasının sonunda okul yönetimi ve öğrenciler, Mersin Barosu’na ve Silifke İlçe temsilciliğine teşekkür etti. (Bütün)

Görsel 6.14: Gazete haberi, 12 Mayıs 2018

Şekil 77. 7. sınıf ders kitabı “antidemokratik” kavramı ile ilgili gazete haberi örneği
Kaynak: Azer, 2019: 197.

Şekil 77 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere demokrasi konusu ile ilgili bilgiler verilirken antidemokratik kavramını örneklediren gazete haberi sunulmuştur. Bu bağlamda antidemokratik kavramının öğretilmesinde gazete haberi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 78. 6. sınıf ders kitabı “vergi” kavramı ile ilgili afiş örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 203.

Şekil 78 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere vergi kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra afiş örneği sunulmuştur. Bu bağlamda vergi kavramının öğretilmesinde afiş kullanıldığı tespit edilmiştir.

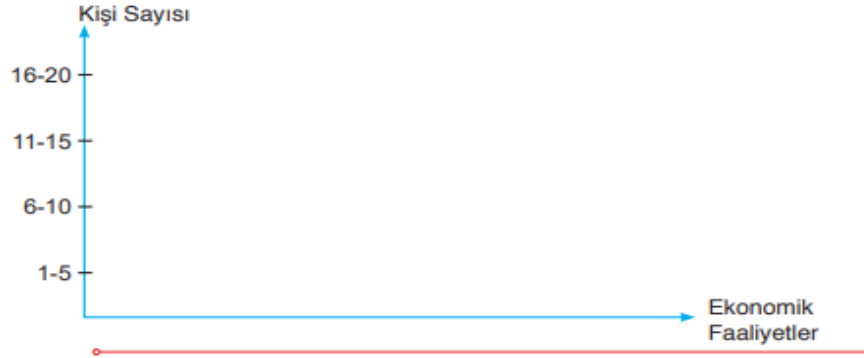
Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamalarından grafik, tablo, fotoğraf, resimlerin yer alma durumu bakımından incelenmiş ve bulgular Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Grafik, Tablo, Fotoğraf, Resim Örnekleri

Öğrenme Alanları	5.Sınıf	6.Sınıf	7.sınıf	f
Birey ve Toplum	Tablo (2), Fotoğraf (21), Resim (1)	Tablo (4), Fotoğraf (21)	Tablo (2), Fotoğraf (19), Resim (3)	73
Kültür ve Miras	Tablo (4), Fotoğraf (43), Resim (3)	Tablo (5), Fotoğraf (22), Resim (1)	Tablo (7), Fotoğraf (30), Resim (65)	180
İnsanlar , Yerler ve Çevreler	Tablo (1), Fotoğraf (70)	Grafik (7), Tablo (2), Fotoğraf (33), Resim (8)	Grafik (7), Tablo (8), Fotoğraf (27), Resim (1)	164
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Tablo (1), Fotoğraf (13), Resim (6)	Tablo (5), Fotoğraf (29), Resim (3)	Tablo (3), Fotoğraf (27), Resim (12)	99
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Grafik (1), Tablo (4), Fotoğraf (52), Resim (1)	Tablo (2), Fotoğraf (87), Resim (1)	Tablo (4), Fotoğraf (21), Resim (4)	177
Etkin Vatandaşlık	Tablo (6), Fotoğraf (24), Resim (9)	Tablo (1), Fotoğraf (21), Resim (2)	Tablo (4), Fotoğraf (9), Resim (2)	78
Küresel bağlantılar	Tablo (2), Fotoğraf (30), Resim (4)	Tablo (4), Fotoğraf (24)	Fotoğraf (9), Resim (3)	76

Tablo 18’de de görüldüğü üzere sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında 20 adet tablo, 253 adet fotoğraf, 24 adet resim, 1 adet grafik örneği bulunmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 23 adet tablo, 237 adet fotoğraf, 15 adet resim, 7 adet grafik örneği bulunmaktadır. 7. sınıf ders kitabında 28 adet tablo, 142 adet fotoğraf, 90 adet resim, 7 adet grafik örneği bulunmaktadır. Grafik, tablo, fotoğraf ve resimlerin öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla kültürel miras öğrenme alanında, en az ise birey ve toplum öğrenme alanında yer verildiği tespit edilmiştir.

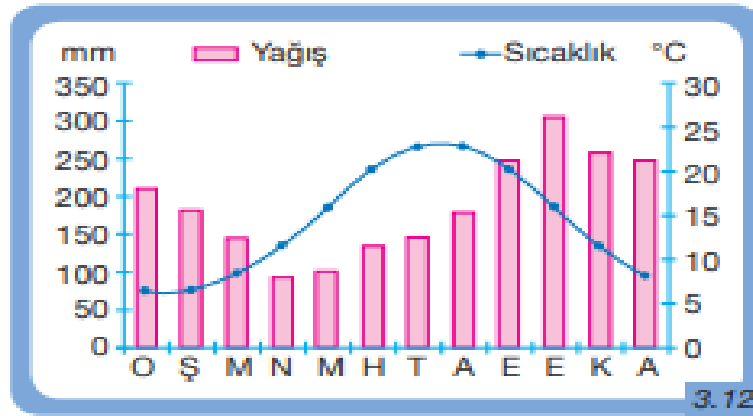
- Tabloda oluşturduğunuz verileri, matematik dersinde öğrendiğiniz sütun grafiği ile gösteriniz.

Şekil 79. 5. sınıf ders kitabı “ekonomik faaliyet” kavramı ile ilgili grafik örneği

Kaynak: Harut, 2019: 115.

Şekil 79 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere ekonomik faaliyet kavramı ile ilgili bilgi verildikten sonra grafik sunulmuştur. Bu bağlamda ekonomik faaliyet kavramının öğretilmesinde grafik kullanıldığı tespit edilmiştir

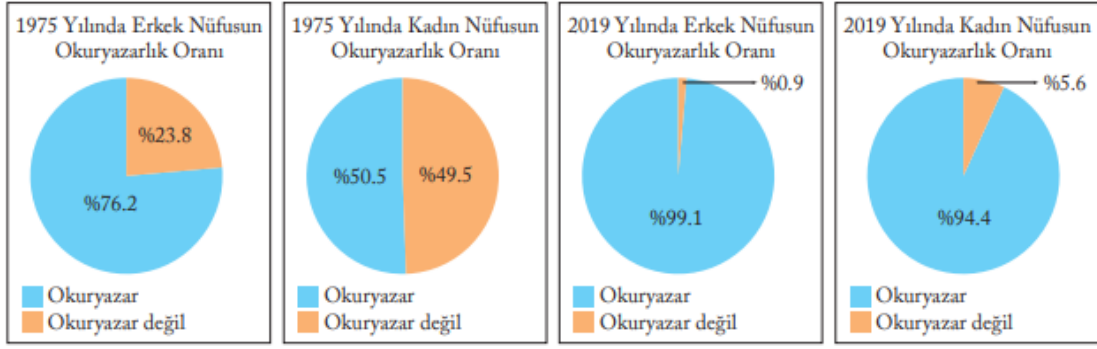

Rize ilinin sıcaklık ve yağış grafiği

Şekil 80. 6. sınıf ders kitabı “iklim” kavramı ile ilgili grafik örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 96.

Şekil 80 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere iklim kavramı ile ilgili sıcaklık ve yağış grafiği sunulmuştur. Bu bağlamda iklim kavramının öğretilmesinde grafik kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 81. 7. sınıf ders kitabı “nüfus” kavramı ile ilgili grafik örneği

Kaynak: Azer, 2019: 112.

Şekil 81 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere nüfus kavramı ile ilgili grafik sunulmuştur. Bu bağlamda nüfus kavramının öğretilmesinde grafik kullanıldığı tespit edilmiştir.

C. Aşağıdaki eşleştirmelerden doğru olanların sonuna “D” yanlış olanların sonuna “Y” yazınız.

	Rol	Sorumluluk	
1	Çocuk	Varsa kardeşi ile ilgilenmek	.....
2	Öğretmen	Ders anlatmak	.....
3	Öğrenci	Ödevlerini zamanında yapmak	.....
4	Sınıf başkanı	Ödev vermek	.....

Şekil 82. 5. sınıf ders kitabı “rol ve sorumluluk” kavramı ile ilgili tablo örneği

Kaynak: Harut, 2021: 30.

Şekil 82 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere rol ve sorumluluk kavramları ile ilgili doğru yanlış tablosu sunulmuştur. Bu bağlamda rol ve sorumluluk kavramlarının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

B.	Şehir	İhracat (milyon TL)	İthalat (milyon TL)	Yandaki tabloda bazı şehirlerimizin 2018 yılına ait ihracat ve ithalat rakamları verilmiştir.
	Kayseri	1.006	735	
	Sivas	435	291	
	Yozgat	34	125	

Aşağıdaki soruları tabloya göre cevaplayınız.

- Verilen şehirlerin ihracat oranlarına göre düşükten yükseğe doğru sıralaması nasıldır?
.....
- Hangi şehirlerimizin ihracat rakamı ithalat rakamından fazladır?
.....
- Verilen bu bilgilere göre şehirlerimizden ihraç edilen ürünleri öğrenebilir miyiz? Neden?
.....

Şekil 83. 5. sınıf ders kitabı “ihracat ve ithalat” kavramı ile ilgili tablo örneği
Kaynak: Harut, 2019: 181.

Şekil 83 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere ihracat ve ithalat kavramları ile ilgili verilen tabloyu doldurmaları istenmiştir. Bu bağlamda ihracat ve ithalat kavramının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ülkemizde nüfus her yere eşit şekilde dağılmamıştır. Aşağıdaki tabloda nüfusun dağılışını etkileyen faktörler verilmiştir. Tabloyu inceleyelim.

Ülkemizde Nüfusun Dağılışını Etkileyen Faktörler	
Doğal (Fiziki) Faktörler	Beşerî Faktörler
Yeryüzü şekilleri: Arazinin engebeli olduğu alanlar yerleşim için uygun değildir. Bu nedenle nüfus, ülkemizde genellikle ova ve plato gibi arazinin düz olduğu alanlarda toplanmıştır. İklim: İklim şartlarının olumsuz olduğu alanlar yerleşim için uygun değildir. Bu nedenle nüfus, ülkemizde iklimin daha uygun olduğu kıyı kesimlerinde toplanmıştır. Su kaynakları: Su kaynaklarının yetersiz olduğu yerler seyrek nüfusludur. İnsanlar genellikle su kaynaklarının çevresini tercih ettiği için bu yerlerde nüfus fazladır. Bitki örtüsü: Ormanların gür olduğu alanlar yerleşime uygun olmadığı için buralarda nüfus daha azdır. Toprağın yapısı: Toprağın verimli olduğu alanların çevresi insanlar tarafından yerleşim yeri olarak daha çok tercih edilir. Toprağın yapısının verimsiz olduğu yerlerde ise nüfus azdır.	Tarım: İklimin ılıman, yeryüzü şekillerinin sade ve su kaynaklarının yeterli olduğu yerlerde tarım gelişmiştir. Bu nedenle ülkemizde tarımın yapıldığı ova ve platolarda nüfus fazladır. Sanayi ve ticaret: İklim ve yeryüzü şekillerinin uygun, ulaşımın kolay olduğu yerler sanayi tesisleri kurmak için uygundur. Sanayi ve ticaretin geliştiği yerlerde iş imkânları fazla olduğu için nüfus da buralarda daha fazladır. Ulaşım: Ulaşım, beşerî faaliyetleri etkilemektedir. Yeryüzü şekillerinin düz ve sade olduğu yerlerde ulaşım daha kolay gelişebilir. Ulaşımın rahat yapıldığı alanlarda nüfus daha fazladır. Turizm: Turizmin geliştiği alanlarda turistik tesisler bulunur. Bu durum iş imkânları sağladığı için nüfus da buralarda daha yoğundur. Madencilik: Madencilik faaliyetlerinin yapıldığı yerlerde iş imkânlarının fazla olması nüfusun da fazla olmasını sağlamaktadır.

Şekil 84. 6. sınıf ders kitabı “nüfus dağılışı” kavramı ile ilgili tablo örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 100.

Şekil 84 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere nüfus dağılışını etkileyen her bir faktörle ilgili kavramın yer aldığı tablo sunulmuştur. Bu bağlamda nüfus dağılışını ile ilgili kavramının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

Etkinlik Zamanı

Çeşitli sivil toplum kuruluşları, kuruluş amaçları gereği aşağıdaki faaliyetleri yürütmektedir. Bu faaliyetlerin her birinin sosyal hayattaki önemini tabloya yazınız.

Faaliyet alanı	Sosyal hayattaki önemi
Öğrencilere burs sağlamak	
Çevre temizliği kampanyası düzenlemek	
Engellilere tekerlekli sandalye almak	
Göçmen çocukların eğitime katkı vermek	
Kütüphaneler açmak	

Şekil 85. 7. sınıf ders kitabı “sivil toplum kuruluşu” kavramı ile ilgili tablo örneği
Kaynak: Azer, 2019: 165.

Şekil 85 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere sivil toplum kuruluşu kavramı ile ilgili verilen tabloyu doldurmaları istenmiştir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşu kavramının öğretilmesinde tablo kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 86. 5. sınıf ders kitabı “çocuk işçi” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği
Kaynak: Harut, 2019: 24.

Şekil 86 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çocuk hakları konusunda geçen çocuk işçi kavramı ile ilgili fotoğraf sunulmuştur. Bu bağlamda çocuk işçi kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.47 Doğaya karışan atık su

Şekil 87. 5. sınıf ders kitabı “su kirliliği” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği

Kaynak: Harut, 2019: 79.

Şekil 87 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere çevre kirliliği konusunda geçen su kirliliği kavramı ile ilgili fotoğraf sunulmuştur. Bu bağlamda su kirliliği kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Döner Kümbet, Kayseri

Şekil 88. 6. sınıf ders kitabı “kümbet” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 66.

Şekil 88 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Türkiye Selçuklu devleti döneminde yapılan mimari eserler konusunda geçen kümbet kavramı ile ilgili fotoğraf sunulmuştur. Bu bağlamda kümbet kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Şekil 89. 6. sınıf ders kitabı “yasama” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği

Kaynak: Şahin, 2019: 212.

Şekil 89 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere yasama kavramı ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin fotoğrafı sunulmuştur. Bu bağlamda yasama kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 3.25: Topluca yapılan bir göç

Şekil 90. 7. sınıf ders kitabı “göç” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği

Kaynak: Azer, 2019: 114.

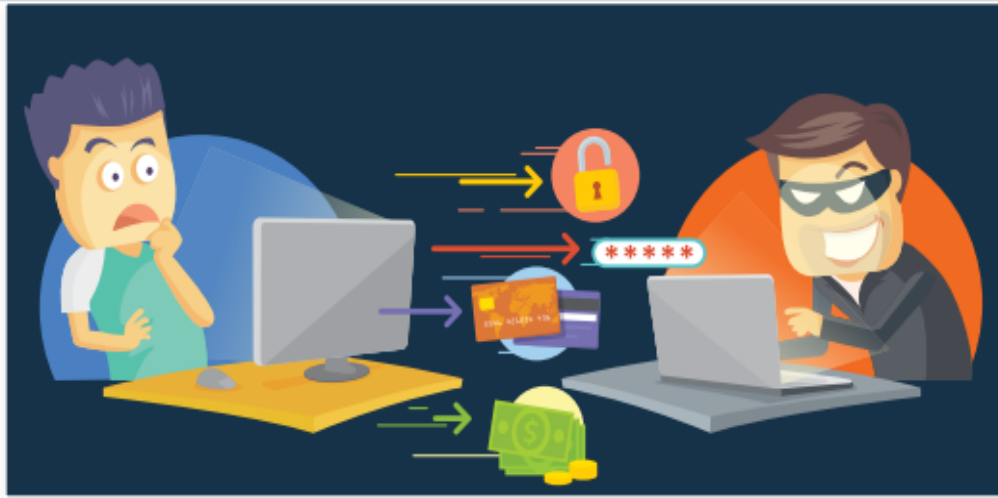
Şekil 90 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere göç kavramı ile ilgili bilgiler verildikten göç fotoğrafı sunulmuştur. Bu bağlamda göç kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 1.19: Kitle iletişim araçları

Şekil 91. 7. sınıf ders kitabı “kitle iletişim araçları” kavramı ile ilgili fotoğraf örneği
Kaynak: Azer, 2019: 25.

Şekil 91 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kitle iletişim araçları kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra kitle iletişim araçlarının fotoğrafı sunulmuştur. Bu bağlamda kitle iletişim araçları kavramının öğretilmesinde fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir

4.6 Genel ağıın güvenli kullanılmaması bazı tehlikelere yol açabilir.

Şekil 92. 5. sınıf ders kitabı “kimlik hırsızlığı” kavramı ile ilgili resim örneği
Kaynak: Harut, 2019: 100.

Şekil 92 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere kimlik hırsızlığı kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra kimlik hırsızlığı resmi sunulmuştur. Bu bağlamda kimlik hırsızlığı kavramının öğretilmesinde resim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 93. 6. sınıf ders kitabı “turan taktiği” kavramı ile ilgili resim örneği
Kaynak: Şahin, 2019: 60.

Şekil 93 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere Malazgirt Savaşı anlatılarak turan taktiği kavramı ile ilgili bilgiler verildikten sonra turan taktiği resmi sunulmuştur. Bu bağlamda turan taktiği kavramının öğretilmesinde resim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 2.52: Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişi tablosu (İtalyan ressam Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı)

Şekil 94. 7. sınıf ders kitabı “fetih” kavramı ile ilgili resim örneği
Kaynak: Azer, 2019: 57.

Şekil 94 ilgili bölüm incelendiğinde öğrencilere İstanbul'un fethi'nden yola çıkılarak fetih resmi sunulmuştur. Bu bağlamda fetih kavramının öğretilmesinde resim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelendiğinde balık kılçığı, kavram çarkı, kavramsal değişim metinleri, kavram karikatürleri ,kelime ilişkilendirme testleri, metafor, tahmin et gözle açıkla, tümünden gelim, tüme varım, Vdiyagramı ve zihin haritası ve edebi ürünlerden tekerleme ve akrostiş örnekleri tespit edilememiştir.

2.6.2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular

Bu bölümde sosyal bilgiler öğretmenleri ile kavram öğretim uygulamalarına yönelik yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular tema, kod, katılımcı kodlanması ve frekans halinde tablolaştırılarak sunulmuş, yorumlanmış ve doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarına ilişkin görüşlerine ait bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram tanımına ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram tanımına ilişkin görüşleri Tablo 19’da gösterilmiştir.

Tablo 19. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram tanımına ilişkin görüşleri

Kod	Katılımcılar	f
Zihindeki genel anlam	K1, K4, K5, K6, K9, K10, K13	7
Nesnelerin genel adı	K2, K8, K12, K15	4
Tanımlama	K3, K7	2
Merdivenin ilk basamağı	K14	1
Kelimeler bütünü	K11	1
Toplam		15

Tablo 19 incelendiğinde, katılımcıların önemli bir kısmı kavramı zihindeki genel anlam olarak tanımlamışlardır. Buna yönelik K1; “*duygu ve düşüncenin zihindeki genel anlamı olarak tanımlarım*”. K10; *kavram, olay durum ya da nesnenin zihindeki anlamı*” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan bazıları kavramı nesnelerin genel adı olarak tanımlamışlardır. Buna yönelik K2; “*bir olay nesne obje veya düşüncenin ortak özelliklerini barındıran genel ad*”. K12; *bir duygunun ya da düşüncenin nesnesinin anlam, adı, tanımı vb.* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan kavramı tanımlama olarak adlandıranlarda mevcuttur. Buna yönelik K7; “*Dünyada insan yaşamının var olduğu andan günümüze kadar geçen süreçte karşılaştığımız nesne veya olayları tanımlamamızı yardımcı olan değerlere, anlamlara, anlam yüklemelerine, tanımlamalara kavram denir*” şeklinde ifade bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminin sosyal bilgiler dersi için önemine ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminin sosyal bilgiler dersi için önemine ilişkin görüşleri Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 20. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminin sosyal bilgiler dersi için önemine ilişkin görüşleri

Kod	Katılımcılar	f
Soyut ifadeleri somutlaştırma	K1, K2, K9, K10, K11	5
Öğrenmeyi anlamlı hale getirme	K1, K6, K7, K12	4
Öğrenmelere temel oluşturma	K7, K13, K14, K15	4
Disiplinlerarası bir alan olması	K3, K4	2
Öğrenmeyi kalıcı hale getirme	K6, K12	2
İletişimi ve ilişkileri kolaylaştırma	K1, K3	2
Bütüncül aktarma	K5, K6	2
Akademik başarıyı arttırma	K3	1
Sistematik planlama yapabilme	K1	1
Karşılaştırma ve ayırt edebilme imkanı sağlama	K1	1
Farklı boyut ve bağlantıları vurgulama	K5	1
Sosyal problemlerin çözümüne katkı sunması	K3	1
Toplam		26

Tablo 20 incelendiğinde katılımcıların önemli bir kısmının kavram öğretiminin önemine ilişkin görüşleri, kavram öğretiminin soyut ifadelerin somutlaştırılmasını sağladığı yönündedir. Buna yönelik **K2**; “Özellikle barındırdığı soyut kavramların öğretilmesinde ve somutlaştırılmasında kavram öğretimi önem kazanmaktadır.” **K9**; “Evet önemlidir. Öğrenciye verilen kavramın zihinde somutlaşması ve öğrenimi sağlaması için önemlidir.” **K10**; “Dersimiz soyut olduğu için kavram öğretimi genellikle kullanılır. Kullanılması da gerekir. Ancak bilgi, hazır bulunmuşluk ve öğrenci seviyesine uygun olarak olabildiğince somutlaştırarak verilmelidir.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan bazılarının görüşleri kavram öğretiminin öğrenmeyi anlamlı hale getirdiği yönündedir. Buna yönelik **K6**; “Evet önemli buluyorum. Sosyal bilgiler kavram açısından zengin bir alandır. Anlamlı kalıcı bir öğrenme için bu kavramların öğrenciler tarafından bilinmesi gerekir.” **K7**; “Kavram öğretimini elbette önemli buluyorum. Kavram bilmek anlamlandırmanın dolayısıyla öğrenmenin temelini oluşturur. Kavramları bilmediğimiz de tanımlamamış ve anlamlandıramamış oluruz.” **K12**; “Evet önemli. Çünkü yorumlama ve ezber konularda nesnenin, olayın, olgunun tanımını adını bilmek önemli. Anlamlı ve kalıcı öğrenmede

kavram öğretimi önemlidir.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan bazılarının görüşleri kavram öğretiminin öğrenmelere temel oluşturduğu yönündedir. Buna yönelik K13; ”Evet çünkü çocuğun zihninde kavram yerleşmemiş ise ya da yanlış yerleşmişse diğer konuların öğrenimini güçleştiriyor.” K14; “Çok önemlidir kavram merdivenin ilk basamağıdır. Kavram bilinmeden diğer basamaklara çıkmak zor olacaktır ve boşluklar bırakacaktır ilerleyen süreçte.” K15; ”Önemli buluyorum çünkü kavramı bilmeden konuyu anlamak çok mümkün değildir. Örneğin güneş kavramını bilmeyen birisine gece gündüzü anlatmak çok mümkün değildir.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan sosyal bilgiler dersinin disiplinlerarası bir alan olduğunu ve bundan dolayı sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminin önemli olduğunu vurgulayanlarda mevcuttur. Buna yönelik K3; “Sosyal bilgiler disiplinler arası bir yaklaşımın yansıması olduğundan dolayı zengin bir kavram dersidir. Sosyal bilgiler çatısı altındaki her bilim disiplininin kendine özgü kavramları vardır. İlk öğretimin ilk kademesinden itibaren öğrenci seviyesi dikkate alınarak birçok kavramın kazanımlar çerçevesinde öğretilmesi öğrencilerin sosyal bilgilerin temel ilkelerini öğrenmelerine ve sosyal problemleri çözebilmelerine katkı sağlar.” K4; “Sosyal bilgiler dersinin bütünüyle bir kavram öğrenme dersi olduğunun ve bireyin bu derste öğrendiği kavramlar ile siyasi sosyal kültürel ve iktisadi meseleleri yorumlaya bildiğini düşünüyorum. Doğayı yaşamı ve insanı anlamak için sosyal bilimlerin önemli bir ders grubu olduğunu ve bu bilimlere temel oluşturmak için de kavram öğrenmenin önemli bir yer tuttuğuna inanıyorum.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Bazı katılımcılar kavram öğretiminin öğrenmeyi kalıcı hale getirdiğini söylerken K6; “Evet önemli buluyorum. Sosyal bilgiler kavram açısından zengin bir alandır. Anlamalı kalıcı bir öğrenme için bu kavramların öğrenciler tarafından bilinmesi gerekir.” bazıları ise bütüncül aktarmayı sağladığını ifade etmişlerdir. Buna yönelik K5; “Çok önemli buluyorum çünkü kavramlar ve zihinlerde çağrıştırdıkları hem konuları bütüncül bir şekilde aktarma ve kavramada hem de farklı boyut ve bağlantıları vurgulamayı da etkili olmaktadır.” ifadesinde bulunmuştur.

Kavram öğretiminin önemine dair diğer görüşlere bakıldığında da iletişimi ve ilişkileri kolaylaştırdığı, K3; “Ayrıca kavram öğretimi insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı kurulmasına da katkı sağlar.” Akademik başarıyı arttırdığı, K3; Yanılgıya düşülmeden yapılan kavram öğretimi sosyal bilgiler dersinin akademik başarısını da

arttırır. "Karşılaştırma ve ayırt edebilme imkanı sağladığı, **K1**; karşılaştırma imkanı sağlayarak ayırt edebilme durumunu destekler." şeklinde ifadeler de mevcuttur.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimini yaparken nasıl bir yol izlediklerine ve kavramı dersin hangi aşamasında daha çok kullandıklarına ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimini yaparken nasıl bir yol izlediklerine ve kavramı dersin hangi aşamasında daha çok kullandıklarına ilişkin görüşleri Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimini yaparken nasıl bir yol izlediklerine ve kavramı dersin hangi aşamasında daha çok kullandıklarına ilişkin görüşleri

Tema	Kod(izlenilen yol)	Katılımcı	f
Eğitsel ilkeler	Ön öğrenmelerden yola çıkarak	K6, K7, K8, K13	4
	Yakından uzağa	K12	1
	Basitten zora	K13	1
Somutlaştırma	Somut	K9, K10	2
	Örneklendirmeler	K14	1
	Görsellerle destekleme		
	Öğrencilerin örneklendirmesi ve tanımlaması	K4	1
Tercih edilen strateji	Tümdengelim yolu	K2, K5, K15	3
Öğretim yöntemi	Düz anlatım	K6, K9	2
	Soru-cevap	K15	1
Öğrenci etkinliği	Ünite başında kavram tespiti	K3	1
	Kavramı sözlükten bulma	K11	1
Kod(kullanılan aşama)			
	Giriş	K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10, K15	8
	Anlatım esnasında	K11	1
	Farklı aşamalarda	K1, K2, K5	3
	Cevap vermeyenler	K12, K13, K14	3
Toplam			33

Tablo 21 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimi yaparken izledikleri yola ilişkin sorulan soruya katılımcıların önemli bir kısmının eğitsel ilkeler teması çerçevesinde cevaplar verdikleri görülmektedir. Buna yönelik olarak ön öğrenmelerden yola çıkılarak kavram öğretimini gerçekleştirdiğini

söyleyenler K6; “kavram öğretimi için önceki yaşantılarını mümkünse kullanmaya çalışırım derse girişte öğrencilere kavramları anlatırım.” K7; “Herhangi bir kavramı öğretirken mesela feodalite önce öğrencilerimde bu kavramın karşılığının ne olup olmadığına bakarım kimler kavramı duymuş kimler hiç duymamış kimin az da olsa bir fikri var kimin hiç fikri yok sonra elde ettiğim bilgiler doğrultusunda bir durum değerlendirmesi yaparım. Ardından kavramı açıklarım, resmini gösteririm, canlandırıyorum, açıklarım.” K8; “Bir kavramı öğretirken öncelikle ne çağrıştırdığını daha önce bu kavramı duyup duymadıklarını yani öğrencilerin ön bilgilerini tespit etmeye çalışıyorum.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretimini yakından uzağa ilkesiyle gerçekleştirdiğini söyleyen K12; “örneğin ahilik kavramını verirken yakından uzağa mantığıyla sınıfta iyi insan ahlaklı insan iş meslek sahibi bağıyla anlatırım.” ve kavram öğretimini basitten karmaşığa ilkesiyle gerçekleştirdiğini söyleyen K13; “örnek kavram “devlet” önce bu kavramla ilgili ne bildiklerine bakarım. Sonra ise bu kavramı basitten zora doğru somutlaştırarak kavramı vermeye çalışıyorum.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Katılımcılardan sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimini somutlaştırma teması çerçevesinde gerçekleştirdiğini vurgulayanlar da mevcuttur. Buna yönelik kavram öğretimini somut örneklemeler yoluyla gerçekleştirdiğini söyleyenler K9; “Giriş bölümünde daha çok kullanırım. Doğrudan anlatım yöntemiyle ve somut veri ve kavram haritalarıyla destekleyerek öğretiyorum. Örneğin Türkiye’nin aritmetik nüfus yoğunluğu.” K10; “Kavramlar genelde derse giriş ve bilgi aktarılmasında kullanılır. İlerleyen dakikalarda somut örneklemeler kullanılır.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminin gerçekleştirilmesinde görsellerle desteklemenin önemine değinen K14; “kavram öğretirken öncelikle hiç öğrencide çağrışım yapmayan bir durum ise bunu görsellerle destekliyorum belki daha önce görmüş ama adını bilmedikleri için yanlış biliyor olabilirler diye görselini de gösteriyorum.” ifadesinde bulunurken, kavram öğretiminde öğrencilerin örneklemesi ve tanımlamasının önemine değinen K4; “Kavram öğretimini daha çok dersin giriş bölümünde vermeye çalışıyorum. Bu aşamayı seçmemin nedenleri de öğrencilerin ön öğrenmelerini ve konuya hazır bulunuşluğunu test etmiş oluyorum. Derse dikkat çekme ve öğrencilere bu dersle beraber neleri öğreneceklerini belirtmek ve onları motive ederek sınıfı derse güdülemede etkili olduğunu düşünüyorum derse

giriş kısmında kavram öğretiminin. Örneğin üretim dağıtım tüketim konusunda derse başlarken çocukların kendi bilgileri ile üretimi dağıtımı ve tüketimi tanımlamasını veya böyle bir eyleme örnek vermesini istiyorum. Verilen cevapların doğruluğuna göre olumlu pekiştireçler veriyorum. Devamında kavramın daha geniş tanımını ve varsa ikinci üçüncü tanımlarını açıklıyorum üretim ve tüketim kavramlarının örneğinde olduğu gibi eş anlamlısı olan arz ve talep kavramlarını sınıfa tanıtıyorum.” ifadesinde bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimi yaparken izledikleri yola ilişkin sorulan soruya katılımcıların bazılarının tercih edilen strateji teması çerçevesinde cevaplar verdikleri görülmektedir. Buna yönelik kavram öğretimini gerçekleştirirken tümdengelim yolunu tercih ettiğini söyleyen katılımcılardan **K2**; *“Genellikle tümünden gelim yöntemini tercih ediyorum öncelikle kavramın tanımını yaptıktan sonra kavramı çeşitli örneklerle destekleyerek pekişmesini sağlıyorum. Sonrasında öğrencilerden kavramla ilgili örnekler sunmalarını istiyorum. Kavramı dersin bütün aşamalarında kullanıyorum örneğin demokrasi kavramını öğretirken kavramın tanımını yapıyorum kavramın içerisinde geçen halkın kendi kendini yönetmesidir ifadesini eşitlik, adalet özgürlük, Cumhuriyet gibi kavramlarla benzer ve ayrılan yönleriyle açıklıyorum. Sonrasında öğrencilerden demokrasi kavramıyla ilişkilendirebilecekleri örnekler istiyorum.”* **K5**; *“dersin hem başında tümünden gelim yöntemini hem sonunda zihinde kalacak kavram haritalarını kullanıyorum.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Katılımcılardan sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimini öğretim yöntemleri teması çerçevesinde gerçekleştirdiğini vurgulayanlar da mevcuttur. Buna yönelik kavram öğretimini gerçekleştirirken düz anlatım yöntemini kullandığını söyleyen **K9**; *“Giriş bölümünde daha çok kullanırım. Doğrudan anlatım yöntemiyle ve somut veri ve kavram haritalarıyla destekleyerek öğretiyorum. Örneğin Türkiye'nin aritmetik nüfus yoğunluğu.”* ve kavram öğretimini gerçekleştirirken soru-cevap yöntemini kullandığını söyleyen **K15**; *“kavramı genelde dersin girişinde anlatmayı tercih ediyorum. Tümdengelim yolunu veya soru cevapla öğrenciye bulundurma yolunu tercih ediyorum. Örneğin imece kavramını köyde beraber yapılan bir çeşme üzerinden anlatmıştım.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Katılımcılardan sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimini öğrenci etkinliği teması çerçevesinde gerçekleştirdiğini vurgulayanlar da mevcuttur. Buna yönelik öğrencilerin ünite başında kavram tespiti yaptığını söyleyen **K3**; *“herhangi bir kavramdan ziyade üniteyle ilgili kavramların bütünü ile ilgili üniteye girişte öğrencilerle birlikte kavram tespiti yapıyoruz tespit ettiğimiz kavramlara bizler de ilaveler yapıp bunların farklı anlamlarını araştırmaları için ödevlendirme yapıyoruz ayrıca en az 10 kavramdan oluşan kavram bulmacası yapmalarını istiyoruz. Ünitenin girişinde kavramlarla ilgili ödev etkinliklerini yapıyoruz. Konunun girişinde yaptığımız etkinliklerin zihinlerde kalıcı olması için mutlaka kavramlarla ilgili görsellerden ve hatta videolardan da yararlanıyoruz. Ünite sonunda da mutlaka kavram etkinlikleriyle kavramlar tekrar pekiştirilmektedir. Örneğin yarımada kavramının öğretiminde öncelikle öğrenciler kavramı araştırıp sınıfta en az üç dört farklı öğrenciden tanımları alınır ve devamında yarımada kavramı ile burun ve ada gibi kavramların farkları görsellerle öğrencilere gösterilir.”* ve öğrencilerin kavramı sözlükten bulduğunu söyleyen **K11**; *“Kavram öğretimini genelde ders anlatırken veriyorum sekizinci sınıflarda ise ünite içerisindeki kavramları kendilerini sözlükten bulmasını defterlerine yazmalarını söylüyorum.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Tablo 21 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavramı dersin daha çok hangi aşamasında kullandıklarına ilişkin sorulan soruya katılımcıların çoğunluğunun cevabı giriş aşamasında kullandıkları yönündedir. Buna yönelik **K4**; *“Kavram öğretimini daha çok dersin giriş bölümünde vermeye çalışıyorum. Bu aşamayı seçmemin nedenleri de öğrencilerin ön öğrenmelerini ve konuya hazır bulunuşluğunu test etmiş oluyorum. Derse dikkat çekme ve öğrencilere bu dersle beraber neleri öğreneceklerini belirterek ve onları motive ederek sınıfı derse güdülemede etkili olduğunu düşünüyorum derse giriş kısmında kavram öğretiminin.”* **K8**; *“Kavram öğretimini daha çok dersin giriş aşamasında kullanıyorum. Örneğin sekizinci sınıf TC. İnkılap tarihi dersinde “ıslahat” kavramını öğretmek için çocuklara bu kavramı daha önce duyup duymadıklarını soruyorum daha sonra gelen cevaplara bakarak ıslah kelimesini duyduğunuz mu peki diyor ve bu kök kavramdan yola çıkıp dilimizde kötü işler yapan kişiler için “Allah seni ıslah etsin” cümlesini kuruyorum. Bu cümlelerin ne demek olduğunu tartışıp Osmanlı'daki “ıslahat” kavramının iyileştirme. Bozulan şeylerin düzeltildiği anlamına geldiğine ulaşıyoruz.”* **K10**;

”kavramlar genelde derse giriş ve bilgi aktarılmasında kullanılır. İlerleyen dakikalarda somut örneklendirmeler kullanılır.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavramı dersin daha çok hangi aşamasında kullandıklarına ilişkin sorulan soruya katılımcıların bazılarının cevabı kavramı dersin farklı aşamalarında kullandıkları yönündedir. Buna yönelik **K1**; *”Kavramı dersin farklı bölümlerinde kullanıyorum. Giriş kısmında; dikkat çekme, hedeften haberdar etme gibi durumlarda.”* **K2**; *”Genellikle tümünden gelim yöntemini tercih ediyorum öncelikle kavramın tanımını yaptıktan sonra kavramı çeşitli örneklerle destekleyerek pekişmesini sağlıyorum. Sonrasında öğrencilerden kavramla ilgili örnekler sunmalarını istiyorum. Kavramı dersin bütün aşamalarında kullanıyorum örneğin demokrasi kavramını öğretirken kavramın tanımını yapıyorum kavramın içerisinde geçen halkın kendi kendini yönetmesidir ifadesini eşitlik, adalet özgürlük, Cumhuriyet gibi kavramlarla benzer ve ayrılan yönleriyle açıklıyorum. Sonrasında öğrencilerden demokrasi kavramıyla ilişkilendirebilecekleri örnekler istiyorum.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Katılımcılardan kavramı dersin anlatımı sırasında kullandığını söyleyen katılımcı da mevcuttur. **K11**; *”Kavram öğretimini genelde ders anlatırken veriyorum sekizinci sınıflarda ise ünite içerisindeki kavramları kendilerini sözlükten bulmasını defterlerine yazmalarını söylüyorum.”* şeklinde ifade bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamaları ve kullanma nedenlerine ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamaları ve kullanma nedenlerine ilişkin görüşleri Tablo 22’de gösterilmiştir.

Tablo 22. Sosyal bilgiler öğretmenlerin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamaları ve kullanma nedenlerine ilişkin görüşleri

Tema	Kod(Nedenlere değinilmiştir)	Katılımcı	f
	Kavram Haritası	K2, K4, K5, K6, K8, K9	6
	Zihin Haritası	K2, K3, K8, K9	4

Tablo 22 (Devam). Sosyal bilgiler öğretmenlerin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamaları ve kullanma nedenlerine ilişkin görüşleri

Grafik Örgütleyiciler	Kavram Ağı	K1, K2	2
	Kavram Bulmacası	K2, K3	2
	Anlam Çözümleme Tablosu	K3	1
	Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	K3	1
	Kavramsal Değişim Metinleri	K4	1
	Düz Anlatım	K1, K2, K7, K10, K13, K15	6
Kullanılan Yöntem	Tartışma	K7, K13, K15	3
	Drama	K7, K13	2
	Soru-Cevap	K1, K10	2
	Örnek Olay	K10	1
	Gösterim	K7	1
	Benzetim	K14	1
	Sunuş Yolu (Tümdengelim) Stratejisi	K1, K2, K3, K5, K11, K12	6
Kullanılan Strateji	Buluş Yolu (Tümevarım) Stratejisi	K2, K11, K12, K14	4
	Problem Çözme	K10, K12	2
	Araştırma Ödevi	K15	1
	Toplam		46

Tablo 22 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya katılımcılarının önemli bir kısmının grafik örgütleyiciler teması çerçevesinde cevaplar verdikleri görülmektedir. Buna yönelik olarak en fazla tercih edilen grafik örgütleyicinin kavram haritası olduğuna yönelik **K5**; *"Kavram haritaları bütüncül kavramayı özünü öğrenmeyi sağlar."* **K6**; *"Kavram haritası bütünlük sağlıyor anlamlandırma kolaylaşıyor."* **K8**; *"Ben kavram öğretim yöntemlerinden daha çok kavram haritaları ve zihin haritalarını kullanıyorum kavram haritalarını özellikle konu içerisindeki kavramların öğretilmesinde faydalı buluyorum zihin haritalarını ise daha çok ders sonunda ölçme amacıyla kullanıyorum."* **K9**; *"kavram ve zihin haritalarını kullanırım nedeni ise kavramı daha somutlaştırmak ve kalıcı hale getirmek."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde en sık tercih edilen grafik örgütleyicilerden bir diğeri zihin haritalarıdır. Buna yönelik **K2**; *"tümden gelim ve tüme varım ve düz anlatım yöntemleri tercih ediyorum özellikle tümden gelim yöntemini kullanıyorum böylelikle daha kısa sürede kavram öğretiminin gerçekleştirildiğini düşünüyorum. Bunun dışında kavram ve zihin haritaları kavram ağları, kavram bulmacaları en sık*

kullandıklarımıdır. Bunlar kavramların öğretiminde bir bütünlük sağlıyor.” **K3**; *”Kavram öğretimi uygulamalarından anlam çözümleme tablosu, kavram bulmacası, tanılayıcı dallanmış ağaç, tümünden gelim, zihin haritası kullandığımız uygulamalar olup bunları kullanma nedenlerimizin başında öğrenci seviyesine uygun olmaları ile birlikte kavramın terim anlamını ve hangi alanlarla ilişkili olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmesi ve konunun anlaşılmasını kolaylaştırmalarıdır.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya grafik örgütleyicilerden kavram ağı cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K1**; *”Kavram ağları: ana başlık etrafında merkezle ilgili diğer kavramların yakınlığı anlam ilişkisi kurulur.”* şeklinde ifade de bulunmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya grafik örgütleyicilerden kavram bulmacası cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K3**; *”Kavram öğretimi uygulamalarından anlam çözümleme tablosu, kavram bulmacası, tanılayıcı dallanmış ağaç, tümünden gelim, zihin haritası kullandığımız uygulamalar olup bunları kullanma nedenlerimizin başında öğrenci seviyesine uygun olmaları ile birlikte kavramın terim anlamını ve hangi alanlarla ilişkili olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmesi ve konunun anlaşılmasını kolaylaştırmalarıdır.”* şeklinde ifade de bulunmuştur.

Tablo 22 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya katılımcılarının bazılarının kullandıkları yöntem teması çerçevesinde cevaplar verdikleri görülmektedir. Buna yönelik olarak en fazla tercih edilen yöntemin düz anlatım olduğunu yönelik **K7**; *”Kavram öğretimi yaparken açıklama, sunum, gösterim, drama, tartışma tekniklerini kullanırım. Bu yöntem ve teknikleri kullanmamın kavram öğretim bakımından yararlı olacağını düşünüyorum.”* **K13**; *”Anlatım, Tartışma, Drama.”* **K15**; *”tartışma ve anlatım tekniğini kullanırım araştırma ödevi vererek de zaman zaman kavramları öğrenmelerini amaçlıyorum.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya kullandıkları yöntem çerçevesinde tartışma cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K7**; *”kavram öğretimi yaparken açıklama, sunum, gösterim, drama, tartışma tekniklerini kullanırım. Bu yöntem ve teknikleri kullanmamın kavram öğretim bakımından yararlı olacağını düşünüyorum.”* **K15**; *”tartışma ve anlatım tekniğini*

kullanırım araştırma ödevi vererek de zaman zaman kavramları öğrenmelerini amaçlıyorum.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya kullandıkları yöntem çerçevesinde drama cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. K7; ”kavram öğretimi yaparken açıklama, sunum, gösterim, drama, tartışma tekniklerini kullanırım. Bu yöntem ve teknikleri kullanmamın kavram öğretim bakımından yararlı olacağını düşünüyorum.” K13; ”Anlatım, Tartışma, Drama” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya kullandıkları yöntem çerçevesinde soru-cevap cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. K1; ”Anlatım yöntemi, soru cevap yöntemi bu yöntemi daha somut ve kalıcı hale getirmek için kullanılabilir.” şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 22 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya katılımcılarının bazılarının kullandıkları strateji teması çerçevesinde cevaplar verdikleri görülmektedir. Buna yönelik olarak en fazla tercih edilen stratejinin sunuş yolu (tümdengelim) stratejisi olduğuna yönelik K1; ”Sunuş yolu stratejisi: kavram ilke ve genellemeleri yapılandırarak sunabilme imkânı sağlar (açıkla-karşılaştır-güçlendir).” K2; ”Tümünden gelim ve tüme varım ve düz anlatım yöntemleri tercih ediyorum özellikle tümünden gelim yöntemini kullanıyorum böylelikle daha kısa sürede kavram öğretiminin gerçekleştirildiğini düşünüyorum. Bunun dışında kavram ve zihin haritaları kavram ağları, kavram bulmacaları en sık kullandıklarımıdır. Bunlar kavramların öğretiminde bir bütünlük sağlıyor.” K11; ”Kavram öğretiminde sunuş ve buluş yöntemi. Kendim veriyorum bazen de konu ile ilgili bağlantı kurdurarak kendilerine kavramın içeriğini bulmalarını sağlıyorum çağrışım yöntemi de kullandıklarım arasında.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya kullandıkları strateji çerçevesinde buluş yolu(tümevarım) stratejisi cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik K11; ”Kavram öğretiminde sunuş ve buluş yöntemi. Kendim veriyorum bazen de konu ile ilgili bağlantı kurdurarak kendilerine kavramın içeriğini bulmalarını sağlıyorum çağrışım yöntemi de kullandıklarım arasında.” K12; ”Sunuş- buluş, araştırma inceleme yöntemi.” K14; ”Benzetme yöntemi, tümevarım. Öğrencilerin bildiklerinden yola çıkarak yakın olandan çağrışımlarda bulunurum ve parça parça bütüne yol

alırım.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya kullandıkları strateji çerçevesinde araştırma-inceleme stratejisi cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K10**; *“Düz anlatım, soru cevap, problem çözme, örnek olay.”* **K12**; *“Sunuş- buluş, araştırma inceleme yöntemi.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Tablo 22 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını kullanma nedenlerine ilişkin soruda en sık tercih ettiği kavram öğretim uygulamasını kullanma nedeninin bütünlük sağlamak olduğunu söyleyen bazı katılımcılar mevcuttur. Buna yönelik **K2**; *“Tümünden gelim ve tüme varım ve düz anlatım yöntemleri tercih ediyorum özellikle tümünden gelim yöntemini kullanıyorum böylelikle daha kısa sürede kavram öğretiminin gerçekleştirildiğini düşünüyorum. Bunun dışında kavram ve zihin haritaları kavram ağları, kavram bulmacaları en sık kullandıklarımdır. Bunlar kavramların öğretiminde bir bütünlük sağlıyor.”* **K5**; *“Kavram haritaları bütüncül kavramayı özünü öğrenmeyi sağlar.”* **K6**; *“Kavram haritası bütünlük sağlıyor anlamlandırma kolaylaştırıyor.”* Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını kullanma nedenlerine ilişkin soruda en sık tercih ettiği kavram öğretim uygulamasını kullanma nedeninin anlam ilişkisi kurmak olduğunu söyleyen bazı katılımcılar mevcuttur. Buna yönelik **K1**; *“Kavram ağları: Ana başlık etrafında merkezle ilgili diğer kavramların yakınlığı anlam ilişkisi kurulur.”* **K6**; *“Kavram haritası bütünlük sağlıyor anlamlandırma kolaylaştırıyor.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını kullanma nedenlerine ilişkin soruda en sık tercih ettiği kavram öğretim uygulamasını kullanma nedeninin kavramı somutlaştırmak, kalıcı hale getirmek olduğunu söyleyen katılımcılar da mevcuttur. **K1**; *“Anlatım yöntemi, soru cevap yöntemi bu yöntemi daha somut ve kalıcı hale getirmek için kullanılabilir.”* **K9**; *“kavram ve zihin haritalarını kullanırım nedeni ise kavramı daha somutlaştırmak ve kalıcı hale getirmek.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır Katılımcılardan **K10**, **K12**, **K13** nedenlere ilişkin görüş belirtmemişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için en çok yararlandıkları kaynak ve materyallere ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için en çok yararlandıkları kaynak ve materyallere ilişkin görüşleri Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde kavram öğretimi için en çok yararlandıkları kaynak ve materyallere ilişkin görüşleri

Kod	Katılımcı	f
Akıllı Tahta/internet	K2, K4, K9, K10, K11, K12, K14, K15	8
Ders Kitabı	K2, K4, K6, K8, K11	5
Görsel/Fotoğraf/Resim/Poster	K2, K3, K7, K13	4
Çalışma Yaprağı	K1, K2, K8	3
Günlük Olay/Haber	K2, K3, K13	3
Yardımcı Kaynak	K2, K8, K12	3
Kavram Haritaları	K5, K9	2
Harita /Küre	K3, K10	2
Video	K7, K11	2
Sayısal Veriler	K9, K13	2
Sözlük	K4, K11	2
Özet/Not	K5	1
Kavram Ağı	K5	1
Edebi Ürünler	K3	1
Toplam		39

Tablo 23 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerine, sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için en çok yararlandığınız kaynak ve materyalleri nelerdir sorusuna katılımcıların önemli bir kısmının cevabı akıllı tahta/internet olduğu yönündedir. Buna yönelik **K2**; *"ders kitabı, yardımcı kaynaklar, çalışma yaprakları, EBA ve morpa uygulamaları. Yine konuya uygun fotoğraflar ve güncel olaylar tercih ettiklerim arasında kalıcılığın sağlanmasında ve dersin eğlenceli hale gelmesinde etkili oluyor."* **K4**; *"TDK sözlüğü internet sayfası, Wikipedia, bilimsel araştırma ve makaleler yayımlanan internet sitelerine başvurduğumu söyleyebilirim. Ders kitabında yer alan sözlüğe de başvurabiliyorum."* **K9**; *"Kavram haritaları, sayısal veriler, İnternet"* **K12**; *"EBA, morpa kampüs, akıllı defterler"* **K15**; *"teknoloji çağında olduğumuz için hemen o an internete bağlı olan akıllı tahtadan sığağa sığağına kavrama öğrencilerle beraber bakıyoruz."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine derslerinde kavram öğretiminde en fazla hangi kaynak ve materyalleri kullanıyorsunuz sorusuna katılımcıların bazılarının cevabı ders

kitabı olduğu yönündedir. Buna yönelik **K6**; *"Ders kitabı."* **K8**; *"Ders kitabı, çalışma yaprağı, derse yardımcı kaynaklar."* **K11**; *"ders kitabı, EBA, videolar, sözlük."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine derslerinde kavram öğretiminde en fazla hangi kaynak ve materyalleri kullanıyorsunuz sorusuna katılımcıların bazılarının cevabı görsel/fotoğraf/resim/poster gibi kavram öğretimini görselleştiren materyaller olduğu yönündedir. Buna yönelik **K3**; *"Sosyal bilgilerde kavram öğretiminde yararlandığım kaynak ve materyaller edebi ürünler, haber metinleri, fotoğraf, resim ve haritalardır. Bunları yoğun olarak şekilde kullanma nedenlerimizin başında o kavramın yaşamla ilgisini öğrencinin kurabilmesini sağlamaktır."* **K7**; *"sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için en çok resimler videolar posterlerden yararlanıyorum."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine derslerinde kavram öğretiminde en fazla hangi kaynak ve materyalleri kullanıyorsunuz sorusuna çalışma yaprakları cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K1**; *"kavram öğretiminde çalışma yaprakları kullanılarak etkili bir kavram öğretimi ve kavram yanlışları tespit edilerek etkili bir sunum gerçekleştirilebilir."* **K8**; *"Ders kitabı, çalışma yaprağı, derse yardımcı kaynaklar."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine derslerinde kavram öğretiminde en fazla hangi kaynak ve materyalleri kullanıyorsunuz sorusuna günlük olay/haber cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K2**; *"Ders kitabı, yardımcı kaynaklar, çalışma yaprakları, EBA ve morpa uygulamaları. Yine konuya uygun fotoğraflar ve güncel olaylar tercih ettiklerim arasında kalıcılığın sağlanmasında ve dersin eğlenceli hale gelmesinde etkili oluyor."* **K3**; *"Sosyal bilgilerde kavram öğretiminde yararlandığım kaynak ve materyaller edebi ürünler, haber metinleri, fotoğraf, resim ve haritalardır. Bunları yoğun olarak şekilde kullanma nedenlerimizin başında o kavramın yaşamla ilgisini öğrencinin kurabilmesini sağlamaktır."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine derslerinde kavram öğretiminde en fazla hangi kaynak ve materyalleri kullanıyorsunuz sorusuna yardımcı kaynak cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K8**; *"Ders kitabı, çalışma yaprağı, derse yardımcı kaynaklar."* **K12**; *"EBA, morpa kampüs, akıllı defterler."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumu ve yeterliliğine ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumu ve yeterliliğine ilişkin görüşleri Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumu ve yeterliliğine ilişkin görüşleri

Kod	Katılımcı	f
Kavram Haritası	K2, K3, K8, K11	4
Kavram Bulmacası	K2, K8, K11, K14	4
Harita	K2, K9	2
Resim/Fotoğraf	K9, K11	2
Tablo	K2, K9	2
Kavram Ağı	K3	1
Yapılandırılmış Grid	K3	1
Kavram Eşleştirme	K3	1
Zihin Haritası	K3	1
Kod		
Yeterli Görmüyorum	K1, K2, K4, K5, K7, K8, K11, K12, K13, K14, K15	11
Yeterli Görüyorum	K3, K6, K9, K10	4
Toplam		33

Tablo 24 incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumuna ilişkin sorulan soruya katılımcıların önemli bir kısmının cevabı kavram haritası kullanıldığı yönündedir. Buna yönelik **K2**; “*Ders kitaplarında kavramı öğretim uygulamalarına çok az yer veriliyor. Öğretmenlere örnek teşkil edecek sayı ya da çeşitlilik konusunda yetersiz en sık rastladıklarım kavram bulmacaları ve kavram haritaları, tablo ve harita çeşitleri. Bunların da yeterli olduğunu düşünmüyorum bilgi yığınlarından ziyade görsel öğelere fotoğraf resim vb. yer verilmesi ders kitaplarının etkililiğini artıracaktır.*” **K8**; “*Kavram haritaları ve bulmacalar. Ders kitaplarında kavramların daha çok tanımına yer verilmiş bu kapsamda kavramla ilgili gündelik hayatla bağlantı kurulacak örnekler ve resimler kullanılabilir.*” **K11**; “*Daha açıklayıcı olmalı kavramların tek tek tanımı yapılmalı ders başlamadan kitabın başında kavramların tanımı verilmeli. Ders kitabında kavram haritaları ve kavram bulmacaları, fotoğraf ve resimler var.*” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumuna ilişkin sorulan soruya katılımcıların önemli bir kısmının cevabı kavram

bulmacası kullanıldığı yönündedir. Buna yönelik **K8**; “*Kavram haritaları ve bulmacalar. Ders kitaplarında kavramların daha çok tanımına yer verilmiş bu kapsamda kavramla ilgili gündelik hayatla bağlantı kurulacak örnekler ve resimler kullanılabilir.*” **K11**; “*daha açıklayıcı olmalı kavramların tek tek tanımı yapılmalı ders başlamadan kitabın başında kavramların tanımı verilmeli. Ders kitabında kavram haritaları ve kavram bulmacaları, fotoğraf ve resimler var.*” **K14**; “*Bulmaca etkinliği kitaplarda kullanılıyor. Kavram öğretimi bakımından sadece kitaplar yetersiz çünkü çocukların bilmediği ve unuttuğu birçok kavram oluyor.*” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumuna ilişkin sorulan soruya harita kullanıldığını söyleyen katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K2**; “*Ders kitaplarında kavramı öğretim uygulamalarına çok az yer veriliyor. Öğretmenlere örnek teşkil edecek sayı ya da çeşitlilik konusunda yetersiz en sık rastladıklarım kavram bulmacaları ve kavram haritaları, tablo ve harita çeşitleri. Bunların da yeterli olduğunu düşünmüyorum bilgi yığınlarından ziyade görsel öğelere fotoğraf resim vb. yer verilmesi ders kitaplarının etkililiğini artıracaktır.*” **K9**; *Normal haritalar, kavram haritaları ve tablo, resim ve fotoğraf. Gayet yeterli ve destekleyici buluyorum.*” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumuna ilişkin sorulan soruya resim/fotoğraf kullanıldığını söyleyen katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K11**; “*Daha açıklayıcı olmalı kavramların tek tek tanımı yapılmalı ders başlamadan kitabın başında kavramların tanımı verilmeli. Ders kitabında kavram haritaları ve kavram bulmacaları, fotoğraf ve resimler var.*” şeklinde ifade bulunmuştur.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumuna ilişkin sorulan soruya tablo kullanıldığını söyleyen katılımcılar da mevcuttur. **K9**; “*Normal haritalar, kavram haritaları ve tablo, resim ve fotoğraf. Gayet yeterli ve destekleyici buluyorum.*” şeklinde ifade bulunmuştur.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumuna ilişkin sorulan soruya kavram ağı, yapılandırılmış grid, kavram eşleştirme, zihin haritası cevabını veren **K3**; “*Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretimi ile ilgili kavram ağı, yapılandırılmış grid, görsel ile kavram eşleştirmesi, zihin*

haritası, kavram haritası gibi strateji yöntem teknikler kullanılmaktadır. Her konu ile ilgili kavram öğretimi uygulamasının bulunması yeterliliği ile ilgili önemli bir göstergedir.” şeklinde ifadede bulunmuştur.

Tablo 24 incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yeterliliğine ilişkin sorulan soruya katılımcıların çoğunluğunun cevabı yeterli olmadığı yönündedir. Buna yönelik **K2**; *”Ders kitaplarında kavramı öğretim uygulamalarına çok az yer veriliyor. Öğretmenlere örnek teşkil edecek sayı ya da çeşitlilik konusunda yetersiz en sık rastladıklarım kavram bulmacaları ve kavram haritaları, tablo ve harita çeşitleri. Bunların da yeterli olduğunu düşünmüyorum bilgi yığınlarından ziyade görsel öğelere fotoğraf resim vb. yer verilmesi ders kitaplarının etkililiğini artıracaktır.”* **K5**; *”Yetersiz buluyorum. Kavram haritaları ve etkinlikleri çok olmalı.”* **K7**; *”Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğrenimi için kullanılan materyalleri teknikleri stratejileri yöntemleri yeterli gördüğümü söyleyemem. Örnek vermek gerekirse sekizinci sınıf Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinde fazlasıyla kavramlarla karşılaşıyoruz bu kavramlardan bazıları hakkında öğrencilerin bilgisinin olmadığını görüyoruz. Harp, maarif, evkaf, zaviye manda vb. gibi kavramların öğretilmesi için ders kitaplarında yeterli materyal, görsel, karikatür, hikaye bulunmamaktadır. Bu öğrenmeleri biz öğretmenler bireysel çalışmalarımızda gerçekleştirmekteyiz.”* **K12**; *”Kitaplar çok detaylı, ayrıntı çok fazla yöntem teknik yönünden yetersiz.”* **K15**; *”Kavram öğretimi ne yazık ki çok zayıf. Öğrencilerin ilgisini çekmiyor. Yurt dışında bir ders kitabında Divanı hümayun üyelerini anlatan bir resim görmüştüm onların ders kitabında çok güzel ve kalıcı öğrenmeyi sağlıyordur.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır

Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının yeterliliğine ilişkin sorulan soruya katılımcıların bazılarının cevabı yeterli olduğu yönündedir. Buna yönelik **K3**; *”Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretimi ile ilgili kavram ağı, yapılandırılmış grid, görsel ile kavram eşleştirmesi, zihin haritası, kavram haritası gibi strateji yöntem teknikler kullanılmaktadır. Her konu ile ilgili kavram öğretimi uygulamasının bulunması yeterliliği ile ilgili önemli bir göstergedir.”* **K6**; *”Yeterli buluyorum. Kavram haritalarının konunun başında gösterilmesi faydalı olacaktır.”* **K10**; *”kitap içerik olarak bazı ünitelerde yoğun olsa da yeterli düzeyde özellikle konu sonu etkinlikler gayet iyi”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamaları ve etkili bulma nedenlerine ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamaları ve etkili bulma nedenlerine ilişkin görüşleri Tablo 25’te gösterilmiştir.

Tablo 25. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamaları ve etkili bulma nedenlerine ilişkin görüşleri

Tema	Kod (Nedenlere değinilmiştir)	Katılımcı	f
Grafik Örgütleyiciler	Kavram Haritası	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K12	9
	Zihin Haritası	K2, K3, K8, K9	4
	Kavram Ağı	K1, K4	2
	Kavram Bulmacası	K3, K11	2
	Kavramsal Değişim Metinleri	K3, K4	2
	Boşluk Doldurma	K3	1
	Kavram Karikatürü	K3	1
	Kelime İlişkilendirme Testi	K3	1
	Yapılandırılmış Grid	K3,	1
	Düz Anlatım	K7, K10	2
Kullanılan Yöntem	Drama	K7	1
	Gösterip Yaptırma	K15	1
	Örnek Olay	K10	1
	Rol Oynama	K7	1
Kullanılan Strateji	Sunuş Yolu (Tümdengelim) Stratejisi	K1, K5	2
	Buluş Yolu (Tümevarım) Stratejisi	K5, K11	2
	Problem Çözme	K10	1
	Görsel/Resim	K7, K14	2
Somutlaştırma	Görsel Kavram Eşleştirmesi	K3	1
	Animasyon	K14	1
	Cevap vermeyen	K13	1
Toplam			39

Tablo 25 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya katılımcılarının önemli bir kısmının grafik örgütleyiciler teması çerçevesinde cevaplar verdikleri görülmektedir. Buna yönelik olarak en etkili olduğu düşünülen grafik örgütleyicinin kavram haritası olduğuna yönelik **K1**; “*Kavram haritası tekniği*,

kavram ağırları tekniği etkili olarak kullanılabilir. Gruplama anlamlandırma ve zihinsel bir kalıcılık için etkili birer teknik olarak kullanılmaktadır.” **K2**; “Kavram haritalarının etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü kavram haritaları ana kavram ve buna bağlı diğer kavramların bir arada ve bütünlük içerisinde sunulmasına imkan sağlıyor. Bu durum öğrencilerin bilgiyi anlamlandırması ve kalıcı hale getirmesinde etkili oluyor.” **K6**; “Kavram haritası bütünlük sağlıyor. Bu nedenle çok kullanıyorum.” **K9**; “En etkili olanları kavram ve zihin haritalarıdır. Çünkü bunlar kavramları daha somut hale getirip öğrenmeyi kalıcı hale getirir.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde katılımcılar tarafından etkili olduğu düşünülen grafik örgütleyicilerden bir diğeri zihin haritalarıdır. Buna yönelik **K3**; “Farklı sınıf seviyelerine göre kavram öğretim uygulamalarının etkisinin farklılaşacağını düşünmekteyim. Alt sınıflarda daha çok kavram bulmacası, görsel-kavram eşleştirmesi, kavram karikatürleri, boşluk doldurma etkinliklerinin etkili olduğunu düşünmekteyim. Üst sınıflarda ise kavram haritası, zihin haritası, yapılandırılmış grid, kelime değişim metinleri, kelime ilişkilendirme testleri gibi daha üst biliş etkinliklerinin daha etkili olacağını düşünmekteyim.” **K8**; “Zihin haritaları çocuklardaki zihinsel yaratıcılığı geliştiriyor. Konuyla ilgili ölçme değerlendirme fırsatı sunuyor.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde katılımcılar tarafından etkili olduğu düşünülen grafik örgütleyicilerden bir diğeri kavram ağırlarıdır. Buna yönelik **K1**; “Kavram haritası tekniği, kavram ağırları tekniği etkili olarak kullanılabilir. Gruplama anlamlandırma ve zihinsel bir kalıcılık için etkili birer teknik olarak kullanılmaktadır.” **K4**; “Örümcek harita, kavram ağırları, kavramsal değişim metinleri gibi tekniklerin etkili olduğunu düşünüyorum.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde katılımcılar tarafından etkili olduğu düşünülen grafik örgütleyicilerden bir diğeri kavram bulmacalarıdır. Buna yönelik **K11**; “Kendi yöntemleriyle araştırıp buldukları daha etkili oluyor. Buluş yönteminin etkili olduğunu düşünüyorum. Bulmacalarda kavramların bir bütün halinde sunulmasını sağlıyor.” şeklinde ifade bulunmuştur. Kavram öğretiminde katılımcılar tarafından etkili olduğu düşünülen grafik örgütleyicilerden bir diğeri kavramsal değişim metinleridir. Buna yönelik **K4**; “Örümcek harita, kavram ağırları, kavramsal değişim metinleri gibi tekniklerin etkili olduğunu düşünüyorum.” şeklinde ifade bulunmuştur.

Tablo 25 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya kullanılan yöntemler teması çerçevesinde cevaplar veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik olarak en etkili olduğu düşünülen yöntemlerden birinin düz anlatım yöntemi olduğuna yönelik **K7**; *“Anlatım Açıklama: Kavramı açıklıyorum, anlatıyorum. Gösterdiğim resmi açıklamamla destekliyorum.”* **K10**; *“Genelde öğrenci düzeyine göre yöntem teknikler değişmekte. Kavramları somutlaştırmaya yönelik teknikleri uygulayım. Problem çözme, örnek olay ve düz anlatım en önemlileridir.”* Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde en etkili olduğu düşündükleri yöntemlerden birinin gösterip-yaptırma olduğuna yönelik **K15**; *“Gösterip yaptırma öğrencilerin görmesi ve dokunması öğrenmeyi daha kolay hale getiriyor örneğin ilk çağda tablete yazı kavramını sınıfta oyun hamurundan kil tablet yaparak etkili bir şekilde öğrenmiştik.”* şeklinde ifadede bulunmuştur.

Tablo 25 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya kullanılan stratejiler teması çerçevesinde cevaplar veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik olarak en etkili olduğu düşünülen stratejilerden birinin sunuş yolu stratejisi olduğuna yönelik **K1**; *“Sunuş yolu stratejisini kullanırken, yapılandırmacı bir bakış açısı içinde ezbere dayalı bir sunumla değil de analiz ederek, anlam ilişkisi kurarak ve aktarım yaparak daha etkili bir sunum gerçekleştirilebilir.”* **K5**; *“Özü kavrayacak tümünden gelim kavram haritalarını açarak ve tersten tüme varım yöntemini de kullanarak.”* Sosyal bilgiler öğretmenlerinden kavram öğretiminde en etkili olduğu düşündükleri stratejilerden birinin buluş yolu stratejisi olduğuna yönelik **K11**; *“Kendi yöntemleriyle araştırıp buldukları daha etkili oluyor. Buluş yönteminin etkili olduğunu düşünüyorum. Bulmacalarda kavramların bir bütün halinde sunulmasını sağlıyor.”* şeklinde ifadede bulunmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden kavram öğretiminde en etkili olduğu düşündükleri stratejilerden birinin problem çözme stratejisi olduğuna yönelik **K10**; *“Genelde öğrenci düzeyine göre yöntem teknikler değişmekte. Kavramları somutlaştırmaya yönelik teknikleri uygulayım. Problem çözme, örnek olay ve düz anlatım en önemlileridir.”* şeklinde ifadede bulunmuştur.

Tablo 25 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamalarına ilişkin soruya somutlaştırma teması çerçevesinde cevaplar veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik olarak kavram öğretiminde en etkili olduğu düşünülen somutlaştırmaya dayalı olarak kullanılan görsel/resim cevabını veren **K7**; *“Gösterim (sunum): Öğrenciye bilmediği bir kavram ile ilgili bir resim gösteriyorum. Böylece öğrenci kavram hakkında bir bilgi sahibi oluyor. Örnek kervansaray kavramı için bir kervansaray resmi.”* **K14**; *“Animasyonlar varsa onlardan yararlanıyorum. Görsellerden yararlanıyorum. Ne kadar fazla duyusuna hitap eder kalıcı sağlarsam ona odaklanıyorum.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde en etkili olduğu düşünülen somutlaştırmaya dayalı olarak kullanılan görsel kavram eşleştirmesi cevabını veren **K3**; *“Farklı sınıf seviyelerine göre kavram öğretim uygulamalarının etkisinin farklılaşacağını düşünmekteyim. Alt sınıflarda daha çok kavram bulmacası, görsel-kavram eşleştirmesi, kavram karikatürleri, boşluk doldurma etkinliklerinin etkili olduğunu düşünmekteyim. Üst sınıflarda ise kavram haritası, zihin haritası, yapılandırılmış grid, kelime değişim metinleri, kelime ilişkilendirme testleri gibi daha üst biliş etkinliklerinin daha etkili olacağını düşünmekteyim.”* şeklinde ifadede bulunmuştur.

Tablo 25 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını etkili bulma nedenlerine ilişkin soruya kavram haritasını etkili bulma nedenlerini açıklayan bazı katılımcılar bulunmaktadır. Buna yönelik **K1**; *“Kavram haritası tekniği, kavram ağları tekniği etkili olarak kullanılabilir. Gruplama anlamlandırma ve zihinsel bir kalıcılık için etkili birer teknik olarak kullanılmaktadır.”* **K2**; *“Kavram haritalarının etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü kavram haritaları ana kavram ve buna bağlı diğer kavramların bir arada ve bütünlük içerisinde sunulmasına imkan sağlıyor. Bu durum öğrencilerin bilgiyi anlamlandırması ve kalıcı hale getirmesinde etkili oluyor.”* **K7**; *“Kavram haritası bütünlük sağlıyor. Bu nedenle çok kullanıyorum.”* **K8**; *“Kavram haritaları konuyla ilgili bir bütünlük sağlıyor.”* **K9**; *“En etkili olanları kavram ve zihin haritalarıdır. Çünkü bunlar kavramları daha somut hale getirip öğrenmeyi kalıcı hale getirir.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda kavram

haritasını etkili bulma nedenleri incelendiğinde anlamlandırma, kalıcılık sağlama, bütünlük sağlama amaçlı kullandıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını etkili bulma nedenlerine ilişkin soruya zihin haritasını etkili bulma nedenlerini açıklayan bazı katılımcılar bulunmaktadır. Buna yönelik **K2**; *“Kullandığım zihin haritaları ile kavramın görsellerle desteklenip, öğrencilerin zihinlerinde farklı çağrışımlar yapması desteklenir ve öğrencilere yaratıcı düşünme olanağı verir.”* **K8**; *“Zihin haritaları çocuklardaki zihinsel yaratıcılığı geliştiriyor. Konuyla ilgili ölçme değerlendirme fırsatı sunuyor.”* **K9**; *“En etkili olanları kavram ve zihin haritalarıdır. Çünkü bunlar kavramları daha somut hale getirip öğrenmeyi kalıcı hale getirir.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda zihin haritasını etkili bulma nedenleri incelendiğinde yaratıcılığı geliştirme ve somutlaştırma amaçlı kullandıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkili bulma nedenlerine ilişkin soruya animasyon ve gösterip yaptırma yöntemini etkili bulma nedenlerini daha fazla duyuya hitap etme olarak açıklayan katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K14**; *“Animasyonlar varsa onlardan yararlanıyorum. Görsellerden yararlanıyorum. Ne kadar fazla duyusuna hitap eder kalıcı sağlarsam ona odaklanıyorum.”* **K15**; *“Gösterip yaptırma öğrencilerin görmesi ve dokunması öğrenmeyi daha kolay hale getiriyor örneğin ilk çağda tablete yazı kavramını sınıfta oyun hamurundan kil tablet yaparak etkili bir şekilde öğrenmiştik.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkili bulma nedenlerine ilişkin soruya drama yöntemini etkili bulma nedenini kalıcılık olarak açıklayan **K7**; *“Drama tekniğini kavram öğretiminin kalıcılığını sağlamak için kullanıyorum.”* şeklinde ifade bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkili bulma nedenlerine ilişkin soruya bulmacaları etkili bulma nedenini bütünlük sağlama olarak açıklayan **K11**; *“Bulmacalarda kavramların bir bütün halinde sunulmasını sağlıyor.”* şeklinde ifade bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanıp kullanmama durumları ve kullandıkları teknoloji ve uygulamalara ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanıp kullanmama durumları ve kullandıkları teknoloji ve uygulamalara ilişkin görüşleri Tablo 26’da gösterilmiştir.

Tablo 26. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanım durumlarına ilişkin görüşleri

Kod(Kullanılan Uygulama)	Katılımcı	f
Akıllı Tahta/Bilgisayar	K1, K9, K10, K15	4
Resmi ve Özel Portallar	K2, K5, K10, K12	4
Web 2 Araçları	K1, K2, K3	3
Eğitsel Oyun	K2, K4, K7	3
Animasyon	K2, K7	2
Film/Çizgi Film	K7	1
Açık uçlu Öğrenme Ortamı	K4	1
Web Tabanlı Öğrenme Ortamı	K4	1
Kod(Kullanma Durumu)		
Kullanıyorum	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K12, K14, K15	12
Kullanmıyorum	K8, K11, K13	3
Toplam		34

Tablo 26 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu kavram öğretiminde bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Buna yönelik **K2**; “Evet sosyal bilgiler dersi için oluşturulmuş eğitim portallarından yararlanıyorum eğitsel oyunlar bilgi yarışmaları animasyonlar eba ve morpa siteleri sınırlı da olsa Web 2 araçlarından word wall ve puzzle maker uygulamalarını kullanıyorum.” **K7**; “Kavram öğretiminde bilgisayar destekli öğretim yöntem ve tekniklerini çoğunlukla kullanıyorum animasyonlar, oyunlar, çizgi filmler, filmler en çok kullandığım bilgisayar destekli materyallerdir.” **K12**; “Kullanıyorum eba, morpa, vitamin öğrenci motivasyonunu daha da arttırıyor.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanmadıklarını söyleyen katılımcılarda mevcuttur. Buna yönelik **K8**; “Kullanmıyorum.” **K11**; “Kullanmadım hiç.” **K13**; “Kullanmadım.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Tablo 26 incelendiğinde bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullandıklarını ifade eden katılımcıların bazıları akıllı tahta/bilgisayar kullandıklarını

belirtmişlerdir. Buna yönelik **K1**; “Bilgisayar destekli bir kavram öğretimi için teknolojiden faydalaniyorum akıllı tahta ile web 2 tasarımı olan uygulamalar word wall, mind meister aracılığıyla kavram öğretimini çok daha etkili eğlenceli ve kalıcı bir etkinlik haline getirebiliyoruz.” **K9**; “Akıllı tahtada grafik sayısal verilerin somutlaştırılmasında kullanırım.” **K10**; “Genellikle dersler akıllı tahta destekli olarak geçmektedir. Eba, sosyal bilgilere ait siteler, program ve sunular bazıları.” **K15**; “Kesinlikle kullanıyorum en aktif akıllı tahta ve bilgisayar.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Bilgisayar destekli kavram öğretiminde resmi ve özel portalları kullandığını belirten katılımcılarda mevcuttur. Buna yönelik **K2**; “Evet sosyal bilgiler dersi için oluşturulmuş eğitim portallarından yararlanıyorum eğitsel oyunlar bilgi yarışmaları animasyonlar eba ve morpa siteleri sınırlı da olsa Web 2 araçlarından word wall ve puzzle maker uygulamalarını kullanıyorum.” **K5**; “Resmi özel eğitim portallarından uygun gördüklerimi.” **K12**; “Kullanıyorum eba, morpa, vitamin öğrenci motivasyonunu daha da arttırıyor.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Bilgisayar destekli kavram öğretimini gerçekleştirirken Web 2 araçlarını kullandığını belirten katılımcılar da mevcuttur. **K1**; “Bilgisayar destekli bir kavram öğretimi için teknolojiden faydalaniyorum akıllı tahta ile web 2 tasarımı olan uygulamalar word wall, mind meister aracılığıyla kavram öğretimini çok daha etkili eğlenceli ve kalıcı bir etkinlik haline getirebiliyoruz.” **K2**; “Evet sosyal bilgiler dersi için oluşturulmuş eğitim portallarından yararlanıyorum eğitsel oyunlar, bilgi yarışmaları, animasyonlar, eba ve morpa siteleri sınırlı da olsa Web 2 araçlarından word wall ve puzzle maker uygulamalarını kullanıyorum.” **K3**; “Sık kullanmamakla birlikte Word Wall etkinliklerini kullanıyorum. Mind meister etkinliği ile de uygulama yapmıştım.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Bilgisayar destekli kavram öğretimini gerçekleştirirken eğitsel oyun kullandığını belirten katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K4**; “Öğretici programlar, eğitimsel oyunlar, açık uçlu öğrenme ortamları, web tabanlı öğrenme ortamları.” **K7**; “Kavram öğretiminde bilgisayar destekli öğretim yöntem ve tekniklerini çoğunlukla kullanıyorum animasyonlar, oyunlar, çizgi filmler, filmler en çok kullandığım bilgisayar destekli materyallerdir.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Bilgisayar destekli kavram öğretimini gerçekleştirirken animasyon kullandığını belirten katılımcılar da mevcuttur. **K2**; “Evet sosyal bilgiler dersi için oluşturulmuş eğitim portallarından yararlanıyorum eğitsel oyunlar, bilgi

yarışmaları, animasyonlar, eba ve morpa siteleri sınırlı da olsa Web 2 araçlarından word wall ve puzzle maker uygulamalarını kullanıyorum.” şeklinde ifadeye bulunmuştur. Bilgisayar destekli kavram öğretimini gerçekleştirirken açık uçlu öğrenme ortamlarını ve web tabanlı öğrenme ortamını kullandığını belirten **K4**; “Öğretici programlar, eğitimsel oyunlar, açık uçlu öğrenme ortamları, web tabanlı öğrenme ortamları.” şeklinde ifadeye bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkında aldıkları eğitime ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkında aldıkları eğitime ilişkin görüşleri Tablo 27’de gösterilmiştir.

Tablo 27. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkında aldıkları eğitime ilişkin görüşleri

Kod	Katılımcı	f
Üniversite Hariç Eğitim Almadım	K2, K4, K6, K8, K10, K11, K14	7
Eğitim Almadım	K1, K7, K9, K12, K13, K15	6
Eğitim Aldım	K3	1
Görüş Belirtmeyen	K5	1
Toplam		15

Tablo 27 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu kavram öğretim uygulamaları ile ilgili herhangi bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları üniversite hariç herhangi bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Buna yönelik **K4**; “Üniversite eğitimim dışında herhangi bir eğitim almadım bu konularda yazılan makalelere zaman zaman göz attım ve pegem akademi yayıncılıkta Halil Tokcan’ın yayınladığı sosyal bilgilerde kavram öğretimi adlı kitabı okudum.” **K8**; “Üniversite hayatında öğretim yöntem teknikleri dersi kapsamında ve KPSS sınavına hazırlanırken daha çok bilgi edindim ama uygulamalı olarak bir eğitim almadım yeterli olduğumu düşünmüyorum bu kapsamda sosyal bilgiler öğretmenlerine kavram öğretimi ve uygulama aşamalarını içeren ikincisi bir hizmet içi eğitim verilebilir.” **K11**; “Sadece üniversitedeki eğitimde görmüştüm kavram haritaları konusunu aldığım eğitimi kapsamlı bir şekilde derslerde uygulayamıyorum. Ders saatleri maalesef buna uygun değil.” **K14**; “Aldık ancak yeterli bir eğitim değildi üniversitede odaklanılması gereken asıl konular bunlar bence bilgilerden ziyade bir

insana nasıl aktarım yapabiliriz yoksa bilgiler her zaman elimizin altında yüzlerce kaynakta yazıyor.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretim uygulamaları ile ilgili herhangi bir eğitim almadığını söyleyen katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik K7; ”Kavram öğretimi hakkında maalesef herhangi bir eğitim almadım aldıysam da bende kalıcı bir izi olmadı.” K15; ”Herhangi bir eğitim almadım. Ama almak isterdim.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretim uygulamaları ile ilgili eğitim aldığını belirten K3; ”Lisans eğitimi süresince kavram öğretimi ile ilgili bir eğitim almamıştım ancak yüksek lisans eğitimim esnasında aldığım sosyal bilgiler eğitiminde kavram yanılgıları dersi kavram öğretimi ile ilgili eksikliğin giderilmesine ve farkındalığının artmasına katkı sağladı kavram öğretimiyle ilgili strateji yöntem ve tekniklerin kapsamının ne kadar geniş olduğunu fark ettim eğitim gayet etkiliydi ancak tek dönem değil de iki dönem olsaydı daha çok faydalı olurdu.” şeklinde ifade edilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullanmanın öğrenci üzerindeki etkilerine ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullanmanın öğrenci üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri Tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 28. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullanmanın öğrenci üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri

Kod	Katılımcı	f
Kalıcı öğrenme gerçekleşir.	K1, K2, K5, K7, K11	5
Somutlaştırma	K2, K11, K14, K15	4
Katılım sağlar	K2, K3, K4, K8	4
Anlamli öğrenme gerçekleşir	K1, K2, K7, K14	4
Dersler eğlenceli hale gelir	K1, K2, K14	3
İlgi ve dikkat çeker	K4, K6, K8	3
Başarı artar	K10, K12	2
Etkili öğrenme	K1, K3	2
İstek ve motivasyon artar	K1, K12	2
Sözel ifade gücünü geliştir	K4	1
Kaygı düzeyini düşür	K12	1
Bütünlük ve ilişkilendirme sağlar	K1	1
Kavramları ayırt edebilmeyi sağlar	K3	1
Öğrenmeyi kolaylaştırır	K7	1
Basitten zora doğru yapılabilir	K13	1

Tablo 28 (Devam). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullanmanın öğrenci üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri

Öğrenmeleri somut olarak test edilebilir	K9	1
Toplam		36

Tablo 28 incelendiğinde kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya katılımcıların bazıları kalıcı öğrenmelerin gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Buna yönelik **K5**; *"Hazırlayıp not aldırduğım kavram haritalarının akılda kalıcı olduğunu gözlemliyorum."* **K7**; *"Kavram öğretimi için farklı yöntem ve teknikler kullandığımda öğrencilerin öğreniminin kolaylaştığını kalıcı hale geldiğini görebiliyorum örnek vermem gerekirse matbaanın icadı ile ilgili bir bölümü dersleri işlerken öğrencilerimin çoğunun matbaanın ne olduğu hakkında bilgisi olmadığını fark ettim daha sonra uyguladığım kavramı öğrenmesi tekniğiyle matbaa kavramını sınıftaki bütün öğrencilerin anlamlandırmasını öğrenmesini sağladım."* **K11**; *"Konuyu somutlaştırmaları daha güzel oluyor ve unutmuyorlar."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya somutlaştırma yönünde cevap veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K14**; *"Öğrenciler tabii ki değişikliği seviyor düz anlatım değil de onlara somutlaştırarak aktarmak ve anlatmak daha anlamlı oluyor bir de onlara bunun içinde kullanarak anlatıyorsak daha da keyif alıyorlar."* **K15**; *"Tabii ki görüyorum konuyu somutlaştırmak için yöresel kavramını işlerken öğrencilerimiz yöresel yemek ürünleri yaptılar onlar ile dersi işledik hem yedik hem öğrendik."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya katılım sağladığını yönünde görüş belirten katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K4**; *"Örümcek harita ve kavram ağıları öğrenciler için biraz daha ilgisini çekiyor ve aktif katılımını sağlıyor kavramsal değişim metinleri tekniği sözel ifade gücünü geliştirmelerine katkı sağlıyor."* **K8**; *"Öğrencilerin dikkatini çekiyor dersin daha ilgi çektiğini düşünüyorum öğrencileri aktif hale getiriyor."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya katılımcılardan bazıları anlamlı öğrenme gerçekleşir yönünde görüş belirtmişlerdir. Buna yönelik **K1**;

"Daha anlamlı istekli ve eğlenceli bir ders içi atmosfer oluşuyor bu durumda etkili bir öğrenme ortamının oluşmasına imkan sağlıyor anlam ilişkisi kurma, bütünlük ilişkilendirme ve kalıcılık açısından çok verimli dönütler sağlanmıştır." **K2**; *"Evet özellikle soyut konuların somutlaştırılmasında ve öğrencilerin bilgiyi anlamlandırmasında etkili oluyor dersleri eğlenceli hale getirip öğrencilerin aktif katılımını sağlıyor bu durum bilgilerin ve kavramların uzun süre hatırlanmasını ve kalıcı izli olmasını sağlıyor."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya dersler eğlenceli hale gelir yönünde cevap veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K1**; *"Daha anlamlı istekli ve eğlenceli bir ders içi atmosfer oluşuyor bu durumda etkili bir öğrenme ortamının oluşmasına imkan sağlıyor anlam ilişkisi kurma, bütünlük ilişkilendirme ve kalıcılık açısından çok verimli dönütler sağlanmıştır."* **K14**; *"Öğrenciler tabii ki değişikliği seviyor düz anlatım değil de onlara somutlaştırarak aktarmak ve anlatmak daha anlamlı oluyor bir de onlara bunun içinde kullanarak anlatıyorsak daha da keyif alıyorlar."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya öğrencilerin ilgi ve dikkat çektiğini belirten katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K6**; *"Farklı uygulamalar öğrencilerin dikkatini çekmek için faydalı olacaktır."* **K8**; *"Öğrencilerin dikkatini çekiyor dersin daha ilgi çektiğini düşünüyorum öğrencileri aktif hale getiriyor."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya başarı artar yönünde cevap veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K10**; *"Tabii ki gözlemleniyor konu sonrası sorular ünite değerlendirmeleri, genel değerlendirmelerde başarı oranı artmakta."* **K12**; *"Öğrencilerin akademik başarılarını ve motivasyonlarını arttırıyor ayrıca kaygı düzeylerinin düşürüyor."* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya etkili öğrenme cevabını veren katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K1**; *"Daha anlamlı istekli ve eğlenceli bir ders içi atmosfer oluşuyor bu durumda etkili bir öğrenme ortamının oluşmasına imkan sağlıyor anlam ilişkisi kurma, bütünlük ilişkilendirme ve kalıcılık açısından çok verimli dönütler sağlanmıştır."* şeklinde ifadede bulunmuştur. Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler

üzerinde etkilerine ilişkin soruya öğrenci istek ve motivasyonunu arttırdığını belirten katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K12**; “*Öğrencilerin akademik başarılarını ve motivasyonlarını arttırıyor ayrıca kaygı düzeylerinin düşürüyor.*” şeklinde ifade bulunmuştur. Kavram öğretiminde farklı uygulamalar kullanmanın öğrenciler üzerinde etkilerine ilişkin soruya sözel ifade gücünü geliştirdiğini belirten **K4**; “*Örümcek harita ve kavram ağları öğrenciler için biraz daha ilgisini çekiyor ve aktif katılımını sağlıyor kavramsal değişim metinleri tekniği sözel ifade gücünü geliştirmelerine katkı sağlıyor.*” şeklinde ifade bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını etkin ve verimli kullanım önerilerine ilişkin görüşlerine ait bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını etkin ve verimli kullanım önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 29’da gösterilmiştir.

Tablo 29. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını etkin ve verimli kullanım önerilerine ilişkin görüşleri

Tema	Kod	Katılımcı	f
Öğretmenlere Yönelik	Hizmet içi seminerlerin düzenlenmesi	K2, K7, K8, K12	4
	Üniversitelerde ilgili eğitimin verilmesi	K3, K7, K14	3
	Bilgisayar teknolojilerinin kullanılması	K1, K2, K11	3
	Ortak paylaşım siteleri oluşturulması	K5, K8	2
	Uygulamaya dönük etkinlik kullanma	K1	1
	Kavram kartları oluşturma	K15	1
	Kavramın türüne göre yöntemi belirleme	K13	1
	Araştırma ve bilgi edinme	K10	1
	Hazır veya özgün etkinlikler kullanma	K3	1
	Disiplinlerarası bağlantı kurma	K1	1
	Kavram öğretimi için zaman planlanması	K1	1
	Kavram yanlışları dikkate alınmalı	K1	1
	DeneySEL çalışmalar yapılmalı	K1	1
	Strateji-yöntem-teknik	K1	1
	açılımının iyi analiz edilmesi		
	Etkin öğrenme-öğretme süreçlerinin düzenlenmesi	K1	1
Ders Kitaplarına Yönelik	Ders kitaplarının gözden geçirilmesi	K1, K2, K4, K11	4
	Ünitelerin ilk kısmında karikatür çizilmesi	K4	1

Tablo 29 (Devam). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanım önerilerine ilişkin görüşleri

Programa Yönelik	Ders saatlerinin artırılması	K2, K14	2
	Görüş belirtmeyen	K6	1
Toplam			31

Tablo 29 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik görüşleri incelendiğinde önemli bir kısmı öğretmenlere yönelik tema çerçevesinde önerilerde bulunmuşlardır. Öğretmenlere hizmet içi seminerler verilmesi önerisinde bulunan bazı katılımcılar mevcuttur. Buna yönelik **K2**; “*Öğretmenlerin bilgisayar teknolojilerini ve buradaki uygulamaları sınıf ortamında kullanmaları gerekmektedir. Öğretmenlere uzman akademisyenler tarafından hizmet içi eğitimler verilebilir vazgeçilmez bir eğitim materyali olan ders kitapları kavram öğretim yöntemlerine daha fazla yer vererek öğretmenlere yol gösterici şekilde düzenlenebilir ders saatleri artırılarak öğretmenlerin farklı öğretim tekniklerini kullanması için zaman yaratılabilir.*” **K7**; “*Kavram öğrenilmesi konusunda öğretmenlerimizin kendini geliştirebilmesi için konunun uzmanları tarafından öğretmenlere gerekli eğitimlerin verilmesi gerektiğini düşünüyorum ayrıca öğretmenlik mesleği eğitiminin içerisine üniversitelerde rol oynama drama canlandırma bilişim alanlarında dersler konulmalı var olan bilişim dersinin süresi ve niteliği artırılmalıdır.*” **K8**; “*Hizmet içi seminerler verilerek öğretmenlerin daha donanımlı hale gelmesi sağlanabilir kavram öğretimi ile ilgili uygulama örneklerinin paylaşılması sağlanabilir.*” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik önerilerine ilişkin soruya üniversitelerde ilgili eğitimin verilmesi önerisinde bulunan katılımcılar da mevcuttur. **K3**; “*Öncelikle lisans seviyesinde kavram öğretimi ile ilgili bir dersimizin müfredat da olması gerekir çünkü bu durum kavram öğretimi ile ilgili öğretmen adayını mesleğe başlamadan önce bilinçlendirmek anlamına gelir. Bilinç seviyesi yükselen öğretmen ise kendisi bu strateji yöntem tekniklerle ders kazanımlarına ve sınıf seviyelerine uygun özgün uygulamalar tasarlayabilir daha önceki yıllarda okulumuzda Tübitak 4006 bilim fuarları çerçevesinde böyle bir projeye zümre öğretmen arkadaşımın danışmanlığında tasarlamış ve kavramların öğrencilerinin zihinlerinde kalıcılığını arttırmaya çalışmıştık öğretmenlerimiz ders kitaplarında yer alan etkinliklere ilave olarak hazır*

ya da özgün etkinliklerde mutlaka kullanmalılar çünkü bütün konuların özü kavramlardır. Ayrıca Web 2 araçlarından yararlanarak kavram etkinlikleri düzenleyebilirler.” **K14**; “Öncelikle ders saatleri artırılmalı ki öğretmen koşturur gibi bir şeyler aktarmamalı çünkü yöntem ve teknik kullanmak zaman alıyor ancak buna yeteri kadar zaman kalmıyor ders sayısı artırılır ve eğitim fakültelerinde daha profesyonel kişilerce bunlar öğretilirse daha verimli olacağını düşünüyorum.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik önerilerine ilişkin soruya bilgisayar teknolojilerinin kullanılması önerisinde bulunan katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K1**; “Öneri olarak bilişim alanında özgün etkinlikler oluşturulmalı bu etkinliklerin kazanılması için acilen örgün etkin bir öğrenme öğretme süreci düzenlenmeli, kavram öğretimi için düzenlenen uygulamalar için ayrı bir zaman planlanmalı, strateji yöntem ve teknik açılımı iyi analiz edilmeli, kavram yanlışları dikkate alınarak çalışmalar daha somut şekilde planlanmalıdır, deneysel çalışmalar yapılabilir, kitaplarda bil-anla-yap bağlamında iyi bir anlam ilişkisi kurulması için daha sade bir anlaşılır etkinlikler yer almalıdır. Diğer derslerle disiplinler arası bir bağlantı kurularak yardım alınabilir ve mutlaka uygulamaya dönük etkinlikler derslere dahil edilebilir.” **K11**; “Bilgisayar destekli çalışmalar yapılabilir. Kitaplarda kavramlar detaylı bir şekilde verilebilir. Konu başlamadan çocuk hepsinin tanımını bilir daha rahat anlayabilir konuyu.” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik önerilerine ilişkin soruya ortak paylaşım siteleri oluşturulması önerisinde bulunan katılımcılar da mevcuttur. Buna yönelik **K5**; “Ortak paylaşım grup ve siteleri oluşturabilir.” **K8**; Hizmet içi seminerler verilerek öğretmenlerin daha donanımlı hale gelmesi sağlanabilir. Kavram öğretimi ile ilgili uygulama örneklerinin paylaşılması sağlanabilir. ” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik önerilerine ilişkin soruya kavram yanlışları dikkate alınmalı önerisinde bulunan **K1**; “Öneri olarak bilişim alanında özgün etkinlikler oluşturulmalı bu etkinliklerin kazanılması için acilen örgün etkin bir öğrenme öğretme süreci düzenlenmeli, kavram öğretimi için düzenlenen uygulamalar için ayrı bir zaman planlanmalı, strateji yöntem ve teknik açılımı iyi analiz edilmeli, kavram yanlışları dikkate alınarak çalışmalar

daha somut şekilde planlanmalıdır, deneysel çalışmalar yapılabilir, kitaplarda bil-anla-yap bağlamında iyi bir anlam ilişkisi kurulması için daha sade bir anlaşılır etkinlikler yer almalıdır. Diğer derslerle disiplinler arası bir bağlantı kurularak yardım alınabilir ve mutlaka uygulamaya dönük etkinlikler derslere dahil edilebilir.” şeklinde ifadede bulunmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik önerilerine ilişkin soruya hazır veya özgün etkinlikler kullanma önerisinde bulunan **K3**; *”Öncelikle lisans seviyesinde kavram öğretimi ile ilgili bir dersimizin müfredat da olması gerekir çünkü bu durum kavram öğretimi ile ilgili öğretmen adayını mesleğe başlamadan önce bilinçlendirmek anlamına gelir. Bilinç seviyesi yükselen öğretmen ise kendisi bu strateji yöntem tekniklerle ders kazanımlarına ve sınıf seviyelerine uygun özgün uygulamalar tasarlayabilir daha önceki yıllarda okulumuzda Tübitak 4006 bilim fuarları çerçevesinde böyle bir projeye zümre öğretmen arkadaşımın danışmanlığında tasarlamış ve kavramların öğrencilerinin zihinlerinde kalıcılığını arttırmaya çalışmıştık öğretmenlerimiz ders kitaplarında yer alan etkinliklere ilave olarak hazır ya da özgün etkinliklerde mutlaka kullanmalılar çünkü bütün konuların özü kavramlardır. Ayrıca Web 2 araçlarından yararlanarak kavram etkinlikleri düzenleyebilirler.”*

Tablo 29 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik görüşleri incelendiğinde katılımcılardan bazıları ders kitaplarına yönelik tema çerçevesinde önerilerde bulunmuşlardır. Ders kitaplarına yönelik kitapların gözden geçirilmesi önerisinde bulunan katılımcılar mevcuttur. Buna yönelik **K2**; *”Öğretmenlerin bilgisayar teknolojilerini ve buradaki uygulamaları sınıf ortamında kullanmaları gerekmektedir. Öğretmenlere uzman akademisyenler tarafından hizmet içi eğitimler verilebilir vazgeçilmez bir eğitim materyali olan ders kitapları kavram öğretim yöntemlerine daha fazla yer vererek öğretmenlere yol gösterici şekilde düzenlenebilir ders saatleri artırılarak öğretmenlerin farklı öğretim tekniklerini kullanması için zaman yaratılabilir.”* **K11**; *”Bilgisayar destekli çalışmalar yapılabilir. Kitaplarda kavramlar detaylı bir şekilde verilebilir. Konu başlamadan çocuk hepsinin tanımını bilir daha rahat anlayabilir konuyu.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Tablo 29 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının etkin ve verimli kullanımına yönelik görüşleri incelendiğinde katılımcılardan bazıları programa yönelik tema çerçevesinde önerilerde bulunmuşlardır. Ders saatlerinin artırılması önerisinde bulunan katılımcılar mevcuttur. Buna yönelik **K2**; “*Öğretmenlerin bilgisayar teknolojilerini ve buradaki uygulamaları sınıf ortamında kullanmaları gerekmektedir. Öğretmenlere uzman akademisyenler tarafından hizmet içi eğitimler verilebilir vazgeçilmez bir eğitim materyali olan ders kitapları kavram öğretim yöntemlerine daha fazla yer vererek öğretmenlere yol gösterici şekilde düzenlenebilir ders saatleri artırılarak öğretmenlerin farklı öğretim tekniklerini kullanması için zaman yaratılabilir.*” **K14**; “*Öncelikle ders saatleri artırılmalı ki öğretmen koşturur gibi bir şeyler aktarmamalı çünkü yöntem ve teknik kullanmak zaman alıyor ancak buna yeteri kadar zaman kalmıyor ders sayısı artırılır ve eğitim fakültelerinde daha profesyonel kişilerce bunlar öğretilirse daha verimli olacağını düşünüyorum.*” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

2.6.2.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretim Uygulamalarını Kullanma Sıklığı Anketine İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı anketine ilişkin bulgular Tablo 30’da gösterilmiştir

Tablo 30. Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı anketi

Kavram Öğretim Uygulamaları	Her zaman	Sık sık	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman	Toplam
	f	f	f	f	f	f
Analoji	2	1	7	2	3	15
Anlam Çözümleme Tablosu	0	2	4	9	0	15
Balık Kılıcı Diyagramı	0	2	5	6	2	15
Bilgi Haritası	2	7	5	0	1	15
Bilgisayar teknolojileri (Web 2 araçları vb.)	3	6	4	1	1	15
Edebi Ürünler (Şiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı)	4	5	4	2	0	15

Tablo 30 (Devam). Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı anketi

Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim	8	4	3	0	0	15
Haber Metinleri (gazete, internet haberi, afiş)	5	6	4	0	0	15
Haritalar	7	7	1	0	0	15
Kavram Ağı	2	4	8	1	0	15
Kavram (Bilgi) Yaprakları	1	4	8	1	1	15
Kavram Bulmacası	1	4	6	3	1	15
Kavram Çarkı	0	0	6	6	3	15
Kavram Değişim Metinleri	1	0	3	5	6	15
Kavram Haritası	5	4	6	0	0	15
Kavram Karikatürleri	0	1	10	3	1	15
Kelime İlişkilendirme Testleri	1	3	6	4	1	15
Metafor Tekniği	2	2	2	8	1	15
Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	1	1	5	5	3	15
Tarih Şeridi	1	5	6	1	2	15
Tümdengelim (Sunuş Yoluyla öğretim yaklaşımı)	1	13	1	0	0	15
Tümevarım (Buluş yoluyla öğretim yaklaşımı)	1	12	1	1	0	15
V Diyagramı	0	2	2	3	8	15
Yapılandırılmış Grid	1	0	5	7	2	15
Zihin Haritası	2	4	7	2	0	15

Tablo 30 incelendiğinde araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin 7'si *Analoji* tekniğini bazen kullandıklarını 3'ü ise hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu (9 kişi) *Anlam çözümleme tablosunu* nadiren kullandıklarını ifade etmişlerdir. Her zaman ve hiçbir zaman seçenekleri hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin anlam çözümleme tekniğini daha az tercih ettikleri ve tanıdıkları görülmektedir

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2'si *Balık kulçığı* tekniğini sık sık, 5'i bazen 6'sı nadiren kullandıklarını ifade ederken 2'si hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Her zaman seçeneği ise hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2'si *Bilgi haritası* tekniğini her zaman, 7'si sık sık, 5'i ise bazen kullandıklarını ifade etmişlerdir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgi haritasını çoğunlukla tercih ettikleri görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 3'ü *Bilgisayar teknolojileri (Web 2 araçları vb.)* uygulamalarını 3'ü her zaman, 6'sı sık sık, 4'ü bazen, 1'i ise nadiren kullandıklarını ifade ederken, 1 öğretmen ise hiçbir zaman kullanmadığını ifade etmiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgisayar teknolojileri (Web 2 araçları vb.) uygulamalarını çoğunlukla tercih ettikleri ve tanıdıkları görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 4'ü *Edebi ürünleri* her zaman, 5'i sık sık, 4'ü bazen, 2'si ise nadiren kullandıklarını ifade ederken, hiçbir zaman seçeneği hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin edebi ürünleri çoğunlukla tercih ettikleri ve tanıdıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğunun *Grafik, tablo, fotoğraf ve resimleri* kullandıkları görülmektedir. Nadiren ve hiçbir zaman seçenekleri hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin grafik, tablo, fotoğraf ve resimleri çoğunlukla tercih ettikleri görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu *Haber metinlerini* kullandıklarını ifade etmişlerdir. Nadiren ve hiçbir zaman seçenekleri hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin haber metinlerini çoğunlukla tercih ettikleri görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu *Harita* kullandıklarını ifade etmişlerdir. Nadiren ve hiçbir zaman seçenekleri hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin haritaları çoğunlukla tercih ettikleri görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu *Kavram ağı* kullandıklarını ifade etmişlerdir. Hiçbir zaman seçeneği hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram ağlarını çoğunlukla tercih ettikleri görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 1'i *Kavram (bilgi) yapraklarını* her zaman, 4'ü sık sık, 8'i ise bazen kullandıklarını ifade etmişlerdir. Nadiren ve hiçbir zaman seçenekleri 1'er öğretmen tarafından işaretlenmiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram bilgi yapraklarını tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu *Kavram bulmacası* kullandıklarını ifade etmişlerdir. 1 öğretmen ise kavram bulmacasını hiçbir zaman kullanmadığını ifade etmiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram bulmacasını tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 6'sı *Kavram çarkını* bazen, 6'sı nadiren kullandıklarını, 3'ü ise hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Her zaman ve sık sık seçenekleri ise hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram çarkını daha az kullandıkları görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 3'ü *Kavram değişim metinlerini* bazen 5'i ise nadiren kullandıklarını, 6'sı ise hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram değişim metinlerini daha az kullandıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 5'i *kavram haritalarını* her zaman, 4'ü sık sık, 6'sı bazen kullandıklarını ifade etmişlerdir. Nadiren ve hiçbir zaman seçenekleri hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram haritalarını tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir. Nitekim öğretmenlere uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen sonuçlarda da en fazla kullanılan kavram öğretim uygulamalarından birinin kavram haritaları olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu (10 kişi) *Kavram karikatürlerini* bazen kullandıklarını ifade etmişlerdir. 1 öğretmen ise kavram karikatürlerini hiçbir zaman kullanmadığını ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 1'i *Kelime ilişkilendirme testini* her zaman, 3'ü sık sık, 6'sı bazen, 4'ü nadiren kullandıklarını ifade ederken, 1 öğretmen ise hiçbir zaman kullanmadığını ifade etmiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin kelime ilişkilendirme testini tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2'si *Metafor* tekniğini her zaman, 2'si sık sık, 2'si bazen, 8'i nadiren kullandıklarını ifade ederken, 1'i ise hiçbir zaman

kullanmadığını ifade etmiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin metaforu daha az kullandıkları görülmektedir. Nitekim öğretmenlere uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen sonuçlarda da öğretmenlerden hiç biri metafor tekniğinden bahsetmemiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 1'i *Tanılayıcı dallanmış ağaç* tekniğini her zaman, 1'i sık sık, 5'i bazen, 5'i nadiren kullandıklarını ifade ederken, 3'ü ise hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin tanılayıcı dallanmış ağaç tekniğini daha az kullandıkları görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 1'i *Tarih şeritlerini* her zaman, 5'i sık sık, 6'sı bazen, 1'i nadiren kullandıklarını ifade ederken, 2'si ise hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih şeritlerini tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu (13 kişi), *Tümdengelim (Sunuş yoluyla öğretim)* yaklaşımını sık sık kullandıklarını ifade etmişlerdir. Nadiren ve hiçbir zaman seçenekleri hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin tümdengelim (sunuş yoluyla öğretim) yaklaşımını tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir. Nitekim öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen sonuçlarda da en fazla kullanılan kavram öğretim uygulamalarından birinin tümdengelim (sunuş yoluyla öğretim) yaklaşımı olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu (12 kişi), *Tümevarım (Buluş yoluyla öğretim)* yaklaşımını sık sık kullandıklarını ifade etmişlerdir. Hiçbir zaman seçeneği hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin tümevarım (buluş yoluyla öğretim) yaklaşımını tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir. Nitekim öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen sonuçlarda da en fazla kullanılan kavram öğretim uygulamalarından birinin tümevarım (buluş yoluyla öğretim) yaklaşımı olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu (8 kişi), *V Diyagramı* uygulamasını hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Her zaman seçeneği hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin V diyagramı uygulamasını daha az tanıdıkları ve kullandıkları

görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 7'si *Yapılandırılmış grid* uygulamasını nadiren kullandıklarını ifade ederken, 2'si ise hiçbir zaman kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırılmış grid uygulamasını daha az tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2'si *Zihin haritasını* her zaman, 4'ü sık sık, 7'si bazen, 2'si nadiren kullandıklarını ifade etmişlerdir. Hiçbir zaman seçeneği ise hiçbir öğretmen tarafından işaretlenmemiştir. Sıklık anketinden hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin zihin haritasının tanıdıkları ve kullandıkları görülmektedir.

3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yürütölen çalışmanın bu bölümünde bulgulardan yola çıkarak ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiş ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırmada iki ayrı nokta üzerinde durulmuştur. Öncelikle kavram öğretim uygulamalarının sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alma durumu incelenmiştir. Nitel yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilen araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar literatür desteği alınarak tartişılmış ve yorumlanmıştır. Daha sonra ise sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları ile ilgili görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmada Rize ili Çayeli ilçesinde bulunan okullarda görev yapan 15 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcılara 11 soru sorulmuştur. Verilen cevaplara ilişkin elde edilen sonuçlar içerik analizi ile incelenmiş olup ilgili literatür doğrultusunda ilişkilendirilerek aşağıda sunulmuş ve tartişılmıştır.

3.1. Tartışma ve Sonuç

3.1.1 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi Alt Problemi İle İlgili Tartışma ve Sonuç

Bu alt probleme bağlı olarak, sosyal bilgiler 5, 6, ve 7. sınıf ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelemiştir. Yapılan incelemede, ders kitaplarında kullanılma durumu tespit edilmek istenen 26 kavram öğretim uygulamasından 18'inin ders kitaplarında kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelemeler sonucunda aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmada ders kitaplarındaki analogilerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 17, 6. sınıfta 8 ve 7. sınıfta 10 olmak üzere toplam 35 adet analogi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında analogi kullanıldığını göstermektedir. Analogilerin sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında en fazla analogi örneğine 5. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan analogilerin öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında analogi örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise analogilerin yoğunlaştığı görölmektedir. Benzer alışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir.

Kuzey ve Değirmenci (2021) ve Şeyhioğlu vd., (2022), sosyal bilgiler ders kitaplarındaki analogileri inceledikleri çalışmalarında bütün sınıf seviyelerinde analogilere yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci'nin (2021) çalışmaları incelendiğinde 6. sınıf ders kitabında 7 adet analogi tespit edilmiştir. Mevcut çalışmada ise 8 adet analogi tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları mevcut çalışma ile nicelik olarak örtüşmemektedir. Şeyhioğlu vd., (2022) çalışmalarında analogilerin öğrenme alanlarına homojen dağılmadığını ve kitaplarda bulunan analogi sayılarının yetersiz olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmanın sonucu mevcut çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Yine Şeyhioğlu vd., (2022) çalışmalarında sınıf seviyesi arttıkça ders kitaplarındaki analogi sayısında da artış meydana geldiğini bulgusuna ulaşmışlardır. Ancak mevcut çalışmada en fazla analogi örneğine 5. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Çalışmanın sonuçları mevcut çalışma ile nicelik olarak örtüşmemektedir. İki çalışmadaki bu farklılığın nedeni ise aynı sınıf seviyesinde farklı yayınevlerine ait kitapların incelenmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın sonucuna göre analogilere ders kitaplarında yer verildiği ancak bu sayının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yeni konuların eski konu ve kavramlarla ilişkilendirilerek verilmesi, özellikle analogilerin görsellerle desteklenmesi ve sayılarının artırılması öğrencilerin anlamlı ve kalıcı öğrenmelerini destekleyecektir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici analogilerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki anlam çözümleme tablolarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 7, 6. sınıfta 7 ve 7. sınıfta 2 olmak üzere toplam 16 adet anlam çözümleme tablosu kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında anlam çözümleme tablosu kullanıldığını göstermektedir. Anlam çözümleme tablolarına daha çok sıra sizde, birlikte yapıyoruz gibi etkinliklerde yer verilmiştir. Anlam çözümleme tablosunun sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında en fazla anlam çözümleme tablosu örneğine 5. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan anlam çözümleme tablolarının öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında anlam çözümleme tablosu örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise yoğunlaştığı görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Tuncel (2020) ve Kuzey

ve Değirmenci (2021), sosyal bilgiler ders kitaplarındaki anlam çözümleme tablolarını inceledikleri çalışmalarında, bütün sınıf seviyelerinde anlam çözümleme tablolarına yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Yine Kuzey ve Değirmenci (2021), anlam çözümleme tablolarına ders kitaplarında daha çok etkinlik ve değerlendirme ölçütü olarak yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre anlam çözümleme tablolarına ders kitaplarında yer verildiği ancak bu sayının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Anlam çözümleme tabloları öğrencilerin kelime hafızalarını ortaya çıkarmada ve kavramlar arası ilişkileri ortaya koymada oldukça önemlidir. Öğrencilere kavramlar arasında sınıflama ve karşılaştırma yapma imkanı da tanıyan anlam çözümleme tablolarının ders kitaplarındaki sayılarının artırılması öğrencilerin anlamlı ve kalıcı öğrenmelerini destekleyecektir. Anlam çözümleme tablolarına ders kitaplarında özellikle konu ve ünite sonu etkinlikleri olarak yer verilmesi, anlam çözümleme tablolarının bir ölçme ve değerlendirme aracı olarak da öğretmenlere yardımcı olacağı düşünülebilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici anlam çözümleme tablolarının sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki bilgi haritalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 6 ve 7. sınıfta 8 olmak üzere toplam 14 adet bilgi haritası kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise bilgi haritası örneğine rastlanılmamıştır. Bilgi haritalarının ders kitaplarında etkinlik amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan bilgi haritalarının öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında bilgi haritası örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise yoğunlaştığı görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Faiz (2020) ve Kuzey ve Değirmenci (2021), çalışmalarında bilgi haritalarına ders kitaplarında daha çok etkinlik, konu özeti ve ölçme ve değerlendirme kısmında bilgiyi yoklamak için yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Faiz (2020) ve Kuzey ve Değirmenci (2021) çalışmalarında 6. sınıf ders kitabında bilgi haritasına yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre bilgi haritalarının ders kitaplarında dengeli dağılım göstermediği tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitaplarında bilgi haritası örneğine rastlanmamıştır. Farklı sınıf seviyelerindeki ders kitaplarını, kavram öğretim

uygulamaları açısından zengin hale getirecek uygulamalardan biri de bilgi haritalarıdır. Bilgi haritaları kavramlar ve örnekler arası ilişkileri görsel bir biçimde özetleyerek öğrencilere sunduğu için düz bir metinden daha iyi hatırlanmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici bilgi haritalarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında bilgi haritalarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki yapılandırılmış gridlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında 4 adet yapılandırılmış grid örneği tespit edilmiştir. 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise yapılandırılmış grid örneğine rastlanılmamıştır. Yapılandırılmış gridlerin ders kitabında ünite sonu değerlendirme amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Çelikkaya (2020) ve Kuzey ve Değirmenci (2021), çalışmalarında 7. sınıf ders kitabında yapılandırılmış grid örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci (2021), 6. sınıf ders kitabında 4 adet yapılandırılmış grid örneği olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yine Kuzey ve Değirmenci (2021), sosyal bilgiler ders kitaplarında yapılandırılmış grid tekniğinden kavram öğretiminde yeterli düzeyde yararlanılmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre yapılandırılmış grid uygulamasından ders kitaplarında yararlanma düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Yapılandırılmış gridler anlamlı, kalıcı öğrenmelerde ve öğrencilerde var olan kavram yanlışlarının belirlenmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Özellikle puanlama yapılabilmesi yapılandırılmış gridleri ölçme ve değerlendirme açısından da önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici yapılandırılmış gridlerin sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında yapılandırılmış gridlere yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında 7 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabındaki tanılayıcı dallanmış ağaç örneklerine tüm öğrenme alanlarının ünite sonu değerlendirme kısmında yer verildiği görülmektedir. 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise tanılayıcı dallanmış ağaç örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında tanılayıcı dallanmış ağaç örneklerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer çalışmalar

incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Kuzey ve Değirmenci (2021) ve Yıldırım ve Çelik (2022) ders kitabı incelemelerinde tanılayıcı dallanmış ağaç örneğinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci (2021), 6. sınıf ders kitabında 7 adet tanılayıcı dallanmış ağaç örneği olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasından yararlanma düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Tanılayıcı dallanmış ağaç uygulaması, birbiri ile ilgili bağlantılı doğru yanlış sorularının kullanılmasıyla oluşturulur. Tanılayıcı dallanmış ağaç öğrencilerin kavramları öğrenme düzeylerinin ve var olan kavram yanlışlarının belirlenmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Özellikle puanlama yapılabilmesi tanılayıcı dallanmış ağaç uygulamasını ölçme ve değerlendirme açısından da önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici tanılayıcı dallanmış ağaç sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında tanılayıcı dallanmış ağaçlara yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki kavram haritalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 2, 6. sınıfta 16 ve 7. sınıfta 10 olmak üzere toplam 28 adet kavram haritası kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram haritası kullanıldığını göstermektedir. Kavram haritalarının sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında en fazla kavram haritası örneğine 6. sınıf ders kitabında rastlanılmıştır. Buna ek ulaşılan bir diğer sonuç ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan kavram haritalarının öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığıdır. Bazı öğrenme alanlarında kavram haritası örneğine rastlanmazken bazı öğrenme alanlarında ise kavram haritasının yoğunlaştığı görülmektedir. Kuzey ve Değirmenci (2021) çalışmalarında, 5. sınıf ders kitabında kavram haritası örneğine yer verilmediği, 6. sınıf ders kitabında 6 adet, 7. sınıf ders kitabında ise 5 adet kavram haritası kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmada en fazla kavram haritasının 6. sınıf ders kitabında yer aldığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak çalışmada ders kitaplarında tespit edilen kavram haritaları nicelik olarak mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında en az kavram haritasının 5. sınıf ders kitabında, en fazla kavram haritasının ise 6. sınıf ders kitabında yer aldığı

bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritaları açısından eksik olduğunu belirtmişlerdir. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Karışan ve Memişoğlu (2022), 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının kavram öğretimi açısından incelenmesi adlı çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında 3 adet kavram haritası kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada ise 2 adet kavram haritası tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışma ile nicelik olarak örtüşmemektedir. Demir ve Atasoy (2017) çalışmalarında sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen kavram haritalarının öğrenme alanının özetlenmesi, dolayısıyla öğrenilebilirlik açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında kavram haritası uygulamasına yer verildiği ancak bu sayının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Kavram haritaları, kavramlar arası ilişkilerin görsel olarak bir bütün halinde görülmesini kolaylaştırır. Kavramları bir arada gören öğrenci ilerleyen zamanlarda kavramları daha kolay hatırlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici kavram haritalarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram haritalarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki kavram bulmacalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında 6. sınıfta 14 ve 7. sınıfta 7 olmak üzere toplam 21 adet kavram bulmacası kullanıldığı tespit edilmiştir. 5. sınıf ders kitabında ise kavram bulmacası örneğine rastlanılmamıştır. Bu durum kavram bulmacalarının farklı sınıf seviyelerindeki ders kitaplarına dengeli dağılmadığını göstermektedir. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram bulmacalarının öğrenme alanlarına eşit dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında kavram bulmacalarına ünite sonu değerlendirme bölümünde yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabının diğer sınıf seviyelerine nazaran kavram bulmacası açısından zengin olduğu söylenebilir. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında kavram bulmacasına hiç yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Karışan ve Memişoğlu (2022), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında yer almayan kavram bulmacası, yapılandırılmış grid gibi farklı kavram öğretim tekniklerinin kullanılmasının etkili bir kavram öğretimi için önemli olduğunu belirtmişlerdir. İbrahimoğlu (2020), çalışmasında 7. sınıf ders kitabında 7 adet kavram bulmacası kullanıldığı bulgusuna, Kuzey ve Değirmenci (2021),

çalışmalarında 6. sınıf ders kitabında 14 adet kavram bulmacası kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre ders kavram bulmacası uygulamasından ders kitaplarında yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Kavram bulmacaları, bilgilerin kalıcılığında ve pekiştirilmesinde oldukça etkili olan araçlardır. Öğrenciler bulmacalar sayesinde öğrenirken aynı zamanda eğlenmektedir. Ders kitaplarındaki konuların öğrenilip öğrenilmediğinin belirlenmesinde bulmacalardan ölçme ve değerlendirme aracı olarak da yararlanılabilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici kavram bulmacalarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram bulmacalarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki tarih şeritlerinin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 ve 7. sınıfta 5 olmak üzere toplam 6 adet tarih şeridi kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise tarih şeridi örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında tarih şeritlerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Karışan ve Memişoğlu (2022) çalışmalarında 5. sınıf ders kitabını kavram öğretimi açısından incelemişlerdir. 5. sınıf ders kitabında 2 adet tarih şeridi bulunduğunu belirterek tarih kavramlarının öğretiminde tarih şeridi kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çoban, Öntaş ve Palaz (2021) çalışmalarında sosyal bilgiler derslerinde zaman kavramı ile ilgili konuların öğretiminde tarih şeritlerinden faydalanılabileceğini belirtmişlerdir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında sosyal bilgiler ders kitaplarındaki en fazla zaman şeridinin 7. sınıf ders kitabında kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Elde edilen sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Aynı çalışmada 6. sınıf ders kitabında 2 adet tarih şeridi kullanıldığı, 5. sınıf kitabında ise tarih şeridi kullanılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında tarih şeridi gibi bazı görsellerin kullanım sıklığının sınırlı kaldığı görülmektedir bulgusuna ulaşmışlardır. Polat ve Özkaral (2020), 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını görsel kaynak unsurlarından olan zaman şeridi kullanımı yönünden karşılaştırdıkları çalışmalarında 2014 yılı ders kitabında 1 adet zaman şeridi kullanılmıştır. 2017 yılı ders kitabında ise toplam 2 adet zaman şeridine yer verildiği ve her iki ders kitabında kullanılan zaman şeritlerinin

sayıca az olması zaman ve kronoloji bilgisinin öğrencide oturması ve geçmişin daha iyi algılanmasını zayıflatan bir özellik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç mevcut çalışmada da tarih şeritlerinin ders kitaplarındaki kullanımının yetersiz olduğu bulgusu ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında tarih şeritlerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Tarih şeritlerinin, özellikle kültür ve miras öğrenme alanında yer alan soyut tarihsel kavramların öğretilmesindeki önemi büyüktür. Milattan önce, milattan sonra vb. kavramların bir tarih şeridi üzerinde gösterilmesi kavramı somutlaştırarak anlaşılmasının kolaylaştırmaktadır. Böylelikle öğrencilerin zaman ve kronolojiyi algılama becerisi de gelişmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimi destekleyici tarih şeritlerinin sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında tarih şeritlerine yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki haritalarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 11, 6. sınıfta 36, 7. sınıfta 14 olmak üzere toplam 61 adet harita kullanıldığı tespit edilmiştir. 6.sınıf ders kitabının harita açısından zengin olduğu görülse de 5 ve 7. sınıf ders kitaplarının harita kullanımı açısından yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Haritaların öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında en fazla haritanın insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında ardından kültür ve miras öğrenme alanında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum coğrafya ve tarih konu ve kavramlarının öğretiminde haritalardan yararlanıldığını göstermektedir. Çoban ve Tamusta (2021), çalışmalarında kavram öğretimi sürecinde materyaller, çok önemli öğrenme araçlarıdır. Materyaller soyut olan bilgiler ve kavramları somutlaştırarak eğitime katkı sağlamaktadır. Coğrafya kavramlarını öğretirken kullanılan materyallerden biri olan haritalar, model ve kürelerden yararlanılabileceğini belirtmişlerdir. Çoban vd., (2021) çalışmalarında sosyal bilgiler derslerinde mekan-yer içeren kavramların öğretiminde haritalardan yararlanılabileceğini belirtmişlerdir. Memişoğlu ve Karacabey'in (2021), çalışmalarında ders kitaplarında harita kullanımına bakıldığında; en fazla harita kullanımına altıncı sınıf ders kitabında (40) en az harita kullanımına beşinci sınıf ders kitabında (6) yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Taşkın ve Açıkalın'ın (2020), çalışmalarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. En fazla haritanın 6. sınıf ders kitabında, en az haritanın ise 5. sınıf ders

kitabında yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada da en fazla haritaya 6. sınıf ders kitabında en az haritaya ise 5. sınıf ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Memişoğlu ve Karacabey'in (2021), çalışmalarında haritaların öğrenme alanlarına dağılımının mevcut çalışma ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında 5 ve 7. sınıf düzeyinde haritalardan yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Özellikle insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında haritaların kullanılması ile coğrafya kavramları, kültür ve miras öğrenme alanında haritaların kullanılması ile de tarihsel kavramlar görselleştirilip somutlaştırılmakta ve öğrencilerde mekan algılama becerisi gelişmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici haritaların sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında haritalara yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki kavram ağlarının varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 7. sınıfta 2 adet kavram ağı kullanıldığı tespit edilmiştir. 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında ise kavram ağı örneklerine rastlanılmamıştır. Benzer çalışmalar incelendiğinde sonuçlar paralellik göstermektedir. Gezer ve Meral (2020), çalışmalarında 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında kavram ağı örneğine rastlanılmadığını, 7. sınıf ders kitabında ise 1 adet kavram ağı örneğine yer verildiğini bulgusuna ulaşmışlardır. Kuzey ve Değirmenci'nin (2021), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında 1, 6. sınıf kitabında 6, 7. sınıf ders kitabında ise 4 adet kavram ağı yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışmanın sonuçları ile örtüşmemektedir. Karışan ve Memişoğlu (2022), çalışmalarında 5. sınıf ders kitabında 3 adet kavram ağı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Elde edilen bu sonuç mevcut çalışmanın sonuçları ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında kavram ağı uygulamasından yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Kavram ağları, kavramlar arası bağlantılar kurmada ve kavramların somutlaştırılmasında etkili olan araçlardır. Öğrenciler kavram ağları sayesinde ön öğrenmelerinin ve eksik öğrenmelerinin farkına varabilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici kavram ağlarının sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram ağlarına yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada, sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarından kavram karikatürlerine yer verilmediği tespit edilmiştir. Demir ve Atasoy (2018), çalışmalarında 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında görsel malzemelerin bolca kullanılması konuların öğrenilmesini kolaylaştıran özelliklerdendir. Ancak bu görsel öğelerden fotoğraflara fazlaca yer verilmişken karikatürlerin yeterince kullanılmadığı dikkat çekmektedir ifadesinde bulunmuşlardır. Yazar Kaptan (2020), çalışmasında ders kitaplarında kavram karikatürüne yer verilmediği bulgusuna ulaşmıştır. Kuzey ve Değirmenci (2021), çalışmalarında 5, 6 ve 7. sınıf olmak üzere hiçbir seviyede kavram karikatürüne yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında 5, 6 ve 7. sınıf olmak üzere hiçbir seviyede kavram karikatürüne yer verilmediği görülmüştür ifadesinde bulunmuşlardır. Çalışmaların sonuçları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında kavram karikatürü uygulamasından yararlanılmadığı tespit edilmiştir. Kavram karikatürleri öğrencilerin dikkatinin çekilmesinde ve derslerin eğlenceli hale getirilmesinde etkili olan araçlardır. Görsel bir özellik taşıması soyut kavramların somutlaştırılmasında ve anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesinde etkilidir. Kavram karikatürlerinde farklı görüşlerin tartışılması kavram yanlışlarının ortaya çıkarılmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici kavram karikatürlerinin sayılarının artırılması ve tüm sınıf seviyelerindeki ders kitaplarında kavram karikatürlerine yer verilmesi bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki hikayelerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 9 adet, 6. sınıfta 12 adet, 7. sınıfta 14 adet hikaye örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında hikayelerin öğrenme alanlarına dengeli bir dağılım göstermediği tespit edilmiştir. En fazla hikayenin 7. sınıf ders kitabında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sidekli, vd., (2013) çalışmalarında hikayelerle işlenen derslerde soyut konu ve kavramları somutlaştırıldığı ve akademik başarının arttığını ifade etmişlerdir. Kurt (2018) çalışmasında kavram öğretiminde materyal olarak edebî metinlerden faydalanmanın mümkün olduğunu, bu türlerden biri olan hikâyenin, öğrencilerin erken yaşta tanıştıkları bir tür olduğunu ve onlara eğlenerek öğrenme imkânı sunması açısından materyal olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Demirci (2022), çalışmasında 7. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan türün hikaye

olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Kaymakçı (2013), çalışmasında bütün ders kitaplarında en fazla kullanılan edebi türün hikaye olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Oruç (2009), çalışmasında 6. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan türün hikaye olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Mevcut çalışmada 5. sınıf ders kitabında edebi ürünlerden hikaye ve biyografi türünün eşit kullanıldığı görülürken, 6. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan tür biyografi iken, 7. sınıf ders kitabında en fazla kullanılan türün seyahatname olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında hikayelerden yararlanıldığı tespit edilmiştir. Ancak ders kitaplarına ve öğrenme alanlarına dengeli dağılmadığı görülmektedir. Hikayeler eğlenerek öğrenmelerin gerçekleşmesinde ve kavramların uzun süreli olarak hatırlanmasında etkili olan araçlardır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici hikayelerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki şiirlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 2 adet, 7. sınıfta 2 adet hikaye örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise şiir örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında şiir türünden yararlanma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Esener (2021) çalışmasında şiirle öğretimin hayat bilgisi dersinde kavram öğretimini artırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Demirci (2022) çalışmasında, 7. sınıf ders kitabında şiir türünün çok sık kullanılmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Kaymakçı (2013), çalışmasında ders kitaplarında şiir türüne daha az yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Elde edilen bulgular mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Oruç (2009) çalışmasında 6. sınıf ders kitabında şiir türünün kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Görmez (2018), çalışmasında elde edilen bulgulara göre 6. sınıf ders kitabında şiir türünün kullanıldığı görülmektedir bulgusuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar mevcut çalışmanın sonuçları ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında şiirlerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Şiirler bir konuya ait kavramların bir arada sunulabileceği bir türdür. Bir konu ile ilgili şiirin ezberlemesi düz bir metnin ezberlenmesinden daha kolaydır ve uzun süre

hatırlanabilir. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici şiirlerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki biyografilerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 9 adet, 6. sınıfta 15 adet 7. sınıfta 17 adet biyografi örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak bulgular değerlendirildiğinde tüm ders kitaplarında biyografi örneğine yer verildiği ve biyografilerin ders kitaplarında en fazla kullanılan edebi ürünler arasında yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla biyografi örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verildiği görülmektedir. Kaymakçı (2013), çalışmasında tüm sınıf seviyelerinde biyografi örneğine yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Yine biyografilerin sık kullanılan edebi ürünler arasında yer aldığı bulgusuna ulaşmıştır. Sonuçlar mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Görmez (2018) çalışmasında 7. sınıf ders kitabından elde edilen bulgulara göre genel olarak kitap için yazılmış kısa hikâyelere ve biyografilere yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında biyografilerden yararlanıldığı tespit edilmiştir. Biyografiler öğrencileri rol model alabilecekleri şahsiyetlerin yaşam öyküleriyle karşılaştırır ve kendilerini bu şahsiyetlerle bütünleştirmelerine yardımcı olur. Biyografilerde geçen kavramlar bir kişiyle özdeşleştirildiğinden hatırlanması da kolay olacaktır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici biyografilerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki seyahatnamelerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 7. sınıfta 26 adet seyahatname örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitabında yer alan seyahatnamelerinin tamamına kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. Bu durum Osmanlı tarihi konularının bu öğrenme alanında geniş yer tutmasıyla açıklanabilir. 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında ise seyahatname örneğine rastlanılmamıştır. Oruç ve Aygün (2018) çalışmalarında 4 ve 7. sınıf ders kitaplarında seyahatname örneklerine yer verildiği, 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında ise seyahatnamelerin kullanılmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Demirci (2022), çalışmasında 7. sınıf ders kitabında seyahatname türüne yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Özensoy (2022), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelerden genellikle 7. sınıf kültür ve miras öğrenme alanının öğretiminde yararlanıldığını belirtmektedir.

Yalçın (2023), çalışmasında seyahatname türü tarihi metinlere en fazla 7. sınıf ders kitaplarında yer verildiği bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmaların bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre 5 ve 6. sınıf düzeylerinde ders kitaplarında seyahatnamelerin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Seyahatnameler, yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel ve siyasal yaşamını yansıtan önemli tarihsel kanıtlardır. Seyahatnameler bir öğretim materyali olarak tarihsel konu ve kavramların öğretilmesinde etkili araçlardır. Aynı zamanda öğrencilerde tarihsel düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama becerilerinin de geliştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici seyahatnamelerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki destanların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 6. sınıfta 3 adet destan örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitabında yer alan destanların tamamına kültür ve miras öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. Bu durum Orta Asya Türk devletleri ile ilgili bilgilerin bu öğrenme alanında geniş yer tutmasıyla açıklanabilir. 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise destan örneğine rastlanılmamıştır. Yalçın (2023), çalışmasında destan türü tarihi metinlere 6. sınıf ders kitaplarında rastlanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Görmez (2018), çalışmasında ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ne tür yazılı ve sözlü edebiyat eserler içerdiğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde yalnızca 6. sınıf ders kitaplarında destan örneklerine yer verildiği tespit edilmiştir. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde 5. sınıf ders kitaplarında destan türünün kullanılmadığı, 7. sınıf ders kitaplarında 1 adet destan türünün kullanıldığı ve en fazla destan türünün 6. sınıf ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir. Oruç (2009), çalışmasında 6. sınıf ders kitabında destan türünün kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmaların bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre 5 ve 7. sınıf düzeylerindeki ders kitaplarında destanların kullanılmadığı tespit edilmiştir. Destanlar yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel ve siyasal yaşamını olağanüstü özellikler kullanarak yansıtan önemli tarihsel kanıtlardır. Tarihsel konuların anlatımında düz metinler yerine destanların tercih

edilmesi öğrencilerin ilgi ve dikkatini çeker, öğrenilenlerin uzun süre hatırlanmasını sağlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici destanların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki makalelerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 3 adet, 7. sınıfta 1 adet makale örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise makale örneğine rastlanılmamıştır. Ders kitapları genel olarak değerlendirildiğinde makale yönünden yetersiz olduğu görülmektedir. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde ders kitaplarında makale türünün daha az kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Görmez (2018), çalışmasında ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ne tür yazılı ve sözlü edebiyat eserler içerdiğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde yalnızca 7. sınıf ders kitabında makale örneklerine yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında makalelerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Makaleler bilimsel yazılardır. Makalede geçen sayısal veriler konunun inandırıcılığını arttırır ve konuyu bilimsel kanıtlar kullanarak sunar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici makalelerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki şarkıların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 7. sınıfta 1 adet şarkı örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 5 ve 6. sınıf ders kitabında ise şarkı örneğine rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının şarkı kullanımı bakımından yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarına ait bulgular incelendiğinde ders kitaplarında şarkı türünün daha az kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında şarkılardan yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit

edilmiştir. Şarkılar, farklı konularda hazırlanarak öğrenme ortamlarında kullanılabilir. Şarkıların nakarat bölümlerinde kullanılan kavramların akılda kalıcılığı artar. Aynı zamanda eğlenceli bir öğrenme ortamı oluşur. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici şarkıların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki türkülerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 adet türkü örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6 ve 7. sınıf ders kitabında ise türkü örneğine rastlanılmamıştır. Kaymakçı (2013), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebi türlerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada ders kitaplarında türkü türünün daha az kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında türkülerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Türküler, içinde bulundukları toplumların sosyal, siyasal ve kültürel yaşamlarını, coğrafi özelliklerini ve tarihlerini duygulu bir şekilde yansıtan bir türdür. Sosyal yönü ağır basan türkülerde kullanılan birçok konu ve kavram aynı zamanda sosyal bilgiler dersinin de konu ve kavramlarıdır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici türkülerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Genel olarak sosyal bilgiler ders kitapları edebi ürünlerin kullanımı yönünden değerlendirildiğinde yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ders kitaplarında kullanılacak edebi ürünler, öğrenciler için dersi eğlenceli bir hale getirecekken, öğretmenler için de dersleri etkili hale getirmek için kullanabilecekleri önemli kaynaklardır. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenlerin soyut kavramların içeriklerini somutlaştırabilme amacıyla kavram haritalarından, slayt, resim, maket, ilahi ve şarkı gibi görsel işitsel materyallerden, analogi ve metaforlardan, hikâyelerden, örneklerden ve şiir yazma, pano hazırlama, canlandırma gibi eğitsel faaliyetlerden yararlanmaktadır ifadesine yer vermiştir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki grafiklerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 adet, 6. sınıfta 7 adet, 7. sınıfta 7 adet grafik örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yer verilen grafiklerin yoğunlukla insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. Bu durum coğrafya konularının bu öğrenme alanında geniş yer tutmasıyla açıklanabilir.

Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 6. sınıfta 8 adet, 7. sınıfta 6 adet grafik örneğine yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. 5. sınıf ders kitabında ise grafik örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Mevcut çalışmada da en az grafik örneğinin 5. sınıfta yer aldığı görülmektedir. Polat ve Ozkara'ın (2020), çalışmalarında 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları görsel kaynak unsurlarından olan grafik kullanımı yönünden karşılaştırıldığında 2014 yılında 12 adet grafik kullanıldığını, 2017 yılında ise herhangi bir grafik kullanılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5 ve 6. sınıfta grafik örneklerine yer verilmediği, 7. sınıfta ise 10 adet grafik örneğine yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmanın sonuçları mevcut çalışma ile örtüşmemektedir

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında grafiklerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Grafikler kavramların görselleştirilmesinde ve somutlaştırılmasında oldukça etkili araçlardır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici grafiklerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki tabloların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 20 adet, 6. sınıfta 23 adet, 7. sınıfta 28 adet tablo örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla tablo örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 15 adet, 6. sınıfta 15 adet, 7. sınıfta 24 adet tablo örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 8 adet, 6. sınıfta 6 adet, 7. sınıfta 16 adet tablo örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Her iki çalışmada da en fazla tablo örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışmaların bu sonucu mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında tabloların kullanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Tablolar, bir konu ile ilgili tüm kavramların bir arada görülebileceği özetlenmiş yapılardır. Konu ve kavramları tablo halinde öğrenen öğrenci, öğrendiklerini daha uzun süre hatırlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici tabloların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki resimlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 24 adet, 6. sınıfta 15 adet, 7. sınıfta 90 resim örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla resim örneğine 7. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. 7.sınıf ders kitabında en fazla resim örneğine kültür ve miras öğrenme alanında yer verilmiştir. Bu durum Osmanlı tarihi konularına ait konuların somutlaştırılmasında resimlerin kullanılmasıyla açıklanabilir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 41 adet, 6. sınıfta 40 adet, 7. sınıfta 111 adet resim örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulgularına göre en fazla resim örneğine 7. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan resim sayısının mevcut çalışmadaki resim sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Memişoğlu ve Karacabey'in (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 35 adet, 6. sınıfta 57 adet, 7.sınıfta 80 adet resim örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Çalışma bulgularına göre en fazla resim örneğine 7. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan resim sayısının mevcut çalışmadaki resim sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında resimlerin kullanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Sayfalarca anlatılacak konu ve kavramlar resimler yardımıyla somutlaştırılarak çok kısa sürede öğretilir ve öğrenciler tarafından uzun süre hatırlanır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici resimlerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki fotoğrafların varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 253 adet, 6. sınıfta 237 adet, 7. sınıfta 142 adet fotoğraf örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla fotoğraf örneğine 5. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. Taşkın ve Açıkalın (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 241 adet, 6. sınıfta 223 adet, 7. sınıfta 148 adet fotoğraf örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulgularına göre en fazla fotoğraf örneğine 5. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan fotoğraf sayısının mevcut çalışmadaki fotoğraf sayısı

ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 264 adet, 6. sınıfta 215 adet, 7. sınıfta 162 adet fotoğraf örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulgularına göre en fazla fotoğraf örneğine 5. sınıfta yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan fotoğraf sayısının mevcut çalışmadaki fotoğraf sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında fotoğrafların kullanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Fotoğraflar, öğrenme ortamlarını zenginleştiren görsel materyallerdendir. Fotoğrafların kavramları somutlaştırma özelliği sayesinde bilgiler daha uzun süre hatırlanır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici fotoğrafların sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Ders kitaplarında kullanılan resim, fotoğraf, tablo, grafik kavramların somutlaştırılmasına, kavramı tekrar duyan veya gören öğrencinin kavramı daha kolay hatırlamasına yardımcı olmaktadır. Akengin ve Süer (2011), çalışmalarında öğrencilerin somut ve görselleştirilen kavramları daha kolay öğrendiklerini, ifade etmişlerdir. Elban (2020), çalışmasında Tarih 10 lise ders kitabında yeniçeri ve devşirme kavramlarına yönelik kavram tanımı açıklamaları ve ilişkili kavramlar verilmiştir. Söz konusu ders kitabında kavramın temsili resimle somutlaştırıldığı görülmüştür.

Çalışmada, ders kitaplarındaki gazete haberlerinin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 19 adet, 7. sınıfta 1 adet gazete haberi örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine rastlanılmamıştır. Temur (2022), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 19 adet, 7. sınıfta 1 adet gazete haberi örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmıştır. Çalışma sonuçları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Memişoğlu ve Karacabey (2021) çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 11 adet, 7. sınıfta 1 adet gazete haberi örneğine kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Bu sonuç mevcut

Çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan gazete haberi sayısının mevcut çalışmadaki gazete haberi sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıkalin (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 14 adet, 7. sınıfta 17 adet gazete haberi örneğine kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. 6. sınıf ders kitabında ise gazete haberi örneğine yer verilmediğı bulgusuna ulaşmışlardır. Bu sonuç mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan gazete haberi sayısının mevcut çalışmadaki gazete haberi sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında gazete haberlerinden yararlanma düzeyinin düşük olduğı ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Gazete haberleri hem geçmişte yaşanmış tarihsel olayları hem de güncel olay ve sorunları yansıtan önemli haber kaynaklarıdır. Ders kitaplarında konu ve kavramlar ile ilgili verilen gazete haberleri öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekerek etkili öğrenmelerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici gazete haberlerinin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada ders kitaplarındaki internet haberlerinin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 34 adet, 6. sınıfta 16 adet, 7. sınıfta 37 adet internet haberi örneğı kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla internet haberine 7. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. Temur (2022), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 35 adet, 6. sınıfta 19 adet, 7. sınıfta 38 adet internet haberi örneğı kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmada en fazla internet haberine 7. sınıf ders kitabında yer verildiğı bulgusu mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan internet haberi sayısının mevcut çalışmadaki internet haberi sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Memişoğlu ve Karacabey (2021), çalışmalarında ders kitaplarında 6. sınıfta 28 adet, 7. sınıfta 34 adet internet haberi örneğı kullanıldığı bulgusuna ulaşmıştır. 5. sınıfta ise internet haberi örneğine yer verilmediğı tespit edilmiştir. Çalışma bulgularında en fazla internet haberine 7. sınıf ders kitabında yer verildiğı bulgusu mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında bulunan internet haberi sayısının mevcut çalışmadaki internet haberi

sayısı ile nicelik olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Taşkın ve Açıklan (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 6. sınıfta 15 adet, 7. sınıfta 4 adet internet haberi örneğinin kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. 5. sınıf ders kitabında ise internet haberi örneğine yer verilmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Elde edilen bulgular mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında internet haberlerinden yararlanıldığı ancak sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. İnternet haberlerinin ders kitaplarında kullanılması, günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılabilen olay ve sorunlara karşı öğrencileri hazırlıklı hale getirir. Konu ve kavramların bir internet haberi ile öğrencilere aktarılması, öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekerek etkili öğrenmelerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici internet haberlerinin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

Çalışmada, ders kitaplarındaki afişlerin varlığı incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitabında 5. sınıfta 1 adet, 6. sınıfta 6 adet, 7. sınıfta 1 adet afiş örneği kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla afiş örneğine 6. sınıf ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Taşkın ve Açıklan (2020), çalışmalarında ders kitaplarında 5. sınıfta 4 adet, 6. sınıfta 2 adet, 7. sınıfta 1 adet afiş örneği kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışma bulguları nicelik olarak mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Ancak çalışmada afişlerin kullanım sıklığının sınırlı kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonucuna göre ders kitaplarında afişlerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu ve sınıf seviyelerine dengeli bir şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Afişler, sosyal problemlere, çevre sorunlarına vb. dikkat çekmede etkili olarak kullanılan görsel materyallerdir. Konu ve kavramların uzun yazılı bir metinler yerine afişler yardımıyla sunulması verilmek istenen mesajın daha kısa sürede öğrenciye aktarılmasını sağlar. Bu bağlamda ders kitaplarında kavram öğretimini destekleyici afişlerin sayılarının artırılması bir gerekliliktir.

3.1.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri Başlığı İle İlgili Tartışma ve Sonuç

Bu alt probleme bağlı olarak, sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları ile ilgili görüşleri alınmıştır. Bu amaçla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile öğretmenlere 11 soru yöneltilmiştir. Sorulara verilen cevaplar ışığında aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavramın tanımına yönelik görüşlerine ilişkin tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram tanımlamaları zihindeki genel anlam, nesnelerin genel adı, tanımlama, merdivenin ilk basamağı, kelimeler bütünü şeklinde kodlar altında toplanmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğu kavramı zihindeki genel anlam olarak tanımlamışlardır.

Tütüncü (2008), çalışmasında öğretmen adaylarının kavramın tanımına yönelik görüşlerinde, “Nesnelerin benzer özelliklerine verilen ortak ad” ifadesini tespit etmiştir. Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenlerin kavram tanımlarında bir şeyin sözcüklerle ifade edilmesi, bir şeyi ortak özelliklere göre sınıflandırma, nesnelerin zihnimizdeki tasarımıdır şeklinde ifadeler tespit etmiştir. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenlerin kavram tanımlarında, belirli ortak özelliği olan nesnelere verilen isim ifadesini tespit etmişlerdir Soylu (2019), çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram tanımlamaları incelendiğinde olguların zihinde imgesi, nesnelerin ortak adı, nesnelerin genel tasarımı, olguları kapsayan kelimeler, anahtar kelime, aynı kategoriden örnekler şeklinde ifadeler tespit edilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavramın tanımına ilişkin görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Mevcut çalışmadan elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin kavrama dair bir tanımlarının olduğu ve tanımların çoğunluğunun literatürde var olan ortak tanımlamalar olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde kavram öğretiminin önemine yönelik görüşlerine ilişkin tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminin önemine yönelik görüşleri soyut ifadeleri somutlaştırma, öğrenmeyi anlamlı hale getirme, öğrenmelere temel oluşturma, Disiplinlerarası bir alan olması, öğrenmeyi kalıcı hale getirme, iletişimi ve ilişkileri kolaylaştırma, akademik başarıyı artırma şeklinde kodlar altında toplanmıştır.

Gültekin (2016), çalışmasında öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde kavram öğretiminin önemli ve faydalı olduğu, kavram öğretiminin akademik başarıyı da beraberinde getirdiği, kavramların sadece sosyal bilgiler dersi için değil tüm dersler için önemli olduğu, öğrenmede ve iletişim kurmada kolaylık sağladığı, kavramların öğretimin temeli olduğu şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında kavram öğretiminin önemine yönelik etkili bir öğretim süreci sağladığı, sosyal bilgilerde çok sayıda kavram olduğu için önemli, kavram öğretimi, öğrenmelerin ilk basamağı olduğundan önemli, soyut ifadelerin somutlaştırılmasını sağladığından önemli olduğu şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Soylu (2019), çalışmasında öğretmenler, kavram öğretiminin etkili bir öğrenme süreci sağlama, öğrenmeyi kalıcı hale getirme, soyut ifadeleri somutlaştırma, öğrenmenin ilk basamağı olma, sosyal bilgilerin kavram açısından zengin olması, iletişimi kolaylaştırma şeklinde ifadeler tespit etmiştir. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenler, kavramlar dersin temeli olduğu için önemli olduğu, kavramları öğrenemeyen öğrencilerin ilerleyen süreçlerde zorluk yaşadığı ve bu yüzden öncelikle temel kavramların kazanımının gerekliliği, kavramların, bağımsız parçalar olarak sunulmasından ziyade konular ile ilişkilendirilerek ders içerisinde anlamlı olacağı şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavramın önemine ilişkin görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimini önemli buldukları tespit edilmiştir. Öğretmenler, kavramların soyut konuların somutlaştırılmasında ve anlamlı öğrenmelerin gerçekleştirilmesinde önemli olduğu fikrindedirler.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimini yaparken nasıl bir yol izledikleri ve kavramı daha çok dersin hangi aşamasında kullandıklarına ilişkin görüşleri yönelik tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu kavram öğretimi yaparken eğitsel ilkeler doğrultusunda bir yol izlemişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri ön öğrenmelerden yola çıkarak, yakından uzağa, basitten zora şeklinde kodlar altında toplanmıştır.

Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenler kavram öğretiminin gerçekleşmesinde öğrencilerin geçmiş deyimlerinin etkinliği ve önceki bilgilerine dayalı olarak gerçekleştiği konusunda fikir belirmişlerdir. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenler ön bilgilerin kontrol edilmesi görüşünde bulunmuşlardır. Öğretmenlerin kavram öğretiminde ön bilgilerin kontrol edilmesine önem verildiği anlaşılmaktadır. Uçak (2020), çalışmasında yeni öğrenilenlerin eski öğrenmeler üzerine yapılandırılmasından hareketle öğretmenler, öğrencilerin hazır bulunuşluğunu dikkate alarak ön öğrenmeleri tespit etmeye çalışmışlardır. Yine aynı çalışmada öğretmenler kavramlar öğretimi sürecinde, içeriği öğrencilerin dünyalarına yakınlaştırmaya, öğrencilerin bildiklerinden yola çıkarak bilinmeyene ulaşmaya ve yakın çevrelerinde olup bitenleri kavram ile ilişkilendirmeye çalıştıkları görülmektedir şeklinde ifadeler yer almaktadır. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde izledikleri yola dair görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazıları tercih edilen strateji doğrultusunda bir yol izlemişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri tümdengelim yolu kodu altında toplanmıştır.

Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında katılımcılarının derslerde yaptıkları uygulamalara bakıldığında büyük çoğunluğun kavram öğretiminde sunuş yolunu kullandıkları tespit edilmiştir. Uçak (2020), çalışmasında kavramların öğretimine öncelikle kavramın tanımını yapmakla ya da kitapta var olan tanımını vermekle başlayan öğretmenler bulunmaktadır ifadesine yer vermiştir. Çalışmada tam olarak bir tümden gelim yolunun uygulanmadığı tespit edilse de tanımdan hareket eden uygulamalar tümdengelim olarak kavramsallaştırılmıştır. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin izledikleri yola dair görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazıları somutlaştırma doğrultusunda bir yol izlemişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri somut örneklendirmeler, görsellerle destekleme, öğrencilerin örneklendirmesi ve tanımlaması şeklinde kodlar altında toplanmıştır.

Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenler kavram öğretiminin örneklendirme, görseller aracılığıyla (sunum, şekil, vb.) gerçekleştirilebileceği ifadelerinde bulunmuşlardır. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenlerin tanımlama yapma ve günlük hayatla ilişkilendirerek örnek verme gibi ifadelerini tespit etmiştir. Bu ifadeler mevcut çalışmadaki öğretmenlerin kavram öğretiminde izledikleri dair görüşleri ile paralellik göstermektedir. Soylu (2019), çalışmasında öğretmenlerin günlük hayatla ilişkilendirme ve örnek verme, öğrencilerin tanımlaması ve örnek vermesi, kavram öğretimi materyallerinden yararlanma gibi ifadelerini tespit etmiştir. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin izledikleri yola dair görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazıları öğretim yöntemi doğrultusunda bir yol izlemişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri düz anlatım, soru-cevap şeklinde kodlar altında toplanmıştır.

Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenlerin çoğu kavram öğretiminin sözel olarak (soru-cevap anlatımla) gerçekleştirilebileceği ifadelerinde bulunmuşlardır. Bu ifadeler mevcut çalışmadaki öğretmenlerin kavram öğretiminde izledikleri yola dair görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazıları öğrenci etkinliği doğrultusunda bir yol izlemişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri ünite başında kavram tespiti ve kavramı sözlükten bulma şeklinde kodlar altında toplanmıştır.

Uçak (2020), çalışmasında kavram öğretiminde sözlük oluşturma, sözlük çalışması yaptırma gibi uygulamalarda bulunan öğretmenlerin bulunduğunu tespit etmiştir. Bu sonuç mevcut çalışmadaki öğretmenlerin kavram öğretiminde izledikleri yola dair görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavramı dersin hangi aşamasına kullandıklarına dair soru giriş, anlatım esnasında, farklı aşamalarda, cevap vermeyenler şeklinde kodlar altında toplanmıştır. 3 öğretmenin soruya cevap vermediği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu kavramı dersin giriş

bölümünde kullandıklarını ifade etmişlerdir. Kavramı dersin giriş bölümünde kullanan öğretmenler dikkat çekme, güdüleme ve ön öğrenmeleri kontrol etme gibi amaçlarla kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenler kavramları ders başında veya yeri geldikçe açıklamaktadır. Ders başında kavramları açıklamak dikkat çekme ve öğretimden haberdar etme amacıyla kullanılabilir, ancak kavramların anlamlı ve kalıcı öğrenilmesi için en uygun zamanda verilmesi önem taşımaktadır ifadesinde bulunmuştur. Bu sonuç mevcut çalışmadaki öğretmenlerin kavramları kullandıkları aşamaya dair görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin ön öğrenmelerin kontrolünün sağlanması için kavramları daha çok dersin giriş aşamasında kullandıkları sonucuna varılmıştır.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin En Sık Kullandıkları Kavram Öğretim Uygulamaları ve Kullanma Nedenlerine İlişkin Görüşlerine Yönelik Tartışma ve Sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazılarının kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı kullanılan strateji teması altında toplanmıştır. Bu tema içinde sunuş yolu (tümdengelim) stratejisi, buluş yolu (tümevarım) stratejisi, problem çözme ve araştırma ödevi kodları oluşturulmuştur. Öğretmenlerin çoğunluğu en sık kullandıkları stratejinin sunuş yolu (tümdengelim) stratejisi ve buluş yolu (tümevarım) stratejisi olduğunu ifade etmişlerdir.

Uçak (2020), çalışmasında kavramların öğretimine öncelikle kavramın tanımını yapmakla ya da kitapta var olan tanımını vermekle başlayan ve kavram öğretiminde öncelikle öğrencilere kavramın tanımının sunulmasından ziyade öğrencileri kavramın adı üzerinden örnekleri düşündürerek kendi ifadeleri ile kavramın tanıma ulaştırmaya çalışan öğretmenlerin yer aldığını ifade etmiştir. Bu sonuç mevcut çalışmadaki öğretmenlerin kavram öğretim stratejilerine dair görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğunun kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı grafik örgütleyiciler teması altında toplanmıştır. Bu tema içinde kavram haritası, zihin haritası, kavram ağı, kavram bulmacası, anlam çözümleme tablosu, tanılayıcı dallanmış ağaç, kavramsal değişim metinleri kodları altında

toplanmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğu en sık kullandıkları grafik örgütleyicinin kavram haritaları ve zihin haritaları olduğunu ifade etmişlerdir. Güneş vd., (2010), çalışmalarında fen bilgisi ve sınıf öğretmenlerinin kavram öğretiminde en çok kullandıkları yöntemleri sıraladığı çalışmada her iki öğretmen grubunda da en fazla kullanılan yöntemin kavram haritası olduğu tespit edilmiştir. Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenlerin kavram öğretiminde en fazla kullandıkları yöntemler arasında kavram haritalarının ve kavram ağlarının bulunduğunu tespit etmiştir. Gültekin (2016), çalışmasında öğretmenlerin büyük çoğunluğu kavram haritalarını kavram öğretiminde kullandıklarını, kavram bulmacalarından pek yararlanmadıklarını, kavram karikatürlerinin kullanılmasının önemli olduğu görüşünde oldukları halde kavram karikatürlerini eğitim-öğretimde daha az kullandıklarını ifade etmişlerdir. Mevcut çalışmada öğretmenlerin hiçbirisi sık kullanılanlar arasında kavram karikatürünü belirtmemiştir. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders esnasında veya sınavlarda en çok kullandıkları kavram öğretimi materyallerinin başında kavram haritası gelmektedir. Daha sonra bulmacalar ve balık kılıcı yer almaktadır. Kavram ağı, zihin haritası, anlam çözümleme tablosu ve yapılandırılmış grid, sadece 1'er öğretmen tarafından belirtilmiştir. Soylu (2019), çalışmasında öğretmenlerin en fazla kullandıkları kavram öğretim tekniklerinin kavram haritası ve zihin haritası olduğunu tespit etmiştir. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenlerin kavram haritası ve zihin haritası kullandıklarını tespit etmiştir. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazılarının kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığı kullanılan yöntem teması altında toplanmıştır. Bu tema içinde düz anlatım, tartışma, drama, soru-cevap, örnek olay, gösterim, benzetim kodları altında toplanmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğu en sık kullandıkları yöntemin düz anlatım olduğunu ifade etmişlerdir. Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenlerin kavram öğretiminde en fazla kullandıkları yöntemlerin başında da anlatım yöntemini kullandıklarını. yine öğretmenlerin ikinci sırada gösteri, üçüncü sırada ise en fazla soru-cevap yöntemini tercih ettiklerini ifade etmiştir. Gültekin (2016), çalışmasında öğretmenlerin kavram öğretiminde kullandıkları yöntem ve teknikler arasında

geleneksel yöntem ve tekniklere daha fazla yer verdikleri, kavramların öğretiminde kullandıkları yöntem ve tekniklerin başında düz anlatım ve soru-cevap tekniği gelmektedir ifadesinde bulunmuştur. Soylu (2019), çalışmasında ortaokul öğrencilerinin kullanılan kavram öğretimi yöntemlerine yönelik görüşlerinin belirlendiği soruda öğrencilere göre sosyal bilgiler öğretmenleri derste en çok anlatım, soru-cevap, tartışma, beyin fırtınası, grup çalışması, örnek olay, drama yöntemlerini kullanmaktadırlar. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarına ilişkin görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde sıklıkla tercih ettikleri kavram öğretim uygulamaları mevcut çalışmada öğretmenlere uygulanan sıklık anketinin sonuçları ile paralellik göstermektedir. Mevcut çalışmada uygulanan sıklık anketinde öğretmenlerin en fazla tercih ettikleri kavram öğretim uygulamaları arasında kavram haritaları, zihin haritaları, kavram bulmacası yer almaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenleri en sık kullandıkları kavram öğretim uygulamalarından kavram haritalarını, zihin haritalarını, kavram bulmacalarını, anlatım ve soru cevap yöntemini kullanma nedenleri olarak bütünlük sağlamak, anlam ilişkisi kurmak, kavramı somutlaştırmak, kalıcı hale getirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Gültekin (2016), çalışmasında öğretmenler derste görsel açıdan fayda sağladığı, konuyu bütün olarak yansıttığı gibi nedenlerden dolayı kavram haritalarını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında sosyal bilgiler öğretmenleri kavram haritalarını, konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayarak etkin bir öğretim süreci gerçekleşmesi nedeniyle kullandıklarını belirtmiştir. Konunun bir bütün olarak görülmesini ve somutlaşmasını sağlaması, öğrenmelerde kalıcılık sağlaması ise kavram haritalarının kullanımı için diğer nedenler olarak ifade etmişlerdir. Soylu (2019), çalışmasında öğretmenler kavram haritalarını kullanma sebebi olarak kavram haritalarının şematik öğrenmeyi sağladığı, kavramlar arası bağ kurmada ve ilişkileri ortaya koymada yardımcı olduğu, görsel hafızayı desteklemeye katkı sağladığı, öğrenmelerin kalıcı hale getirdiğini ifade etmişlerdir. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenlerin somutlaştırma işlemi için, anlatılan konu ve kavramın özünü sunması ve görsellik katması açısından kavram haritalarını kullandıklarını ifade

etmiştir. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri mevcut çalışmadaki öğretmenlerin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde sık kullandıkları grafik örgütleyicilerin kavram haritası, en sık kullandıkları yöntemin düz anlatım, en sık kullandıkları stratejinin ise tümden gelim (sunuş) stratejisi olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan uygulamaların kavramları somutlaştırarak anlamlı ve kalıcı öğrenmeleri desteklediği vurgulanmıştır.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler derslerinde en fazla kullandıkları kaynak ve materyallere ilişkin görüşleri ile ilgili tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde en fazla kullandıkları kaynak ve materyaller akıllı tahta/internet, ders kitabı, görsel/fotoğraf/resim/poster, çalışma yaprağı, günlük olay/haber, yardımcı kaynak, kavram haritaları, harita/küre, video, sayısal veriler, sözlük, özet/not, kavram ağı, edebi ürünler kodları altında toplanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu kavram öğretiminde en fazla akıllı tahta/internet, ders kitabı kullandıklarını ifade etmişlerdir. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenler, kavram öğretimi materyallerinden en çok kavram haritasını kullandıklarını belirtmişlerdir. Daha sonra bulmaca ve balık kılçığı gelmektedir. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenlerin ders kitapları ve temel dini kaynakların yanı sıra kavram öğretiminde video, film, ilahi, renkli afişler, çizgi film gibi bilgisayar destekli görsel işitsel malzemelerden yararlandığı anlaşılmaktadır ifadesinde bulunmuştur. İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların bulguları mevcut çalışmadaki öğretmenlerin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretiminde farklı kaynak ve materyaller kullandıkları ancak en fazla akıllı tahta/internet ve ders kitabı kullandıklarını sonucuna ulaşılmıştır. Kavram öğretiminde farklı kaynak ve materyallerin kullanımı, öğrencilere zengin öğrenme ortamları sunarak etkili öğrenmeler gerçekleştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders kitaplarında kavram öğretim uygulamalarının kullanılma durumu ve yeterliliğine ilişkin görüşlerine yönelik tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarının ders kitaplarında kullanılma durumunu değerlendirdiklerinde görüşler kavram haritası, kavram bulmacası, harita, resim/fotoğraf, tablo, kavram ağı, yapılandırılmış grid, kavram eşleştirmesi, zihin haritası şeklinde kodlar altında toplanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu ders kitaplarında en fazla kullanılan kavram öğretim uygulamalarının kavram haritası ve kavram bulmacası olduğunu ifade etmişlerdir. Mevcut çalışmada da ders kitapları kavram öğretim uygulamaları açısından incelendiğinde kavram haritası, kavram bulmacası, harita, resim/fotoğraf, tabloların kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında ders kitapları ve öğretmen görüşlerinden elde edilen bulgular paralellik göstermektedir. Ancak ders kitaplarında zihin haritalarına rastlanılmamıştır. Bu açıdan ders kitapları ve öğretmen görüşleri tutarlılık göstermemektedir. Karışan ve Memişoğlu (2022), çalışmalarında 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en fazla bulunan kavram öğretim tekniğinin zihin haritası olduğu görülmüştür. Ayrıca kavram karikatürü, bilgi haritası, kavram haritası, kavram ağı, tarih şeridi, anlam çözümleme tablosu, olaylar zinciri dizini ve dün, bugün, yarın kağıdı da bulunmaktadır ifadesinde bulunmuştur. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının kavram haritaları açısından eksik olduğu, kavram haritaları çeşitlerinden sadece ünite sonunda zihin haritasının kullanıldığı tespit edilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların sonuçlarına göre öğretmenler ders kitaplarında en fazla kullanılan kavram öğretim uygulamasının zihin haritası olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bulgu mevcut çalışmadaki öğretmen görüşlerini desteklese de ders kitaplarındaki kavram öğretim uygulamalarının incelenmesinden elde edilen bulgularla örtüşmemektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenleri kavram öğretim uygulamalarının ders kitaplarında kullanılma durumunu yeterliliği açısından değerlendirdiğinde öğretmenlerin çoğunluğu yeterli görmediklerini ifade etmişlerdir. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenler ders kitaplarında kavram haritalarına çok fazla yer verilmemesini kavram öğretiminde bir sorun olarak gördüklerini ifade etmişler ve ders kitaplarında kavram haritaları vb. materyale bolca yer verilmelidir önerisinde bulunmuşlardır. Soylu (2019), çalışmasında öğretmenler ders kitaplarında kavram

materyallerinin yetersizliğini kavram öğretiminde karşılaştıkları bir sorun olarak ifade etmişler ve ders kitaplarında kavram öğretim materyallerine yer verilmeli önerisinde bulunmuşlardır. Yıldırım ve Çelik (2022), çalışmalarında sosyal bilgiler ders kitabının kavram haritası çeşitleri açısından zenginleştirilmesi, yapılandırmacı yaklaşıma uygun hale getirilerek, en azından çok fazla karmaşık kavram barındıran konuların başı ve sonunda öğrenilen kavramların tespiti açısından kavram haritalarına daha fazla yer verilmesi gerekmektedir ifadesinde bulunmuştur. İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların bulguları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin genel olarak ders kitaplarında kullanılan kavram öğretim uygulamalarını yetersiz buldukları sonucuna varılmıştır. Ders kitapları hem öğretmenler hem de öğrenciler için bir rehber görevi görmektedir. Ders kitaplarının farklı kavram öğretim uygulamaları ile zenginleştirilmesi öğretmenlerin bu uygulamaları tanımlarına ve derslerinde bu uygulama örneklerini kullanmalarına katkı sağlayacaktır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamaları ve etkili bulma nedenlerine ilişkin görüşlerine yönelik tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşlerinin çoğunluğu grafik örgütleyiciler teması altında toplanmıştır. Bu tema içinde kavram haritası, zihin haritası, kavram ağı, kavram bulmacası, kavramsal değişim metinleri, boşluk doldurma, kavram karikatürü, kelime ilişkilendirme testi, yapılandırılmış grid kodları oluşturulmuştur. Kavram haritalarının etkili olduğunu düşünen öğretmenler grupta, anlamlandırma, kavramlar arasında bütünlük sağlama, somutlaştırma ve zihinde kalıcılık için etkili olduğunu belirtmişlerdir. Zihin haritalarının etkili olduğunu düşünen öğretmenler kavramları somutlaştırıp öğrenmeyi kalıcı hale getirdiğini, yaratıcılığı geliştirip ölçme ve değerlendirme imkanı sunduğunu ifade etmişlerdir. Kavram ağlarının etkili olduğunu düşünen öğretmenler grupta anlamlandırma ve zihinsel bir kalıcılık için etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bulmacaların etkili olduğunu düşünen öğretmen kavramların bir bütün halinde sunulmasını sağlıyor ifadesinde bulunmuştur. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenlerin

kavram öğretiminde en çok kavram haritası, zihin haritası vb. tekniklerin etkili olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Soylu (2019), çalışmasında öğretmenler kavram haritalarının somutlaştırma ve kalıcılık sağlamak için etkili bir teknik olduğu ve zihin haritalarının öğrencilere özgür bir alan tanıyıp yaratıcı düşünmeyi desteklediğini ifade etmişlerdir. İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların sonuçları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazılarının sosyal bilgiler derslerinde etkili olduğunu düşündükleri kavram öğretim uygulamalarına yönelik görüşleri kullanılan yöntem teması altında toplanmıştır. Bu tema içinde düz anlatım, drama, gösterip-yaptırma, örnek olay, rol oynama kodları altında toplanmıştır. Düz anlatım ve örnek olay yöntemlerinin etkili olduğunu düşünen öğretmen somutlaştırmada etkili olduğunu ifade etmiştir. Gösterip yaptırma yönteminin etkili olduğunu düşünen öğretmen öğrencilerin görmesi ve dokunması öğrenmeyi daha kolay hale getiriyor ifadesinde bulunmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazılarının kavram öğretim uygulamalarının etkililiğine yönelik görüşleri kullanılan strateji teması altında toplanmıştır. Bu tema içinde sunuş yolu(tümdengelim) stratejisi, buluş yolu(tümevarım) stratejisi, problem çözme kodları oluşturulmuştur. Sunuş yolu (tümdengelim) stratejisinin etkili olduğunu düşünen öğretmenler yapılandırmacı bir bakış açısıyla anlam ilişkisi kurarak etkili bir sunum gerçekleştirebileceğini, özün kavrayabileceğini ifade etmişlerdir. Problem çözme stratejisinin etkili olduğunu düşünen öğretmen problem çözme stratejisini somutlaştırmaya yönelik kullandığını ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazılarının kavram öğretim uygulamalarının etkililiğine yönelik görüşleri somutlaştırma teması altında toplanmıştır. Bu tema içinde görsel/resim, görsel kavram eşleştirmesi, animasyon kodları altında toplanmıştır. Görsel/resim kullanmanın etkili olduğunu düşünen öğretmenler öğrencilerin bilgi sahibi olmasında, daha fazla duyuya hitap ederek kalıcılık sağlanmasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Akbaş (2013), çalışmasında öğretmenler kavram yanılgılarının giderilmesinde görsel kullanımının etkili olacağını ifade etmişlerdir. Uçak (2020), çalışmasında video, resim gibi görsellerin kavram öğretiminde kullanılmasının etkili olduğu düşünen öğretmenlerin bulunduğunu ifade etmiştir. İlgili

literatür incelendiğinde çalışmaların sonuçları mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin genel olarak en etkili buldukları kavram öğretim uygulamalarının grafik örgütleyiciler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etkili bulma nedenleri ise bütünlük sağlama, somutlaştırma ve kalıcılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanım durumlarına ilişkin görüşlerine yönelik tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanım durumlarına ilişkin görüşler akıllı tahta/bilgisayar, resmi ve özel portallar, Web-2 araçları, eğitsel oyun, animasyon, film/çizgi film, açık uçlu öğrenme ortamı, Web tabanlı öğrenme ortamı şeklinde kodlar altında toplanmıştır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullanıyorum ifadesinde bulunmuşlardır. Öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde en fazla akıllı tahta/bilgisayar ve resmi ve özel portalların tercih edildiği tespit edilmiştir. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenler kavramların içeriklerini somutlaştırmak için MEB tarafından oluşturulan dijital eğitim platformu Eğitim Bilişim Ağı'ndan ve bilgisayar ve internet teknolojilerinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Tünkler (2021), çalışmasında öğretmen adayları Web 2 araçları kullanarak öğrencilerin kavram yanlışlarını tespit edip giderme, kavramlar arası ilişkileri gösterme, bilgiyi kalıcı hale getirme, bilginin hatırlanmasını kolaylaştırma, dersi eğlenceli ve etkili kılma, öğrencilerin ilgisini çekme ve onları derste aktif hale getirme gibi kazanımları hedeflediklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin genel olarak bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarını kullandıkları sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda anlaşılması zor soyut kavramların öğretiminde geleneksel yöntemler yerine çağın bir gerekliliği olarak bilgisayar destekli kavram öğretim uygulamalarının kullanılması öğrencileri farklı öğrenme aktiviteleri ile karşılaştırarak kalıcı olarak öğrenmelerine yardımcı olmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkında aldıkları eğitime ilişkin görüşlerine yönelik tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkında aldıkları eğitime ilişkin görüşleri üniversite hariç eğitim almadım, eğitim almadım, eğitim aldım ve görüş belirtmeyen kodları altında toplanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerin büyük çoğunluğu kavram öğretim uygulamaları hakkında eğitim almadıklarını ve kavram öğretimi alanında kendilerini yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Üniversitede alınan eğitimlerin yetersiz olduğunu ve üniversitelerde kavram öğretiminin daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Hizmet içi eğitimlerle de kavram öğretim uygulamaları hakkında öğretmenlerin yeterliliklerinin artırılması gerektiğini belirten öğretmenlerde bulunmaktadır. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenler kavram öğretiminin yetişkin öğretimine dayanan lisans fakültelerinde, öğrencilere yönelik eğitime hazırlayıcı bir eğitim olması gerektiğini ve hizmet öncesi yeterlik kadar hizmet sonrası yeterliğinde gerekliliği üzerinde durmuş ve mesleğe başladıktan sonra da kavram öğretimi yöntem ve tekniklerine yönelik desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir.

Mevcut çalışmadan elde edilen sonuçlara göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları konusunda eğitim almadıkları ve bu konuda kendilerini yetersiz buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, öğretmenlerin kavram öğretim uygulamalarını kullanarak, kavram öğretim süreçlerini en iyi şekilde yönetmesinde yeterli bilgi ve becerilerle donanmış olmaları bir gerekliliktir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullanmanın öğrenci üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullanmanın öğrenci üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri akılda kalıcılık artar, konuyu somutlaştırır, aktif katılım sağlar, öğrenmeler anlamlı hale gelir, dersler eğlenceli hale gelir, öğrencilerin ilgi ve dikkatini çeker, başarı oranı artar, etkili öğrenme ortamı oluşur, öğrenci istek ve motivasyonunu artar, sözel ifade gücü gelişir, kaygı düzeyi düşer, bütünlük ve ilişkilendirme sağlar, kavramları ayırt edebilmeyi sağlar, öğrenmeyi kolaylaştırır, basitten zora doğru yapılabilir, öğrenmeleri somut olarak test edilebilir şeklinde kodlar altında toplanmıştır. Sosyal bilgiler

öğretmenlerinin tamamı kavram öğretim uygulamalarını kullandıklarında öğrenciler üzerinde olumlu etkilerini gözlemleyebildiklerini ifade etmişlerdir. Kavram öğretim uygulamalarının anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayıp öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekerek aktif katılımı sağladığı, soyut konuları somutlaştırarak kalıcılığı ve akademik başarı düzeyini arttırdığı öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Tütüncü (2008), çalışmasında öğretmenler kavram öğretiminde farklı yöntemlerin kullanılmasıyla öğrencilerin kavramları daha kolay anlamasını sağladığını ve daha kalıcı bir öğrenmenin olacağını ifade etmişlerdir. Yılmaz ve Çolak (2012), çalışmalarında kavram haritası gibi öğrencilerin derste aktif katılımını sağlayan ve ezberden çok bilginin yapılandırılmasına ve anlamlı öğrenmeye vurgu yapan yöntem ve tekniklerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasının öğrencilerin derse karşı olumsuz tutumlarının ortadan kaldırılmasına yardım edeceğini, derse olan ilgi ve motivasyonlarını artıracığı ifadesinde bulunmuştur. Aktepe vd. (2017), çalışmalarında hayat bilgisi dersinde kavram öğretiminin önemli olduğunu, kavram haritalarının, kavram ağlarının, kavram karikatürlerinin ve kavram bulmacalarının kullanılmasıyla öğrenmenin daha doğru ve anlamlı kılındığı, öğrenmenin ve akılda kalıcılığın arttığı, kavram yanlışlarının ortadan kalktığı ifadesinde bulunmuştur. Soylu (2020), çalışmasında kavram öğretim tekniklerin soyut kavramları somutlaştırdığı, kalıcılığı ve akademik başarıyı artırdığı, görsel hafızaya olumlu etki ettiği, dersi eğlenceli hale getirdiğini ifade etmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre göre sosyal bilgiler öğretmenleri kavram öğretimi için farklı uygulamalar kullandıklarında bunun öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerini gözlemleyebildikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamalarını etkin ve verimli kullanım önerilerine ilişkin görüşlerine yönelik tartışma ve sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretim uygulamalarını etkin ve verimli kullanım önerileri hizmet içi seminerlerin düzenlenmesi, ders kitaplarının gözden geçirilmesi, ders saatlerinin arttırılması, üniversitelerde ilgili eğitimin verilmesi, ortak paylaşım siteleri oluşturulması, bilgisayar teknolojilerinin kullanılması, uygulamaya dönük etkinlik kullanma, kavramın türüne göre yöntemi belirleme, araştırma ve bilgi edinme, ünitelerin ilk

kısımında karikatür çizilmesi, hazır veya özgün etkinlikler kullanma, disiplinlerarası bağlantı kurma, kavram öğretimi için zaman planlanması, kavram yanılgıları dikkate alınmalı, deneysel çalışmalar yapılmalı, strateji-yöntem-teknik açılımı iyi analiz edilmeli, etkin öğrenme-öğretme süreçlerinin düzenlenmesi, görüş belirtmeyen şekilde kodlar altında toplanmıştır. Tütüncü (2008), çalışmasında öğretmen adaylarının kavram öğretiminde hem teknolojiden hem de yardımcı materyaller kullanılmasının gerektiği düşüncesini savunduklarını ifade etmiştir. Güneş vd., (2010), çalışmalarında öğretmenleri, kavram öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklerden sadece haberdar etmek yerine onlara bu teknikleri etkili bir şekilde kullanabilmeleri için hizmet içi eğitim verilmeli ve yapılanmalarına yardımcı olunmalıdır ifadesinde bulunmuştur. Memişoğlu ve Tarhan (2016), çalışmalarında öğretmenler ders kitaplarında kavram haritaları vb. materyale bolca yer verilmelidir ve kavram öğretimi için özel materyaller geliştirilmelidir ifadesinde bulunmuşlardır. Soylu (2019), çalışmasında öğretmenler ders kitaplarında kavram öğretim materyallerine yer verilerek kavram öğretime yönelik özel materyaller geliştirilmesi ve öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Uçak (2020), çalışmasında öğretmenler kavram öğretim süreçlerinde karşılaştıkları güçlüklerin kavram öğretimi ve sürecine ilişkin yöntem ve teknik bilgilerinin eksikliğinden kaynaklandığını ve buna yönelik mesleğe başlamadan eğitim sürecinde ve mesleğe başladıktan sonra hizmet içi eğitimlerle kavram öğretime yönelik yöntem ve tekniklerin kuramsal ve uygulamalı olarak öğrenilmesinin ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimi uygulamalarını daha etkin ve verimli kullanımı için hizmet içi seminerlerin düzenlenmesi, ders kitaplarının gözden geçirilmesi, ders saatlerinin arttırılması, üniversitelerde ilgili eğitimin verilmesi gibi durumlara dikkat edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

3.1.2.1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Kavram Öğretim Uygulamalarını Kullanma Sıklığına İlişkin Tartışma ve Sonuç

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığını tespit etmek için uygulanan ankette öğretmenlerin

analoji, balık kılçığı, bilgi haritası, kavram ağı, kavram haritaları, kavram (bilgi) yapıları, kavram bulmacası, kavram karikatürleri, kelime ilişkilendirme testi, zihin haritası, tümünden gelim (sunuş yoluyla öğretim), tüme varım(buluş yoluyla öğretim), bilgisayar teknolojileri (Web 2 araçları), edebi ürünler, grafik, tablo, fotoğraf ve resim, haber metinleri, harita, tarih şeritleri gibi kavram öğretim uygulamalarını daha fazla kullandıkları, daha fazla bildikleri ve tanıdıkları tespit edilmiştir. Çelikkaya vd., (2010), çalışmalarında sosyal bilgiler öğretmenlerinin alternatif ölçme değerlendirme araçlarından en sık kavram haritalarını kullandıklarını tespit edilmiştir. Ecevit ve Şimşek (2017), çalışmasında öğretmenler kelime ilişkilendirme, kavram haritası, analoji, sunuş yoluyla öğretim ve bilgisayar destekli öğretim, drama, analoji, soru-cevap, günlük hayatla ilişkilendirme, buluş yoluyla öğretim gibi yöntemleri derslerinde daha çok kullandıklarını ifade etmişlerdir. Soylu (2019), çalışmasında sosyal bilgiler dersinde en fazla kullanılan kavram öğretim tekniklerine dair öğrenci görüşlerinin alındığı sıklık anketinde kavram haritası, zihin haritası, balık kılçığı, kelime ilişkilendirme testinin daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir. Soylu ve Memişoğlu (2020), çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin en çok tercih ettikleri tekniklerin; kavram haritası, kavram karikatürü balık kılçığı, zihin haritası, bulmaca gibi uygulamalar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların sonucu mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Gültekin (2016), çalışmasında öğretmenler kavram bulmacalarını ve kavram karikatürlerini eğitim- öğretimde gerekli görürken sınıfta sık olarak kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Çalışmanın sonucu mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kavram öğretim uygulamalarını kullanma sıklığını tespit etmek için uygulanan ankette öğretmenlerin anlam çözümleme tablosu, kavram çarkı, kavram değişim metinleri, metafor, tanılayıcı dallanmış ağaç, V diyagramı, yapılandırılmış grid gibi uygulamaları ise daha az kullandıkları, daha az bildikleri ve tanıdıkları tespit edilmiştir. Soylu (2019), çalışmasında ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde kullanılan kavram öğretim tekniklerine ilişkin görüşlerinin alındığı sıklık anketinde öğretmenlerin anlam çözümleme tablosu, tanılayıcı dallanmış ağaç gibi teknikleri daha az kullandıkları tespit edilmiştir.

3.2. Öneriler

Araştırma ile elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

Ders kitaplarının hazırlanmasında resimli hikâye, şiir, şarkı, tekerleme, akrostiş gibi edebi ürünlerin kullanımının arttırılması kavramları somut şekilde göstermede ve kalıcılık için etkili olabilecektir.

Ders kitaplarında bulunan kavram öğretim uygulamalarının rastgele bir dağılım gösterdiği bazı yayınlarda kavram öğretim uygulamalarına yer verilirken bazı yayınlarda ise hiç yer verilmediği belirlenmiştir. Yazarlar, ders kitaplarını hazırlarken bu durumu göz önüne almalıdır.

Sosyal bilgiler dersinin haftalık ders saati artırılması, kavram öğretim uygulamalarının kullanımında öğretmenlerin yeterli zaman bulamamasından kaynaklı problemlerin önüne geçilebilir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında balık kılıcı, kavram çarkı, kavramsal değişim metinleri zihin haritası, kavram karikatürü, metafor, V diyagramı, kelime ilişkilendirme testleri, tahmin et gözle açıkla, tümden gelim, tüme varım gibi kavram öğretim uygulamalarına hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle, kitapta bulunmayan diğer kavram öğretim uygulamalarından da yararlanılmalıdır.

Üniversite eğitimleri boyunca, öğretmen adaylarının kavram öğretimi sürecine dair gerekli yeterlikleri kazanmalarında teorik ve uygulamalı derslere verilen önemin artırılması öğretmenlerin mesleğe başlamadan önce yeterli donanıma sahip olmasında etkili olabilir.

Öğretmenlerin mesleki gelişimleri için hizmet içi eğitimler de düzenlenmelidir. Öğretmenlere yönelik olarak hazırlanacak kavram öğretimi eğitimlerinde uygulamalı bir ortam hazırlanması, öğretmenlerin kavram öğretimi uygulamalarını etkin bir şekilde uygulayarak öğrenmeleri açısından önem arz etmektedir.

Öğretmenlere yönelik düzenlenecek hizmet içi eğitim ve seminerlerle kavram öğretiminde bilgisayar teknolojilerinin kullanıldığı eğitimlere de yer verilerek öğretmenlerin derslerinde bu uygulamaları kullanması teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acevedo, G. H. (2000). *Using Computer Assisted Instruction to Improve Learning of Social Studies Concepts*. Unpublished Master Dissertation, The Faculty of California State University Dominguez Hills.
- Akar, B. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Harita Kullanma Düzeylerinin Ve Harita Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Akarsu, A. H. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tahmin Et Gözle Açıkla (TGA) uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Akarsu, A. H. ve Geçit, Y. (2020). Tahmin Et-Gözle-Açıkla. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 351-379). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akbaş, Y. (2008). *Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin İklim Konusundaki Kavram Yanılgılarının Giderilmesinde Kavramsal Değişim Yaklaşımının Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Akbaş, Y. (2013). Coğrafya ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimi ve Kavram Yanılgıları Hakkındaki Görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 251-278.
- Akbaş, Y. (2019). Kavramlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi. T. Çelikkaya, Ç. Ö. Demirbaş, T. Yıldırım, H. Yakar (Ed.), *Yeni Program ve Ders İçeriklerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretimi II*. (s. 227-263). Ankara. Pegem Akademi.
- Akbaş, Y. (2020). Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram, Kavram Öğretimi ve Kavram Yanılgıları. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi*. (s. 63-87). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akengin, H ve Sümer, S. (2011). Coğrafi Kavramlar Bakımından Öğrencilerin Hazır bulunuşluk Düzeyleri ve Bu Kavramların Geliştirilmesi Üzerine Deneysel Bir Araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (24), 26-48.
- Akkuş, Z. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Destanların Kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(14), 31-48.
- Aksin, A. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yenilikçi Teknoloji Kullanımı. Y. Ayaydın (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yenilikçi Teknoloji Uygulamaları İçinde*. Ankara: Pegem A.
- Aktepe, V., Cepheci, E., Irmak, S. ve Palaz, Ş. (2017). Hayat Bilgisi Dersinde Kavram Öğretimi ve Kavram Öğretiminde Kullanılabilecek Teknikler Üzerine

Kuramsal Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 3(1), 33-50.

- Aktepe, V. ve Gündüz, M. (2021). Kavram Öğrenme Stilleri. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 241-268). Ankara: Pegem Akademi.
- Akyürek, E. ve Afacan, Ö. (2011). Bir Değerlendirme Aracı Olarak Kavram Çarkı Diyagramının Kullanımı, *2 nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 2, 1097-1103.
- Alkan, G. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kavram Karikatürlerinin Öğrenci Başarısına Etkisi* (Yüksek lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Altun, A. ve Kaymakçı, S. (2016). Zaman ve Kronolojinin Öğretiminde Bir Materyal: Zaman Şeritleri. *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, 5(1), 157-192.
- Arıcı, A. F., Çizmecioğlu, M. ve Namazcı, M. (2017). Çocuk Edebiyatında İhmal Edilmiş Bir Tür: Biyografi. *IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*. İstanbul, Türkiye. s. 117-123.
- Arslan, G. S. (2008). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi “Yeryüzünde Yaşam” Ünitesindeki Kavramların Hatırlama Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma (Sakarya İli Örneği) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 35(171), 100-108.
- Aslan, S. ve Şeker, K. (2013). Sekizinci Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Kavramlarının Öğretiminde Bulmacaların Öğrenci Başarısına Etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(1), 29-42.
- Ata, B. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. C. Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi (Yapılandırmacı Bir Yaklaşım içinde)* (s. 71-83). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ata, B. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* (s. 33-47). Ankara: Pegem Akademi
- Atak, B. Z. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Alternatif Öğretim Teknikleri Hakkındaki Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Atasoy, Ş. (2021). Sosyobilimsel Konuların Öğretimi: Kavram Karikatürleri. D. Karışan., A. Y. Türkoğlu (Ed.), *Sosyobilimsel Konular* (s.311-329). Ankara: Eğiten Kitap.

- Aydın, G. (2009). *Zihin Haritalama Tekniğinin Dinleneni Anlamaya Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir Felsefi Metafor “Yolda Olmak”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-22.
- Aydın, İ. ve Aydın, G. (2020). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı Bağlamında 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığına Yönelik Etkinliklerin Sözcük Öğretimi Açısından İncelenmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 01-23.
- Aytaş, G. (2006). Edebi Türlerden Yararlanma. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(169), 0-0.
- Azer, H. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: EKOYAY.
- Baduroğlu, H. (2018). *Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Mekânı Algılama Becerisi Bakımından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bahar, M. (1999). Investigation of Biology student's cognitive structure through word association tests, mind maps and structural communication grids, *Ph.D. Thesis, University of Glasgow*.
- Bahar, M., Johnstone, A. H. ve Sutcliffe, R. G. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through word association tests. *Journal of Biological Education*, 33, 134-141.
- Bahar, M. ve Özatlı, S. (2003). Kelime İletişim Testi Yöntemi ile Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Canlıların Temel Bileşenleri Konusundaki Bilişsel Yapılarının Araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5, 75-85.
- Baştürk, M. (2005). Ders kitaplarının tarihçesi. Ö. Demirel ve K. Kiroğlu (Ed.). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Bayındır, P. (2006). *İlköğretim Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Coğrafya Konularında Kavram Haritalarının Öğrenci Başarısına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bayrakçı, M. (2005). Ders Kitapları Konusu ve İlköğretimde Ücretsiz Ders Kitabı Dağıtım Projesi. *Milli Eğitim Dergisi*, (165), 1-10.
- Biçer, H. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımının Öğrencinin Akademik Başarısına ve Derse Karşı Tutumuna Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bilen, K. (2009). “Tahmin Et- Gözle- Açıkla” Yöntemine Dayalı Laboratuvar Uygulamalarının Öğretmen Adaylarının Kavramsal Başarılarına, Bilimsel Süreç Becerilerine, Tutumlarına ve Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşlerine

- Etkisi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bilen, K. ve Köse, S. (2012). Kavram Öğretiminde Etkili Bir Strateji TGA (Tahmin et- Gözle- Açıkla) Bitkilerde Madde Taşınımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (24), 21-42.
- Bilgili, A. S. (2016). Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler. A. S. Bilgili (Ed.), *Sosyal Bilgilerin Temelleri İçinde* (s. 1-33). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Birinci Konur, K. (2010). *Kavramsal Değişim Metinlerinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının Fiziksel ve Kimyasal Değişim Konusunu Anlamalarına Etkisi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Brinkmann, A. (2003). Graphical knowledge display-mind mapping and concept mapping as efficient tools in mathematics education. *Mathematics Education Review*, 16, 35-48.
- Brinkmann, A. (2007). Görsel Bilgi Gösterimi. Matematik Eğitiminde Etkili Araçlar Olarak Zihin ve Kavram Haritaları. (çev. S. Ö. Bütünler). *İlköğretim Online*, 6(1), 1-11.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (s. 1-368). Ankara: Pegem Akademi.
- Campelo, L. F., ve Piconez, S. C. B. (2016). Concept mapping in high school: An experience on teaching geography to measure deep, surface and non-learning outcomes. In: Cañas, A.; Reiska, P.; Novak, J. (Ed.), *Innovating with Concept Mapping*. Springer – *Communications in Computer and Information Science* (CCIS), 635, 29-39.
- Can, N. (2019). 9. Sınıf Coğrafya Konularının Kavram Haritası Kullanımı Bakımından Uygunluğunun Öğretmen Görüşleri İle Değerlendirilmesi (Konya Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Canpolat, N. (2002). *Kimyasal Denge ile İlgili Kavramların Anlaşılmasında Kavramsal Değişim Yaklaşımının Etkinliğinin İncelenmesi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Cansız Aktaş, M. (2019). Nitel Veri Toplama Teknikleri. H. Özmen ve O. Karamustafaoğlu (Ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (113-136). Ankara: Pegem Akademi.
- Cendek, M. E. (2015). *Öğrencilerde Harita Okuryazarlığının Geliştirilmesine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Clark, J. M., ve Paivio, A. (1991). Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*, 3(3), 149-210.
- Coşkun, M. K. (2020). *Görme Engelli Öğrencilere Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Kavram Öğretimi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Çakmak, M, A. ve Çelik, A. U. (2016) Sosyal Bilgiler Dersi “İpek Yolunda Türkler” Ünitesi İçin Kavram Öğretim Materyali Geliştirme Çalışması. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 70-79.
- Çalışkan, H. ve Yiğittir, S. (2014). Sosyal Bilgilerde Ölçme ve Değerlendirme. B. Tay ve A. Öcal. (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi İçinde* (s.223-290). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çankaya, S. ve Karamete, A. (2008). Eğitsel bilgisayar oyunlarının öğrencilerin matematik dersine ve eğitsel bilgisayar oyunlarına yönelik tutumlarına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 115-127.
- Çaycı, B. (2007). Kavram Değiştirme Metinlerinin Kavram Öğrenimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 87-102.
- Çaycı, B. ve Gül, A. (2007). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sahip Oldukları Öğrenme Stillere Göre Kavram Öğrenme Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Bilimi Araştırmaları(TÜBAR)*, (22), 43-63.
- Çelebi, N. G. (2012). *İkinci Dil Kelime Öğrenmede Bilgi Haritalarının Kullanımının Öğrencilerin Öğrenme ve Hatırlama Düzeyine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Çelik, M. E. ve Yıldırım, G. (2022). Sosyal Bilgiler 5., 6. ve 7. Sınıf Ders Kitaplarının Kavram Haritaları Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (18), 208-221.
- Çelikkaya, T. (2020). Tanılayıcı Dallanmış Ağaç. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi*. (s. 385-410). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çelikkaya, T., Karakuş, U. ve Demirbaş, Ç. (2010). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ölçme-Değerlendirme Araçlarını Kullanma Düzeyleri ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Ahi Evran Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 57-76.
- Çelikkaya, T. ve Yakar, H. (2015). Sosyal Bilgiler Programında Gazete, Dergi ve İnternet Haberlerinin Kullanılması. *Turkish Studies*, 10(3), 251-270.
- Çeliköz, N. (1998). Kavram Öğrenme ve Öğretme İlkeleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 69-76.

- Çetin, O. (2016). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Çetinkaya, M. ve Taş, E. (2011). Canlıların Sınıflandırılması Konusu İçin Web Destekli Kavram Haritaları ve Anlam Çözümleme Tablolarının Öğrenme Üzerindeki Etkisinin Araştırılması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 180-195.
- Çoban, A. ve Tamusta, P. (2021). Sosyal Bilgiler Dersinde Coğrafya İle İlgili Kavramların Öğretiminde Model Küre Kullanımının Önemi. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(31), 11-30.
- Çoban, O., Öntaş, T. ve Palaz, T. (2021). Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimine İlişkin İyi Uygulama Örnekleri. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 355-391).Ankara: Pegem Akademi.
- Dalacosta, K., Kamariotaki-Paparrigopoulou, M., Palyvos, J. A. ve Spyrellis, N. (2009) Multimedia application with animated cartoons for teaching science in elementary education. *Computers and Education*, 52(4), 741-748.
- Değirmenci, Y. (2020). Metafor Tekniği. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 351-379). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Demir, Y. ve Atasoy, E. (2018). 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının (2017) Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780.
- Demiralp, N. (2009). Haritalarla Öğrenme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 955-973.
- Demirci, M. (2022). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Verilen Edebi Ürünlerin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Demircioğlu, İ. H. (2005). Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Tarih Öğretiminde Kullanılan Zaman ve Kronolojiyle İlgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (19), 155-163.
- Deveci, H. (2005). Sosyal Bilgiler Dersinde Gazete Kullanımı. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(3), 159-166.
- Deveci, H. (2019). Sosyal Bilgiler Dersinde Kültürden Yararlanma: Öğretmen Adaylarının Kültür Portfolyolarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 1-19.
- Dilber, R. (2006). *Fizik Öğretiminde Analoji Kullanımının ve Kavramsal Değişim Metinlerinin Kavram Yanılgılarının Giderilmesine ve Öğrenci Başarısına*

Etkisinin Araştırılması (Doktora Tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Dilci, T. ve Gür, T. (2012). Tekerlemelerin Eğitim Öğretim-Sürecinde Kullanımına Yönelik İlköğretim Öğrencilerinin Görüşleri: Sivas ili örneği. *Electronic Turkish Studies*, 7(4), 1503-1518.
- Doğan, N. (2011). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, H. Atılğan (Ed.), *Ölçme Araçlarını Sınıflama Çabaları* (s. 119-144), Ankara, Anı Yayıncılık.
- Doğan, Y. B. (2020). *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Gazete Kullanımı: Sabah Gazetesi İnternet Haberlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Doğanay, A. (2005a). Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi. C. Öztürk, D. Dilek, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.265-296). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2005b). Sosyal Bilgiler Öğretimi. C. Öztürk, D. Dilek, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.17-52). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Doğramacı, H. (2019). *Sosyal Bilgiler Dersinde Analoji Kullanımının Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına ve Tutumlarına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Doğrukök, Barış. (2004). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan kavramların kazandırılma düzeyi* (Yüksek Lisans Tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Dolmaz, M. (2018). Kitap İnceleme: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 1-8.
- Duit, R. (1991). On the Role of Analogies and Metaphors in Learning Science. *Science Education*, (75), 649-672.
- Durak, H. (2007). *Fizikokimya laboratuvarlarında V-diyagramı kullanımı ve uygulamaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Dündar, H. (2007). *Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi* (Doktora Tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Dündar, H. (2014). Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi. B. Tay, A. Öcal, (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.309-342). Ankara: Pegem Akademi.
- Dündar, H. ve Aksoy, N. (2010). Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (21), 1-27.
- Ecevit, T. ve Özdemir, Ş. P. (2016). Öğretmenlerin Fen Kavram Öğretimleri, Kavram Yanılgılarını Saptama ve Giderme Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 16(1), 0-0.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elban, M. (2020). Tarih Ders Kitaplarının Kavram Öğretimi Açısından İncelenmesi. *Karadeniz Zirvesi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi 4. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi*, Artvin, 128-132.
- Emre, M. (2022). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çözümler Konusundaki Kavram Yanılgılarının İki Aşamalı Test İle Belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Erdem, A. (2017). Mind maps as a lifelong learning tool. *Universal Journal of Educational Research*, 5(12A), 1–7.
- Ermış, F. (2008). *"Kuvvet ve Hareket" Konusunun Kavram Çarkı İle Öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Eroğlu, M. G. (2010). *Kavram Haritası ve Yapılandırılmış Grid İle Elde Edilen Puanların Geçerlilik ve Güvenirliklerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Eryılmaz, Ö. (2015). *Sosyal Bilgiler Dersinde Güncel Olaylardan Yararlanmanın Öğrencilerin Sosyal Problemlere Duyarlılıklarına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Esener, P. (2021). *İlkokul Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Dersinde Kavram Öğretiminin Etkinliklerle Desteklenmesi* (Yüksek Lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Evren, A. (2008). *Hayvan fizyolojisi konularının V-diyagramı ile öğretiminin öğrenci başarısına, hatırd tutma düzeyine ve duyuşsal özelliklerine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Faiz, M. (2020). Bilgi Haritası. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 325-348). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Geçit, Y. ve Gençler, G. (2010). Meslek lisesi 10.sınıf öğrencilerinin coğrafya öğretim programındaki bazı kavramları algılama düzeyleri ve kavram yanlışları. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 11-13 November. Antalya-Turkey.
- Gedik, D. H. (2008). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Güncel Konular. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (12)1, 117 -134
- Gezer, M. ve Meral, E. (2020). Kavram Ağı ve Çarkı Diyagramı. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 131-162). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Girmen, P. (2017). Hayat Bilgisi Dersi ve Kavram Öğretimi. B. Tay, Ş. Güldalı Uçuş ve M. Baş, (Ed.), *Hayat Bilgisi Öğretimi İçinde* (s. 257-281). Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Glynn, S. M. (1989). The Teaching with Analogies Model: Explaining Concept in a Expository Texts. In K.D. Muth (Ed). *Children's Comprehension of Narrative and Expository Text: Research into Practice*. Neward. DE:International Reading Association, 185-204).
- Glynn, S. M. (1994). Teaching Science with Analogy: A Strategy for Teacher and Text Book Authors, National Reading Research Center, Reading Research Report, 15(14).
- Göksel, O. (2007). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Harita ve Grafik Kullanımının Eğitimi Destekleme Düzeyi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Görgeç, İ. (2001). Metni Anlama Tekniğinde Bilgi Haritaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 5-21.
- Görmez, E. (2018). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Edebi Eserler Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(30), 4291-4296.
- Gülüm, K. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal Bilgiler Dersinde Göç Konusunun İşlenişinde Halk Türkülerinin Kullanılması (Örnek Bir Çalışma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 112-127.
- Gültekin, E. (2016). Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi "Adım Adım Türkiye" Ünitesinde Bulunan Kavramların Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Güneş, T., Dilek, N. Ş., Demir, E. S., Hoplan, M. ve Çelikoğlu, M. (2010). Öğretmenlerin Kavram Öğretimi, Kavram Yanılgılarını Saptama ve Giderme Çalışmaları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 11-13, 936-944

- Gürdal, A., Öztuna, A. ve Önen, F. (2015). Oluşturmacı Yaklaşımda Kullanılan Yöntem ve Teknikler. 10 Ekim 2022'de http://www.f2e2-ogretmen.com/in-service/Seminer_Calistaylar/Yontem_teknikleri.pdf adresinden edinilmiştir.
- Gürlek, M. ve Demirkuş, N. (2020). Botanik Kavramları Öğretiminde, Kavram Çözümleme Tabloları, Kavram Ağları ve Kavram Haritalarının Uygulanması. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 17(1), 1391-1414.
- Harut, S. B. (2017). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*. Ankara: ATA yayıncılık.
- İbrahimoglu, Z. (2020). Kavram Bulmacası ve Çeşitleri. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 505-534). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Joyce, C. (2006). Predict, Observe, Explain (POE). 24 Ekim 2022'de Predict, Observe, Explain (POE) Assessment Resource Banks (nzcer.org.nz) adresinden edinilmiştir.
- Kabapınar, Y. (2005). Bir Öğretim Materyali Olarak Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları. C. Öztürk, D. Dilek, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.365-394). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kaçar, T. ve Bulut, B. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 4-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Coğrafya Kavramları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 652-679.
- Kaleli Yılmaz, G. (2019). Özel Durum Çalışması Yöntemi. H. Özmen ve O. Karamustafaoğlu, (Ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (s. 251-273). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kaptan, F. (1998). Fen Öğretiminde Kavram Haritası Yönteminin Kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 95-99.
- Karakuş ,Y. (2019). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Ders Programındaki Kavramların Yer Alma Durumu (Yüksek Lisan Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Karışan, H. & Memişoğlu, H. (2022). 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının kavram öğretimi açısından incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(85), 1272-1284.
- Kaşlı, A. F., Aytaç, V. ve Erdur, G. (2001). Kavram Haritalama. *Ege Eğitim Dergisi*. 1(1), 127-136.
- Kavsaoglu, S. Z. (1990). Kavram gelişimi aşamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 481-496.

- Kaya, M. (2013). Okuma Yazma Öğretiminde Şiir. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), 49-96.
- Kaya, O. N. (2003). Fen Eğitiminde Kavram Haritaları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(13), 70-79.
- Kayaardı, F. (2021). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Afet ve Nüfus Kavramlarına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kaymakcı, S. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Sözlü ve Yazılı Edebî Türlerin Kullanım Durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 230-255.
- Kearney, M. ve Treagust, D. F. (2001). Constructivism as a referent in the design and development of a computer program which uses interactive digital video to enhance learning in physics. *Australian Journal of Educational Technology*, 17(1), 64-79.
- Keogh, B., Naylor, S., & Wilson, C. (1998). Concept cartoons: A new perspective on physics education. *Physics Education*, 33(4), 219-224.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, G. (2020). Kavramsal Değişim Metinleri. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 351-379). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılınç, E., Çoban, O. ve Akşit, İ. (2015). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Bazı Tarihsel Kavramların Kullanımının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(3), 633-652.
- Kinchin, I. M., Hay, D. B. ve Adams, A. (2000). How a qualitative approach to concept map analysis can be used to aid learning by illustrating patterns of conceptual development. *Educational Research*, 42(1), 43-57.
- Klausmeier, H. J. (1975). Conceptual development during the school years. Paper presented at the conference of the American Educational Reserach Association, Washington, DC.
- Klausmeier, H. J. (1992). "Concept Learning and Concept Teaching". *Educational Psychologist*, 27(3), 267-286.
- Kocaarslan, M. (2012). Tanılayıcı dallanmış ağaç tekniği ve ilköğretim 5. sınıf fen ve teknoloji dersi maddenin değişimi ve tanınması adlı ünite kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 269-279.

- Kostova, Z., ve Radoynovska, B. (2008). Word association test for studying conceptual structures of teachers and students. *Bulgarian Journal of Science and Education Policy*, 2(2), 209-231.
- Köğçe, D., Yıldız, C. ve Aydın, M. (2019). Matematik öğretmen adaylarının matematiksel kavram yanılgılarını belirlemeye, gidermeye ve kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 8(2), 453-478.
- Köse, S., Coştu, B. ve Keser, Ö.F. (2003). Fen Konularındaki Kavram Yanılgılarının Belirlenmesi: TGA Yöntemi ve Örnek Etkinlikler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 43-53.
- Köseoğlu, F., Tümay, H. ve Kavak, N. (2002). Yapılandırıcı Öğrenme Teorisine Dayanan Etkili Bir Öğretim Yöntemi Tahmin Et Gözle Açıkla Buz ile Su Kaynatılabilir mi. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi* (638). Ankara, Turkey.
- Kurt, E. (2018). *Altıncı Sınıf Türkçe Dersi Kavram Öğretiminde Animasyon ve Hikâye Kullanımının Başarıya Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kuzey, M. ve Değirmenci, Y. (2021). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kavram Öğretimi. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 103-133). Pegem Akademi: Ankara.
- Küçükturan, G. (2003). “Okulöncesi Fen Öğretiminde Bir Teknik”: Analoji. *Milli Eğitim Dergisi*, (157), 9-15.
- Leung, L. (2015). Validity, reliability, and generalizability in qualitative research. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 4(3), 324–327.
- Maden, S. (2008). “Türk edebiyatında seyahatnameler ve gezi yazıları”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37), 147-158.
- Mc Cartney, R. W. ve Figg C. (2011). Every Picture Tells a Story: The Roundhouse Process in the Digital Age. *Teaching & Learning*, 6(1), 1-14.
- McKinney, C. W., Larkins A. G., Burts, D. C., ve Davis, J. C. (1983). The effectiveness of three methods of teaching social studies concepts to fourth-grade students: An Aptitude-treatment interaction study. *American Educational Research Journal*, 20(4), 663-670.
- MEB, (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4,5,6 ve 7.sınıflar)*. Ankara MEB Yayınları. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/> adresinden 12. 10. 2022 tarihinde edinilmiştir.
- Memişoğlu, H. ve Karacabey, İ. (2021). Sosyal bilgiler ders kitaplarında görsel kullanım durumunun incelenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(65), 92-105.

- Memişoğlu, H. ve Tarhan, E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Karam Öğretimine İlişkin Görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, (5), 6-20.
- Meydan, A. (2001). *İlköğretim Birinci Kademe Sosyal Bilgiler Öğretimi Coğrafya Ünitelerinin İşlenişinde Laboratuvar ve Görsel-İşitsel Materyal Kullanımının Öğrencilerin Niteliksel Gelişimine Etkisinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Miles, M. B. ve Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. London: Sage.
- Nakiboğlu, C. ve Meriç, G. (2000). Genel kimya laboratuvarlarında V-diyagramı kullanımı ve uygulamaları. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 58-75.
- Nalçacı, A. ve Ercoşkun, M. H. (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Derslerinde Kullanılan Materyaller. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 141-154.
- Novak, J. D., ve Cañas, A. J. (2006). *The Theory Underlying Concept Maps and How to Construct and Use Them* (36) [Technical Report IHMC CmapTools]. Florida Institute for Human and Machine Cognition.
- Novak, J. D. ve Gowin, D. W. (1984). *Learning How to Learn*. New York: Cambridge University Press, (15).
- Naylor, S. ve Keogh, B. (2013). Concept Cartoons: What have we learnt? *Journal of Turkish Science Education*, 10(1), 3-11.
- O'Donnell, A. M., Dansereau, D. F., ve Hall, R. H. (2002). Knowledge maps as scaffolds for cognitive processing. *Educational Psychology Review*, 14(1), 71-86.
- Orak, S., Ermiş, F., Yeşilyurt, M. ve Keser, Ö. F. (2010). Kavram Çarkı Diyagramının Öğrenme Başarısına Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(9), 118-139.
- Oruç, Ş. (2009). Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitaplarında Edebi Ürünler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (2), 9-24.
- Oruç, Ş. ve Aygün, M. (2018). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Seyahatnameler, *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 1(1), 46-57.
- Öner Sünkür, M. (2013). *Fen ve Teknoloji Dersinde Tahmin Et-Gözle-Açıkla Yöntemi İle Desteklenmiş Yansıtıcı Düşünmeye Dayalı Etkinlik Uygulamalarının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Özatlı, N. S. ve Bahar, M. (2010). Öğrencilerin Boşaltım Sistemi Konusundaki Bilişsel Yapılarının Yeni Teknikler İle Ortaya Konması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 9-26.
- Özen, R. (2010). *İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Zaman, Süreklilik ve Değişimi Algılama Becerilerinin Araştırılması: Nitel Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Özensoy, A.U. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Seyahatnamelerin Kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 43-60.
- Özkan, O. D. (2011). *İlköğretim 8. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi “Canlılar ve Enerji İlişkileri” Ünitesi Deneylerinde V- Diyagramı Kullanımının Öğrencilerin Başarıları, Bilimsel Süreç Becerileri ve Tutumları Üzerine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Özmen, H. (2017). Kavram Öğretimi. Z. Tatlı, (Ed.), *Kavram Öğretiminde Web 2.0. İçinde* (s. 2-12). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, P. T. (2011). *İlköğretim 8.Sınıf “ Canlılar ve Enerji İlişkileri” Ünitesinin Kavram Haritaları, Yapılandırılmış Grid ve Tanılayıcı Dallanmış Ağaç Teknikleri İle İşlenmesinin Öğrencilerin Fen ve Teknoloji Dersine Karşı Tutumları Üzerine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Paykoç, F. (1987).“ Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretiminde Karşılaşılan Başlıca Sorunlar Nelerdir?” Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları Türk Eğitim Derneği Öğretim Toplantısı (s. 94-99). Ankara: TED Yayınları.
- Piri, M. Azizi, H. Mesrabadi, J. (2017). The Effectiveness of Concept Map Based Instruction on Concept Retention and Comperhension in Science and Social Lessons in the Elementry Sixth Grade. *Research in Curriculum Planning*. 14(28), 91- 99.
- Polat, M. ve Ozkaral, T. C. (2020). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarına Göre Yayınlanmış 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Kaynaklar Açısından Karşılaştırılması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 99-115.
- Polatcan, A. (2016). *Öğretmen Görüşlerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Posner, G. J., Strike, K. A., Hewson, P. W. ve Gertzog, W. A. (1982). Accommodation Of A Scientific Conception: Toward A Theory Of Conceptual Change. *Science Education*, 66(2), 211-227.

- Safran, M. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. B. Tay ve Â. Öcal, (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s. 1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim Türkçe ve Matematik Ders Kitaplarını Genel Değerlendirme Ölçeği. *C.Ü. Sosyal Bilim Dergisi*, 28(1), 49-54.
- Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sever, R., Budak, F. M. ve Yalçinkaya, E. (2009). Coğrafya Eğitiminde Kavram Haritalarının Önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 19-32.
- Sezgin, S., Bozkurt, A., Yılmaz, E. A. ve Linden, N. (2018). Oyunlaştırma, eğitim ve kuramsal yaklaşımlar: Öğrenme süreçlerinde motivasyon, adanmışlık ve sürdürülebilirlik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (45), 169-189.
- Sidekli, S., Tangülü, Z. ve Yangın, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretimi: öğretmenim bana hikâye anlatır mısın? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 311-323.
- Smagorinsky, P., Cook, L. S. ve Johnson, T. S. (2003). The twisting path of concept development in learning to teach. *Teachers College Record*, (105), 1399-1436.
- Soylu, T. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve Ortaokul Öğrencilerinin Kavram Öğretimine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Soylu, T., ve Memişoğlu, H. (2020). Ortaokul öğrencilerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 15(2), 1307-1323.
- Sucu, H. (2021). *1. Sınıf Öğrencilerinin Doğal Afetlere Yönelik Bilişsel Yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi Yoluyla İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Şahin, E. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.
- Şeyihoğlu, A., Torun, E. ve Özgürbüz, İ. (2022). İlköğretim 4-5-6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Analogilerin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (55), 347-375.
- Şimşek, A. (2010). Tarih Öğretiminde Tarihsel Hikâye ve Roman. M. Safran, (Ed.), *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri İçinde* (s. 264-271). İstanbul: Yeni İnsan.

- Şimşek, A. ve Bal, M. S. (2010). Tarih Şeridi Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Tarihsel Zaman Algılarının İncelenmesi. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 124-151.
- Tahiroğlu, M. ve Esener, P. (2021). Kavram Öğretiminde Kullanılan Çeşitli Materyaller. Ramazan Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 269-296). Ankara: Pegem Akademi.
- Taşdere, A ve Işıklı, M. (2018). Sosyal Bilgiler Eğitimine Yönelik Tamamlayıcı Bir Ölçme Değerlendirme Tekniği: Yapılandırılmış Grid. 2018 Kongre Tam Metin Kitabı, 551-560.
- Taşkın, M ve Açıkalin, M. (2020). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Öğretmen Tercihlerine Göre İncelenmesi (İstanbul İli Örneği). *International Journal of Karamanoglu Mehmetbey Educational Research*, 2(2), 133-146.
- Taşlı, İ. (2005). 4-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı üniteleri ile ilgili kavram bulmacaları örnekleri. *Milli Eğitim*, 33, (166). 10 Ekim 2022’de http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/166/index3-tasli.htm adresinden edinilmiştir.
- TDK (2022). Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr) adresinden edinilmiştir.
- Tekeş, H. (2011). *V-Diyagramları’ nın 10.Sınıf Öğrencilerinin “Mekanik Dalgalar” Konusundaki Başarılarına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Temur, S. (2022). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Gazete ve Genel Ağ Haberlerinin Kullanımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, 4(7), 657-686.
- Tokcan, H. (2015). *Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tokcan, H ve Alkan, G. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kavram Karikatürlerinin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(2), 1-19.
- Tokcan, H. ve Özdemir, S. M. (2018). İlk Türk Devletleri Konularının Öğretimine Uygun Alternatif Etkinlik Önerisi: Kavram Bulmacaları. *Turkish Journal of Primary Education*, 3(1), 19-32.
- Tonga, D. (2007). *İlköğretim 5.sınıf M.E.B Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsel Materyallerin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Tuncel, G. (2012). Anlam Çözümleme Tablolarının Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ölçme Değerlendirme Sürecinde Kullanımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 127-136.

- Tuncel, G. (2020). Anlam Çözümleme Tabloları. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş, (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s.193-221). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tural, A. (2011). *Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacı Yaklaşımla Kavram Öğretimine Yönelik Model Geliştirme* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Tünkler, V. (2021). Web 2.0 Araçlarıyla Grafik Materyalleri Deneyimlemek: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 234-260.
- Türkhan, S. (2013). *İlköğretim 8. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Periyodik Cetvel Konusunda Kavram Haritası Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Tütüncü, G. (2008). *Kimya Öğretmen Adaylarının Kavram Öğretimi ve Önemi Hakkındaki Düşünceleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Tüzün, H. (2008). *İlköğretim 8.Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında (MEB Yayınları) Atatürkçülük Bölümünün Görsel Materyallerle Öğretilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Uçak, H. E. (2020). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram ve Kavram Öğretimi Sürecine İlişkin Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Uçak, H. E ve Doğan, R. (2020). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram Öğretimi Sürecinde Tercih Ettikleri Yöntemler. *Dini Araştırmalar*, 23(59), 321-347.
- Ulusoy, K. ve Yelken, T. Y. (2009). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Atatürkçülük İle İlgili Kavramları Algılamaları. *Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 213- 223.
- Ülgen, G. (2004). *Kavram Geliştirme*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ünal, F. (2008). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası Ünitesinde Geçen Haritaların Kullanılabilirlik Düzeyi* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Ünal, F. ve Er, H. (2017). Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretimi Zor Olan Soyut Kavramlara İlişkin Bilişsel Yapılarının İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 6-24.

- Ünlü, İ. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ders Materyali Olarak Edebi Ürün Kullanımına Yönelik Görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(22), 120-136.
- Ünlü, İ. (2021). Kelime ve Kavram Öğretiminde Edebi Ürünler. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 327-354). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Whiteley, S. (2005). *Memletics Concept Mapping Course*. Advanogy.Com.
- Williams, D. (2007). A Unique Review Strategy that Motivates Student Learning, *Student Motivation*, (2), 64-68.
- Yağışan, N., Köksal, O. ve Karaca H. (2014). İlkokul Matematik Derslerinde Müzik Destekli Öğretimin Başarı, Tutum ve Kalıcılık Üzerindeki Etkisi. *İDİL Dergisi*, 3(11), 1-26.
- Yakar, H. (2013). *Cumhuriyetten Günümüze Uygulanmış Olan İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Seyahatnamelerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yalçın, A. (2023). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Tarihi Metinlerin Değerler Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yalçinkaya, E. ve Karaca, A. (2021). Kavram Öğretme teknikleri. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s. 203-240). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Yamık, G. A. (2015). *Fen Eğitiminde Kavram Karikatürü Uygulamasının İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Motivasyonları Üzerindeki Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yarar Kaptan, S. (2020). Kavram Karikatürleri. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi* (s. 411-438). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yazıcı, H, Samancı, O. (2003). “İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Ders Konuları İle İlgili Bazı Kavramları Anlama Düzeyleri”. *Milli Eğitim Dergisi*, (158), 83-90.
- Yel, S. (2006). Kavram Geliştirme ve Öğretimi. C. Öztürk(Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* (s. 147-178). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Yeşilbursa, C., Sabancı, O ve Hamarat, E. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler. B. Akbaba, (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler* (s. 145-206). Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

- Yeşiltaş, E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Ağ Kullanım Profillerinin Belirlenmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(3), 2387-2406.
- Yetişensoy, O. ve Değirmenci, Y. (2021). Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. R. Sever (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Kavram Öğretimi* (s.23-35). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, G. ve Çelik, M, E. (2022). Sosyal Bilgiler 5. 6. ve 7. Sınıf Ders Kitaplarının Kavram Haritaları Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(18), 208-221.
- Yıldırım, S. (2010). *Basınç Konusunun Öğretiminde V Diyagramlarının Öğrenci Başarısı Ve Tutumuna Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım, T. ve Mert, H. (2019). Atatürkçülük Konularının Öğretimi. T. Çelikkaya, Ç. Ö. Demirbaş, T. Yıldırım ve H. Yakar (Ed.), *Yeni Program ve Ders İçeriklerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretimi-1 İçinde* (s. 1-42). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, A. (2009). 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Programına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Bazı Kavramların Veriliş Biçimlerinin Karşılaştırılması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(19), 130-152.
- Yılmaz, F. (2018). “*Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Kitabında ‘Demokrasinin Serüveni’ Ünitesinin Kavram Haritası ve Öğretim Etkinliği Yönünden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, H. (2008). *İlköğretim Birinci Kademe 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram Haritalarının Kullanılmasının Başarıya Olan Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, K. ve Çiviler, M. (2012). İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi “Yeryüzünde Yaşam” Ünitesinde Yer Alan Tarih Kavramlarının Öğretiminde Karşılaşılan Kavram Yanılgıları Üzerine Bir Eylem Araştırması. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-31.
- Yılmaz, K. ve Çolak, R. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kavram Haritaları Kullanımının Öğrencilerin Tutum, Akademik Başarı ve Bilgilerinin Kalıcılık Düzeylerine Etkisi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Yılmaz, Z. A. (2010). *Kavramsal Değişim Metinlerinin Üniversite Öğrencilerinin Geometrik Optik Konusundaki Kavram Yanılgılarının Düzeltilmesi ve Fizik*

Dersine Karşı Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi (Doktora Tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

Yoho, R. (1986). Effectiveness of four concept teaching strategies on social studies concept acquisition and retention. *Theory & Research in Social Education*, 14(3), 211-223.

Zeytinli, F. (2021). *5. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Medya Kavramına İlişkin Bilişsel Yapılarının Metaforlar Yoluyla İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Dersi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

EKLER

Ek-1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Görüşme Yeri:

Görüşme Tarih ve Saati:

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Sevgili Öğretmenler,

Bu görüşmenin amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretim uygulamaları hakkında görüş ve fikirlerinin analizini yapmaktır. Çalışmamızın amacına tam anlamıyla ulaşması ve doğru bir değerlendirme yapabilmemiz için sizden bu görüşme formunu içtenlikle doldurmanız beklenmektedir. Yapmış olduğumuz görüşmeden elde edilen sonuçlar bilimsel amaçlar dışında başka bir yerde kullanılmayacaktır ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Değerli görüşlerinizin bu konuda yapılacak çalışmalara ışık tutacağını düşünüyorum ve katılımınız için teşekkür ediyorum.

Ecrin KANDEMİR

RTEÜ Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

Görev Yaptığınız Okulun Yerleşim Yeri: Şehir ( ), İlçe ( ), Kasaba ( ), Köy ( )

Görev Süreniz: 1-5 Yıl ( ), 6-10 Yıl ( ), 11-15 Yıl ( ), 16-20 ( ), 20 Yıldan fazla ( )

Cinsiyetiniz: Kadın ( ), Erkek ( )

Lisans Mezuniyetiniz: Sosyal Bilgiler ( ), Tarih ( ), Coğrafya ( ), Diğer ( )

Mezun Olduğunuz Üniversite: .....

Yüksek Lisans: ( ) ..... (Yüksek lisans var ise alanınızı belirtiniz).

GÖRÜŞME SORULARI

1. Kavram sözcüğünü nasıl tanımlarsınız?
2. Sosyal bilgiler dersinde kavram öğretimini önemli buluyor musunuz? Nedenleriyle açıklayınız.
3. Herhangi bir kavramın öğretimini yaparken genelde nasıl bir yol izliyorsunuz? Kavramı dersinizin hangi aşamasında daha çok kullanıyorsunuz? (Bir örnek kavram üzerinden anlatabilir misiniz)
4. Kavram öğretim uygulamalarından (strateji-yöntem-teknik) sıklıkla kullandıklarınız hangileridir? Nedenleriyle açıklayınız?

Ek-1 (Devam). Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

5.Sosyal Bilgiler dersinde kavram öğretimi için en çok yararlandığınız kaynak ve materyaller nelerdir?

6. Sosyal bilgiler ders kitaplarını kavram öğretim uygulamalarının (strateji-yöntem-teknik) kullanılma durumu ve yeterliliği açısından değerlendirdiğinizde neler söylersiniz?

7. Sosyal Bilgiler dersinde kullandığınız kavram öğretimi uygulamalarından(strateji-yöntem-teknik) en çok hangisi/ hangilerinin daha etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Nedenleri ile açıklayınız.

8. Derslerinizde bir kavramın öğretimini yaparken bilgisayar destekli kavram öğretim teknolojilerini kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız hangi teknoloji ve uygulamaları kullanıyorsunuz?

9.Kavram öğretimi uygulamaları(strateji-yöntem-teknik) hakkında bilgi sahibi olmak için belli bir eğitim aldınız mı? Aldıysanız nereden ve nasıl aldınız? Ayrıca bu eğitimin yeterliliği hakkında neler söyleyebilirsiniz. Lütfen yazınız.

10. Sosyal Bilgiler dersinde kavram öğretimi için farklı uygulamalar (strateji-yöntem-teknik) kullandığınızda bunun öğrenci üzerindeki etkilerini gözlemleyebiliyor musunuz? Nasıl?

11. Kavram öğretimi uygulamalarının (strateji-yöntem-teknik)gelecek yıllarda sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından daha etkin ve verimli kullanılabilmesi için önerileriniz nelerdir? Lütfen yazınız.

Ek-2. Anket

FORM -2
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN KAVRAM ÖĞRETİM
UYGULAMALARINI (strateji-yöntem-teknik) KULLANMA SIKLIĞI
ANKETİ

Aşağıda verilen kavram öğretim uygulamalarından hangilerini ne sıklıkta kullandığınızı (X) işareti ile işaretleyiniz. Aşağıda verilenlerin ötesinde kullandığınız uygulamalar var ise bunları diğerleri bölümünde gösteriniz.	Her zaman	Sık sık	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman
1. Analoji					
2. Anlam Çözümleme Tablosu					
3. Balık Kılçığı Diyagramı					
4. Bilgi Haritası					
5. Bilgisayar teknolojileri (Web 2 araçları vb.)					
6. Edebi Ürünler (Şiir, hikaye, akrostiş, makale, tekerleme, şarkı, türkü, destan, biyografi, gezi yazısı)					
7. Grafik, Tablo, Fotoğraf ve Resim					
8. Haber Metinleri(gazete, internet haberi, afiş)					
9. Haritalar					
10. Kavram Ağı					
11. Kavram (Bilgi) Yaprakları					
12. Kavram Bulmacası					
13. Kavram Çarkı					
14. Kavram Değişim Metinleri					
15. Kavram Haritası					
16. Kavram Karikatürleri					
17. Kelime İlişkilendirme Testleri					
18. Metafor Tekniği					
19. Tanılayıcı Dallanmış Ağaç					
20. Tarih şeridi					
21. Tümdengelim(Sunuş Yoluyla öğretim yaklaşımı)					
22. Tümevarım(Buluş yoluyla öğretim yaklaşımı)					
23. V Diyagramı					
24. Yapılandırılmış Grid					
25. Zihin Haritası					
26. Diğerleri					
1.					
2.					
3.					

Ek-3. Etik Kurul Belgesi

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU**

DEĞERLENDİRME RAPORU

Toplantı Tarihi : 15/03/2022
Toplantı K. Sayısı : 2022/45

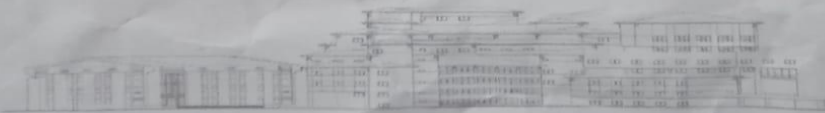
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Ecrin KANDEMİR “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretim Uygulamalarına Yönelik Görüşleri” isimli projesi kapsamında yürütülecek çalışmalar için izin talebi kurulumuzca değerlendirilmiş olup;

☒ Etik açıdan uygun bulunmuştur.

☐ Etik açıdan uygun bulunmamıştır.

☐ Etik açıdan önerilen değişikliklerin yapılmasıyla uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR
Başkan

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fener Mah. Zihni Derin Yerleşkesi 53100 RİZE
Tel: 0464 223 81 00 Faks: 0464 223 63 28
www.erdogan.edu.tr

Ek-4. Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni

T.C.
RİZE VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-57774812-605.01-47217476
Konu : Tez Çalışması İzni

05.04.2022

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün 25/03/2022 tarihli ve 4392 sayılı yazısı.
b) Milli Eğitim Bakanlığının 21/01/2020 tarihli ve 1563890 (2020/2) sayılı Genelgesi.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Ecrin KANDEMİR'in "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kavram Öğretim Uygulamaları Açısından İncelenmesi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerin Kavram Öğretim Uygulamalarına Yönelik Görüşmeleri" konulu bilimsel araştırması kapsamında ekte sunulan form ve testleri 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında ilimiz Çayeli ilçesinde bulunan okullarda görevli Sosyal Bilgiler öğretmenlerine detayları ekte verilen ölçeğin uygulama isteği ilgi yazı ile bildirilmektedir.

Söz konusu form ve testlerin 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında denetimi okul idaresinde olmak üzere, tüm salgın tedbirlerine uyularak, kurum faaliyetlerini aksatmadan, gönüllülük esasına göre ilimiz Çayeli ilçesinde bulunan okullarda görevli Sosyal Bilgiler öğretmenlerine detayları ekte verilen ölçeğin uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Ahmet GÜRBÜZ
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

OLUR

Engin EMEN
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü

Adres : İl Milli Eğitim Müdürlüğü RİZE

Telefon No : 0 (464) 280 53 00
E-Posta: rizemem@meb.gov.tr
Kep Adresi : meb@hu01.kep.tr

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ehys>

Bilgi için: Hamit GÖMLEKSİZ

Unvan : Şef

İnternet Adresi: rize.meb.gov.tr Faks:4642805316

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evrakorg.meb.gov.tr> adresinden 2713-3ef9-3c5c-9c58-2449 kodu ile teyit edilebilir.